CO-funded by the
Erasmus+Programme
of the European Union

INSTITUTUL DE RELAŢII
INTERNAŢIONALE
DIN MOLDOVA

Ludmila ROȘCA

Filosofia Integrării Europene

Curs universitar

Chișinău, 2017

CZU 327:061.1EU(075.8)
R 74

Lucrarea *Filosofia Integrării Europene* este editată cu sprijinul Comisiei Europene în cadrul Modulului Jean Monnet, acțiunea 564589 – EPP-1-2015-1-MD-EPPJMO-MODULE

Recenzenți:
Teodor N. Țîrdea, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, Catedra de Filosofie și Bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie «Nicolae Testemițanu»
Vasilie Cucerescu, doctor, conferențiar universitar, Președinte ECSA - Moldova.

Lucrarea a fost recomandată pentru tipar de Senatul IRIM, proces verbal n.8 din 25 mai 2017

Publicația reflectă punctul de vedere al autorului și Comisia Europeană nu este responsabilă pentru eventuala utilizare a informațiilor pe care le conține.

Reproducerea textului este autorizată cu condiția menționării sursei.

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii

Roşca, Ludmila.
Filosofia Integrării Europene : Curs universitar / Ludmila Roşca ; Inst. de Relații Intern. din Moldova. – Chişinău : S. n., 2017 (Tipogr. "Print-Caro"). – 312 p.
Bibliogr.: p. 305-312 (167 tit.) şi la sfârşitul temelor. – Referinţe bibliogr. în subsol. – Apare cu sprijinul Comisiei Europene în cadrul Modulului Jean Monnet. – 100 ex.
ISBN 978-9975-56-449-6.
327:061.1EU(075.8)
R 74

ISBN 978-9975-56-449-6.

Copiilor mei: Doina și Călin, patrioți ai neamului,

care la fel ca toți tinerii, merită să trăiască într-o

Moldovă prosperă, europeană

Ludmila ROȘCA (CEARÎEVA)

Studii: Facultatea de Filosofie, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Federația Rusă (1979-1985).

Doctorantura: Institutul de Filosofie, Politologie, Drept, Academia de Științe din Moldova; teza: *Problema omului în filosofia românească contemporană din prima jumătate a secolului al XX-lea,* Specialitatea: 09.00.03 - Istoria filosofiei, 1994.

Postdoctoratul: Catedra de Filosofie și Bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie «Nicolae Testemițanu»; teza: *Redimensionarea problemelor morale și tehnogene din perspectiva strategiei supraviețuirii lumii contemporane,* Specialitatea: 09.00.08 – Filosofia și metodologia științei, 2007.

Activitate: lector, conferențiar universitar, Universitatea Agrară de Stat din Moldova (1985-2008); conferențiar universitar, Institutul de Relații Internaționale din Moldova (2008-prezent).

Alte activități: Șef Catedră Științe Politice, Prorector pentru activitate științifică, Institutul de Relații Internaționale din Moldova (2013-prezent). Profesor Jean Monnet din anul 2015. Coordonator de proiect Jean Monnet. Abilitată cu dreptul de a fi conducător la tezele de doctor și doctor habilitat (2013).

Publicații: autor a 13 cărți, dintre care: 2 monografii: *Supraviețuirea, moralitatea și potențialul personalității umane: analiză teoretico-metodologică*, UASM, 2007; *Etica și integritatea universitară: experienţe, realizări, probleme*, coautor, IRIM, 2015; 4 manuale: *Filosofia culturii universale și naționale*, coautor, USM, 1998; *Filosofia*, coautor, UASM, 2002; *Știința politică*, UASM, 2005; Filosofia. Ghidul afacerii de succes, IRIM, 2013; Ghidul analitic: Uniunea Europeană – Uniunea Eroasiatică: studiu comparat, coautor, IRIM, 2015 și 7 suporturi de curs la disciplinele: Politologia, Istoria și filosofia culturii.

Autor a peste 170 de studii: articole științifice și rapoarte prezentate la congrese mondiale, conferințe științifico-practice naționale și internaționale. Organizator și moderator a 8 conferințe științifice interuniversitare și internaționale.

CUPRINS

INTRODUCERE 7

Tema I. FILOSOFIA POLITICĂ – FILOSOFIA INTEGRĂRII EUROPENE 11
1. Statutul şi funcţiile Filosofiei integrării europene 11
2. Diversitatea teoriilor integrării europene 16

Tema II. UNIUNEA EUROPEANĂ: DE LA PROIECTE LA UN MODEL VIABIL DE INTEGRARE REGIONALĂ 30
1. Construcţia europeană: de la cooperarea economică la cea politică 30
2. Cooperarea ca principiu şi instituţionalizarea ei. 35
3. Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului. Tratatul CECA 44
4. Comunitatea Economică Europeană şi Euroatom. Tratatul CEE şi CEEA 46
5. Tratatul de la Maastrit (1992). 47

Tema III. INTEGRAREA EUROPEANĂ: ABORDARE INSTITUȚIONALĂ 49
1. Instituțiile politice în evoluție istorică 49
2. Instituțiile Europene: eficiența conlucrării 69

Tema IV. PROCESUL DECIZIONAL ŞI GUVERNANŢA UNIUNII EUROPENE ..78
1. Procesul politic – procesul decizional 78
2. Guvernarea și guvernanța: abordare conceptuală 90
3. Cartea Albă a Guvernanței Europene 95
4. Modurile de guvernanță ale UE. Guvernanța multinivel 98

Tema V. EXTINDEREA UNIUNII EUROPENE: NOILE FRONTIERE ŞI OBIECTIVE STRATEGICE 106
1. Extinderea UE: rezultatele și lecțiile primei etape 106
2. Extinderea UE în ultimele decenii ale sec. XX 108
3. Marea extindere a UE: noi criterii de aderare 109
4. Etapele integrării europene a statelor din Europa Centrală şi de Est 120

Tema VI. UNIUNEA EUROPEANĂ – ACTOR AL RELAŢIILOR INTERNAŢIONALE 125
1. Unitatea dialectică dintre politica internă și externă 125
2. UE – actor al Relațiilor Internaționale 128

Tema VII. AMENINȚĂRILE LA SECURITATEA EUROPEANĂ. ȘANSA ȘI POTENȚIALUL REFORMĂRII UE. 143
1. Uniunea Europeană actor internațional al gestiunii problemelor de securitate 143
2. Migrația – factor destabilizator al sistemului instituțional european 160

Tema VIII. MODELUL SOCIAL EUROPEAN. POLITICILE SOCIALE: OBIECTIVE, ȚINTE, REALIZĂRI, PROBLEME 173
1. ***Carta Europeană a drepturilor fundamentale ale omului 173***
2. ***Modelul Social European. Politicile sociale 176***
3. ***Dimensiunea socială a integrării europene 188***

Tema IX. PROGRAMELE UNIUNII EUROPENE: NOI OPORTUNITĂŢI PENTRU RM 201
1. Integrarea europeană a Republicii Moldova: de la declarația intenției la obiectiv strategic 201
2. Politica de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană: responsabilitatea autorităţilor naţionale 208
3. Integrarea europeană prin europenizare 214
4. Uniunea Euroasiatică – oportunitate sau capcană pentru Republica Moldova 219

Tema X. UNIVERSITATEA, SISTEMUL EDUCAȚIONAL EUROPEAN ÎN SOCIETATEA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE 236
1. Misiunea universităţii în societatea bazată pe cunoaştere 236
2. Conceptul de integritate universitară 250
3. Sistemul european de instruire și educație: obiective, realizări, probleme 262

Tema XI. NAȚIONAL ŞI UNIVERSAL ÎN CULTURA EUROPEANĂ 272
1. Individualismul – expresia specificului european 272
2. Naţional şi Universal în cultura europeană 288
3. Apartenența culturală la Europa și identitatea europeană 294

În loc de încheiere 303

Bibliografie selectivă 305

INTRODUCERE

Cursul universitar*: Filosofia Integrării Europene* este elaborat ca răspuns al satisfacerii unor necesităţi practice: asimilarea conceptelor – europenizare, europenitate, integrare europeană, costurile şi avantajele integrării europene; actualizarea evenimentelor istorice şi condiţiilor de constituire a instituţiilor europene; cunoaşterea traseului european al Republicii Moldova; socializarea politică a cetăţenilor Republicii Moldova; pregătirea schimbării mentalităţii alegătorilor din Moldova. Realizarea obiectivului strategic al Republicii Moldova: integrarea în Uniunea Europeană, impune necesitatea asimilării valorilor europene şi condiţiilor de aderare, asociere, integrare.

Scopul vizat de autorul cursului universitar: familiarizarea studenţilor cu istoria Uniunii Europene, cu construcţia europeană, cu diversitatea modelelor de integrare, de unificare a Europei. Abordarea instituţională a Uniunii Europene permite profesorului să realizeze la curs un studiu comparat al opţiunilor de integrare regională a Republicii Moldova. Convinşi că vectorul european de integrare este alegerea optimală pentru viitorul societăţii moldoveneşti, absolvenţii IRIM vor contribui la realizarea obiectivelor politicii interne şi externe ale Republicii Moldova.

Metodologia aplicată ne permite să valorificăm cu maximă eficienţă principiile pluralismului metodologic, al interdisciplinarităţii, al complementarismului. Metodele: analiza de conţinut, analiza de capacitate, analiza factorială, metoda istorică, analitică, studiul comparat, fiind valorificate în analiza proceselor şi fenomenelor social-politice, cum ar fi: asistenţa tehnică, cooperarea, asocierea, integrarea – etape ale integrării europene, ne permit să înţelegem situaţia actuală a Republicii Moldova în domeniul relaţiilor politice internaţionale, a politicii interne şi externe a statului moldovenesc. Europenizarea şi europenitatea – fenomene complexe, care cer o atitudine serioasă, constantă faţă de integrarea europeană din partea comunităţii, grupurilor sociale şi fiecărui cetăţean conştient de poziţia sa în societatea contemporană,

sunt extrem de importante pentru pregătirea integrării politice a Republicii Moldova în structurile Uniunii Europene.

Cetăţenii Republicii Moldova sunt cuprinşi de mai multe programe şi politici europene, beneficiază de o amplă şi multiplă susţinere din partea instituţiilor europene, dar aceste oportunităţi trebuie studiate, asimilate şi valorificate în proiecte educaţionale, în acţiuni civice. Cursul *Filosofia Integrării Europene* își propune să promoveze valorile europene prin orientarea procesului de socializare politică al tinerilor din Republica Moldova, vizînd europenizarea lor. În acest scop, cursul cuprinde analiza de conţinut a tratatelor constitutive a Uniunii Europene, evidențiind modificarea conținuturilor acestora în dependență de schimbarea obiectivelor cooperării economice și a integrării politice a statelor europene. De asemenea, o atenție sporită autorul o oferă acordurilor bilaterale dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană, semnate în urma admiterii țării noastre la: Programul Parteneriatului Estic, Politica Europeană de Vecinătate etc.

La nivel de cunoaştere şi înţelegere cursul universitar *Filosofia Integrării Europene* vizează:

- Asimilarea semanticii fenomenelor: apartenenţa la Europa, europenizare, europenitate;
- Orientarea în diversitatea teoriilor integrării europene, care definesc conceptele fundamentale ale integrării europene, caracterizează etapele procesului de apropiere, cooperare, asociere și integrare în structurile europene;
- Asimilarea modelelor de guvernare și guvernanță europeană, de conlucrare și codecizie practicate de instituţiile europene;
- Cunoașterea caracteristicilor sistemului educațional european, ce reflectă bunele practici ale experienței statelor membre în acest sector important și strategic al vieții sociale;
- Să cunoască și să aprecieze potențialul UE în calitate de actor al relaţiilor internaţionale;

- Să definească particularităţile Modelului Social European, a celor cinci modele de asistență și protecție socială, implementate în statele membre ale UE;
- Să cunoască specificul culturii și civilizației europene reflectat de raportul național-universal.

La nivel de aplicare cursul universitar *Filosofia Integrării Europene* va influența:

- Dezvoltarea capacităților de analiză comparată a celor două oportunități de integrare regională a Republicii Moldova, de estimare a condițiilor lor;
- Dezvoltarea abilităţilor de promovare a valorilor europene în mediul academic, la nivelul grupurilor de interes;
- Abilitatea de a deosebi minciuna de adevăr și actul de manipulare, caracteristice discursului politic al autorităților Republicii Moldova cu referire la integrarea europeană;
- Dezvoltarea capacităților de estimare a conţinutului politicii interne şi externe a Republicii Moldova și a realizărilor înregistrate în acest domeniu;

La nivel de integrare cursul universitar *Filosofia Integrării Europene* va reuși:

- să convingă studenții să se implice în activitatea organizaţiilor neguvernamentale, ce-şi propun promovarea valorilor europene în societatea moldovenească;
- să determine afirmarea tinerilor în societatea moldovenească și în cea europeană cu demnitate şi verticalitate;
- să convingă tinerii să elaboreze proiecte, să propună iniţiative novatoare, pentru a schimba situația din țară și a beneficia personal de oportunitățile oferite de programele europene, la care este admisă și țara noastră;
- să determine tinerii să-şi asume responsabilitatea pentru activitatea desfăşurată sau pentru neimplicarea personală.

Cursul universitar: *Filosofia Integrării Europene*, constituit din 30 de ore teoretice și 30 de ore de activități practice (seminare), va finaliza cu examenul oral, subiectele căruia vor sintetiza și cunoștințele acumulate în segmentul – activități individuale extracurriculare. În procesul de predare sunt recomandabile metodele interactive, dialogul și dezbaterile publice, alegere condiționată de obiectivele aplicative ale cursului.

Tema I. FILOSOFIA POLITICĂ – FILOSOFIA INTEGRĂRII EUROPENE

1. Statutul și funcțiile Filosofiei integrării europene
2. Diversitatea teoriilor integrării europene

1. Statutul și funcțiile Filosofiei integrării europene

Filosofia integrării europene este parte componentă a filosofiei politice. Filosofia politică este amplasată la intersecţia dintre teoria politică şi filosofie, şi studiază aspectele conceptuale ale politicului. O altă definiţie a filosofiei politice o prezintă ca pe un domeniu de activitate intelectuală în cadrul căruia se formează bazele conceptuale, normative şi valorice ale politicului, este interpretat fenomenul statalităţii şi al puterii politice. Filosofia politică este un spirit viu şi dinamic, frămîntat de întrebări fundamentale legate de stat, guvern, politici, libertate, justiţie, proprietate, drepturi, lege şi impunerea unui cod legal de către autoritate: ce sunt, de ce sunt, dacă sunt, dacă este nevoie de ele, ce legitimează un guvern, ce drepturi şi libertăţi ar trebui protejate şi de ce, ce formă trebuie să ia şi de ce, ce este legea, ce îndatoriri au cetăţenii şi ce obligaţii au faţă de un guvern legitim, cînd pot fi acestea răsturnate. Filosofia politică nu oferă răspunsuri la întrebările de moment, descrie un model al unei societăţi structurate perfect, fără conflicte interioare.

Filosofia politică realizează o abordare normativă a politicului, deoarece specialiştii în domeniu îşi propun să răspundă la chestiuni generale: ce înseamnă a avea un drept; care sunt limitele în care guvernarea este justificată să acţioneze pentru asigurarea acestor drepturi; are statul obligaţia să asigure egalitatea între oameni sau dreptatea socială; care sunt principiile coexistenţei în societate a unor grupuri cu identităţi culturale diferite. Problemele normative se referă la principiile ce stau la baza construcţiei politice şi reflectă modul în care se fundamentează, se construieşte sau se justifică tipul de societate po-

litică dezirabilă, sau calităţile care ar putea-o face mai dezirabilă pe cea prezentă. Analiza filosofică a politicului cuprinde şi dimensiunea axiologică, referindu-se la comportamentul actorilor politici.

O problemă mult discutată în filosofia politică este cea a legitimităţii. Specialiştii în domeniu caută răspuns la întrebările: Care este modalitatea prin care putem întemeia legitimitatea exercitării puterii de stat, de un grup de oameni? Care este modalitatea de a justifica faptul că o instituţie socială este dreaptă? În practica politică este recunoscut mecanismul de justificare sau întemeiere a legitimităţii unei instituţii sociale, numit contractualism. Specialiştii în domeniu interpretează regula majorităţii care permite unui grup de oameni să conducă. Ernst Cassirer, în lucrarea *Mitul statului*, menţiona că analiza vieţii culturale ne permite să sesizăm existenţa a două domenii separate într-un abis. Cînd este vorba despre acţiunea politică, omul pare să aplice cu totul alte reguli decît cele recunoscute în activităţile lui pur teoretice. Filosofia politică nu se preocupă de informațiile caracteristice unei situații concrete. Investigația filosofică a manifestărilor politicului este orientată către elucidarea esențelor, către descifrarea naturii politicului, a conținutului vieții politice. Leo Strauss, în lucrarea *Cetatea și Omul*, scria că filosofia politică studiază *Cetatea și Omul*. Justificînd nevoia unei filosofii politice, Leo Strauss subliniază: direcția problematică pe care au luat-o științele sociale care se orientează spre un instrumentalism și spre soluționarea problemelor practice, imediate, lasă cercetarea fundamentelor fără atenția savanților Filosofia politică începe cu discuția asupra originii formei organizate a societății umane. Savantul se întreabă: legile ei, drepturile cetăţenilor sau dreptatea ca atare, este ceva natural, ataşat oamenilor sau rezultatul unor convenții. Discuția pe marginea acestui subiect a conturat două orientări în filosofia politică: convenționalismul și teoria dreptului natural. Convenționalismul își construiește conceptele pe tezele: omul este prea slab pentru a trăi singur și are nevoie de ajutorul celorlalți; legile care reglează relațiile interumane sunt rezultatul unor convenții. Teoria drep-

tului natural susține că omul este un animal politic, că în organizarea politică a societății există ceva natural, iar regulile acesteia nu sunt doar convenții; există o concepție naturală despre dreptate sau drepturile naturale ale ființei umane, drepturi care nu depind de forma particulară pe care o ia o societate sau alta.

În ultimele două decenii ale secolului XX, teoreticienii consideră că politicul este un gen de activitate participativă și rațională a cetățenilor. În acest sens, politica este definită prin competiția între elite pentru voturi și influență. Hanna Arendt prezintă politicul ca participare activă a cetățenilor la viața publică. Politicul este cea mai nobilă expresie a vieții umane, care constă în ieșirea oamenilor în afara nevoilor și suferințelor lor particulare pentru a crea o lume publică în care fiecare poate apărea înaintea celorlalți în ceea ce are el mai specific. Împreună, în public el creează, prin cuvinte și fapte contingente / legile și instituțiile care le structurează viața colectivă, le reglementează conflictele și torc firul narativ al istoriei. Viața socială este supraîncărcată de competiție vicioasă pentru putere; de conflicte; de privare și violență care amenință spațiul politic. Hanna Arendt distinge conceptul politic de cel social, prin care subînțelege o structură modernă a vieții colective, despre care cercetătoarea credea că eclipsează din ce în ce mai mult politicul. Forțele economice moderne și mișcările de masă converg în a crea un tărîm al nevoilor, producției și consumului, situat în afara căminului. Instituțiile guvernamentale își definesc obiectivele prin administrarea, stăpînirea și îngrijirea domeniului aflat în administrare publică și a politicii sociale. În consecință viețile oamenilor pot fi bine îngrijite, iar guvernările pot fi mult mai eficiente. În contextul celor menționate, dreptatea socială – fenomen analizat de filosofia politică, se prezintă ca o condiție a libertății și egalității, iar socialul trebuie să constituie o preocupare constantă a politicului.

Filosofia integrării europene preia de la filosofia politică interpretarea categoriilor de bază: stat, statalitate, guvernare, guvernanță, legitimitate, legalitate, apartenență, integrare, socializare-europenizare,

identitate-europenitate, cultură politică, dialog, consens, instituții, afirmare-incluziune etc. În baza metodologiei filosofice și a teoriei politice este elaborată teoria integrării europene.

Funcțiile filosofiei integrării europene sunt: cognitivă, conceptuală, de orientare, axiologică, praxiologică, a previziunii.

Funcția cognitivă este materializată într-un set de teorii ale integrării europene, în baza cărora pot fi identificate și suspuse analizei fenomenele, procesele, categoriile ce le desemnează, fără cunoașterea cărora n-am putea înțelege ce este Europa; ce reprezintă modelul european de integrare regională; care este structura construcției europene etc.

Funcția conceptuală este realizată prin impactul *filosofiei integrării europene* asupra atitudinilor, abordărilor cetățenilor statelor membre a instituțiilor comunitare și mai ales a deciziilor acestora. Grație acestei funcții integratoare sunt realizabile programele europene orientate către europenizare și înțelegerea semanticii europenității. Faptul că în unele state europene cunosc o răspîndire largă printre tineri așa curente ca: scepticismul european, naționalismul radical și nihilismul, vorbește despre atenția insuficientă acordată funcției conceptuale a *filosofiei integrării europene*, studiilor europene și chiar teoriilor despre integrarea europeană. Concepția despre lume către formarea căreia se orientează azi filosofia practică este definită ca *ansamblul opiniilor, cunoștințelor, principiilor, valorilor, convingerilor prin intermediul cărora omul interacționează cu natura, ambianța socială, cu semenii, cu sine însuși*.[1] Meditînd asupra problemelor cu care se confruntă societatea europeană, caracterizată de absenteism, indiferență, marginalizare, constatăm necesitatea de a reveni la programele de învățare a Europei în școală. Doar concepția despre lume este o caracteristică a personalității autosuficiente, care cunoaște semnificațiile libertății individuale și care a asimilat condițiile ei. Doar așa personalități pot schimba lumea în bine, pot produce noi modele de cooperare și integrare europeană.

[1] Roșca Ludmila, Filosofia. Ghidul afacerii de succes. IRIM. Chișinău, 2013, 324 p., P.25

Funcția de orientare este actuală și importantă prin aprecierea oportunităților, posibilităților de integrare socială a persoanei, a popoarelor europene în structurile comunitare. Trăim într-o societate bazată pe cunoaștere, pe cunoștințe, pe informație, care solicită o acțiune gîndită, ce aplică sinteza informațiilor/ cunoștințelor despre domeniul concret. Azi a fi informat înseamnă a reuși, din acest motiv *filosofia integrării europene* oferă cunoștințe ample despre procesele adiacente integrării, asigurînd popoarelor și persoanelor dreptul de a decide independent participarea/implicarea sau alegerea altei poziții în raport cu tematica comunitară, cu avansarea în procesul de integrare europeană.

Funcția axiologică generalizează preocupările referitoare la cunoașterea conținutului valorilor europene și la promovarea acestora în statele membre, statele admise la aderare în Uniunea Europeană, în alte regiuni ale lumii. Procesul de asimilare al valorilor este definit prin noţiunile: europenizare, socializare politică a persoanei. Am explicat anterior că filosofia integrării europene explică și acceptă valorile și abordările individualismului, accentuînd capacitatea omului de a cunoaște, cerceta, explica, înțelege lumea în totalitatea ei. Unanismul și individualismul sunt caracteristicile de bază ale culturii europene, care îi oferă o individualitate în raport cu alte culturi. Cursul universitar: *Filosofia Integrării Europene* este dominat de componenta axiologică, deoarece prin asimilarea conținutului valorilor: libertate, dreptate, adevăr, demnitate etc. înțelegem ținta adevărată a tuturor obiectivelor programelor europene, expuse în tratatele constitutive.

Funcția praxiologică este axată pe analiza acțiunilor umane, activităților instituțiilor comunitare, care culminează prin aprecierea responsabilității persoanelor implicate în procesul de guvernare comunitară. În scopul realizării acestei funcții, *filosofia integrării europene* reactaulizează filosofia practică a lui Im.Kant, accentuînd cele două imperative: ipotetic și categoric. Considerăm că factorul subiectiv/uman nu trebuie ignorat în analiza oricărui fenomen/proces social, deoarece de aici vin «surprizele» ce pot condiționa modificări nedorite ale agendei instituțio-

nale. Praxiologia este *filosofia lucrului bine făcut,* de aici vom porni în aprecierea candidaților la anumite funcții, la estimarea activității diferitor instituții. Clasa politică are capacitatea de a uita, mai ales cînd este vorba despre promisiunile din campaniile electorale, dar grație funcției praxiologice care ne oferă metode, instrumente de apreciere/cuantificare a activității funcționarilor publici și a oricărui angajat, noi, cetățenii, putem selecta pe cei mai capabili și mai competenți. Cel puțin spre așa o situație trebuie să ne orientăm în alegerile viitoare.

Funcția previziunii, realizată de filosofia integrării europene, filosofia practică, filosofia politică, teoria politică, este extrem de importantă în estimarea parcursului european al fiecărui stat membru, al instituțiilor comunitare. Considerăm că multiple probleme cu care s-au confruntat instituțiile europene, ecoul cărora se resimte și astăzi, cum ar fi Brexit-ul, n-ar fi avut așa un impact asupra relațiilor economice, comerciale, politice dintre statele membre, dacă ar fi fost activată funcția previziunii de către conducătorii instituțiilor comunitare și autoritățile naționale. Este recunoscut faptul că una dintre caracteristicile de bază ale managerului este gîndirea strategică, care oferă posibilitate persoanei să prevadă riscurile, să cunoască sursa provocărilor, instabilității și respectiv să adopte măsurile necesare pentru diminuarea impactului acestora.

2. Diversitatea teoriilor integrării europene

Teoria integrării europene este arena reflecțiilor sistematice asupra procesului de intensificare a cooperării politice în Europa și dezvoltării de instituții politice comune, precum și asupra rezultatelor acestora. Teoria politică include teoretizarea construcțiilor în schimbare, de identități și interese ale actorilor sociali, în contextul acestui proces,[2] Thomas Diez și Anje Werner evidențiază două criterii de analiză a teoriilor: teoria ca explicație sau înțelegere a cauzelor, sau a desfășurării

[2] Thomas Diez și Anje Werner, Introducing the Mosaic of Integration Theory. În: European Integration Theory, eds. AnjeWiener și Thomas Diez, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2009, p.1-22.

unui fenomen; teoria ca descriere și analiză, presupunînd elaborarea unor definiții, operaționalizarea unor concepte, generarea unor clasificări etc.; teoria ca intervenție critică și normativă, însemnînd chestionarea realităților existente sau oferirea unor alternative normative.[3]

Evidemțiind aria de cercetare, savanții descriu: sistemul politic ca întreg; politicile europene din perspectiva statelor UE sau a statelor membre; politica / fenomenele politice cotidiene.[4]

Thomas Diez și Anje Werner susțin că pot fi identificate trei faze de dezvoltare a teoriilor integrării: explicative, analitice și constructive. Prima fază, cea explicativă, a fost orientată către clarificarea cauzelor și a modului în care construcția comunitară a apărut și s-a dezvoltat pe lîngă sau dincolo de statul-națiune. A doua fază, caracterizată de interdisciplinaritate, se ocupă de subiectele referitoare la natura și modul de funcționare al Uniunii Europene. A treia fază este percepută ca o recuperare a dezbaterilor critico-constructiviste din cadrul teoriilor relațiilor internaționale, accentul fiind pus pe sarcina cuprinzătoare de a teoretiza scopul sau finalitatea integrării europene, ideile și discursurile concurente despre guvernanța europeană, precum și implicațiile normative ale unor politici europene.[5] O teorie a conceptului de integrare europeană, elaborată de Thomas Diez, evidențiază aspectul procesual și nu finalitățile integrării europene: Integrarea europeană nu este un proiect unidirecțional, mergînd către spații politice mai ample, nici un instrument aflat în exclusivitate la dispoziția statelor membre. [6]

Ernst Haas, definind integrarea politică, trasează și coordonatele entității politice la care ar trebui să conducă procesul de integrare comunitară: o nouă comunitate politică supraimpusă celor preexistente.[7] Cu o nouă concepție asupra semnificației granițelor Thomas Diez, de asemenea, atrage atenția asupra identificării europene cu fenomenul

[3] Ibidem, p.18
[4] Ibidem, p.19
[5] Ibidem, p.6-11
[6] DiezThomas, The Paradox of Europe's Borders. Comparative European Politics, 4, 2006, p.235-252, P.248.
[7] Haas Ernst B. The Uniting of Europe. Political, social and economic forces 1950-1957, ediția a II-a, Stanford: stanford University Press, 1968, p.16.

depășirii granițelor teritoriale sau nu, întrucît acest proces are și un revers al medaliei: crearea unor noi granițe. Fie ele politice (granițele noului organism formal), economice (relația dintre piața internă și actorii terți) sau sociale (construirea unei noi identități europene ar însemna definirea unui alter noneuropean). Pentru Thomas Diez, paradoxul creării unor noi granițe prin abolirea celor vechi reprezintă o realitate care nu poate fi evitată. Recunoașterea existenței acestor granițe nu este un aspect negativ, întrucît noile spații de guvernare create sunt constitutive pentru acțiunea politică, în sensul că definesc actorii politici și le conferă drepturi și obligațiuni specifice.[8]

Un alt aspect al construcției europene, exprimat *prin complexitatea organizațională, densitatea dreptului material și a celui procedural sau gradul de impact asupra structurilor naționale,* este supus analizei de către Michelle Cini,[9] cercetătoarea care ne oferă o interpretare simplă a ceea ce este Uniunea Europeană: *UE reprezintă o familie de țări liberal-democratice, care acționează în mod colectiv printr-un sistem instituționalizat de luare a deciziilor. Cînd aderă la UE membrii subscriu nu numai la ansamblul de tratate, legislație și norme ale UE (așa numitul acquis comunitar), dar, de asemenea, și la un set de valori comune împărtășite, bazate pe democrație, drepturile omului și pe principiile dreptății sociale.*[10]

Diferite încercări de teoretizare a UE sunt considerate de Dimitris Chryssochoou ca: demersuri orientate către cercetarea unor imagini generale privind UE; demersuri care examinează un singur aspect al unei imagini generale; demersuri care analizează interacțiunile dintre realități percepute în mod diferit; demersuri interesate de studiere a procesului de teoretizare și a antinomiilor, și dialecticii acestuia.[11]

---

[8] Diez Thomas (2006) op.cit., p. 236-249

[9] Stone Sweet, Fligstein Alec Neil şi Sandholtz Wayne, The Institutionalization of European Space. În: The Institutionaslization of Europe, eds.Alec StoneSweet WagneSandhotlz şi Neil Fligstein. Oxford: Oxford University Press, 2001,p. 1-28, P.3.

[10] Cini Michelle, Introduction. În: European Union Politics, ed. Michelle Cini, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2007b, p.1-9, P.2.

[11] Chryssochoou, Dumitru N. Theorizing European integration, ediția a II-a, Sage Publications, 2009, p.5

Este important să ne orientăm în diversele interpretări ale Uniunii Europene. Studiul istoric și comparativ ne oferă diferite variante de sistematizare a abordărilor existente. De exemplu, Ben Rosamond divizează interpretările în patru categorii:

a) UE ca organizație internațională;

b) UE ca expresie a regionalismului, tendința grupurilor de state adiacente teritorial de a se aduna în blocuri;

c) UE ca spațiu interesant pentru aprofundarea mecanismelor decizionale și de realizare de politici;

d) UE ca entitate *sui-generis*.[12]

În lucrarea, semnată de Hellen Wallace, William Valace și Mark Pollack, găsim următoarea apreciere a UE:

- organizație internațională;
- comunitate politică în devenire, în acest sens similară unui stat;
- o reconfigurare a modelului de guvernanță europeană.[13]

Ben Rosamond într-o lucrare consacrată analizei teoriilor integrării europene, prezintă federalismul, funcționalismul, tranzacționismul ca abordări precursoare teoriilor clasice și neofuncționalismul, interguvernamentalismul, concepțiile despre guvernanța multinivel și analizele rețelelor de politici, noile instituționalisme, interguvernamentalismul liberal, constructivismul social.

Federalismul. Istoria universală conține mai multe încercări de a identifica forma optimă de organizare a Europei Unite. În epoca medievală era promovat modelul Respublica Christiana, descris în lucrarea lui Charles-Irenee Castel, abate de Saint-Pierre: *Proiect de tratat pentru a face ca pacea să fie permanentă între suveranii creştini* (1713). În epoca modernă este cunoscut proiectul lui Immanuel Kant, expus în lucrarea: *Spre pacea eternă* (1795). În secolul XX, la ideea unei Euro-

[12] Rosamond Ben, Theory of European Integration, Palgrave Macmillian, 2000, p.14-16

[13] Wallace Wiliam, Guvernanța post-suverană. În : Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană. Coord. Helen Walace, Wiliam Walace și Mark A. Pollak,. Trad. de de Filip Gădiuță. București: Institutul European din România, 2005, p.455-473.

pe unite, pașnice revine contele Richard von Coudenhove-Kalergi, propunînd Manifestul Pan Europa (1923). În aceeași perioadă, Aristid Briand vine cu Memorandumul Guvernului Francez (1930). Federalismul a fost susținut și de personalitățile marcante ale lui Altiero Spinelli, Jean Monnet. Altiero Spinelli este autorul lucrării: *Per un'Europa unita*. *Progeto d'un manifesto*, la care a contribuit și Ernesto Rossi, scrisă în 1941, revăzută ulterior și acceptată ca program politic pentru Mișcarea Federalistă Europeană. Specialiștii în domeniu îl apreciază pe Altiero Spinelli ca pe un federalist constituționalist, adept al variantelor politice radicale, care legau procesul integrării politice europene de crearea unor instituții politice supranaționale puternice.

Jean Monnet a contribuit substanțial la fondarea CECO, iar în Memoriile[14] sale pune accentul pe descentralizare, pe implicarea cetățenilor în viața politică.[15] Jean Monnet este un federalist nefuncționalist, moderat, pragmatic, interesat de o integrare incrementală, inițiată în sectoarele mai puțin sensibile din domeniul economiei. Metoda aplicată de Jean Monnet este deseori comparată cu evoluția construcției europene, din cauza integrării politice întîrziate.

Din cauza mai multor dificultăți de ordin teoretic și practic, specialiștii, în mare parte susțin ideea, în conformitate cu care federalismul este mai mult un proiect politic, decît un curent teoretic. În opinia lui Ben Rosamond, federalismul, conceput ca ideologie, descrie sistemele politice în care există o diviziune a autorității între guvernarea centrală și cea regională sau statală.[16] Analiștii modelului european susțin că UE are caracteristici federale, care vizează distribuția de autoritate dintre nivelurile de luare a deciziilor, configurația și relațiile dintre instituții (independența instituției supranaționale a Comisiei, regulile de alegere a Parlamentului European), particularitatea mecanismelor înseși de luare a deciziilor, prezența unor atribute clasice statale, precum

[14] Jean Monnet, Memoire. Paris: Fayard, 1976.
[15] Burges Michael, Federalism and Federalism. În: European Union Politics, ed. Nichelle Cini, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2009, p.25-44.
[16] Ben Rosamond (2000), op.cit.

centralizarea politicii monetare și eforturile făcute în aceeași direcție în ceea ce privește securitatea[17] Tratatul de la Lisabona schimbă raportul dintre existența unui federalism practic, asumat politic, în mod deschis, pe un federalism discursiv și normativ.

Funcționalismul, promovat teoretic de David Mitrany[18], se îndepărtează de mainstream-ul realist din teoria relațiilor internaționale, contestînd centralitatea statului ca unitate de analiză sau instituție politică. Reprezentanții funcționalismului pornesc de la ideea că natura umană este intrisec bună, astfel încît formele de organizare politică nu trebuie să fie, în mod obligatoriu, coercitive, ci să se rezume la o reprezentare cît mai fidelă a intereselor propriilor cetățeni, situație care ar reduce potențialul de conflict dintre grupuri ca urmare a eficienței cu care anumite probleme ar putea fi soluționate.

Tranzacționismul, promovat de Karl Deutsch[19], își conturează concepția, pornind de la întrebarea: Cum poate fi evitat războiul? Teza de bază susține rolul statului-națiune, dar desfășurarea ei iese din limitele realismului, subliniind că războiul va fi evitat doar în condițiile în care statele vor reuși să-și soluționeze divergențele prin mijloace pașnice, iar ca soluție este propusă integrarea internațională, emergența unor comunități de securitate într-un cadru bine definit. Astfel, comunitatea de securitate nu se referă la relația dintre indivizi, dar la relațiile dintre entitățile politice.

Karl Deutsch evidențiază două tipuri de comunități: amalgame, cu un caracter formal, eventual codificat normativ, al integrării și pluralist. Comunitățile pluraliste de securitate, prin faptul că acordă fiecărui element membru independența din punct de vedere instituțional, se dovedesc mai rezistente, atît ca durată, cît și ca intensitate a provocări-

---

[17] Bărbulescu Iordan Gheorghe, Procesul decizional în Uniunea Europeană. – Iași: Polirom, 2008, 519 p. ISBN 078-973-46-0846-1

[18] A publicat mai multe lucrări, mai importante fiind:The Progress of International Governement. – Londra: George Allen& Unwin, 1933; A Working Peace System *The Royal Institute of International Afaires. – Oxford University Press, 1943; The Functional aproach to World Organization./International Affairs, vol.3 nr.24, 1948.

[19] Karl Deutsch, The Nerves of Governmeant.: Models of Political communication and Control. – New York: Free Press of Clencoe, 1963; The Analysis of International Relations. – Englewood Clifis, NJ: Prentice Hall, 1968.

lor cărora le pot face față, cu precizarea că existența unor asemenea comunități are nevoie de materializarea a trei condiții: armonizarea valorilor grupurilor, capacitatea acestora de a interacționa indiferent de situație, fără a implica mijloace violente, precum și existența unor informații complete care să prezinte fiecărei unități anticiparea comportamentului celeilalte într-un anumit context dat.[20] Deutsch a promovat ideea creșterii nivelului de comunicare între state cu scopul de a fortifica proiectul de comunitate. Într-adevăr foarte multe dificultăți, contradicții în relațiile interumane, interstatale se intensifică din cauza insuficienței de comunicare, de cunoaștere a celuilalt.

Neofuncționalismul este o continuitate logică a funcționalismului, dar și-a conturat propriul specific. De exemplu, dacă adepții funcționalismului nu se expun asupra unei forme de organizare socială, atît timp cît aceasta răspunde nevoilor indivizilor, reprezentanții neofuncționalismului au acordat întotdeauna atenție încercărilor de identificare a condițiilor fundamentale care pot influența pozitiv fenomenele de integrare, atît la nivelul continentului european, cît și în alte părți ale lumii. Ernst Haas scria despre structurile sociale plurale, dezvoltare economică și industrială, precum și tipare ideologice comune între unitățile participante. Ernst Haas evidențiază trei elemente pe care le considera un punct solid de inițiere a unor studii comparative între fenomenul european și cel prezent pe alte continente, cum ar fi America Latină. Deși acest proiect a întîmpinat multiple dificultăți, oricum prin conștientizarea particularității fenomenului UE și prin concentrarea analizelor neofuncționaliste asupra studiului de caz, teoria a adus contribuții serioase atît în domeniul studiilor regionale, cît și pentru analiza interdependenței internaționale.[21]

Neofuncționalismul cunoaște o evoluție consistentă. Numeroși analiști au redimensionat ideile inițiale ale neofuncționaliștilor. De exemplu, P. Schumitter respinge automatismul *spillover-ului*, sublini-

[20] Rosamond (2000, p.43).
[21] E.Haas International Integration: The European and the Universal Process. International Organization, 15, apud Rosamond, 2000, p.69

ind că unitățile naționale au la dispoziție o serie de soluții în fața unei posibile integrări: *spill-around,* ceea ce presupune extinderea zonelor de cooperare fără o implicare accentuată a statelor, un demers interguvernamental; *build-up,* echivalentul unei construcții interne, o aprofundare a acțiunilor dintr-un singur domeniu; *retrench și muddle about*, favorizarea discuțiilor comune între membrii comunității în detrimentul unei fundamentări instituționale a acestora, fără încurajarea utilizării unei baze instituționale; *spillback*, opusul ideii de *spillover*, atît din punctul de vedere al zonelor de integrare, cît și al angajamentelor în diferite structuri de cooperare; encapsulate, situația în care actorii utilizează schimbări incrementale menite să le ajute să facă față noului context.[22]

O componentă importantă a neofuncționalismului o constituie transferul de loialitate de la nivelul național la cel european, iar una din explicațiile fenomenului se referă la modalitatea exemplară de acțiune, de care se presupune că vor da dovadă noile instituții de la acest nivel, astfel încît relația lor cu cetățenii va fi aproape, la fel de directă cu cea a statelor națiune. Trecerea de la spillover-ul funcțional la cel politic, mai ales prin intervenția elitelor și a grupurilor de interese, este insuficient argumentată de neofuncționaliști și deseori criticată de analiști. Dezvoltarea UE a oferit un răspuns criticii referitoare la deficitul democratic și opacitatea față de propriii cetățeni, prin sporirea puterii Parlamentului European și prin diverse programe de informare/comunicare/consultare destinate contactului direct cu popoarele UE, teza neofuncționalistă ce stipulează: interesele, loialitatea și puterea puteau fi păstrate la un singur nivel, național sau transferate, s-a dovedit a fi inadecvată, acestea putînd fi: *partajate și dispersate*.

Leon Lindberg echivala semnarea Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene cu una dintre măsurile orientate către depășirea barierelor naționaliste continentale și fiind de acord cu Haas în

[22] Niemann Arne și Schmitter Philippe C., Neofuncționalism . În: European Integration Theory, eds. Anje Wiener și Thomas Diez, ediția a II-a, p.45-66. Oxford: Oxford University Press. 2009, p.45-66, P.55

aprecierea integrării europene ca un proces orientat către o nouă comunitate politică, Lindberg își concentrează efortul cognitiv asupra analizei procesului în sine de integrare, definit ca procesul prin care națiunile renunță la dorința și capacitatea de a gestiona politici-cheie interne și externe în mod independent una de alta, căutînd în schimb să ia decizii în comun sau să delegheze procesul de adoptare al deciziilor către noi organe centrale. O altă definiție a integrării europene este: procesul prin care actorii politici, din mai multe contexte distincte, sunt convinși să-și transfere așteptările și activitățile politice către un nou centru.[23]

Interguvernamentalismul este puternic influențat de neorealismul din Teoria Relațiilor Internaționale, reușind să-și contureze propriul specific, fiind apreciat de analiști drept o experiență teoretică unică și valoroasă în spațiul european. În opinia dnei Michelle Cini, interguvernamentalismul este *un demers conceptual*, deși, ulterior va face distincție între guvernamentalism ca teorie și ca demers conceptual, menționînd că interguvernamentalismul este interesat de explicarea procesului de construcție europeană, oferă un model normativ care postulează necesitatea limitării influenței instituțiilor supranaționale ce acționează la nivelul UE. Anume această distincție dintre atributele explicării și cele prescriptive subliniază de fapt că interguvernamentalismul este o teorie. Cît privește interesul fundamental al statelor-națiune, interguvernamentalismul pune accentul pe supraviețuire, reprezentanții lui subliniind: necesitatea supraviețuirii și a satisfacerii intereselor naționale, acțiune tot mai greu realizabilă în contextul actual, implică și chiar recomandă acceptarea unor elemente irațională de cooperare. Interguvernamentaliștii au acceptat ideea existenței unui cadru instituțional adecvat pentru cooperarea europeană, care este un tip relativ specific de organizație internațională.

În așa mod, tema pierderii suveranității, una dintre temele majore

---

[23] Lindberg Leon N., The Political Dynamics of European Economics Integration, Stanford: Stanford University Press și Londra: Oxford University Press, 1963, p.5-6.

ale realiștilor, este neutralizată prin ideea punerii în comun a acesteia în anumite sectoare, perspectivă diferită de retorica pesimistă a transferului sau delegării de suveranitate. Este interesant și faptul că acest refuz de a concepe cedarea suveranității a condus la apariția în studii a termenului de autoritate. Reprezentantul interguvernamentalismului liberal, Andrew Moravcsik este de părere că negocierea dintre state poate sta, atît ca proces, cît și ca rezultat, sub auspiciile stadiului de instituționalizare existent. Un alt argument al interguvernamentaliștilor este observația, conform căreia angajarea statelor membre într-o serie de procese de cooperare a însemnat de fapt însăși supraviețuirea statului-națiune extrem de șubrezit de experiența celor două războaie mondiale. Ca urmare a angajării în aceste formule de cooperare, statele au devenit involuntar prizonierele propriilor structuri. Astfel, Alan Milward realizează analize pe sectoare de politici care au avut nevoie de o arie supranațională de aplicabilitate tocmai pentru a salva statul; Wolfgang Wessels, autorul ipotezei fuziunii, conform căreia exercitarea în comun a suveranității în anumite sectoare a condus treptat la o atrofiere a puterii acestor state de a acționa independent; Fritz Scharpf, vorbind despre capcana deciziilor comune, subliniază că rezultatul deși nu asigură nici măcar atingerea unui numitor comun al preferințelor actorilor statali, astfel conceput încît să fie mai puțin costisitor decît o eventuală retragere din procesul de cooperare; Paul Pierson sublinia că intrarea statelor în mecanismele de cooperare a redus spațiul posibilităților de alternativă, aceasta experimentînd ceea ce se numește *depemdența de parcurs*, idee pe care o întîlnim și la adepții instituționalismului istoric.[24]

Stanley Hoffman, liderul interguvernamentalismului în anii 60 ai secolului XX, sublinia că integrarea a avut loc doar în acele sectoare ale politicii interne sau mai puțin importante din perspectiva sensibilităților suverane ale unităților statale, mai exact în sectoarele economi-

[24] Ion Oana-Andreea, Guvernanța Uniunii Europene . Abordări actuale.- Iași: Polirom, 2013, 237 p. P.17 ISBN 978-973-46-3289-3

ce, apreciate ca făcînd parte din *low politics* și nu în cele cu implicații politice mult mai mari – *high politics*. Pentru Hoffman nici această integrare a domeniilor mai puțin importante nu ar fi avut loc, dacă statele n-ar avea beneficii evidente, în urma cooperării respective. În literatura de specialitate se menționează că teoriile integrării europene într-o perioadă relativ îndelungată au format un discurs contradictoriu, mișcînduse între neofuncționalism și interguvernamentalism.

Lucrările lui Chryssochoo,[25] Cini[26](2007), Rosamond[27] ne amintesc despre o diversitate de direcții de cercetare, ce pornesc de la interguvernamentalism. Deosebim lucrarea lui John J. Mearsmheier,[28] care plecînd de la Teoria Relațiilor Internaționale, realizează un studiu de caz referitor la UE; Murray Forsyth, în lucrările: Union of state: The Theory and Practice of Confederation, Towards a New Concept of Confederation [29] propagă confederalismul. Confederalismul se plasează la intersecția supranaționalismului și guvernamentalismului prin încercările de a asigura atît un cadru instituțional unic, cît și mecanisme de prezervare a suveranității statale. Confederalismul reiese din importanța acordului statal, fiind chiar punctată deseori ideea că confederația oferă soluții pentru consolidarea statului-națiune. Fiind întrebat spre ce ar trebui să tindă UE? Dimitris Chryssochoou a răspuns: către sinarhie – un sistem general de reguli împărtășite între state extrem de independente și cetățeni, care nu intră în categoriile clasice de autoritate politică, bazîndu-se în schimb pe fuziunea dialectică a autonomiei segmentale și formarea unui sistem politic colectiv.[30] Pentru autor, forma colectivă de guvernanță oferită de sinarhie ar rezolva problema mult discutată în ultimele decenii de experții în materie de integrare regională: cum trebuie distribuite competențele între părți și

[25] Chryssochoo Dumitru N. Theoritizing European Integration, ediția a II-a, Sage Publications, 2009.
[26] Cini Michelle, European Union Politics, ediția a II-a. Oxford: Oxford University Press, 2007.
[27] Rosamond (2000, op.cit.)
[28] John J. Mearsmheier: Back to the future: Instability in Europe after the Gold War. International security, 1990.
[29] Murray Forsyth, în lucr Towards a New Concept of Confederation, publicat în volumul Conferinței: The Modern concept of Confederation, European Comission for Democracy Througn Law, Consiliul Europei, Țările: Union of state: The Theory and Practice of Confederation. – New York: Leicester Union Press, 1995.
[30] Chryssochoou (2009) op.cit., p.131

întreg. Propunerea lui Chryssochoou gravitează în jurul discuțiilor despre evoluția conceptului de suveranitate, fiind folosiți termenii: cosuveranitate și coguvernanță ca mărci ale unui *sistem poststatal de reguli împărtășite – shared rule*, bazat pe exercitarea în comun a competențelor suverane la toate nivelurile unei societăți diferențiate orizontal și vertical.[31]

Interguvernamentalismul liberal, reprezentat de Moravcsik, care a reactualizat modelul lui Putnam, oferind o justificare a procesului de construcție europeană din perspectiva existenței concomitente a unei cereri și oferte pentru acest fenomen. Cererea pune în lumină preferințele diverșilor actori raționali, prezenți în procesul politic intern și din ale căror interacțiuni, conform teoriei relațiilor internaționale neoliberale a formării preferințelor unui stat, reiese agenda politică a statului, aceasta nefiind așadar un dat determinat de *considerații geopolitice*.[32] Oferta (al II joc) este interesată de modul în care aceste state se comportă pe arena internațională în calitate de actori unitari angajați pe baza respectivelor agende într-o serie de procese de negociere interguvernamentală. Așadar identificăm în interguvernamentalismul liberal o influență majoră a teoriei alegerii raționale, manifestată atît la nivelul grupurilor politice interne, cît și la nivelul statului angajat ca un tot unitar în procese de negociere interguvernamentală.

În concluzie, menționăm că teoriile integrării europene și practica integrării regionale ne permite să constatăm existența unei realități empirice, a factorilor ce condiționează mișcarea statelor unul către altul în scopul cooperării și utilizării resurselor proprii cu scopul soluționării problemelor majore, atestate la nivel național, regional și chiar global. Analiza filosofică a subiectelor sensibile din relațiile dintre state, lideri, neamuri, elite, ne permite să modelăm soluționarea problemelor și în așa fel să prevenim sau să diminuăm consecințele negative ale conflictelor. Accentul pus de Teoria Relațiilor Internaționale pe

[31] Chryssochoou, 2009, p.136
[32] Cini, 2007 c.P.III.

comunicarea eficientă, deschisă s-a dovedit a fi corect și UE s-a realizat ca model viabil, și atractiv de integrare regională.

Procesul integrării europene este un fenomen complex, de aceea și analiza trebuie din necesitate să fie una întemeiată pe abordarea sistemică, structural – funcțională, pe aplicarea teoriei dialecticii și sinergeticii, dezvoltate și estimate sub aspectul impactului filosofiei politice. Filosofia integrării europene, în baza teoriilor integrării europene și a metodelor preluate din filosofia politică, va reuși să generalizeze concluziile fiecărui curent teoretic, curățindu-le de amprenta ideologiilor și în așa fel să influențeze procesul integrării europene.

Subiecte pentru meditații și activități practice:

1. Explicați interinfluențele domeniilor: Filosofia Politică – Filosofia Integrării Europene.
2. Definiți metodele aplicabile în cercetarea proceselor integraționiste ale lumii contemporane.
3. Numiți cîteva subiecte de interes a Filosofiei Integrării Europene.
4. Oferiți o interpretare subiectului: Filosofia Integrării Europene este un domeniu aplicativ de cercetare sau o componentă a Filosofiei Politice.
5. Elaborați propriul model de integrare regională, în care să fie conturată poziția Republicii Moldova.
6. Enumerați conceptele filosofice din patrimoniul cultural universal și european care oferă argumente unificării și unității europene.

Bibliografie selectivă

1. Bărbulescu Iordan Gheorghe, Procesul decizional în Uniunea Europeană. – Iași: Polirom, 2008, 519 p. ISBN 078-973-46-0846-1
2. Burges Michael, Federalism and Federalism. În: European Union Politics, ed. Nichelle Cini, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2009, p.25-44.
3. Cini Michelle, Introduction. În: European Union Politics, ed. Michelle Cini, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2007b, p.1-9.
4. Cini Michelle, European Union Politics, ediția a II-a. Oxford: Oxford University Press, 2007.

5. Chryssochoo Dumitru N. Theoritizing European Integration, ediția a II-a, Sage Publications, 2009.
6. Diez Thomas și Anje Werner, Introducing the Mosaic of Integration Theory. În: European Integration Theory, eds. Anje Wiener și Thomas Diez, ediția a II-a, Oxford: Oxford University Press, 2009, p.1-22.
7. Diez Thomas, The Paradox of Europe's Borders. Comparative European Politics, 4, 2006, p.235-252, P.248.
8. Haas Ernst, International Integration: The European and the Universal Process. International Organization, 15, apud Rosamond, 2000.
9. Haas Ernst B. The Uniting of Europe. Political, social and economic forces 1950-1957, ediția a II-a, Stanford: stanford University Press, 1968.
10. Ion Oana-Andreea, Guvernanța Uniunii Europene . Abordări actuale.- Iași: Polirom, 2013, 237 p. P.17 ISBN 978-973-46-3289-3
11. Lindberg Leon N., The Political Dynamics of European Economics Integration, Stanford: Stanford University Press și Londra: Oxford University Press, 1963, p.5-6.
12. John J. Mearsmheier: Back to the future: Instability in Europe after the Gold War. International security ,1990.
13. Murray Forsyth, în lucr Towards a New Concept of Confederation, publicat în volumul Conferinței: The Modern concept of Confederation, European Comission for Democracy Throungh Law, Consiliul Europei,ările: Union of state: The Theory and Practice of Confederation. – New York: Leicester Union Press, 1995.
14. Niemann Arne și Schmitter Philippe C., Neofuncționalism . În: European Integration Theory, eds. Anje Wiener și Thomas Diez, ediția a II-a, p.45-66. Oxford: Oxford University Press. 2009, p.45-66.
15. Stone Sweet, Fligstein Alec Neil și Sandholtz Wayne, The Institutionalization of European Space. În: The Institutionaslization of Europe, eds.Alec StoneSweet WagneSandhotlz și Neil Fligstein. Oxford: Oxford University Press, 2001,p. 1-28.

Tema II. UNIUNEA EUROPEANĂ: DE LA PROIECTE LA UN MODEL VIABIL DE INTEGRARE REGIONALĂ

1. ***Construcţia europeană: de la cooperarea economică la cea politică***
2. ***Cooperarea ca principiu şi instituţionalizarea ei.***
3. ***Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului. Tratatul CECA***
4. ***Comunitatea Economică Europeană şi Euroatom. Tratatul CEE şi CEEA***
5. ***Tratatul de la Maastrit (1992).***

1. Construcţia europeană: de la cooperarea economică la cea politică

Sub aspect geografic, Europa este o peninsulă care reprezintă a cincea parte a Euroasiei, un continent cuprins între Oceanul Arctic la nord, Oceanul Atlantic la vest, marea Mediterană și Anexele sale, Lanțul munților Caucaz la sud,, Marea Caspică și munții Ural la vest. Populată din epoca paleolitică, actualmente Europa este o civilizație polietnică, polilingvistică, care respectă și trăiește după valori democratice, garantate și supravegheate de instituțiile statului de drept.

Sub aspect politic, cele 49 de state, situate pe continentul European, sunt grupate în state occidentale, ale Europei centrale și de est, printre acestea, prin Decizia Consiliului Europei regăsim statele caucaziene: Armenia, Azerbaidjan, Georgia. Cele două războaie ale secolului XX au determinat divizarea Europei în două blocuri ideologice, militare, economice opuse: Europa Occidentală liberală și Europa Orientală (centrală și de est), organizată după principiile regimului totalitar, comunist.

Ideea de unitate culturală și civilizațională a dominat în filosofia modernă și contemporană. Filosofii au meditat asupra tuturor proceselor sociale caracteristice vieții, activității, preocupărilor liderilor și ce-

tăţenilor statelor europene. Europa a fost identificată cu catolicismul, pînă la acţiunea reformatoare a lui Luther, care a creat o alternativă la catolicism înăuntrul creştinismului. Novalis preia această identificare în formula: creştinătatea sau Europa (1799).[33]

Cardinalul Ratzinger caracterizează Europa prin tezele:

a) constitutivă pentru Europa este, de la începutul ei în Elada, coordonarea interioară dintre democraţie şi eumonie, a dreptului nemanipulabil;

b) dacă eumonia este presupoziţie a capacităţii de a vieţui a democraţiei, opusă tiraniilor şi ochlocraţiei, atunci eumonia are ca presupoziţie fundamentală veneraţia comună şi obligatorie pentru dreptul public, a valorilor morale şi a lui Dumnezeu;

c) renunţarea la dogma ateismului ca premisă a dreptului public şi a formării statului şi o veneraţie, inclusiv public recunoscută, a lui Dumnezeu ca temei al ethosului şi dreptului înseamnă renunţarea atît la naţiune, cît şi la revoluţia mondială ca summum bonum;

d) pentru Europa, recunoaşterea şi asigurarea libertăţii de conştiinţă, a drepturilor omului, a libertăţii ştiinţei şi, de aici, a societăţii umane bazată pe libertate, trebuie să fie constitutive.

Sub aspect civilizațional, ideea de unitate europeană a prins contur în anii 50 ai secolului XX, prin crearea primelor comunităţi economice în Europa Occidentală. Spaţiul european în pofida diversităţilor economice, etnice, lingvistice, religioase, tinde, la începutul secolului XXI, către o unitate economică și politică.

Aspectul economic și socio-politic al afirmării unității europene este susținut de conştiinţa unui declin, care a dat naştere, în statele din Europa Occidentală, la un important curent de opinie în favoarea unei Uniuni Europene. Primul care s-a manifestat în acest sens a fost Winston Churchill care a adresat la 19 decembrie 1946 un apel la unitate într-un discurs celebru pronunţat la Universitatea din Zurich şi în care propunea crearea unor State unite ale Europei. In concepţia lui Win-

[33] Andrei Marga, Filosofia unificării europene. Cluj: EFES, 2005.

ston Churchill, primul pas spre reconstituirea familiei statelor europene trebuia să fie o asociere între Franţa şi Germania. In decembrie 1947 a fost instituit Comitetul Internaţional de Coordonare a Mişcărilor pentru Unitatea Europeană, care a organizat mai multe congrese dintre care o influenţă decisivă a avut-o Congresul de la Haga din 7-9 mai 1948, ale cărui iniţiative au condus la crearea Consiliului Europei.

În perioada postbelică alţi factori influenţează, în mod determinant, construcţia europeană. Pe de o parte, opoziţia dintre Est şi Vest care s-a agravat la sfîrşitul anului 1947 a creat sentimentul unei ameninţări grave şi iminente pentru Europa Occidentală, ameninţare căreia ar fi fost incapabilă să-i facă faţă din punct de vedere economic şi militar, astfel încît asistenţa şi protecţia Statelor Unite ale Americii devenea pentru Europa Occidentală o necesitate.

La 5 ianuarie 1947, generalul Marshall, secretar de Stat al SUA, într-un discurs la Universitatea Harvard expunea ideile directoare ale unui plan de ajutor economic în favoarea Europei Occidentale. Ajutorul american era subordonat stabilirii unei cooperări organizate între ţările beneficiare. Condiţia era de natură esenţial politică. Pe de altă parte, deteriorarea rapidă a relaţiilor cu URSS obliga statele Europei Occidentale să se preocupe de propria lor securitate. Au fost discutate mai multe opțiuni de integrare, determinate de abordarea geografică a spațiului european, abordarea multidimensională (economică, socială, culturală, militară sau politică) sau unidimensională: o Europă a cooperării sau o Europă supranaţională, o uniune de state sau o federație a statelor europene. În dezbaterile publice a cîștigat metoda clasică aplicată în relațiile internaționale şi anume cooperarea europeană trebuia să conducă la o integrare mai puternică.

Cooperarea europeană se caracterizează prin crearea de organizaţii bazate pe respectarea suveranităţii naţionale. Statele Europei occidentale, în primii ani postbelici utilizînd mai întîi tehnica tradiţională a cooperării interstatale, au creat organizaţii internaţionale de trei categorii:

a) unele avînd o vocaţie în principal militară;

b) altele cu o vocaţie în mod necesar economică;

c) organizațiile politice.

Cooperarea europeană pornește de la valorificarea potențialului constructiv al fostelor alianţe militare, constituite în timpul războiului. Astfel a fost creată Uniunea Occidentală prin Tratatul de la Bruxelles din 17 martie 1948, încheiat, pe de o parte, între Franţa şi Marea Britanie şi, pe de altă parte, între statele constituind Benelux". In realitate această organizaţie nu putea să răspundă deplin dimensiunilor problemei căci, din punct de vedere militar, numai SUA era în măsură să asigure garanţii efective de securitate. Sub aspect politic, Europa cu 5 membri era insuficientă atît ca extindere, cît şi ca colaborare interguvernamentală în domeniul securității. Situația s-a schimbat cardinal după crearea Organizaţiei Atlanticului de Nord (NATO) în baza Tratatului de la Washington din 4 aprilie 1949, avînd ca membri fondatori 12 state inclusiv SUA, ca organizaţie politico-militarâ a alianţei atlantice. A urmat propunerea lansată de generalul Marshall privind ajutorul american pentru reconstrucţia Europei, susținută de 16 state europene, semnatare a Tratatului de la Paris, instituind Organizaţia Europeană de Cooperare Economică (OECE). Creată pentru gestionarea în comun a ajutorului oferit de SUA, OECE a oferit instrumentul unei cooperări interguvernamentale, în baza căruia a devenit posibilă liberalizarea schimburilor între membrii săi.

Problema unificării politice a Europei a fost în centrul dezbaterilor Congresului de la Haga, desfășurat în mai 1948. Congresul a justificat crearea Consiliului Europei, organizaţie ce viza în activitatea sa, aşa cum rezultă din preambulul şi articolul 1 al statutului său - apărarea într-un cadru instituţionalizat a valorilor democratice considerate ca fiind ameninţate prin divizarea Europei în două blocuri, respectiv, principiile libertăţii individuale, ale libertăţii politice şi preeminenţa dreptului pe care se bazează orice democraţie adevărată.

Aceste organizaţii, deşi acopereau principalele domenii ale cooperării internaţionale nu-i ofereau Europei o structură coerentă care să-i permită să exprime, în mod eficient, o personalitate de care devenea tot mai

conştientă că-i este indispensabilă. Pe de o parte, componentele statale ale acestor organizaţii erau diferite: în primul rînd, nu exista nici o regulă ca aceleaşi state europene să aparţină celor trei organizaţii, în timp ce statele occidentale neeuropene aparţineau mai multor organizaţii. avînd chiar un rol preponderent. La aceasta se mai adăuga şi incertitudinea numărului de participanţi. uneori erau 5, alteori 10 sau 16 etc. Pe de altă parte, atribuţiile acestor organizaţii se suprapuneau mai mult sau mai puţin, căci chiar dacă fiecare organizaţie avea o vocaţie dominantă, toate urmăreau aceleaşi obiective economice, sociale şi culturale, rezultînd din competența politică a democraţiei liberale. În sfîrşit, chiar dacă ele apăreau ca fiind mai perfecţioniste, structura lor instituţională rămînea apropiată de modelul clasic al unei simple cooperări interstatale. Europa astfel creată nu se distingea prin nimic de construcţiile internaţionale cu care este dotată. Or, problema construcţiei europene este cea a eficacităţii, asigurată de instituţiile cu care este dotată. Astfel, organizarea interioară a Europei s-a prăbuşit sau a fost percepută ca fiind în curs de prăbuşire.

Dezbaterile proiectelor de unificare a Europei erau axate pe 2 modele: apropierea statelor europene, fără a se pune în discuție suveranitatea acestora; sau acceptarea unei autorități suprastatale, care prin actul puterii sale și-ar impune voința chiar și în cazurile absenței unui consens. Istoria universală cunoaște mai multe proiecte de unificare forțată, prin cucerirea teritoriilor și impunerea voinței suveranului străin. Prăbușirea imperiilor marca pentru o perioadă îndelungată sfîrșitul tentativelor de integrare. Reieșind din mesajul liderilor statelor europene: de a construi o Europă democratică, o Europă puternică, prosperă, se impune dezbaterea valorilor fundamentale ale noii entități economice, politice, culturale. În construcția statelor, uniunilor de state, bazate pe valorile democratice găsim un factor important desemnat de cultura politică a liderilor formali și neformali, a cetățenilor. Fără o conștiință politică, civică, juridică a cetățenilor statului este complicată, anevoioasă calea spre o democrație autentică în interiorul statului suveran și foarte complicat este traseul integrării statelor cu un nivel diferit de dezvoltare economică. Iată de ce

proiectele de integrare care solicită din partea statelor unele sacrificii şi o erodare a suveranității vor fi acceptate doar în anii 50 ai secolului XX.

Comportamentele economice au fost şi au rămas variate din punctul de vedere al motivaţiilor lor interioare şi al organizării lor exterioare. De la primitivii care se mulţumeau să culeagă fructele oferite de natură, trecînd prin ţăranii diferitelor epoci ale istoriei europene, mulţumiţi sau forţaţi de împrejurări să se mulţumească cu o producţie ce abia acoperă nevoile lor de supravieţuire de la un an la altul, la muncitorul comunist, pentru care participarea la munca colectivă este mai importantă decît randamentul ei, avem un anumit comportament economic. Cultura europeană a marginalizat acest tip de comportament economic, activînd şi consacrînd un alt comportament, caracterizat de raţionalitate economică, întemeiat pe un calcul, capabil să coreleze rezultatele cu un plus în raport cu ceea ce a fost investit.

2. Cooperarea ca principiu şi instituţionalizarea ei

Cooperarea dintre statele lumii contemporane a ajuns la recunoaşterea – principiu fundamental al dreptului internaţional. Carta ONU, în art.1, paragraf 3 prevede *cooperarea dintre state ca un scop al său, considerat unanim principiu fundamental al organizaţiei, realizarea cooperării internaţionale în rezolvarea problemelor internaţionale cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, în promovarea şi încurajarea respectării drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale pentru toţi, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie. Carta* conţine şi alte prevederi cu privire la cooperarea internaţională. *Carta* se adresează Adunării Generale *să iniţieze studii şi să facă recomandări în scopul promovării cooperării internaţionale în domeniul politic şi de a încuraja dezvoltarea progresivă a dreptului internaţional şi codificarea lui* (art.13, paragraf 1lit. a).

Primele forme instituţionalizate ale cooperării internaţionale au purtat un caracter temporar, de tipul congreselor şi conferinţelor internaţionale, forme care se menţin şi astăzi, cu efecte dintre cele mai pro-

fitabile. După cum subliniază Stelian Scăunaş, în lucrarea: *Uniunea Europeană. Construcţie, reformă, instituţii, drept*, primele congrese au fost cele care au dus la încheierea Păcii Westfalice, prin care s-a pus capăt războiului de 30 de ani (1618-1648).[34] Au urmat mai multe Conferințe internaționale, iar experiența acumulată a condus la apariția Organizațiilor Internaționale Guvernamentale, care *sunt forme organizatorice ale colaborării internaționale între state și alte entități, în diferite domenii de activitate, avînd un cadru juridico-organizatoric instituțional permanent creat printr-un statut elaborat de comun acord, în care se prevăd obiectul și scopul organizației, organele și funcțiile lor.*[35]

La 8 martie 1948, la Bruxelles, a fost adoptat Tratatul de colaborare economică, socială și culturală și de legitimă apărare, care a pus bazele Tratatului de la Bruxelles, organizație prin care statele părți la aceasta, Franța, Belgia, Marea Britanie, Olanda și Luxemburg, urmăreau crearea unui sistem colectiv de apărare împotriva Germaniei, dar și obiective economice și culturale. Planul de Acțiuni comune viza capacitatea alianței de a demonstra SUA că este capabilă să opună rezistență dorinței URSS de a se extinde și a-și spori influența în Europa Centrală și de Est. Alianța avea nevoie de susținerea SUA în ordonarea relațiilor postbelice din regiune în domeniul securității europene. Scopul vizat a fost atins, deoarece la 14 aprilie 1949 a fost semnat Tratatul Atlanticului de Nord, care mai tîrziu se va transforma în NATO. În anul 1950, NATO propune înființarea unei forțe atlantice unificate la care ar putea participa și Germania, act care a îngrijorat Franța, determinînd-o să elaboreze și să propună Planul Pleven, în care aplică metoda comunitară supranațională și în domeniul apărării comune. Astfel, la 27 mai 1952, la Paris, Franța, Germania, Italia și țările Beneluxului semnează Tratatul Comunității de Apărare, care în art.38 prevedea și adoptarea unui proiect de Comunitate politică europeană, o structură federală capabilă să asigure funcționarea Comunită-

---

[34] Stelian Scăunaş, *Uniunea Europeană Construcţie, reformă, instituţii, drept.* – Bucureşti: Editura C.H.Beck, 2008, 311 p., P.26

[3.] M.I. Niciu, G.Chivu, Organizații internaționale guvernamentale. – Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 1998, P.15

ții Europene de Apărare. Franța se va opune ratificării Tratatului din 1952 și Constituirii Comunității Politice Europene. În urma acestor evenimente, guvernul de la Paris cade. Noua echipă de guvernare a Franței propune cîteva protocoale de modificare și completare a Tratatului de la Bruxelles, astfel apare Uniunea Europeană Occidentală (UEO). UEO este o organizație de cooperare de tip clasic, politico-militară, de asistență mutuală și apărare colectivă a statelor membre, renunțîndu-se la alte obiective. În anul 1955, Germania devine membru a UEO, apoi la organizație aderă: Italia, Spania, Portugalia și Grecia. Tratatul prevede și statutul de membru asociat, de care se folosesc: Turcia, Norvegia, Islanda și România.

Ca organizație politico-militară regională, UEO își axează activitatea pe: acordarea asistenței mutuale pentru a rezista la oricare politică de agresiune; promovarea unității și încurajarea integrării progresive a Europei; la cererea unei părți Consiliul va fi convocat imediat pentru a permite tuturor părților să se concentreze asupra oricărei situații care ar putea constitui o amenințare contra păcii, indiferent în ce mod se va produce sau care ar pune în pericol stabilitatea economică. Activitatea UEO va fi apreciată, iar obiectivele modificate prin Declarația de la Roma, din 27 octombrie 1984. UEO își propune să stabilească și să caracterizeze identitatea de securitate europeană. Coordonîndu-și acțiunile cu NATO, UEO intră în contradicții interne, care conduc la crearea unei forțe armate comune a Franței și Germaniei – EUROCORP, gata să intervină rapid în situațiile critice pentru a menține pacea și restabili ordinea.

În domeniul colaborării economice au fost înregistrate mai multe organizații, cum ar fi: Organizația Europeană de Cooperare Economică (OCDE), împuternicită să pună în aplicare Planul Marshall[36], în valoare de 13 miliarde de dolari SUA. La conferința de la Paris au participat doar statele membre ale UEO, URSS și statele lagărului socialist

[36] George Gatlett Marshall (1880-1859), general și secretar de stat (1947-1949) al președintelui Truman. Laureatul Premiului Nobel pentru pace din 1953. Planul a fost prezentat printr-un discurs celebru ținut la Universitatea Harvard, la 5 iunie 1947.

au refuzat invitația. În rezultatul dezbaterilor a fost adoptată Convenția prin care este instituționalizată Organizația Europeană de Cooperare Economică (OECE), cu sediul la Paris. OECE elaborează planuri de acțiuni concrete de implementare a Planului Marșal, fiind responsabilă și de liberalizarea comerțului, și de convertibilitatea monedelor europene. La activitatea organizației participau 18 state europene, care înregistrează în urma cooperării rezultate sezizabile.

În anul 1960, OECE se transformă în Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), evoluînd în așa fel de la o organizație regională la una cu vocație de universalitate, la care s-au înscris și SUA și Canada. În prezent la activitatea OCDE participă 30 de state, iar obiectivele vizate sunt: realizarea celei mai înalte creşteri economice posibile, stabilitate şi dezvoltare economică mondială, un nivel de viaţă cît mai ridicat. OCDE este dotată cu un aparat instituţional decizional şi tehnic-administrativ, constituit din Consiliul Ministerial, ca organ principal la nivelul miniştrilor, care se întrunesc o dată pe an sau la nivel de ambasadori, cu întîlniri bilunare; Comitetul, ca organ executiv, alcătuit din 14 membri desemnaţi de Consiliul Ministerial; comitete speciale şi grupuri de lucru (200); Secretariatul, alcătuit din experţi, condus de Secretarul general. Coordonată cu activitatea OCDE este şi cea a organizaţiilor specializate, cum ar fi: Agenţia OCDE pentru Energie Nucleară (AEN), înregistrată în anul 1958, cu sediul la Seine, Saint-Gemain, Franţa, preocupată de folosirea energiei nucleare în scopuri paşnice; Agenţia Internaţională pentru Energie (AIE), înfiinţată în anul 1974, cu sediul la Paris, care coordonează cooperarea în domeniul energiei convenţionale.

La moment, OCDE reprezintă o matrice de funcţionare a economiei mondiale, asigurată de impactul recomandărilor şi rezoluţiilor sale. În anul 2004, la Congresul de la Paris, a fost prezentată Strategia de extindere a OCDE – Strategia pentru Extindere şi Colaborare cu Statele Nemembre, în care sunt prevăzute acţiuni concrete pentru ţările candidate, dar şi măsuri de reformă a organizaţiei. Astfel, criteriile de

aderare la OCDE cuprind: existenţa unei economii de piaţă, a unei democraţii reale, dimensiunea şi importanţa economică a statului, principiul beneficiului reciproc, care presupune că aderarea unui nou membru la organizaţie trebuie să fie benefică atît pentru noul membru, cît şi pentru organizaţie; consideraţii globale.

Comunitatea Economică Europeană, instituţionalizată prin Tratatul de la Roma (1957), şi-a propus în anul 1958 să încheie un acord de realizare a zonei de liber schimb, dar negocierile au fost ineficiente. Peste 2 ani, la 4 ianuarie, la Stocholm, este adoptată Convenţia de creare a Asociaţiei Europene a Liberului Schimb (AELS), semnată de Austria, Danemarca, Elveţia, Norvegia, Portugalia, Regatul Unit şi Suedia, împreună constituind o piaţă de 90 milioane de locuitori. La moment, AELS negociază semnarea de noi acorduri şi a semnat unele declaraţii de cooperare comună.

Cel mai important Acord de liber schimb, după aprecierea specialiştilor, a fost cel semnat la Cracovia (Polonia), la 21 decembrie 1992, pentru spaţiul eliberat de influenţa comunismului. Acordul multilateral de liber schimb în Europa Centrală şi de Sud-Est a stimulat înregistrarea organizaţiei – Acordul Central European de Comerţ Liber (ACFTA) – cadru instituţional pregătitor pentru participarea la piaţa internă a UE. Acordul a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1993. Membrii fondatori: Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, cunoscutul Grup de la Vişegrad, au semnat o Declaraţie comună, în anul 1991, prin care îşi asigurau sprijin reciproc în procesul integrării în structurile europene. Mai tîrziu, la acest grup au aderat statele candidate la integrarea în UE: Slovenia, România, Bulgaria, Croaţia, Macedonia. Obiectivul central, vizat de CEFTA: crearea unei zone de liber schimb prin liberalizarea graduală a comerţului reciproc cu produse industriale şi agricole şi prin eliminarea barierelor tarifare şi netarifare din calea comerţului în perioada de transziţie. La început UE a susţinut CEFTA. În prezent, CEFTA are doar doi membri: Croaţia şi Macedonia.

Organizaţia Cooperării Economice a Mării Negre este instituţio-

nalizată în mai multe trepte, prima fiind reprezentată de Turgut Ozal, care la Bucureşti, în anul 1990, a vorbit despre necesitatea unei structuri de cooperare în zona Mării Negre. La 25 iunie 1992, este adoptată Declaraţia de la Istambul, prin care se lansează oficial Cooperarea Economică în zona Mării Negre (CEMN). Regiunea CEMN, ca spaţiu de la Marea Adriatică la Oceanul Pacific, cuprinde opt mări: Marea Neagră, Marea Azov, Marea Marmara, Marea Egee, Marea Caspică, Marea Ionică, Marea Adriatică şi Marea Mediterană. Etapa a doua începe cu introducerea Troicii ministeriale, care presupune finanţarea comună a Secretariatului Internaţional Permanent (PERMIS). Ca urmare s-au intensificat reuniunile la toate nivelele, în rezultatul consultărilor a fost semnată la Yalta, Carta CEMN.

Cea de-a treia etapă a fost cea de creare efectivă a unei organizaţii, astfel, la 30 aprilie 1999, la Tbilisi, a avut loc Reuniunea miniştrilor de externe din statele GEMN, care au decis înfiinţarea Organizaţiei Economice a Mării Negre (OCEMN), cu statut de organizaţie regională de cooperare în domeniul economic, observator ONU, cu o relaţie importantă cu UE. Este cunoscută importanţa strategică a bazinului Mării Negre, bogată în resurse naturale, în special petrol şi gaze, şi prin potenţialul ce depăşeşte 350 milioane consumatori, comerţul cumulat al regiunii reprezintă 5% din comerţul global.

Structurile instituţionale ale OGEMN sunt: întîlnirile periodice ale şefilor de stat şi de guvern, organizate în capitalele ţărilor membre, cu scopul de a stabili orientările politice generale ale organizaţiei; Consiliul Ministerial, constituit din miniştrii afacerilor externe, reprezintă forul de decizie al OGEMN, se întruneşte semestrial în ţara care deţine Preşedinţia în Exerciţiu. Deciziile se adoptă prin consens sau cu majoritate calificată. Comitetul Înalţilor Funcţionari este alcătuit din funcţionarii ministerelor de externe, fiind preocupat de analiza problemelor principale cu care se confruntă organizaţia, în baza căreia prezintă propuneri Consiliului Ministerial.

Consiliul Europei, este prima organizație care în perioada postbe-

lică și-a propus materializarea unității popoarelor europene. Statutul Consiliului Europei a fost adoptat la Londra la 5 mai 1949, fiind semnat de 10 state: Belgia, Danemarca, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Marea Britanie, Norvegia și Suedia. Sediul Consiliul Europei se află în Franța, la Strasbourg și își întemeiază activitatea pe valorile spirituale și morale care sunt moștenirea comună a popoarelor lor, și sursa reală a libertății individuale, libertății politice și a statului de drept, principii care formează baza oricărei democrații autentice. Consiliul Europei și-a propus realizarea obiectivelor: apărarea drepturilor omului și a principiilor statului de drept în țările membre; consolidarea statalității democratice prin susținerea reformelor politice, legislative și constituționale la nivel național, regional, local; căutarea soluțiilor pentru problemele privind discriminarea minorităților, intoleranța, clonajul uman, traficul de droguri, terorismul, corupția și crima organizată; favorizarea dezvoltării unei identități culturale europene, punîndu-se accent pe rolul educației; promovarea coeziunii sociale și a drepturilor sociale. Membrii Consiliului Europei sunt state europene care recunosc Statutul organizației și care acceptă principiile statului de drept, acceptă principiul, conform căruia fiecare persoană, aflată sub jurisdicția sa, trebuie să se bucure de drepturile și libertățile fundamentale ale omului și se angajează să colaboreze, în mod sincer și activ, în realizarea scopului organizației. Actualmente, Consiliul Europei cuprinde 47 din cele 49 state europene, Vaticanul și Republica Belarus din diferite motive nu participă la lucrările Consiliului Europei.

Comitetul Miniștrilor este organul de decizie, compus din miniștrii afacerilor externe a statelor membre sau din reprezentanții acestora de la Strasbourg. Reuniunile Comitetului Miniștrilor sau Reprezentanților au loc o dată pe an, în lunile: mai sau noiembrie. Reuniunile la nivelul delegațiilor miniștrilor au loc o dată pe săptămîna (miercuri) în aceleași grupuri de raporturi și grupuri de lucru. Președinția Comitetului Miniștrilor este încredințată, pentru un mandat de 6 luni, unui stat membru, prin rotație, în ordine alfabetică.

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei desemnează alte instituții și organe ale Consiliului Europei, precum Secretariatul general al Consiliului Europei, judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului sau Comisarul pentru drepturile omului. Adunarea Parlamentară este constituită din 318 membri și 318 supleanți, aleși sau desemnați de parlamentele naționale ale statelor membre. Fiecare stat este reprezentat de la 2 pînă la 18 membre și toți atîția supleanți. Numărul reprezentanților în Adunarea Parlamentară este calculat în baza numărului populației. Membrii Adunării Parlamentare se reunesc în 5 grupuri politice: Grupul socialist (SOC), Grupul partidului popular european (PPE/DC), Grupul democraților europeni (GDE), Grupul liberal, democratic și reformator (LDR), Grupul pentru stînga europeană unită (GUE). Președintele Adunării Parlamentare are mandat de un an, în mod tradițional, este ales pentru trei mandate consecutive. Adunarea Parlamentară se întrunește de 4 ori pe an, în sesiuni plenare publice care durează o săptămînă.

Congresul Autorităților Locale și Regionale – organ consultativ al Consiliului Europei din 1994, care-și propune să susțină noile state membre ale UE, în realizarea autonomiei locale și regionale. Cele mai semnificative tratate adoptate de Consiliul Europei, relevante pentru autonomia locală și regională sunt: Carta Europeană a autonomiei locale (octombrie 1985); Convenția-cadru europeană asupra cooperării transfrontaliere a colectivităților sau autorităților locale (mai 1980); Convenția asupra participării străinilor la viața publică, la nivel local (februarie 1992) ; Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (noiembrie 1992). Congresul este organizat sub forma unei adunări bicamerale - Camera puterilor locale și Camera regiunilor cu o reprezentare identică cu cea din adunarea parlamentară – 318 membri titulari și 318 membri supleanți, repartizați în mod egal celor două camere. Practic, fiecare reprezintă alesul uneia dintre cele 200.000 colectivități locale și regionale ale statelor membre. Congresul se unește o dată pe an, la Strasbourg, și dispune de o Comisie permanentă, care funcționează între sesiunile plenare.

Comisia este alcătuită din reprezentanții tuturor delegațiilor națio-

nale, iar activitatea acestuia se desfășoară prin cele patru comisii statutare: comisia instituțională, care se ocupă de pregătirea rapoartelor referitoare la evoluția democrației locale și regionale în Europa; Comisia pentru cultură și educație, competentă în materie de mediu, tineret, sport și comunicare; Comisia pentru dezvoltare durabilă competentă în analiza problemelor de mediu, de amenajare a teritoriului și de urbanism; Comisia pentru coeziune socială, preocupată de analiza angajării populației în cîmpul muncii, cetățeniei, relațiilor intercomunitare, sănătate publică și egalitatea între femei și bărbați.

Comisarul Drepturilor Omului al Consiliului Europei, Biroul căruia a fost înființat în anul 1999, în scopul promovării conștiinței și respectului pentru drepturile omului. Comisarul Drepturilor Omului este ales de Adunarea Parlamentară, cu un mandat de 6 ani, fiind împuternicit: să promoveze în statele membre ale Consiliului Europei socializarea cetățenilor în spiritul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, să identifice eventuale insuficiențe în dreptul și practica statelor membre.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), este o instanță de judecată, parte componentă a Consiliului Europei, care funcționează independent de acesta și dispune de un mecanism cu competențe reale în garantarea efectivă a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, apărate și de Convenția Europeană din anul 1950 și de protocoalele ei adiționale.[37] CEDO este constituită din atîția judecători cîte state sunt, aleși de Adunarea parlamentară a Consiliului Europei, din cele trei candidaturi, prezentate de deputații statelor naționale. Mandatul unui judecător este de 6 ani, avînd ulterior posibilitatea de a fi ales. Curtea funcționează în comitete, camere și finalizează examinarea cauzelor în Marea Cameră. Competența CEDO acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției și a protocoalelor sale. Cauzele examinate sunt clasificate în: cauze interstatale, cereri individuale, avize consultative.

[37] Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Roma, 1950, art.3, conform modificărilor aduse *Protocolului II.*

Comisia de la Veneția pentru democrație prin drept, este un organ consultativ al Consiliului Europei, creat în anul 1990, cu rolul esențial pentru democrația europeană în adoptarea constituțiilor naționale, potrivit standardelor patrimoniului constituțional european. Inițial Comisia de la Veneția a fost gîndită ca un instrument de inginerie constituțională de urgență în contextul tranziției democratice, dar, ulterior, a evoluat progresiv către o instanță independentă de reflexie, recunoscută la nivel internațional. Comisia de la Veneția este preocupată de distribuirea patrimoniului constituțional cu un rol unic în gestionarea și prevenirea conflictelor care traversează procesul de elaborare a normelor constituționale. Actualmente, toate statele membre ale Consiliului Europei sunt membre ale Comisiei de la Veneția, lista fiind completată de : 3 state membre extraeuropene – Kîrghistan, Chile, Republica Coreea, un membru asociat – Republica Belarus și 9 state cu statut de observator : Argentina, Canada, Israel, Japonia, Kazakhstan, Mexic, SUA, Uruguay, Vatican. Din componența Comisiei de la Veneția fac parte: experți independenți eminenți prin experiența lor în instituțiile democratice sau prin contribuția la dezvoltarea dreptului și a științelor politice[38], precum și profesori universitari de drept constituțional sau de drept internațional, judecători ai curților supreme, constituționale sau deputați. Ei sunt desemnați pentru 4 ani de parlamentele naționale.

Secretariatul General al Consiliului Europei – organ tehnic, alcătuit din : Secretarul General, secretarul general adjunct și personalul necesar, aproximativ 1800 de funcționari.

3. Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului. Tratatul CECA

Declarația Schuman din 9 mai 1950, conține teze pentru acele timpuri incredibile, irealizabile, dar care mobilizează spiritul și mentalul social colectiv. Este vorba despre:

- *Pacea are șansa de a deveni efectivă doar în măsura existenței unei Europe unite şi puternice;*

[38] Statutul comisiei de la Veneția, art.2

- *O Europă socială unită și puternică, o Europă unde nivelul de viață se va ridica grație unificării producțiilor și lărgirii piețelor, ceea ce va duce la scăderea prețurilor...*

În concluzie Schuman propune crearea unei piețe a cărbunelui și oțelului, condusă prin intermediul unei organizații constituite pe metode supranaționale, ceea ce ar permite Europei să se dezvolte în baza solidarității economice. Konrad Adenauer a apreciat adecvat oferta lui Schuman, înțelegînd că Franța oferă Germaniei o șansă istorică de a se relansa după cel de-al doilea război mondial. În așa fel 6 state occidentale au acceptat participarea la proiectul lui Schuman, ca urmare la 10 iunie 1950, la Paris, s-au deschis negocierile pentru adoptarea unui tratat constitutiv al primei comunități economice europene. Peste 10 zile, la Paris în cadrul unei conferințe interguvernamentale, organizate de Franța și prezidate de Jean Monnet, este adoptat Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului,[39] semnat la 18 aprilie 1951, de Franța, Germania, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg. Tratatul prevedea o cooperare economică pe un termen de 50 de ani. Tratatul prevedea crearea unei piețe sectoriale unice pentru cărbune și oțel, care viza ocuparea forței de muncă și ridicarea nivelului de viață a lucrătorilor din domeniu. În baza Tratatului Piața Comună pentru cărbune s-a deschis la 10 februarie 1953, iar pentru oțel – peste trei luni. Importanța Tratatului este mare în virtutea creării unui sistem instituțional cu competențe supranaționale:

- O Înaltă Autoritate, formată din 9 membri desemnați de cele 6 guverne, înzestrat cu rolul de executiv comunitar, preocupat de respectarea prevederilor Tratatului;
- Consiliul de Miniștri, înființat la cererea Olandei, care reprezintă statele membre, împuternicit să ofere avize la anumite situații;
- O Adunare Parlamentară, înzestrată cu funcții de control;
- O Curte de Justiție, organul jurisdicțional al comunității, preocupat de respectarea normelor comunitare.

[39] Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, www,*europa.eu.int.*

4. Comunitatea Economică Europeană şi EUROATOM. Tratatul CEE şi CEEA

Reluarea construcției comunitare este discutată la întîlnirea miniș-trilor afacerilor externe a Franței, Belgiei, Germaniei, Italiei, Luxemburgului și Olandei, de la Messina, Italia, din 1-3 iunie 1955. Scopul întîlnirii era proiectarea unei Piețe Comune deschise economiei și energiei nucleare, idee propusă de Olanda. În rezultatul dezbaterilor a fost desemnat grupul de experți, care, la 21 aprilie 1956, a prezentat Raportul Spaak, potrivit căruia ar fi necesară crearea unei piețe comune europene generale și a unei comunități pentru utilizarea pașnică a energiei nucleare. Raportul Spaak a fost aprobat la Conferința miniș-trilor afacerilor externe de la Veneția, din 29 mai 1956. În baza documentelor adoptate, au fost inițiate negocierile în vederea creării a două comunități: Comunitatea Economică Europeană (CEE) și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (CEEA) sau EURATOM. Cele două Tratate de instituire a organizațiilor comunitare au fost semnate la Roma, la 25 martie 1957, intrînd în vigoare la 1 ianuarie 1958. În aceeași zi a fost semnată Convenția cu privire la instituțiile comune ale comunităților: Adunarea Populară și Curtea de Justiție. Chiar din momentul creării celor două comunități, din cauza complicării serioase a dialogului dintre instituțiile noi, a fost abordată problema unificării instituțiilor în scopul realizării unui mecanism instituțional unic pentru toate cele trei comunități. În rezultatul discuțiilor, negocierilor a fost adoptată Convenția cu privire la instituțiile comune, iar finalizarea procesului de consolidare instituțională se petrece în 1965, prin semnarea Tratatului de la Bruxelles cu referire la instituirea unei Comisii unice și a unui Consiliu unic. Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene[40] ne informează că organizația vizează în activitatea sa: menținerea și întărirea păcii și libertății, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață a lucrătorilor, dezvoltarea armonioasă a regiunilor. De asemenea, se preconizează: instituirea unei piețe comune

[40] Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene, *www.europa.eu.int.*

și apropierea politicilor economice ale statelor membre; eliminarea taxelor vamale și a restricțiilor cantitative în comerțul dintre statele membre; garantarea celor patru libertăți ale pieței unice: libertatea circulației mărfurilor, serviciilor, capitalurilor; o politică comercială comună față de țările terțe; politici comune în domeniul agriculturii și transporturilor; armonizarea legislațiilor naționale; crearea Fondului Social European și a Băncii Europene de Investiții.

Implementarea Tratatului de la Roma a condus la multiplicarea schimburilor comerciale, astfel însăși practica socială cerea de la autorități aprofundarea relațiilor economice. În acest scop sunt elaborate mai multe proiecte, mai importante fiind: crearea uniunii vamale și a politicii agricole comune. Era evident că unitatea economică și sporirea eficienței CEE impune elaborarea și semnarea unui tratat politic. Mai multe Conferințe, desfășurate la Paris, au pus în discuție Planul Fouchet și candidatura Marii Britanii de a adera la CEE. Planul Fouchet[41] viza construcția unei Uniuni politice europene, asemenea întrunirii șefilor de state.

Un eveniment important pentru construcția europeană a avut loc în anul 1965, la Bruxelles: a fost adoptat Tratatul pentru instituirea unei Comisii unice și a unui Consiliu unic, cunoscut ca Tratatul de fuziune. Această decizie a simplificat comunicarea politică dintre statele membre ale comunității europene, deoarece au fost eliminate instituțiile ce se dublau, care funcționau paralel vizînd aceleași obiective. Urmează extinderea CEE.

5. Tratatul de la Maastrit

Tratatul de la Maastrit (1992) vizează construcția Uniuni Europene, care înglobează comunitățile europene și alte forme de cooperare. Baza normativă a creării Uniunii Europene o reprezintă: Tratatul de fuziune (Bruxelles, 1965); Actul Unic European (Luxemburg și Haga 1986); Tratatul de la Amsterdam(1997); Tratatul de la Nisa (2001).

[41] Christian Fouchet (1911-1974), ambasadorul franței în danemarca (1958-1962), președintele comisiei interguvernamentale instituite de Conferința de la Paris, 10-11 februarie 1961, care a vizat elaborarea proiectului de uniune politică a Europei.

La analiza conținutului tratatelor constitutive vom reveni în alte prelegeri. La moment este important să conștientizăm că marea problemă a construcției europene este concentrată în raportul suveranității statului național și împuternicirilor instituțiilor comunitare.

Subiecte pentru meditații și activități practice:

1. Definiți obiectivele vizate de instituțiile comunitare.
2. Cum credeți ar fi reușit statele europene să-și unească resursele și eforturile pentru relansarea economiilor naționale în perioada postbelică, fără ajutorul SUA?
3. Definiți interesele comunitare la începutul consolidării instituțiilor europene și în prezent.
4. Corelați fenomenele/procesele: cooperare economică și integrare politică.
5. Cum credeți: Marea Britanie este un partener al UE sau un producător constant de instabilitate și probleme în Uniune?

Bibliografie selectivă

1. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Roma, 1950, art.3, conform modificărilor aduse *Protocolului II.*
2. *Christian Fouchet (1911-1974), ambasadorul Franței în Danemarca (1958-1962), președintele comisiei interguvernamentale instituite de Conferința de la Paris, 10-11 februarie 1961, care a vizat elaborarea proiectului de uniune politică a Europei.*
3. Andrei Marga, Filosofia unificării europene. Cluj: EFES, 2005.
4. George Gatlett Marshall (1880-1859), general și secretar de stat (1947-1949) al președintelui Truman. Laureatul Premiului Nobel pentru pace din 1953. Planul a fost prezentat printr-un discurs celebru ținut la Universitatea Harvard, la 5 iunie 1947.
5. M.I. Niciu, G.Chivu, Organizații internaționale guvernamentale. – Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 1998, P.15
6. Stelian Scăunaş, *Uniunea Europeană Construcţie, reformă, instituţii, drept.* – Bucureşti: Editura C.H.Beck, 2008, 311 p., P.26
7. Statutul comisiei de la Veneția, art.2
8. Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, www.europa.eu.int.

Tema 3. INTEGRAREA EUROPEANĂ: ABORDARE INSTITUȚIONALĂ

1. *Instituțiile politice în evoluție istorică*
2. *Instituțiile Europene: eficiența conlucrării*

1. Instituțiile politice în evoluție istorică

Fiecare societate a tins să dea naştere la un set de instituţii necesare pentru a-şi soluţiona problemele fundamentale, acute. În analiza politicului, economicului, a structurii sociale instituţiile ocupă poziţii diferite. În DEX, institutul este definit ca: organ sau organizaţie (de stat) care desfăşoară activităţi cu caracter social, cultural, administrativ etc.; formă de organizare a raporturilor sociale *potrivit normelor juridice stabilite pe domenii de activitate...*[42] Sub aspect social noţiunea institut are două semnificaţii majore: în sens larg desemnează *un set de norme de comportament, prin care raporturile sociale se formalizează,* iar în sens mai restrîns, institutul desemnează o practică cunoscută şi verificată, fundamentată pe obiceiuri, tradiţii, norme de comportament.

Un aspect important al studiului este *consolidarea instituţională* care inevitabil impune cercetarea fenomenului institut, interpretat diferit în literatura de specialitate. Deseori noţiunea *institut* este aplicată în sens restrîns, fără a concretiza că este de fapt polisemantică. Descifrarea semnificaţiilor noţiunii institut şi aplicarea corectă a fiecărui sens este o preocupare constantă a teoriei politice contemporane. Referindu-ne doar la instituţiile politice, actualizăm lucrarea: *Ştiinţa politică: direcţii noi*, semnată de Boris Rostain. Savantul menţionează că la începuturile civilizaţiei, membrii gintei treptat au înţeles că interesele comune pot fi apărate de patru instituţii: o instituţie este necesară pentru adoptarea deciziilor; al doilea institut este responsabil pentru executarea deciziilor; al treilea institut este necesar pentru reglementarea şi soluţionarea problemelor şi situaţiilor controversate, pentru in-

[42] DEX, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan", Ediţia a II-a. - Bucureşti: univers enciclopedic, 1996, P.496

terpretarea şi adoptarea mecanismelor de implementare şi respectare a regulilor de convieţuire. Al patrulea institut este preocupat de pedepsirea celor ce nu respectă normele şi regulile de convieţuire. Este vorba despre: instituţia legislativă, executivă, judiciară şi de coerciţie.

În teoria politică clasică este supusă analizei chestiunea: Care instituţii politice sunt capabile să asigure dezvoltarea omului şi a societăţii. Obiectul cercetării îl constituiau: statul, constituţia şi guvernul. Din antichitatea greacă problema este formulată de Platon în cele două lucrări: *Statul* şi *Legile*. În lucrarea *Statul* Platon compară diferite forme de guvernare, iar în dialogul *Legile* descrie potenţialul constituţiei. Concluziile lui Platon pot fi rezumate la afirmaţia: statul trebuie să se preocupe de virtuţile civile, să asigure pacea, stabilitatea şi securitatea. În lucrarea Politica, Aristotel, analizînd constituţiile poliselor greceşti, îşi pune întrebările: Care constituţie este corectă (ideală), Care este cel mai bun model de guvernare, Ce instituţii trebuie să fie în organele puterii consultative, executive şi judiciare?

Abordarea politologică a instituţiilor o vom urmări după opera *Leviathanul*, semnată de Tomas Hobbes. Pînă la începutul secolului al XX-lea, în teoria politică dominantă era opinia, conform căreia *statul reprezintă baza sistemului politic, iar instituţiile sunt organizaţii administrative sau norme de drept*. Clasificînd statele după forma de guvernare, Tomas Hobbes menţionează că indiferent de forma practicată, statul trebuie să-şi asume funcţia conservării păcii şi asigurării bunăstării poporului, apreciată ca lege supremă. Ne par interesante şi chiar actuale afirmaţiile lui Tomas Hobbes despre*: pacea între oameni este apreciată ca sănătate; instabilitatea politică internă – ca boală; iar războiul civil este comparat cu moartea*. Caracteristica principală a organizaţiei politice este suveranitatea puterii, care are un caracter absolut şi coercitiv.

La finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX la interpretarea şi definirea rolului social al instituţiilor contribuie Emile Durkheim şi Max Weber. Contribuţia acestora a iniţiat tradiţia sociologică în interpretarea instituţiilor social-politice. Weber porneşte de

la semnificaţia etimologică a latinescului *stato,* menţionînd că statul este un institut „pur" – o comunitate de oameni, comportamentul cărora este întemeiat pe judecăţi raţionale (norme constituţionale, legi etc.). În lucrarea: *Sociologia politică* (1968), Maurice Duverger defineşte instituţiile politice ca *modele a relaţiilor umane, de pe care sunt copiate relaţiile concrete, dobîndind în aşa fel caracter stabil, durabil, puternic*. E. Durkheim menţiona: *instituţiile, pe de o parte, reprezintă o formaţiune ideală percepută sub forma obiceiurilor, credinţelor, iar pe de altă parte – obiceiurile şi stereotipurile sociale de acest gen se materializează în activitatea diferitor organizaţii sociale, care au existat şi funcţionat în perioade istorice concrete.* Apartenenţa obiectivă la un grup social întrucît ea fixează aspecte importante ale vieţii indivizilor determină de o manieră mai mult sau mai puţin importantă, ceea ce Durkheim numea: *maniere de a face, de a simţi şi de a gîndi*[43]. Această interpretare a instituţiilor a fost reactualizată şi susţinută de reprezentanţii şcolii „instituţionalismul social" Marcel Prelot, J. Burdeau, Morice Duverger. Ei au definit instituţiile ca *modele ideale de organizare a relaţiilor politice, ca structuri organizaţionale care se reproduc în practica politică colectivă în corespundere cu particularităţile modelului ideal.* Generalizînd interpretările instituţiilor politice, constatăm că din timpuri străvechi este observată semnificaţia lor practică; că pe parcursul istoriei aprecierea lor a suferit modificări esenţiale, păstrîndu-se doar funcţia principală de a asigura pacea, stabilitatea şi prosperitatea societăţii. Sub aspect teoretic, observăm că indiferent de obiectul cercetării fenomenelor şi proceselor politice, abordarea instituţională se impune ca un aspect important, decisiv, deoarece răspunde necesităţilor practicii sociale.

Revenind la obiectivele studiului constatăm un decalaj evident între teoria şi practica socială-politică din Republica Moldova. Meditînd asupra cauzelor acestuia constatăm că societatea moldovenească a iniţiat procesul de democratizare a vieţii comunitare fără a fi informată

[43] E. Durcheim, Educaţie şi sociologie. – Bucureşti: E.D.P., 1980.

despre oportunităţile, pericolele, condiţiile reuşitei în acest proces. În literatura de specialitate este descris modelul *poliarhiei* asociată cu societatea în care este atestat un nivel relativ înalt al veniturilor, al bogăţiei, unde este observată o creştere stabilă a nivelului veniturilor şi bogăţiei pe o perioadă îndelungată. Printre alte însuşiri deosebim: un nivel înalt al urbanizării, vizibil se micşorează ponderea populaţiei, ocupată în agricultură; o diversitate de domenii de activitate profesională; creşterea numărului studenţilor instituţiilor superioare de învăţământ; în sistemul economic agenţii – firmele, întreprinderile, se orientează în activitatea lor la pieţele naţionale şi internaţionale; sunt înregistrate schimbări serioase a indicatorilor tradiţionali ai bunăstării: numărul medicilor şi al păturilor medicale la o mie de locuitori, durata vieţii, proporţia familiilor care pot să-şi permită obţinerea diferitor mărfuri de uz îndelungat.

Actualmente, societatea democratică este caracterizată de următoarele însuşiri:

- Participarea tuturor cetăţenilor la procesul decizional.

- Supremaţia dreptului, a instituţiilor juridice. Aceasta permite instituţiilor statului să respecte principiul egalităţii tuturor cetăţenilor în faţa legii. Fiecare cetăţean beneficiază de posibilitatea de a se justifica, de a fi justificat de instituţiile juridice care asigură respectarea drepturilor omului.

- Transparenţa. În statul democratic populaţia are acces la orice informaţie. Organele de informare în masă sistematizează şi generalizează informaţia respectînd principiul imparţialităţii. În mod normal toţi cetăţenii cointeresaţi fără obstacole au acces la informaţia solicitată.

- Flexibilitatea. O guvernare democratică se deosebeşte de celelalte sisteme şi prin faptul că este în centrul evenimentelor, schimbărilor sociale şi reacţionează la ele, prin decizii şi acţiuni concrete. Flexibilitatea instituţiilor de stat îi permite regimului democratic să fie receptiv la schimbările impuse de economia de piaţă, la mutaţiile radicale ce au loc în societatea contemporană.

- Consensul social. Respectarea echilibrului între interesele persoanei, a grupurilor sociale şi ale statului – este condiţia stabilităţii oricărui sistem politic, economic, social.

- Dreptatea, echitatea socială – sunt valori democratice, impun condiţii activităţii instituţiilor statului democratic, cerîndu-le să creeze condiţii egale pentru toţi cetăţenii.

Am expus caracteristicile societăţii democratice, ale poliarhiei cu scopul reactualizării lor şi a redimensionării lor practice. După cum afirmă Dan Pavel în *Teoria unificată a puterii poporului*, Giovanni Sartori explica raţiunea suficientă a scrierii lucrării reprezentative *Teoria democraţiei reinterpretată* menţionînd: „Între ideile democraţiei cea mai puţin invocată este aceea că *ideile greşite despre democraţie fac ca democraţia să meargă prost*". Un regim democratic nu poate funcţiona fără cunoaşterea perfectă a teoriei democraţiei; mai mult pentru ca ideile corecte cu privire la democraţie să aibă consecinţe practice concrete, ele trebuie gîndite şi aplicate astfel încît să ţină întotdeauna seama de particularităţile locului şi timpului, de specificul unor ţări, regiuni, comunităţi mai mici, de tradiţia istorică şi de cultura politică a elitelor şi maselor. În România se crede, afirmă Dan Pavel că democraţia nu înseamnă decît organizarea alegerilor şi eventuala alternanţă la putere a forţelor politice rivale…

În societatea moldovenească situaţia este mult mai complicată din cauza că la momentul iniţierii democratizării, modelul statului democratic de drept nu-l asimilase nici clasa politică, nici elita intelectuală. Fiind preocupată parţial de redimensionarea valorilor tradiţionale, de formarea conştiinţei istorice, elita intelectuală a societăţii moldoveneşti pe parcursul celor două decenii a ignorat cerinţele şi condiţiile democratizării, a funcţionării ei eficiente. În aşa fel, la moment, atestăm nu doar că democratizarea *merge prost*, dar că s-au multiplicat consecinţele negative ale procesului: ignorarea politicului susţine afirmarea absenteismului; liberalizarea activităţii economice a condus, în condiţiile unei crize economice profunde, la accentuarea decalajului

dintre bogaţi şi săraci, la migraţia masivă a forţei de muncă; la schimbări esenţiale în structura demografică a populaţiei, îmbătrînirea şi mortalitatea pun în pericol existenţa ulterioară a neamului etc. Toate acestea ar putea fi diminuate în condiţiile unei stabilităţi politice şi a relansării tuturor ramurilor economiei naţionale.

Stabilitatea sistemului politic este asigurată, în primul rînd, de capacitatea grupurilor politice: de interes, asociative, neasociative, instituţionale de a-şi asuma responsabilitatea pentru tot ce se întâmplă în Republica Moldova. Aceasta le-ar permite să înţeleagă că orice acţiune politică care susţine divizarea societăţii în două părţi: proeuropeni şi pro-asiatici, pro-comunişti şi pro-democraţi, contravine interesului naţional, care la moment nu este definit cu claritate, nu este conceptualizat şi respectiv nu este asimilat de cetăţeni. Înţelegerea şi selectarea corectă a priorităţilor politicii interne şi externe a statului presupune asimilarea teoriei democraţiei, o prioritate a căreia este integrarea tuturor cetăţenilor în comunitate, participarea acestora la toate domeniile vieţii publice: politică, economie, cultură. În acest context, analiza fenomenelor coeziune/excluziune socială este actuală, are o semnificaţie practică pentru implementarea adecvată a modelului democraţiei, statului de drept, statului social. Mai mult ca atît, într-o societate caracterizată de multiple procese integraţioniste, la toate nivelurile de organizare social-politică: local, naţional, regional, global, interconexiunile politicului cu economicul asigură succesul, eficienţa gestiunii proceselor social-politice, sau, nefiind asimilate, adecvat apreciate, conduc la confruntări, crize, intensificarea conflictelor.

Teoria politică contemporană ne oferă caracteristica societăţii democratice, coiezive, cunoscută sub fenomenul *poliarhiei*. Implementarea modelului în Republica Moldova impune un set de condiţii tuturor componentelor sistemului politic. Este vorba despre necesitatea determinării clasei politice în problema interesului naţional şi a funcţiilor principale ale statului. Asimilarea acestei informaţii va conduce la înţelegerea că, actualmente, politica internă şi externă a statului este greşit orientată, nu

satisface interesul naţional al societăţii moldoveneşti. De un sfert de secol discutăm despre identitate şi nu vrem să înţelegem că pilonul principal al identităţii este apartenenţa civilă, politică la o comunitate – sunt cetăţean al Republicii Moldova şi apoi sunt moldovean, român basarabean, ucrainean, rus etc. A doua particularitate a identităţii persoanei ţine de apartenenţa culturală la o comunitate mai restrînsă. Recunoaşterea în problema identităţii a primatului politicului în raport cu socio-culturalul este o necesitate şi nu un moft a unui savant, a unui politician. Definirea şi asimilarea conţinutului interesului naţional este importantă, în primul rînd, pentru clasa politică, care este obligată să-şi răspundă la întrebarea: Pe cine deservim? Electoratul, poporul sau grupul social, adică partidul, sau și mai nou: interesele unui stat străin.

Problema optimizării funcţionării instituţiilor politice este mult discutată în perioade concrete de dezvoltare a ştiinţei politice, jurisprudenţei. În perioada cînd ştiinţa politică a început să se afirme ca ştiinţă academică modernă, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, tradiţia clasică în interprertarea rolului social al instituţiilor avea un impact major (...).Reactualizarea instituţiilor politice este iniţiată de savantul american Rawls. Obiectivul investigaţiei, rezultatele căreia sunt expuse în lucrarea „A Theory of Justice" este societatea în care predomină un consens cuprinzător, privind principiile acceptate de către instituţiile politice – un consens care nu este nici într-un caz subminat de faptul că grupuri şi indivizi diferiţi au viziuni fundamental divergente în chestiuni culturale, religioase şi ideologice. Rawls justifică teza în conformitate cu care: nu o societate dreaptă generează instituţii drepte, ci instituţiile politice drepte sunt cele care pot genera o societate dreaptă.[44] Reieşind din această afirmaţie am putea puncta semnificaţia acestui studiu pentru societatea moldovenească. Este vorba despre elaborarea sau selectarea (din cele existente în experienţa statelor europene) unui mecanism de funcţionare eficientă a instituţiilor sociale. Într-un studiu publicat în anul 1983 Korpi menţiona:

[44] Rawls, *Political Liberalism.*- New York: Columbia University Press, 1999.

actorii raţionali construiesc tipuri de instituţii care vor servi scopurilor lor predefinite. Uneori instituţiile sunt văzute ca variabile intermediare în care actorii politici, dacă ar avea succes , ar putea investi putere, iar ele ar putea ulterior fi folosite ca instrumente de sporire a puterii.[45]

Redescoperirea instituţiilor politice este determinată de un set de mutaţii observate în mentalitatea politică nu doar a teoreticienilor, dar şi a practicienilor. Modul prin care instituţiile politice au trecut din planul secund în centrul dezbaterilor publice este explicat diferit de reprezentanţii empirismului şi scientismului. Scientiştii consideră că tematica instituţională este supusă unei analize profunde de teoria şi metodologia cercetării fenomenelor politice, iar empiricii susţin că această reorientare simultană s-a produs independent, în subdomenii diferite ale ştiinţei politice. Indiferent de faptul, care domeniu al ştiinţei politice: cel teoretic sau aplicativ, a insuflat o nouă viaţă instituţiilor politice, sociale, cert este că în teoria politică contemporană tematica instituţiilor are prioritate, iar rezultatele investigaţiilor teoretice au semnificaţie practică, contribuie la sporirea eficienţei activităţii instituţiilor de stat, la deservirea calitativă a cetăţenilor. După cum ştim, la moment, în concepţia „bonne governance" statul este definit ca institut ce prestează servicii cetăţenilor săi. Cu cît serviciile prestate sunt mai numeroase şi executate la timp, cu atît guvernarea este mai eficientă.

În teoria politică contemporană deosebim trei abordări a tematicii instituţionale: istorică, economică, culturală/sociologică. Instituţionalismul istoric valorifică modul în care puterea exercitată asupra procesului politic era structurată de forma de guvernămînt şi regimul politic. În acest context, Birnbaum în lucrarea *Statul şi acţiunea colectivă*, publicată în anul 1988, sublinia că instituţiile politice fac mai mult decît să distribuie puterea şi să producă strategii. Instituţiile influenţează modul în care diferite grupuri ajung să-şi definească interesele politice. Adepţii acestui curent accentuează rolul alegerilor instituţio-

[45] Manual de Ştiinţă Politică. Robert E Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), Oxford. Traducere de Irina Ana Kantor, Ileana-Cristina Stăruş, Romana Careja, Mirela Nemeş, Andreea Ioana Coziaru, Olivia Toderean, Cosmin-Gabriel Marian.-Iaşi: Polirom, 2005, 735 p., P.132.

nale realizate la momentul apariţiei diverselor sectoare de politici sau chiar a sistemelor politice. Teza promovată de reprezentanţii instituţionalismului istoric este: alegerile iniţiale (atît structurale, cît şi normative) vor avea un efect general asupra alegerilor ulterioare privind politicile. Este vorba despre impactul îndelungat al alegerilor iniţiale, chiar dacă ulterior sunt atestate schimbări structurale. Aceste teze au fost discutate în legătură cu problema poziţionării statului în analiza politică, iniţiată de Gabriel Almond. Savantul american susţinea conceperea diferenţiată a statului şi a importanţei sectorului public în sine – opoziţie cu influenţele de tip societal, ce vin din partea grupurilor de interes sau a partidelor politice. Din această perspectivă, statul nu mai reprezintă o singură entitate, este o formă de agregare a organizaţiilor şi instituţiilor, care urmăresc satisfacerea propriilor necesităţi şi realizarea propriilor interese.

Abordarea economică este susţinută de autorii teoriei alegerii raţionale şi a teoriei jocurilor. Tezele fundamentale ale acestora sunt: actorii vin în „jocul" instituţionalizat cu un set fix de preferinţe, pe care le pot ierarhiza într-o manieră raţională. Instituţiile determină schimbările ulterioare dintre actori, dar instituţiile nu influenţează preferinţele. În condiţiile schimbării instituţiilor, actorii îşi schimbă de obicei strategia, dar nu şi preferinţele. Preferinţele actorilor sunt legate de maximizarea utilităţii individuale. Avantajul abordării economice rezidă în faptul că ne oferă unele fundamente universale modului în care indivizii vor acţiona în contexte instituţionale diferite. Însă şi aici ne confruntăm cu dificultăţi. Abordarea economică nu ne oferă nici o teorie asupra sursei preferinţelor. Savanţii antrenaţi în investigaţii empirice deduc preferinţele din comportament: variabila independentă este aplicată în aşa mod încît o explică pe cea dependentă. Problemele în acest caz se multiplică, deoarece practic este imposibil să deducem preferinţele din comportament, nimeni nu poate afirma că o acţiune reflectă preferinţele autentice ale persoanei. Un agent raţional, care maximizează utilitatea nu va dezvălui informaţii reale despre preferin-

ţele sale cuiva despre care ştie că va folosi această informaţie pentru a construi instituţii ce vor lucra împotriva intereselor lui. Generalizînd rezultatele unui studiu consacrat preferinţelor, Miller afirmă: asimetria de informaţie diminuează semnificaţia abordării economice a tematicii instituţionale, pentru că dacă are o informaţie eronată despre preferinţele autentice ale actorilor rezonabili, proiectantul va crea tipul greşit de instituţii. În consecinţă vom avea dileme patologice de acţiune colectivă.[46]

Ideea centrală a instituționalismului poate fi rezumată la teza: instituțiile au un rol major asupra desfășurării și a rezultatelor procesului politic, precum și asupra actorilor implicați. Însăși formula noul instituționalism ne duce la ideea în ce relație se află noul concept cu cel vechi. Guy Peters sublinia: vechiul instituționalism era interesat de importanța legilor în actul de guvernare, de influența structurilor asupra comportamentului, mergînd pe o linie de cercetare holistă, istorică, cu un accent sesizabil pe analiza normativă, în scopul de a identifica buna guvernare. Influențat inițial de behaviorism, de curentele raționaliste, noul instituționalism se orientează către construcția teoretică, respingînd componentele normative, dezvoltînd o înclinație pentru individualismul metodologic și pentru contribuțiile aduse de societate în sistemele politice. [47]

Diferite tipuri de abordări instituționaliste, identificate în studiul UE se suprapun pe clasificarea instituționalismelor operată la nivelul general al științei politice. M.A. Polack,[48] B. Rosamond,[49] în cadrul studiilor europene descriu instituționalismul alegerii raționale, instituționalismul istoric și instituționalismul sociologic. În clasificarea lui G. Peters sunt adăugate alte patru tipuri de instituționalisme: normativ, preocupat de impactul normelor instituționale asupra comportamentului actorilor; empiric, asemănător cu vechiul instituționalism; societal, axat pe interac-

---

[46] Miller G. *Jmanagerial Dilemmas:* The Political Economy of Hierarchy.- New York: Cambridge University Press, 1992

[47] Peters B.Guy, Institutional Theory in Political Science. The New Institutionalism. Pinter, 1999, P.2-15.

[48] M ark A. Polack, Elaborarea politicilor UE – teoretizări. În: Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană, coord. Helen Walace, Wiliam Ealace și Mark A. Polak. Traducere de Filip Gădiuță. – București: Institutul European din România, Ediția a V-a, 2005, P.13-45.

[49] Ben Rosamond, New Theory of European Integration. În: European Union Politics. Ed. Michelle Cini, ediția a II-a. Oxford: Oxford University Press, 2007, P.117-136.

țiunile dintre societăți și state, care descrie instituțiile ce reprezintă interesele; internațional, preocupat de relațiile structurate dintre state.

Aşadar, în lucrările, autorii cărora studiază fenomenele şi procesele politice, inclusiv instituţiile politice dinamice, utilizînd metodele ştiinţelor economice, proiectul cercetării are la bază afirmaţia: un grup de indivizi, fiecare avînd preferinţe bine definite, interacţionează strategic în baza recunoaşterii unor interese comune. Abordarea acţiunilor grupurilor sociale a cunoscut multiple controverse. Din perspectiva abordării economice a instituţiilor politice nu este clar de ce oamenii colaborează în scopul soluţionării problemelor comune. Autorii teoriei alegerii raţionale susţin că nu este nici un motiv raţional ca oamenii să colaboreze în organizarea şi realizarea diverselor acţiuni sociale, deoarece bunurile produse în rezultatul acestora sunt prin natura lor publice şi respectiv de ele beneficiază şi cei care au muncit şi cei care n-au făcut nimic.[50] Totodată experienţa socială reflectă o altă realitate referitoare la acţiunea colectivă: oamenii se asociază în grupuri de interes, ONG, partide politice, state, organizaţii şi asociaţii internaţionale, corporaţii transnaţionale. Care este motivaţia persoanelor ce susţin şi promovează acţiunea colectivă? Poate omul fi redus la un robot programat spre maximizarea utilităţii, fiind incapabil să se abată de la program? Din cauza acestor controverse abordarea economică a instituţiilor sociale s-a pomenit în dificultate.

Abordarea culturală sau sociologică justifică teza în conformitate cu care instituţiile dictează o logică „a potrivirii”, adică le sugerează actorilor ce ar trebui să prefere într-o situaţie concretă. Fără a nega instituţionalitatea acţiunii individuale autorii ce susţin acest mod de interpretare a instituţiilor, subliniază că indivizii nu dispun de suficiente resurse cognitive pentru a fi raţionali, în interacţiunea lor cu alţi agenţi. Ei pot urma „scenarii”/”şabloane” oferite de instituţiile în cadrul cărora acţionează. Instituţiile construiesc identităţile sociale, apartenenţele, oferă definiţii realităţii şi semnificaţiile împărtăşite de către

[50] Hardin R. *Collectiv Action.*- Baltimore:, Md.: Johns Hopkins University Press, 1982.

actori. Într-un context instituţional actorii nu calculează care acţiune îi va spori utilitatea. În schimb, cetăţenii deseori se întreabă: ce poziţie/rol le revine în ambianţa socială – judecător, medic, pedagog, deţinut, savant etc.? Conştientizarea statutului social îi permite persoanei să adopte reguli de comportament. Deseori acestea sunt definite în codurile deontologice ale activităţii profesionale.

Actualmente, în cadrul abordării sociologice se discută mult asupra relaţiilor ce se stabilesc între stat şi societate, între sectorul public şi privat. Savanţii produc modele de interacţiune socială, structurală, organizaţională. Astfel de studii sunt semnificative pentru statele ce-şi propun să realizeze modelul democraţiei, să legitimeze activitatea instituţiilor democratice. Pluralismul, pluripartidismul – fenomene caracteristice statelor democratice impun cerinţe/reguli de comportament atît liderilor, cît şi susţinătorilor acestora. Cu o frecvenţă mai mare, în prezent ca în secolele anterioare, se întîlneşte guvernarea de coaliţie, asigurată de trei/patru şi chiar mai multe formaţiuni politice. Această situaţie sporeşte actualitatea şi semnificaţia investigaţiilor teoretico-practice axate pe interacţiunea socială, pe acţiunea colectivă, pe rolul şi statutul instituţiilor în societatea contemporană.

Abordarea juridică oferă instituţiilor reguli stricte de funcţionare, iar modelul pur al instituţiei politice îl constituie statul. Aceste reguli au o semnificaţie majoră în perioadele de tranziţie de la un regim politic la altul. Prăbuşirea comunismului ca sistem politic şi economic a atras o schimbare politică de o amploare fără precedent în Europa Centrală şi de Est. Astfel în Grecia, Portugalia, Spania cotitura spre democraţie a însemnat o schimbare politică, dar nu şi o schimbare radicală în activitatea instituţiilor economice cum s-a întîmplat în alte state din Europa Centrală şi de Est, unde restructurarea sistemului politic are loc simultan cu schimbările esenţiale în toate formele activităţii economice. Tranziţia societăţilor postcomuniste, cum este şi cea moldovenească, de la totalitarism la democraţie, este un proces complex, care a urmat logica modelelor democratice occidentale, fiind de-

terminat de opţiunile de integrare europeană, de afirmare a democraţiei, de edificare a statului de drept, de ameliorare a condiţiilor de trai şi activitate a cetăţenilor.

În cazul tranziţiei post-comuniste din Europa Centrală şi de Est democratizarea prin garantarea libertăţilor fundamentale şi crearea unui spaţiu public care să permită schimbul de idei şi reformarea instituţiilor puterii de stat (legislativul, executivul şi subsistemul judiciar) funcţionează ca o condiţie a instaurării regulilor de joc ale economiei de piaţă.[51] Practica arată că creşterea indicatorilor economiilor naţionale a mai multor state europene post-comuniste a fost determinată de reorganizarea structurală a acestora, susţinută de investiţiile ce veneau din Occident. Un studiu comparat al dificultăţilor cu care se confruntă statele post-comuniste şi realizărilor diferite pe care acestea le înscriu în procesul de democratizare, de schimbare esenţială a regulilor gestiunii procesului social, ne permite să constatăm: în procesul de democratizare a vieţii publice statele europene post-comuniste pornesc de la niveluri diferite de dezvoltare. În unele state existau premisele economice ale democratizării: nivelul relativ înalt al dezvoltării industriale şi economice, al urbanizării, iar în altele acestea lipseau.[52] Respectiv în unele state reformele au condus la creşterea bunăstării, iar în altele la creşterea inflaţiei şi a şomajului. De exemplu, Polonia, Ungaria demarează tranziţia de la o economie mai puţin centralizată, respectiv aşteptările cetăţenilor au fost satisfăcute într-o măsură mai mare decît cele ale cetăţenilor din România şi Bulgaria.

În statele europene: Cehia, Polonia, Ungaria reformarea sistemului politic şi economic, caracterizat de diverse procese dinamice, este iniţiată la începutul anilor 90, cînd prin alegeri libere este schimbat regimul politic, fapt ce a generat înregistrarea unor noi instituţii politice. În istoria politică a Poloniei o poziţie deosebită o ocupă mişcarea sindicalistă „Solidaritate”, liderul căreia Lech Walensa în rezultatul ale-

[51] Hardin R. *Collectiv Action*.- Baltimore:, Md.: Johns Hopkins University Press, 1982; Dreptul constituţional comparat. Vol.I-II.- Bucureşti: Lumina Lex, 1999, vol.I -1247 p., vol.II – 586 p.
[52] Roşca Ludmila, *Ştiinţa politică.* Manual. – Chişinău: UASM, 2005, 328 p.

gerilor din 1989 ocupă funcţia Preşedintelui ţării. În susţinerea reformelor democratice este elaborat „Planul Balcerowicz”, care reflecta tehnicile „terapiei de şoc”. În art.2 al Constituţiei se menţionează: ”Republiuca Polonă este un stat democratic de drept, avînd la bază principiile justiţiei sociale”.[53]

În Cehoslavacia schimbările politice ce susţin tranziţa postcomunistă sunt iniţiate de Forumul Civic şi a Publicului Împotriva Violenţei în anii 1989-1990. Deşi s-a confruntat cu cererea liderilor slovacilor de a se separa, conducătorii Cehoslovaciei au fost capabili să negocieze paşnic, aşa încît la 1 ianuarie 1993 pe harta Europei să fie delimitate două state: Cehia şi Slovacia, aflate în plin proces de consolidare a instituţiilor democratice. La 16 decembrie 1992, Cehia a adoptat Constituţia, art.1 al căreia prevede: ”Republica Cehă este un stat suveran, unitar, democratic guvernat prin lege, fondat pe respectarea drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor”.[54] Instituţiile politice din Republica Cehă sunt caracterizate de stabilitate dinamică, asigurată de Constituţie şi normele de drept.

O situaţie diametral opusă o găsim în Slovacia, condusă de mai multe coaliţii ce s-au schimbat în perioada 1993-1998. În perioada menţionată realizările tranziţiei sunt nesemnificative, iar organizaţiile internaţionale, prin trimiterea experţilor în diverse domenii ale administraţiei publice le sugerau obiectivul: luptei cu corupţia şi asigurarea legislativă a reformelor democratice. Doar în rezultatul alegerilor parlamentare din anul 1998 la guvernarea instituţiilor puterii de stat din Slovacia vin două coaliţii pro-democratice, care pînă în anul 2006 au depus eforturi considerabile în scopul realizării modelului democraţiei liberale, au preluat procesul aderării la Uniunea Europeană. Însă din 2006 pînă în 2010 administraţia condusă de Direcţia Democraţie Socială, în frunte cu Robert Fico, în scopul edificării unui stat “social” a întrerupt procesele dinamice

[53] Constituţia Republicii Polone. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
[54] Constituţia Republicii Cehe. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017

reformatoare. La alegerile parlamentare din anul 2010 partidele de centru-dreapta, susţinute de forţele pro-reformă au redimensionat principiile şi valorile democraţiei liberale, pe care le-au plasat la temelia funcţionării instituţiilor politice şi economice. În timpul guvernării administraţiei Iveta Radicova atenţia principală a guvernatorilor cădea pe subiecte legate de consolidarea economiei naţionale, pe reducerea cheltuielilor publice, pe realizarea în administrarea bunurilor publice a principiului transparenţei. Cu toate acestea guvernul Radicova a fost demis în luna octombrie, în urma incompetenţei coaliţiei de guvernare de a ajunge la un consens cu privire la extinderea fondului de salvare a zonei euro – FESF. Criza politică a condus la alegeri anticipate. Făcînd cunoştinţă cu realitatea politică din Slovacia, constatăm că tranziţia a decurs anevoios şi că avem o situaţie asemănătoare practicii din Republica Moldova.

În Ungaria schimbarea sistemică a demarat în anul 1989, cînd guvernanţii şi-au propus crearea unui stat "independent, democratic şi constituţional". Ungaria este unicul stat din UE, care în timpul tranziţiei post-totalitare n-a adoptat o nouă constituţie, n-a schimbat formula juridică a regulilor de joc, în schimb le-a oferit un nou conţinut.[55] Procesul de democratizare al vieţii publice în Ungaria este caracterizat de continuitate, deoarece atît conservatorii, cît şi socialiştii susţin proiectul integrării în UE.

În baza acestui succint studiu comparat al experienţei statelor europene ce au parcurs drumul tranziţiei post-totalitare, menţionăm: tranziţia presupune nu doar o schimbare politică, ci este un fenomen complex care cuprinde toate domeniile vieţii sociale. În acest context, practica înlocuirii programelor politice cu multiple dezbateri demagogice, cu confruntări deschise, cu utilizarea minciunii/a bîrfei de către liderii politici este urmată de consecinţe negative, de blocarea proceselor politice dinamice, care urmăresc realizarea unor scopuri nobile/majore. O tranziţie bine gestionată, după cum afirmă analiştii, o pu-

[55] Constituţia Ungariei. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017, P.18

tem evidenţia în experienţa Ungariei, care ar trebui aplicată ca model de socializare/instruire politică a clasei conducătorilor, mai ales a celor din Republica Moldova. Cu regret, experienţa politică a Slovaciei, la fel ca şi a Republicii Moldova poate servi în calitate de model negativ în realizarea tranziţiei post-comuniste. Indiferent de constatarea: a avut democratizarea premisele economice, socio-culturale necesare sau nu, succesul în reformarea instituţiilor este determinat de capacitatea liderilor politici de a evidenţia/justifica obiectivele esenţiale ale politicii interne şi externe ale statului naţional: de a elabora şi adopta prin consens programele strategice axate pe acestea. Dacă în Slovacia obiectivele politicii interne şi externe erau formulate diferit de forţele politice, respectiv venirea la guvernare a unui bloc însemna întreruperea reformelor şi iniţierea unor procese politice incompatibile cu cele anterioare. Aceasta este cauza principală a sporirii dificultăţilor tranziţiei. Şi dimpotrivă, experienţa Ungariei, Cehiei, Poloniei ne demonstrează că dificultăţi oricum sunt în procesul de tranziţie de la un sistem politic la altul, dar datoria clasei politice este să nu le multiplice, dar să ofere soluţii imediate la toate provocările timpului istoric concret.

Am observat că instituţiile sunt create din necesitatea de a oferi o ordine vieţii sociale, de a crea condiţii pentru acţiunea colectivă. În baza tuturor teoriilor politice ce abordează geneza statului, instituţionalizarea puterii de stat, putem afirma: omul este o fiinţă bio-psiho-socio-culturală, care nu se poate cunoaşte, afirma, realiza ca personalitate în afara sociumului. În acest temei putem explica de ce omul se asociază, îşi caută parteneri pentru a realiza obiective comune pentru societate, pentru grupuri de oameni. Este prea simplist să reducem activitatea omului contemporan la maximizarea profitului. Sunt multiple manifestările omenescului care cu profitul personal nu au nimic în comun. Observînd că toate abordările instituţiilor sociale se confruntă cu mai multe dificultăţi, propunem principiul complementarismului ca temelie a investigaţiei tematicii instituţionale. „Complementaritatea” este conceptul original şi adesea perceput ca paradoxul epistemologiei

lui Niels Bohr. El se referă la relaţia dintre două descrieri, care, deşi, se exclud reciproc, sunt în aceeaşi măsură indispensabile pentru a explica în mod eshaustiv o situaţie.[56] Reieşind din faptul că toate abordările: istorică, economică, sociologică contribuie la stabilirea statutului social al instituţiilor, pentru a elabora un model funcţional al acestora în situaţii de instabilitate/de criză este necesară valorificarea atentă a rezultatelor investigaţiilor realizate de savanţii ce le susţin. Cu atît mai mult că: *Conceptul de complementaritate avea să fie mai apoi folosit pentru a caracteriza situaţii din ce în ce mai diferite faţă de cea iniţială, pentru care a fost creat*.[57]

În baza teoriilor menţionate constatăm că instituţiile influenţează comportamentul actorilor procesului social-politic, orientat către atingerea unor obiective concrete. Instituţiilor le revine rolul de a determina legitimitatea actorilor, de a stabili numărul acestora, de a coordona acţiunile lor, de a-i informa, stabilind volumul informării. După cum afirmă C. Lindblom gestiunea procesului social poate fi reprezentată schematic: birocraţii în vîrful piramidei, masele la bază, între acestea sunt plasate mai multe structuri ierarhice. Fiecare nivel structural dispune de un nivel de informare: cu cît instituţia este amplasată mai sus, cu atît este informată mai obiectiv, complet şi într-o perioadă de timp corespunzătoare. Savantul american ne aminteşte că cu cît instituţia este amplasată mai aproape de conducerea de vîrf, cu atît şi responsabilităţile conducătorilor ei sunt mai mari.

Teoria politică constată stabilitatea instituţiilor politice. Chiar şi dacă sunt definite prin formula: „regulile jocului", instituţiile sociale, politice sunt entităţi rezistente, nu pot fi schimbate la dorinţa unor actori. Krasner S.D. menţiona într-un studiu publicat în anul 1984: „Dacă instituţiile s-ar fi schimbat pe măsură ce s-a schimbat structura de putere sau alte forţe sociale din jurul lor, atunci pur şi simplu n-ar fi nevoie de o

[56] Michel Bitbol, *Complemetaritate.* Trad. de Violeta Vintilescu/Dicţionar de Istoria şi Filosofia Ştiinţelor. Volum coordonat de Domenique Lecourt. – Iaşi: Polirom, 2005, 1446 p., P.312-316.
[57] Ibidem, P.314

analiză separată a instituţiilor”.[58] Şi din această perspectivă studiul nostru este semnificativ pentru funcţionarea eficientă a instituţiilor statului Republica Moldova. În primul deceniu de existenţă a Republicii Moldova a fost adoptată Constituţia – lege fundamentală pentru un stat democratic de drept, chiar şi în proces de consolidare instituţională. Dar experienţa conducerii acestui stat ne oferă informaţii ce nu corespund tezelor teoriei politice despre stabilitatea instituţiilor. „...în Republica Moldova alegerile parlamentare au generat de cele mai multe ori iniţiative de modificare a Constituţiei, sistemului electoral, legislaţiei referitoare la partide etc. Aşa s-a întîmplat înaintea parlamentarelor din 1994, aşa a fost şi în preajma prezidenţialelor din 2000, cînd s-a dorit ajustarea Constituţiei la interesele grupurilor politice, generînd o criză constituţională şi alegeri parlamentare”.[59] Şi la moment Republica Moldova este în proces de reformare instituţională, de modificare a sistemului electoral. Toate acestea au formalizat la maximum conținutul dezbaterilor politice, care după cum este și societatea dispersată, promovează două opțiuni diferite. Este complicat de analizat o situație politică, în care instituțiile – axele politicului, sunt preocupate de retorică și nu de soluționarea problemelor economice, sociale, iar formalismul este completat de cinismul și imoralitatea liderilor acestora. Experienţa internaţională, generalizată în cele trei abordări a tematicii instituţionale, ne sugerează că schimbările instituţionale pot fi determinate de trei factori: circumstanţele neprevăzute; schimbarea evoluţionistă; proiectarea deliberată întreprinsă de către agenţii strategici. Republica Moldova, în calitate de stat democratic de drept, nu-și onorează obligațiunile la capitolul: acţiunea colectivă, suportul motivaţional al acesteia; cooperarea şi colaborarea cetăţenilor, interacţiunile instituţiilor politice; capacitatea instituţiilor statului de a preveni la timp crizele/confruntările, înlocuindu-le cu programe de acţiuni

[58] Manual de Ştiinţă Politică. Robert E Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), Oxford. Traducere de Irina Ana Kantor, Ileana-Cristina Stăruş, Romana Careja, Mirela Nemeş, Andreea Ioana Coziaru, Olivia Toderean, Cosmin-Gabriel Marian.-Iaşi: Polirom, 2005, 735 p., P.142.

[59] Boţan Igor, *Instituţionalizarea partidelor şi alegerilor*. htt:www.e-democracy.md/ coments/ political/ 200802151, accesat la 10 mai 2017.

concrete, în realizarea cărora s-ar implica întreaga comunitate, conştientizînd profitul personal şi ponderea publică a acestora.

Schimbarea evoluţionistă reflectă viabilitatea instituţiilor sociale, politice: instituţiile care se potrivesc cel mai bine anumitor etape ale dezvoltării sociale supravieţuiesc prin acţiunea unui mecanism de selecţie de un anumit tip. De exemplu, modernitatea se deosebeşte prin instituţionalizarea parlamentarismului, care a creat condiţii pentru implementarea practică a modelului democratic de organizare şi gestiune a procesului social-politic. La rîndul ei democraţia nu poate funcţiona fără respectarea principiului separării puterilor în stat. Pluralismul şi pluripatidismul – principii fundamentale pentru democraţie, conduc la guvernarea de coaliţie. Toate acestea au determinat schimbări instituţionale, care la rîndul lor au condus la inversarea raportului dintre institutul monarhiei şi cel al instituţiilor democratice. După cum am observat asistăm la mai multe mutaţii instituţionale la nivelul sistemului politic naţional, edificat pe principiile democraţiei pluraliste.

Proiectarea deliberată a schimbărilor instituţionale întreprinsă de către agenţii strategici este un factor important pentru înţelegerea dinamicii instituţiilor politice şi a recunoaşterii rolului lor major în organizarea, desfăşurarea şi monitorizarea proceselor politice. Instituţiile elaborează strategiile de dezvoltare a statului, orientate către satisfacerea necesităţilor/intereselor/ preferinţelor individuale. În teoria politică contemporană este discutată problema „structură versus agent”, care explică o conceptualizare mai îngustă a instituţiilor politice ce desemnează reguli asupra cărora s-a adoptat o decizie formală. În acest context, experienţa politică contemporană include în agenda savanţilor problema elaborării unei teorii generale despre instituţiile politice care ar oferi răspunsuri la necesităţile comunităţilor de oameni şi ar recomanda tipuri concrete de instituţii importante, eficiente pentru atingerea unor obiective. Într-un studiu publicat în anul 1991 A. Przeworski se întreabă: ştim noi totul despre funcţionarea instituţiilor politice; cear putea recomanda savanţii liderilor comunităţilor umane a statelor

est-europene, africane şi latino-amerticane, care au abandonat autoritarismul şi au ales calea înlocuirii instituţiilor vechi. Care regim li se potriveşte mai bine tinerilor democraţii: prezidenţial sau parlamentar; legislativul unicameral sau bicameral; sistemele electorale întemeiate pe principiile: bipartidismului sau pluripartidismului, sistemul proporţional, majoritar sau mixt.[60] Confruntîndu-se opiniile adepţilor parlamentarismului şi regimului prezidenţial, s-a ajuns la concluzia: savanţii cunosc prea puţin despre efectele schimbării instituţionale deliberate, iar riscul unor greşeli care să conducă la rezultate neaşteptate, contradictorii şi chiar deformante este prea mare. J. Elster în lucrarea: *Posibilităţile în politica raţională* conchide: a calcula/ a estima diferenţele între efectele locale şi cele globale, între efecte pe termen lung şi pe termen scurt, între efecte parţiale şi generale, care provoacă schimbarea instituţională s-ar putea să depăşească cunoştinţele politologilor şi politicienilor contemporani.[61] Din acest motiv istoria abundă de exemple de greşeli, cînd agenţii calculează, în mod eronat, ce tip de instituţie ar trebui să creeze pentru a-şi promova interesele viitore.[62]

Semnificaţia instituţiilor pentru viaţa comunităţii este majoră: instituţiile reglementează accesul la resursele limitate şi valorizate, elaborează standardele utilizării lor legitime. Instituţiile definesc interesele şi cum trebuie acestea urmărite, întrucît limitarea resurselor este prin definiţie o stare ce dă naştere la contestare şi conflict. Instituţiile reglementează interacţiunea intereselor, ele definesc regulile şi cîştigurile care pot fi obţinute în joc. Dar pentru aplicarea practică a potenţialului constructiv, formativ, managerial al instituţiilor este necesar să asimilăm rezultatele investigaţiilor ştiinţifice.

---

[60] Przeworski A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America.*- Cambridge: Cambridge University Press, 1991. p.115-142.

[61] Elster J. *The posibility of rational politics/* Held D. Political Theory Today.- Oxfrord: Polity Press, 1991

[62] Inmergut E.M. *Health Politics: Interest and Institutions in Western Europe.*- New York: cambridge University Press, 1993; .Rothastein B. *Labor market institutions and working-class strength/* Steinnmo, Thelen, Longstreith, 1992, p.33-56.

2. Instituțiile Europene: eficiența conlucrării

Conform Tratatului de la Maastrit, Uniunea Europeană dispune de un cadru instituțional unic, care asigură coerența și continuitatea acțiunilor întreprinse în vederea atingerii obiectivelor sale. Instituțiile europene sunt: Parlamentul European, Consiliul European, Consiliul Uniunii Europene; Comisia Europeană; Curtea de Justiție a Comunităților Europene; Curtea de Conturi Europeană[63].

Parlamentul European, din anul 1997 se transformă într-o instituție legislativă asemănătoare parlamentelor statelor membre a UE. Singura instituție a UE dezbaterile căreia sunt publice, dezbaterile, opiniile și rezoluțiile, fiind publicate în Jurnalul Oficial al UE. Parlamentul este ales prin vot universal de către cetățenii statelor membre. Alegerile parlamentare se desfășoară o dată la cinci ani și fiecare cetățean cu drept de vot poate să-și aleagă europarlamentarul. Europarlamentarii își exercită mandatul independent, nu pot primi instrucțiuni de la Guvernele lor și nici nu pot fi investiți cu un mandat imperativ. *Protocolul asupra privilegiilor și imunităților Comunităților Europene,* adoptat în anul 1965, oferă privilegii europarlamentarilor, care pot circula liber în statele membre UE, să consulte orice dosar aflat în posesia Parlamentului European. Numărul europarlamentarilor a evoluat în funcție de numărul statelor membre ale UE.

Parlamentul European este constituit din grupuri politice, care reunesc ansamblul marilor partide politice ce activează în statele membre ale UE. Orice grup politic este constituit din deputații aleși cel puțin într-o cincime din statele membre, numărul minim fiind de 19. Un europarlamentar poate aparține doar unui grup politic. Constituirea unui grup politic trebuie să fie declarată Parlamentului, indicîndu-se denumirea grupului, numele membrilor grupului și compunerea biroului grupului. Aceste informații sunt publicate în Jurnalul Oficial. Gru-

[63] Jean-Luc Sauron, Curs de instituții europene. – Iași : Collegium Polirom. 2010, 428 p., P.155 – 352. ISBN 978-973-46-1216-1
Stelian Scăunaș, Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept. – București : Editura C.H.Beck, 2008, 313 p. ISBN 978-973-115-255-4

purile politice își exercită funcțiile în cadrul activității Uniunii, în conformitate cu prevederile Regulamentului Parlamentului. Ele dispun de un secretariat în cadrul Secretariatului General, de facilități administrative și de alocări de la bugetul Parlamentului. Neînscrișii - deputații ce nu aderă nici la un grup, de asemenea dispun de secretariat. Statutul și drepturile acestor deputați sunt reglementate de Biroul Parlamentului. Organele Parlamentului European sunt: Președintele Parlamentului, Biroul Parlamentului, Conferința președinților, Conferința președinților comisiilor, Conferința președinților delegațiilor. Sediul Parlamentului European este la Strasbourg, în Franța. Aici se desfășoară sesiunile plenare, care durează o săptămînă pe lună și la care participă toți deputații.

Parlamentul European îndeplinește trei atribuții esențiale: puterea legislativă, controlul democratic și funcția bugetară.

Puterea legislativă este exercitată împreună cu Consiliul Uniunii Europene, care fiind ales prin vot direct, își asigură automat legitimitatea. În practica decizională comună a celor două instituții sunt utilizate patru proceduri: procedura codeciziei prin care Parlamentul și Consiliul UE împart puterea legislativă. Comisia prezintă decizia sa celor două instituții, care o lecturează și o discută în două rînduri. Dacă Parlamentul și Consiliul nu cad de acord asupra textului propunerii, textul este transmis pentru dezbateri în *Comitetul de conciliere*, alcătuit dintr-un număr egal de reprezentanți ai celor două instituții. La ședințele Comitetului participă și reprezentanții Comisiei. Cînd Comitetul ajunge la un acord, transmite textul propunerii Parlamentului și Consiliului pentru a treia lectură.

Procedura cooperării, introdusă prin Actul Unic European, în anul 1986, acordă puterea de decizie Consiliului UE, în timp ce rolul Parlamentului se limitează la emiterea unui aviz, după ce i se comunică propunerea Comisiei. Această procedură în prezent este utilizată doar în domeniul Uniunii Economice și Monetare.

Procedura consultării, în cadrul căreia Comisia adresează propunerea sa simultan Consiliului și Parlamentului și altor organisme, cum

ar fi: Comitetul Economic și Social și Comitetul regiunilor, ale căror avize fac parte integrantă din procesul decizional european. În unele condiții, consultarea este obligatorie, actul adoptat de Consiliu, neavînd forță juridică fără avizul Parlamentului. În alte împrejurări, consultarea este facultativă. Parlamentul poate aproba propunerea Comisiei, o poate respinge sau poate să ceară noi amendamente.

Procedura avizului conform, potrivit căreia Consiliul trebuie să primească avizul conform al Parlamentului înainte de a adopta unele decizii importante. Procedura este similară cu cea a consultării, cu deosebirea că Parlamentul nu poate amenda o propunere, ci poate doar s-o accepte sau s-o respingă în întregime. *Acceptarea* este aprobată cu majoritatea de voturi.

Controlul democratic este exercitat asupra tuturor instituțiilor europene, îndeosebi asupra Comisiei Europene. Parlamentul este competent să aprobe sau să refuze numirea membrilor Comisei; să cenzureze activitatea Comisiei în ansamblu. Aspectele controlului democratic sunt: ascultă viitorii membri ai Comisiei și pe candidatul la președinție, aleși de statele membre, care nu pot intra în funcție, fără aprobarea Parlamentului; Comisia este responsabilă politic în fața Parlamentului, împuternicit să aprobe o moțiune de cenzură prin care să ceară demisia Comisiei Europene; Parlamentul examinează rapoartele, care îi sunt transmise de Comisie, europarlamentarii pot adresa întrebări în scris sau oral; Membrii Comisiei participă la sesiunile plenare ale Parlamentului și la reuniunile comisiilor parlamentare, menținundu-se astfel dialogul dintre cele două instituții.

Parlamentul controlează activitatea Consiliului, europarlamentarii au dreptul să adreseze întrebări membrilor Consiliului, Președintele Consiliului participă la sesiunile plenare ale Parlamentului. Președintele Consiliului trebuie să informeze permanent Parlamentul în domenii de interes comun, precum: politica externă și de securitate comună, cooperarea în materie judiciară, politica azilului și migrației, măsurile privind lupta împotriva toxicomaniei, fraudei și criminalității interna-

ționale. Examinarea petițiilor cetățenilor, acumulate de Comisia petițiilor.[64] Crearea comisiilor de anchetă.

Consiliul European, consolidat după reuniunea șefilor de stat de la Paris, din 1974 își modifică activitatea prin planificarea și stabilirea unei periodicități a întîlnirilor – cel puțin de trei ori pe an, care sunt definite ca Consiliu European. La ședințele Consiliului European participă Președintele Comisiei Europene și membrii acesteia. Statutul oficial al Consiliului European a fost adoptat mai tîrziu, fiind justificat prin Actul Unic European, în care se menționează: Consiliul European va avea un suport juridic convențional, este constituit din șefii de state și de guverne, asistați de miniștrii afacerilor externe și de Președintele Comisiei. Potrivit Tratatului de la Maastrit, art.4 - *Consiliul European dă Uniunii impulsurile necesare dezvoltării sale și oferă orientările politice generale... Consiliul European se unește de cel puțin două ori pe an, sub președinția șefului de stat sau de guvern al statului membru care exercită președinția Consiliului. Consiliul European prezintă Parlamentului European un raport la finele fiecărei reuniuni, precum și un raport scris anual, care vizează progresele realizate de Uniune.*

Consiliul European este o instituție a UE, cu caracter interguvernamental, înzestrat cu putere de decizie doar în plan politic general. Pentru a-și aplica deciziile Consiliul European are nevoie de susținerea/intervenția instituțiilor comunitare - Comisie, Parlament, Consiliul Europei.

Consiliul Uniunii Europene sau Consiliul de Miniștri este o instituție comunitară, cu sediul la Bruxelles, care reprezintă toate statele membre ale UE, exprimînd practic legitimitatea statală a UE prin echilibrul pe care îl realizează între interesele statelor naționale și ale Uniunii. Consiliul a avut mai multă putere de decizie pînă la adoptarea Tratatului de la Maastrit, care i-a oferit acest privilegiu Parlamentului European. Consiliul European este compus din 27 membri, cîte unul

[64] Pentru sesizarea Comisiei petițiilor, se aplică electronic formularul, expus pe adresa: www.*secure.europa.eu/parlament.petition.*

din partea fiecărui stat, care sunt membri ai guvernelor naționale, identitatea miniștrilor care participă la reuniuni este determinată de agenda acestora. La moment Consiliul Europei este structurat în nouă configurații: Consiliul pentru Afaceri generale și relații externe; Consiliul pentru Afaceri economice și financiare; Consiliul pentru Justiție și afaceri interne; Consiliul pentru Ocuparea forței de muncă, politică socială, sănătate și consumatori; Consiliul pentru Piața internă, industrie și cercetare; Consiliul pentru Transporturi, telecomunicații și energie; Consiliul pentru Agricultură și Pescuit; Consiliul pentru Mediu; Consiliul pentru Educație, tineret și cultură.

Consiliul Europei dispune de mai multe organisme și organe auxiliare, cum ar fi: Comitetul Reprezentanților Permanenți. Fiecare stat membru are o reprezentanță permanentă la Bruxelles, care deservește interesele naționale. Reprezentanţa este o misiune diplomatică pe lîngă UE. Comitetul Reprezentanților Permanenți (COREPER) asigură pregătirea lucrărilor Consiliului cu excepția problemelor agricole.

Președinția Consiliului este asigurată prin rotație, pentru o perioadă de 6 luni, de fiecare stat membru al UE. *Președintele Consiliului*, funcție exercitată de ministrul de externe al statului care deține președinția, este un mediator între Consiliu și alte instituții comunitare. Președinția are următoarele atribuții: stabilește agenda activităților Consiliului; convoacă reuniunile Consiliului; stabilește ordinea de zi provizorie.

Secretariatul general asistă Președinția Consiliului, pregătește și asigură buna desfășurare a sesiunilor acestuia. Din anul 1999, cînd în funcția de Secretar general al Consiliului a fost desemnat Javier Solana, este și Înalt Reprezentant pentru politica externă și de securitate comună. În această calitate ajută Consiliul la elaborarea și exercitarea deciziilor politice și, în numele acestuia, susține dialogul politic cu statele terțe.

Grupurile de experți sunt compuse din experții desemnați de Comisie și experți ai statelor membre. Ei au rolul de a susține inițiativele legislative.

Atribuțiile Consiliului: adoptă legislația UE; coordonează marile orientări ale politicilor economice ale statelor membre; încheie acorduri internaționale între UE și state sau organizații internaționale; aprobă bugetul UE împreună cu Parlamentul European; definește politica externă și de securitate comună; coordonează situația judiciară și a polițiilor naționale în materie penală.

Comisia Europeană a fost înființată prin Tratatul de la Paris (1951), cu statut de organ executiv al Comunității, cu o poziție independentă față de guvernele naționale. Activitatea Comisiei este determinată de rolul acesteia de apărător al intereselor Uniunii, de instituție ce reprezintă nucleul sistemului instituțional al UE, deoarece ea propune legislația, politicile și programele de acțiune și pune în aplicare tratatele și deciziile Parlamentului European și ale Consiliului UE. Membrii Comisiei UE - comisarii, sunt personalități notorii ale statelor membre, care acționează exclusiv în interesul Uniunii și nu pot primi instrucțiuni de la guvernele naționale.

Numirea Comisiei UE se face pentru un mandat de 5 ani, în termen de 6 luni după alegerile parlamentare, conform unei proceduri, constituită din 5 trepte:

Consiliul reunit la nivel de șefi de state sau de guvern, hotărăște prin obținerea unei majorități calificate, desemnarea persoanei pe care o propune pentru funcția de Președinte al Comisiei Europene;

Candidatura este aprobată de Parlamentul European cu 6 luni înainte de începerea mandatului Comisiei;

Consiliul, hotărînd cu o majoritate calificată și de comun acord cu Președintele Comisiei desemnat, adoptă lista celorlalte persoane, pe care intenționează să le numească membri ai Comisiei, lista stabilită, conform propunerii statelor membre;

Președintele și lista membrilor Comisiei sunt votați de Parlamentul European;

După aprobarea candidaturilor de Parlament, cu o majoritate calificată, Consiliul numește în funcție persoanele respective.

Curtea de Justiție a UE, cu sediul la Luxemburg, a fost înființată în anul 1952, potrivit prevederilor Tratatului de la Paris. Curtea de Justiție este preocupată de interpretarea adecvată a prevederilor și normelor dreptului comunitar. În componența Curții intră 27 de judecători, cîte unul de la fiecare stat membru și 8 avocați generali, numărul acestora putînd crește la cererea Curții și prin decizia unanimă a Consiliului. Președintele Curții este ales pentru un mandat de 3 ani, iar judecătorii pentru unul de 6 ani. Avocații generali sunt aleși în aceleași condiții ca și judecătorii, și ajută Curtea să-și onoreze obligațiunile. Curtea lucrează în sesiune plenară, cu un cvorum de 15 judecători; Marea cameră se întrunește la cererea unui stat sau a unei instituții parte la un proces, sau cînd cauzele sunt complexe și importante. De asemenea, sunt două Camere de 5 judecători și de 3 judecători.

Grefa Curții de Justiție. Grefierul este desemnat de Curte, cu un mandat de 6 ani, dar poate fi și revocat de Curte.

Serviciul administrativ al Curții oferă servicii lingvistice de traducere și interpretare, avînd în vedere utilizarea de Curte a tuturor limbilor oficiale ale UE – limbile oficiale ale statelor membre.

Curtea de Justiție a UE asigură respectarea și interpretarea tratatelor comunitare și a celorlalte dispoziții ale dreptului Uniunii Europene adoptate de instituțiile comunitare; are multiple competențe jurisdicționale, pe care le exercită în diferite forme de recurs. Curtea este competentă să se pronunțe asupra recursurilor în anulare sau a recursurilor de carență introduse de un stat sau de o instituție; recursurile pentru nerespectarea dreptului comunitar de state, îndreptate contra statelor membre; recursurile prejudiciale (în interpretare) și recursurile contra deciziilor Tribunalului de Primă Instanță și recursurile în reparație. Curtea are și o competență consultativă, prin avizele pe care le dă cu ocazia revizuirii tratatelor comunitare sau a încheierii unor acorduri internaționale.

Cunoașterea în detalii a mecanismului de conlucrare a instituțiilor europene este un obiectiv important, prioritar atît pentru autoritățile naționale, cetățenii statelor membri, cît și pentru conducerea și societatea

din statele din Europa Centrală și de Est, care și-au declarat intenția de aderare la structurile UE. Republica Moldova intră în a doua categorie de state. Interacțiunea dintre instituțiile legislative, executive și judiciare din UE, modelul de partajare a funcției legislative între Consiliu și Parlament, conlucrarea acestora cu organul superior executiv Comisia Europeană, trebuie asimilat la toate nivelele de administrare publică din Republica Moldova. Guvernarea democratică poate fi eficientă doar în condițiile cunoașterii regulilor de joc, respectării normelor de drept comunitar și național, care sunt corelate astfel: prioritar dreptul comunitar-secundar legislația națională.

Subiecte pentru meditații și activități practice:

1. Cum sunt estimate instituțiile în filosofia antică, modernă și contemporană?
2. Pot fi eficiente instituțiile în perioadele de tranziție?
3. Caracterizați teoriile integrării europene ale instituționaliștilor, deosebind curentele acestuia.
4. Ce ar trebui să preia din experiența instituțiilor europene autoritățile Republicii Moldova?
5. Ce rol revine instituțiilor europene în aprofundarea integrării europene?
6. Ce semnificație are actul co-deciziei?

Bibliografie selectivă

1. Michel Bitbol, *Complementaritate*. Trad. de Violeta Vintilescu/Dicţionar de Istoria şi Filosofia Ştiinţelor. Volum coordonat de Domenique Lecourt. – Iaşi: Polirom, 2005, 1446 p.
2. Boţan Igor, *Instituţionalizarea partidelor şi alegerilor*. htt:www.e-democracy.md/ coments/ political/ 200802151, accesat la 10 mai 2017
3. Constituţia Republicii Polone. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
4. Constituţia Republicii Cehe. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
5. Constituţia Ungariei. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
6. DEX**,** Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Ediţia a II-a.- Bucureşti: univers enciclopedic, 1996

7. Dubar Claude, *Criza identităţilor. Interpretarea unei mutaţii*.-Chişinău: Ştiinţa, 2003, 232 *p.*
8. Dreptul constituţional comparat. Vol.I-II.- Bucureşti: Lumina Lex, 1999, vol.I -1247 p., vol.II – 586 p.
9. Elster J. The posibility of rational politics/ Held D. Political Theory Today.- Oxfrord: Polity Press, 1991
10. Hardin R. Collectiv Action.- Baltimore:, Md.: Johns Hopkins University Press, 1982
11. Inmergut E.M. Health Politics: Interest and Institutions in Western Europe.- New York: cambridge University Press, 1993
12. Manual de Ştiinţă Politică. Robert E Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), Oxford. Traducere de Irina Ana Kantor, Ileana-Cristina Stăruş, Romana Careja, Mirela Nemeş, Andreea Ioana Coziaru, Olivia Toderean, Cosmin-Gabriel Marian.- Iaşi: Polirom, 2005, 735 p.
13. Miller G**.** *Jmanagerial Dilemmas:* The Political Economy of Hierarchy.- New York: Cambridge University Press, 1992
14. Mark A. Polack, Elaborarea politicilor UE – teoretizări. În: Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană, coord. Helen Walace, Wiliam Ealace și Mark A. Polak. Traducere de Filip Gădiuță. – București: Institutul European din România, Ediția a V-a, 2005, P.13-45.
15. Przeworski A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America.*- Cambridge: Cambridge University Press, 1991. p.115-142.
16. Rawls, *Political Liberalism.*- New York: Columbia University Press, 1999
17. Roşca Ludmila**,** *Ştiinţa politică***.** Manual. – Chişinău: UASM, 2005, 328 p.
18. Ben Rosamond, New Theory of European Integration. În: European union Politics. Ed. Michelle Cini, ediția a II-a. Oxford: Oxford University Press, 2007, P.117-136.
19. Rothastein B. *Labor market institutions and working-class strength/* Steinnmo, Thelen, Longstreith, 1992, p.33-56.
20. Jean-Luc Sauron, Curs de instituții europene. – Iași : Collegium Polirom. 2010, 428 p., P.155 – 352. ISBN 978-973-46-1216-1
21. Stelian Scăunaș, Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept. – București : Editura C.H.Beck, 2008, 313 p. ISBN 978-973-115-255-4
22. Pentru sezizarea Comisiei petițiilor, se aplică electronic formularul, expus pe adresa: www.*secure.europa. eu/parlament.petition.*
23. Конституционное право развивающихся стран: основы организации государства/под редакцией Е.С.Осман, С.В.Троцкий, М.А.Штанина,- М.1992, 403 с.
24. Мельвиль Ю.А. и др. Политология. Учебник. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, ТК, Велби, Изд. Проспект, 2007, 618 с.

Tema IV. PROCESUL DECIZIONAL ŞI GUVERNANŢA UNIUNII EUROPENE

1. ***Procesul politic – procesul decizional***
2. ***Guvernarea și guvernanța: abordare conceptuală***
3. ***Cartea Albă a Guvernanței Europene***
4. ***Modurile de guvernanță ale UE. Guvernanța multinivel***

1. Procesul politic – procesul decizional

Noţiunea proces politic este aplicată cu două semnificaţii, deduse în cadrul analizei micro şi macro. Dimensiunea macro ne prezintă procesul politic ca pe un fenomen complex care indică vectorul dezvoltării şi al reproducerii sistemului politic sub influenţa factorilor interni şi externi. În cadrul analizei micro procesul politic este definit prin prisma acţiunii diferitori actori/subiecţi, fiind prezentat printr-un set de sub-procese. În *Enciclopedia internaţională a ştiinţelor sociale* (1986), se menţionează că *„Procesul politic se reduce la activitatea oamenilor în diferite grupuri cu referire la lupta pentru putere şi aplicarea în scopul atingerii intereselor individuale şi de grup”.*

Procesul politic are mai multe tangenţe cu dezvoltarea politică, ambele fixînd stabilitatea şi instabilitatea sistemului politic. Analiza procesului politic impune descifrarea reproducerii instituţiilor politice şi a funcţiilor lor, a mecanismului funcţionării lor, adaptării şi conservării sistemului politic. În aşa fel, putem justifica existenţa în procesul politic a caracteristicilor ce fixează dinamismul instituţiilor şi caracterul static al funcţionării acestora. În timp ce categoria *dezvoltării politice* se referă doar la dinamica socială, susţinută de reforme sau de schimbări revoluţionare.

Ideea şi noţiunea proces politic pot fi întîlnite în unele lucrări ale secolului al XIX-lea. De exemplu la Karl Marx şi Fridrih Engels, dar fundamentarea teoretica a conceptului este realizată în secolul XX de către adepţii abordărilor metodologice: analiza micro-macro, structu-

ral-funcţionalismul, behaviorismul, în lucrările lui Artur Bentley şi Vilfredo Pareto.

În concepţia circuitului elitelor, expusă în lucrarea lui Vilfredo Pareto: *Tratat de sociologie generală,* autorul aplică categoria *elita*, care are semnificaţia de *subiect şi forţă motrice a procesului politic,* în timp ce poporul are un rol pasiv în acest proces. O schimbare radicală în abordarea teoretică a procesului politic o realizează Artur Bentley în lucrarea „*Procesul gestiunii*", în care autorul expune concepţia *intereselor de grup* sau a *grupurilor cointeresate.* Bentley a interpretat dinamica procesului politic prin lupta şi confluenţa grupurilor sociale, aflate în competiţie cu puterea de stat. Din acest moment categoria *procesul politic* este analizată sub aspectele: neformal, real şi de grup, deoarece grupurile de interes, subiectul primar în forma oficială, instituţională reprezintă proiecţia intereselor de grup, motiv prin care instituţiile de stat se prezintă doar ca o varietate de interese de grup. Bentley descrie guvernul ca pe un grup-arbitru, oficial, specific, responsabil de reglarea conflictelor. Savantul american a introdus noţiunile de *articulare* şi *identific*are a grupurilor de interese în calitate de teze primare pentru analiza oricărui proces politic.

David Truman continuă investigaţiile iniţiate de Bentley în lucrarea *Gestiunea procesului* (1951), interpretînd procesul politic ca lupta grupurilor sociale pentru putere şi pentru accesul asupra controlului redistribuirii resurselor. Truman abordează sistemic fenomenul schimbării echilibrului şi dezechilibrului în desfăşurarea procesului politic. Truman apreciază stabilitatea ca element al influenţei durabile a grupului. În aşa mod, procesul politic dobîndeşte caracteristici temporal-spaţiale, iar dinamica grupurilor se prezintă sub forma unui ciclu al tranziţiei de la influenţe nestabile la afirmarea echilibrului relativ şi la restabilirea echilibrului vechi între grupuri sau la crearea unor echilibre noi. Investigaţia lui Truman a permis aprecierea corectă a dinamicii grupurilor şi procesului politic. În baza materialului empiric,

unii savanţi susţin că nu tot timpul echilibrul între grupurile sociale conduce la stabilitatea sistemului politic.

David Easton, aplicînd metoda sistemică şi structural-funcţională în analiza procesului politic deduce că procesul politic este simultan reproducerea structurii complexe şi funcţionarea ciclică a sistemului politic în interacţiunea ca ambianţa socială şi nesocială. O astfel de interacţiune cuprinde influenţa asupra proceselor politice, economice, ecologice, culturale şi altor factori. Procesele funcţionării instituţiilor de stat, partidelor politice sunt analizate, la nivel macro, în forma elementelor procesului politic. În acest proces sistemul politic susţine stabilitatea instituţiilor şi în acest scop se adaptează la activitatea grupurilor de interes şi la celelalte componente, asigurînd reproducerea şi conservarea caracteristicilor sistemice, originale. Dacă în modelul procesului politic, elaborat de Bentley şi Truman, obiectul presiunii grupurilor de interese este guvernul şi instituţiile statului, apoi în interpretarea lui Easton, la nivelul macro statul este înlocuit de funcţiile integratoare ale sistemului politic. D. Easton a divizat sistemul politic în două blocuri: intern (naţional) şi internaţional (supranaţional), mega-sistemul.

Actualmente abordarea sistemică în cercetarea procesului politic, în literatura occidentală, se întemeiază pe ideile lui Tolcot Parsons expuse în lucrarea *Sistemul social* (1951) şi ale lui D.Easton, argumentate în lucrarea *Sistemul politic* (1953).

În interpretarea sistemică şi structural funcţională procesul politic este divizat în 4 faze:

1.intrare, influenţa ambianţei sociale şi nesociale asupra sistemului politic în forma susţinerii şi înaintării cerinţelor;

2.conversie, transformarea cerinţelor în decizii;

3.ieşire, reacţia sistemului politic în forma deciziilor şi acţiunilor;

4.relaţia inversă, revenirea la punctul iniţial al echilibrului.

Acest model al funcţionării ciclice a procesului politic este cunoscut şi chiar popular în SUA şi Europa în anii 60-70 ai secolului XX. În URSS, statele membre ale lagărului socialist, este cunoscut şi interpre-

tat în anii 70-80 ai secolului trecut. Cauza popularităţii conceptului despre dezvoltarea politică circulară, ideea căruia îi aparţine istoricului elen Polibiu, rezidă în situaţia politică, social-economică din perioada postbelică, caracterizată de regimuri şi sisteme politice stabile. Dar la începutul anilor 60-70, mişcarea de eliberare naţională, care oferă noi informaţii despre dezvoltarea politică, din statele Lumii a Treia a condus la revizuirea teoriei procesului politic.

Gabriel Almond a fundamentat modelul dinamic al procesului politic ca mod de adaptare a sistemului politic la schimbarea condiţiilor ambianţei sociale. Almond proiectează un model al procesului politic în care uneşte activitatea diferitor grupuri cu funcţiile sistemului, iar în rezultatul analizei interacţiunii acestora deosebeşte mai multe blocuri a activităţii în comun a mai mulţi subiecţi evidenţiaţi în baza funcţiilor procesului şi a fazelor lui dinamice:

1.Blocul transformării necesităţilor sociale ce includ articulaţia, agregarea, sumarea intereselor individului şi a grupului, elaborarea cursului politic, realizarea deciziilor şi controlul respectării normelor politico-juridice.

2.Blocul adaptării, implicarea individului şi grupului în viaţa socială prin socializarea politică, recrutare şi comunicare. În acest model G. Almond transferă accentele de la statistica supravieţuirii şi conservării la transformările dinamice, la adaptarea sistemului politic la schimbările calitative. Politologul american D. Apter a aplicat modelul lui Almond în descrierea procesului politic din statele Asiei, Africii şi Americii Latine din ultimele decenii ale secolului XX.

Abordarea behavioristă a procesului politic pune în evidenţă structura internă a procesului politic, apreciind-o de pe poziţia relaţiei subiect-obiect sau subiect-subiect. Din această perspectivă procesul politic este un set de activităţi realizate de subiecţi sau ca ansamblul interacţiunilor ce reprezintă relaţiile orizontale între subiecţii procesului. Schema verticală a relaţiilor din cadrul procesului este descrisă de reprezentanţii behaviorismului (G.Lassuel) şi a teoriei alegerii raţionale

(J. Coulman). În teoria alegerii raţionale orice act politic cuprinde: Subiectul şi obiectul, scopurile şi mijloacele utilizate.

Interpretarea interacţionistă a procesului se înscrie în limitele schemei conflictuale, expusă în lucrările lui Ralf Darendorf şi Lui Coser. În SUA abordarea interacţionistă a procesului politic a fost aplicată în anul 1968 în Universitatea Americii de Sud. Aceasta a primit comanda de stat să creeze un grup de experţi împuterniciţi să realizeze *Analiza globală a evenimentelor politice şi interacţiunea lor*, cunoscut ca WEIS. În cercetarea realizată de WEIS au fost aplicate tipologia şi nivelurile interacţiunilor. Doar un program de cercetare cuprindea 22 de varietăţi de interacţiune: de la conflict – la consens.

Procesele politice au un specific naţional, deosebindu-se printr-un caracter specific, nivelul dinamicii şi orientarea. Deseori observăm că la nivelul statului naţional procesul politic cuprinde două şi mai multe subprocese politice. Cazul Republicii Moldova: un sub-proces orientează politica statului spre integrarea europeană, altul spre integrarea euroasiatică. În Marea Britanie, ţară caracterizată de o stabilitate demnă de menţionat, pe parcursul mai multor ani s-a desfăşurat un conflict etnoconfesional între englezi şi irlandezi (protestanţi şi catolici), presiunea căruia periodic era simţită în Londra. Acest proces nu este finisat nici astăzi. Totodată în Marea Britanie mai pot fi observate şi alte procese care susţin opiniile separatiştilor. Astfel de procese pot pregăti schimbarea şi în sistemul politic din Italia, formulînd problema federalizării ei prin aplicarea principiului divizării în regiunile de Nord şi de Sud.

În baza mai multor criterii deosebim diferite procese politice: locale, naţionale, regionale, globale, inter-sistemice, de tranziţie, stabile şi aflate în criză, legale şi clandestine. Divizarea proceselor politice în local-regionale şi globale este justificată de particularităţile timpului istoric. De regulă, finalităţile proceselor politice pot influenţa orientările strategice ale politicii globale. De exemplu, conflictul etno-politic dintre sîrbii, horvaţii şi musulmanii din Bosnea apare şi se desfăşoară iniţial în cadrul Iugoslaviei, ca mai apoi să ia amploare la nivel regio-

nal şi să fie urmărit, monitorizat prin politica Uniunii Europene. Procesele politice de nivel local tipice, care pun în valoare interesele comunităţii, sunt iniţiate cu ocazia alegerilor funcţionarilor instituţiilor municipale.

Procesele politice intra-sistemice şi de tranziţie pun în evidenţă atitudinea cetăţenilor faţă de sistem şi instituţiile acestuia şi normele/regulile pe care le promovează. Procesele intra-sistemice sau sistemice definesc clar: numărul actorilor (instituţiilor), regulile şi perioada activităţii. Aceasta se referă la statele cu un sistem politic consolidat care este democratic, autoritar sau totalitar, în limitele căruia se desfăşoară procesul politic, care reproduce rolurile actorilor şi funcţiile instituţiilor. De exemplu, perioada de 70 de ani a celei de a III-a Republici franceze. Procesele politice tranzitive sunt prezente în statele ce îşi reformează, în mod esenţial, sistemul politic, cuprinzînd toate elementele: actorii, instituţiile, normele, relaţiile, valorile etc. De exemplu: schimbările ce au urmat după revoluţia socialistă din Rusia ţaristă, noiembrie 2017. Cu referire la tranziţia statelor ex-sovietice, ex-socialiste am vorbi despre procese politice tranzitive, dar mai rezervat, deoarece sub mai multe aspecte schimbările ce au urmat la intersecţia ultimelor două decenii ale secolului XX, n-au fost atît de radicale, iar în unele state, cum ar fi şi Republica Moldova tranziţia încă nu s-a încheiat.

Procesele politice stabile şi cele de criză au diverse interpretări teoretice. Reprezentanţii marxismului le-au redus la dilema – revoluţia sau reforma. Este adevărat că aprofundarea crizelor ce afectează toate componentele sistemului politic conduc la explozii revoluţionare, la intensificarea mişcărilor sociale ce transformă cerinţele/necesităţile şi interesele cetăţenilor în programe politice, proiecte de decizii guvernamentale. Acolo unde instituţiile statului sunt conduse de funcţionari competenţi, cum a fost F. D. Ruzwelt în SUA, în anul 1930, reformele guvernamentale asigură evoluţia stabilă a sistemului politic. Revoluţia şi reforma sunt mijloace capabile să soluţioneze crizele politice. Această capacitate reiese din mecanismul procesului politic, legată de prezenţa sau absenţa

echilibrului şi a consensului între forţele sociale principale, care au rolul de subiect al procesului politic. Aşa a fost în Germania în timpul crizei Republicii lui Weimar care a condus la întronarea puterii totalitare naziste şi înfrîngerea ei în cel de-al II război mondial, după care în timpul lui K. Adenaur a fost elaborat modelul procesului politic stabil.

La baza oricărui proces politic stau valorile şi normele culturii politice dominante şi a subculturilor existente. Aceste valori definesc regulile jocului politic, limitele permisului şi nepermisului, oficialului şi neoficialului, legalului şi nelegalului în sub-procesul politic. De exemplu, răscoala şi lovitura de stat, teroarea în toate regimurile politice sunt interzise prin constituţie şi de normele vieţii politice. În realitate, procesul politic iese în afara cîmpului legalităţii, deşi în ideal ar trebui să coincidă.

Într-un sens mai restrîns guvernarea înseamnă combinarea conducerii statului cu participarea politică a cetăţenilor. Altfel spus, este vorba despre două sub-procese, care se desfăşoară sus şi jos, la nivelul infrastructurii şi a bazei societăţii. Procesul politic cuprinde în mod obligatoriu activitatea instituţiilor statului: guvernul, parlamentul, structurile de forţă (armata, poliţia, serviciile speciale), activitatea partidelor politice şi a grupurilor de presiune, a grupurilor de interes, activismul civic. Abordarea sistemică, complexă a procesului politic îl prezentă ca o configuraţie a activităţii conştiente şi inconştiente/haotice, a acţiunilor/ evenimentelor reglementate de stat şi acţiunilor spontane a cetăţenilor, grupurilor.

Există două abordări a interpretării acestor componente: orizontală şi verticală. Abordarea orizontală ne sugerează că statul şi grupurile sociale se prezintă ca parteneri egali, care, în mod raţional, conştient îşi propun atingerea scopurilor sociale coordonate. Modelul necorporatist tripartit, al dialogului egal între guvern, sindicate şi reprezentanţii antreprenorilor poate fi întîlnit în Suedia şi Germania. Abordarea verticală ne prezintă procesul politic ca pe o mişcare haotică căreia i se opun instituţiile puterii de stat, care au rolul subsistemului conducător al procesului, preocupat de formularea scopurilor şi adoptarea de-

ciziilor, deseori dure cu referire la priorităţile naţionale. O astfel de variantă a relaţiilor dintre stat şi societate este caracteristică regimurilor autoritare din timpul crizelor. În concluzie, putem menţiona că fiecare subsistem ce interacţionează are funcţiile sale: subsistemul responsabil de conducerea de stat reprezintă forţa integratoare a societăţii, deoarece formulează scopurile colective şi adoptă decizii, iar presiunea cetăţenilor este determinată de reprezentarea intereselor lor. Interacţiunile dintre grupurile responsabile de conducere şi grupurile sociale de interes ce influenţează clasa politică pot fi de cooperare sau de concurenţă, dar în principiu formează conţinutul procesului politic, estimat ca trecerea de la o structură a echilibrului forţelor politice la alta. Un rol specific în tranziţia menţionată îi revine fiecărei instituţii sociale.

Un model ce descrie funcţiile instituţiilor sociale în procesul politic au elaborat Almond şi J. Bingam Paual în lucrarea *Politica comparată astăzi* (1996). Ei au evidenţiat cinci etape principale ale dinamicii politice şi a purtătorilor ei – instituţiile, înzestrate în procesul politic cu funcţii concrete. În faza *articulării* intereselor individuale şi de grup, purtătorii funcţiei sunt grupurile de interese, cum ar fi asociaţiile profesionale, vocaţionale: Asociaţia scriitorilor, cineaştilor, bancherilor, antreprenorilor etc. Faza a doua preocupată de funcţia *agregării* intereselor este reprezentată de activitatea partidelor politice. La acest nivel diverse interese sunt selectate, grupate într-o singură poziţie a partidului politic. Articularea poate fi urmărită în analiza eforturilor social-democraţilor de a aprecia şi uni interesele muncitorilor de la oraşe, a funcţionarilor, fermierilor, antreprenorilor într-un singur program al partidului.

La etapa elaborării cursului politic un rol integrator îl au instituţiile legislative, responsabile de deciziile colective. De exemplu în Parlamentul britanic elaborarea şi adoptarea deciziilor/cheie este efectuată instituţionalizat, coordonat de partidele: conservator şi laburist, indiferent de faptul care dintre ele la moment este la guvernare.

Etapa *realizării*/*implementării* deciziilor adoptate este legată, în primul rînd, de funcţionarea instituţiilor puterii executive, care elaborea-

ză planuri de acţiuni şi caută resursele necesare. În practica politică se observă că pentru deciziile slab justificate a funcţionarilor statului plătesc executorii, masele populare. Aşa s-a întîmplat în războiul din Afganistan, în care armata sovietică s-a implicat la decizia conducerii URSS, dar pe cîmpul de luptă au rămas soldaţi nevinovaţi. Pierderile umane au fost nejustificate, deoarece este vorba despre un război străin URSS.

Funcţia de *control şi arbitraj* se prezintă şi ca faza *schimbării stărilor*, caracterizate de o diversitate de relaţii a forţelor politice, de tranziţie şi echilibru, de evoluţia de la stabilitate la instabilitate şi invers. Astfel, punem în evidenţă parametrii procesului politic. Dimensiunile procesului politic, componentele lui sunt: factorii şi mediul în care se desfăşoară; actorii şi relaţiile ce se stabilesc între ei; normele ce reglează relaţiile dintre actori; nivelul echilibrului, timpul şi spaţiul desfăşurării.

Procesul politic este un fenomen social complex, natura căruia este determinată de funcţionarea sistemelor dinamice, care au structuri asemănătoare, particularităţi. Structura procesului politic abordată la nivel macro este descrisă de savanţi în trei aspecte: a participării politice; a activităţii actorilor sociali şi a instituţiilor politice; a etapelor şi stărilor de stabilitate şi instabilitate. În regimul democratic componenta principală a procesului politic este participarea, implicarea maselor în monitorizarea deciziilor, mai ales a implementării lor. Din interacţiunile maselor, a acţiunilor politice se formează conţinutul, cursul şi rezultatele macro-procesului, constituit din mai multe sub-procese. De exemplu, procesul electoral este compus nu doar din actul votării, dar şi din campaniile partidelor politice, cărora le oferă condiţii favorabile egale.

În lucrarea *Politica comparată astăzi,* G. Almond şi J. Bingam Paual menţionează că alături de un om mare se află actorii anonimi şi sistemul interacţiunilor dintre ei; alături de liderul de partid este aparatul funcţionarilor; alături de conducătorii statului – anturajul lor şi chiar alături de conducătorul tradiţional al clanului sunt rudele, soţia şi alţi susţinători. Pentru a înţelege activismul diferitor actori politici ce formează un proces politic complex, savanţii aplică următoarele caracteristici: *potenţialul şi statutul, genul activităţii, modul interacţiunii*. Potenţialul ac-

torilor politici depinde de componenţa lor, sunt individuali ori de grup: candidaţi independenţi sau blocuri electorale. O caracteristică importantă este nivelul lor de organizare, de mobilizare, al conştiinţei, adică al apartenenţei la grupul politic. Din practica social-politică putem deduce că unele partide mici bine organizate, ierarhizate, cu o disciplină internă pot atinge rezultate mai bune decît partidele mari. Eficienţa activităţii actorilor politici depinde în mare măsură de volumul resurselor (materiale, informaţionale etc. disponibile şi de controlul dur asupra lor.

Un criteriu important în aprecierea activităţii actorului politic îl reprezintă resursele utilizate, formele şi metodele luptei politice. Deosebim formele parlamentare, corelate cu activitatea instituţiilor reprezentative ale puterii, care diferă de mijloacele directe, cum ar fi protestul stradal. Varietatea formelor de manifestare a activismului civic al cetăţenilor şi grupurilor acestora se clasifică în: neviolente şi violente (forme a luptei politice ce presupun aplicarea forţei: războiul civil, împrăştierea demonstranţilor, protestele, mai des sunt selectate formele ce au la bază autoritatea şi convingerea (manipularea opiniei publice, metodele birocratice de reglare a situaţiei). Mai sunt utilizate procedurile oficiale şi neoficiale a influenţei actorilor politici cu referire la accesul la resursele şi pîrghiile puterii.

O caracteristică importantă a actorilor politici o reprezintă forma interacţiunii lor. Relaţiile stabile a actorilor politici sunt grupate după natura lor în cinci clase: de confruntare, de neutralitate, de compromis, de coaliţie şi de consens. La baza acestei clasificări este plasat criteriul corelării intereselor sociale şi a poziţiilor politice a actorilor. Relaţiile de confruntare au la bază opoziţia intereselor. Confruntarea, inclusiv susţinută de aplicarea forţei în timpul revoluţiilor, este forma cu cel mai mare potenţial distructiv.

Procesul decizional este un subproces al procesului politic, foarte important pentru organizarea și gestiunea societății. Inițiativa de a include în teoria politică a termenului proces decizional îi aparține lui Simon Ghirbert (1916-2001), cercetător american în domeniul științe-

lor sociale, care a influențat dezvoltarea științelor politice, îndeosebi domeniul metodologiei cercetării și înțelegerii procesului gestiunii fenomenelor sociale.[65] Procesul adoptării deciziilor de stat, la nivelul structurilor supranaționale, are diverse definiții și interpretări. În teoria alegerii raționale (rational choice) decizia de stat este un model de comportament de genul variantelor de alternativă, adică alegerea unei soluții din cel puțin două variante posibile. Sub aspect funcțional decizia de stat este un ideal către care se orientează în activitatea sa instituțiile acestuia, care are un caracter obligatoriu în cadrul unor competențe concrete, din acest motiv autoritățile publice au nevoie de mijloace optime pentru implementarea lor în practică. În teoria politică există diferite aprecieri a limitelor procesului decizional. Unii savanți consideră că procesul decizional se limitează la procedurile teoretico-analitice și la operațiuni mintale, care finalizează prin alegerea variantei optimale a deciziei. O altă opinie include în procesul decizional și acțiunile practice, tehnologice, necesare pentru implementarea deciziilor. În genere gestiunea politică, mecanismul de realizare a politicii de stat sunt echivalate cu procesul aprobării și implementării deciziilor politice. Dar din această abordare a procesului decizional sunt eliminați factorii spontani și regulatorii sporadici ai vieții politice.

Deciziile pot fi: descriptive și normative. Primele sunt adoptate în baza analizei materialului factologic, empiric și includ descrierea comportamentului persoanelor, participante la procesul decizional și a interacțiunii actorilor politici dintr-o situație concretă. În cadrul modelului descriptiv poate fi ilustrată și activitatea unui lider politic, motivele și cauzele adoptării unor decizii. În știința politică cunoaște o răspîndire largă analiza psihologică a comportamentului președintelui SUA în condițiile crizei din zona Karaibelor, din octombrie 1962, cînd își asumă responsabilitatea personală pentru consecințele reale și posibile ale deciziei sale.

[65] Саймон Герберт, Измерение муниципальной деятельности (1938), Техника муниципального управления (ШШШ изд.1947), Административное поведение: исследование процессов принятия решений в административных организациях (1947), Государственное управление (1950). Новая нака управленческих решений (1961).

Sunt analizate minuțios condițiile și motivele comportamentului grupurilor antrenate în procesul politic decizional ce vizează viața a milioane de oameni. De exemplu, decizia de a bombarda Iugoslavia de forțele NATO, la sfîrșitul anilor 90 ai secolului trecut.

Particularitățile concepțiilor despre adoptarea deciziilor normative reies din accentul pus pe elaborarea normelor și procedurilor optimale, algoritmelor (sistemul operațiunilor consecvente, respectat cu strictețe) și modelelor formalizate, în corespundere cu care se realizează procesul adoptării deciziilor politice. Acest model este orientat către raționalizarea procesului politic decizional, deoarece calculul efectuat în baza algoritmului adoptat, inevitabil conduce la sporirea eficienței în alegerea scopului și mijloacelor realizării acestuia, respectiv este realizată varianta optimă a deciziei politice pentru situația concretă. Neajunsul modelului normativ reise din supraaprecierea tipului ideal, a modelelor raționale de adoptare a deciziilor, care deseori sunt estimate independent de caracteristicile subiectului decizional, de interesele și valorile acestuia, de relațiile ierarhice dintre actorii procesului decizional. Despre ierarhia actorilor procesului decizional, politologia a acumulat o bogată experiență, începînd cu Egiptul faraonilor, care adoptase piramida *ascultătorilor apelului*, obligați să reacționeze imediat și să se supună deciziei faraonului. O persoană avea dreptul să participe la două grupuri de ascultători ai apelului: funcționarul putea să aibă propriul grup de apel și simultan să participe la alt grup de apel, superior lui. În așa fel a fost construită ierarhia multinivel în procesul politic decizional.[66]

Gestiunea de stat nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea principiilor interacțiunii subiectului și obiectului gestiunii, printre care evidențiem: corespunderea subiectului și obiectului; relația inversă între ei – de interinfluență. Prima regulă ne informează că segmentul împuternicirilor politice și a competenței puterii de stat, de exemplu în comisia parlamentară responsabilă de politica socială, trebuie să se concentreze pe

[66] А. Ю. Мельвиль, Политология. Учебник.-М.: МГИМО (У), 2007, 618 с.

elaborarea și promovarea proiectelor axate pe protecția socială, pe politica socială, și să nu se refere la politica înarmării. Altfel spus, volumul împuternicirilor de stat și al responsabilităților subiectului procesului decizional în ideal trebuie să corespundă intereselor și priorităților obiectului social stabilit. Principiul relației inverse și al autoorganizării deciziilor stabilește ordinea prin care funcționarii sau organele colegiale permanent interacționează cu obiectul lor – grupul țintă: tineri, șomeri, antreprenori, care periodic propun corectări la proiectele de decizii sau la legile existente. În așa fel, în procesul decizional sunt implicate toate nivelurile: liderii instituțiilor politice și responsabilii din domeniu; organele colegiale și funcționarii publici de diferit nivel și elementele active ale societății civile, grupurile țintă a politicilor publice, a politicii sociale.

2. Guvernarea și guvernanța: abordare conceptuală

Guvernanța nu constituie un concept ancorat într-o teorie și nici o teorie.[67] Ideea de guvernanță reprezintă o grupare de teorii înrudite, subliniind teme comune, bazate pe specificul construcției europene, o perspectivă analitică întemeiată, în mod simultan, pe tradiția teoriei relațiilor internaționale și pe cea a studiilor politologiei comparate, interesată de impactul pe care nivelul supranațional îl are la nivelul elementelor componente ale Uniunii și asupra proceselor cotidiene, cu produse de cercetare atît descriptive, cît și prescriptive.[68] Pe de altă parte, întîlnim opinia în conformitate cu care guvernanța este o alternativă, dar nu doar una normativă și practică (în raport cu ierarhia și piața), ci și teoretică, deoarece este văzută ca o modalitate de a soluționa vechiul clivaj dintre interguvernamentalism și neofuncționalism.

Analiza guvernanței UE poate produce o nouă teorie a integrării europene, apariția și dezvoltarea acestei alternative teoretice, neputînd fi înțeleasă fără o scurtă analiză a cadrului conceptual oferit de teoriile

[67] Le Gales Patrick, Guvernanță. În: Dicționar de politici Publice, cood. Laurie Boussaguet, Sophie Jacwuot, Pauline Ravinet, 2009, p.148-152, P. 149.

[68] Pollack Mark A. Elaborarea politicilor UE – teoretizări. În: Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană, Coord. Helen Walace, Wiliam Walace și Marck A. Pollack. Traducere de Filip Gădiuță. – București: Institutul European din România, 2005, p. 13-45, P.34,42.

integrării europene și fără o succintă prezentare a celor mai importante teorii, care au contribuit, direct sau indirect, la emergența guvernanței[69].

Sub aspect etimologic termenul *guvernanță* își are originea în grecescul *kubernan,* semnificația căruia este transmisă de termenii*: a dirija, a pilota,* cît și în cuvîntul latin – *gubernare.* Anne Mette Kjaer în lucrarea: Governance,[70] subliniază că în epocile: medievală, modernă și contemporană (prima jumătate a secolului XX) între guvernanță și guvernare nu erau deosebiri semantice. Referindu-se la emergența conceptului de guvernanță, Liesbet Hooghe și Gary Marks aduc în discuție existența unor insule teoretice care au încercat să explice provocările adresate puterii statale (unravelling the central state control), împărțite în două categorii de bază în funcție de strategiile adoptate: utilizarea conceptelor deja existente (federaliștii și ideea de exercitare în comun a puterii sau analiștii din Teoria Relațiilor Internaționale): cei care au inventat și utilizat concepte și sintagme precum guvernanța multinivel (cu variațiuni în limba engleză, multi-level sau multi-tiered) sau policentrică, niveluri de autoritate funcționale (FOCJ)[71], intersectate și concurente, fragmentare[72] etc.

În studiile consacrate guvernanței în UE deosebim mai multe fenomene: guvernanța multistratificată (multi-tiered); multinivel (multi-level); guvernanța în rețea; consortio și condominio. În Teoria Relațiilor Internaționale conceptul guvernanței este aplicat în analiza cooperării multilaterale; a guvernanței globale; guvernanța fragmentară; guvernanța multiperspectivală. Federalismul descrie niveluri multiple de autoritate; guvernare sau guvernanță multinivel; guvernanță multicentrică; matrice de autoritate; descentralizare; niveluri concurente de autoritate; federalism care prezervă piața; FOCJ. În teoria administrației publice locale sunt descrise niveluri de autoritate locale multiple; fragmentare versus consolidare; guvernanță policentrică. În domeniul Politicilor Publice

[69] Oana-Andreea Ion, Guvernanța Uniunii Europene . Abordări actuale.- Iași: Polirom, 2013, 237 p. P.17
[70] Anne Mette Kjaer, Governance, Polity Press, 2004.
[71] FOCJ – funcțional, overlapping, competing jurisdiction, la care se referă Bruno Frey și Reiner Eichenberger, The New Democratic Federalism for Europe. Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions. Cheltenham: Edward Elgar, 2001
[72] Rosenau, James N., Along the Domestic-Foreign Frontier, Exploring Covernance in a Turbulent World. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

întîlnim formulele: guvernanță policentrică, guvernanță în rețea; guvernanță multinivel. În subnivelurile științei politice: Administrația publică și politici publice; Relații Internaționale și Politica comparată, guvernanța dobîndește noi nuanțe. De exemplu, în *Administrația publică și politici publice*, categoria *guvernanța* este utilizată ca management de rețea(sens restrîns) sau ca metaguvernanță *proces de gestionare a regulilor prin care sunt formulate și implementate politicile publice*. Rețelele reprezintă o alternativă la dilema clasică stat-piață și răspund transformărilor ce au fost atestate în sectorul public. În Teoria RI se aplică formula: guvernanța la nivel global – *o modalitate de a aborda noile probleme apărute la acest nivel, în contextul multiplicării tipurilor și numărului de actori implicați.* Accepțiunea guvernanței în relațiile internaționale este una flexibilă, deoarece soluțiile pe care ea le oferă sunt particularizate în funcție de tipul problematicilor avute în vedere și de cel al actorilor implicați, și de interesul pentru imput, implementarea unor mecanisme care țin de construirea unei *democrații globale.* În Politica comparată, guvernanța apare ca o perspectivă de dezvoltare și democratizare a țărilor subdezvoltate, cunoscute sub formula: Lumea a Treia. Această analiză îi aparține cercetătoarei Anne Mett Kjaer, care fiind completată de analizele lui Hooghe și Marks, precum și a lui Chhotray și Stoker, obținem o teorie a guvernanței în curs de consolidare. Un moment contradictoriu îl găsim în analiza lui Chhotray și Stoker bazată pe teoria politică, pe disciplinele aferente administrației publice și axată pe atingerea unor obiective colective de politici publice prin cooperarea unor actori interdependenți nu doar guvernamentali (care rămîn managerii proceselor decizionale), ci și privați, ce aparțin sectorului nonprofit, fiecare dintre aceștia fiind responsabil de rezultatul final[73].

Discuțiile cu referire la guvernanță în cadrul științelor politice au la bază cinci grupuri de teorii:

- Teoria managementului rețelei; modul în care rețelele sunt coordonate de diferiți actori, cu precădere cei guvernamentali;

[73] Chhotray Vasudha și Gerry Stoker, Governance Theory and Practice. A Cross-Disciplinary Appproach, Palgrave Macmillan, 2009.

- Teoriile delegării, care sunt asemănate teoriei principal-agent, este vorba despre situații în care actorul principal deleagă sau menține controlul, se conformează sau nu. O parte importantă a teoriilor delegării se concenterază asupra strategiilor pe care actorul principal le are la dispoziție pentru a-și asigura îndeplinirea obiectivelor de către agent;

- Teoriile sociale ne oferă analiza diverselor modalități de înțelegere a realității sociale, în care *comunicarea socială și politică sunt indispensabile unei guvernări eficiente;*

- perspectiva raționalității limitate, spre deosebire de varianta alegerii raționale, atrage atenția asupra cauzelor interne și externe care influențează alegerile individului;

- Teoria instituțională culturală, în care se menționează că oamenii nu numai că sunt influențați de relațiile sociale care le admit sau le constrîng alegerile, ci și adoptă principii influențate social pentru a le ghida acele alegeri.[74]

Deși în această prelegere acordăm atenția interpretărilor guvernanței, oferite și aplicate de politologi, este importantă, în opinia noastră, și abordarea economiștilor, din moment ce în lumea contemporană cele două segmente ale vieții sociale se influențează reciproc, interacționează în scopul sporiirii eficienței. În lucrarea: *The Future of the Capitalist State*, Bob Jessop subliniază: *guvernanța se potrivește acelor forme de coordonare a relațiilor sociale interdependente, variind de la simple interacțiuni diadice la complexe diviziuni sociale ale muncii, vorbind despre trei forme ale acesteia: anarhia schimbului, ierarhia de comandă și ierarhia autoorganizării, altfel spus: piața statul și rețelele.* Referitor la ierarhie importante sunt în afară de autoorganizare și interdependență, fundamentele oferite de *dialog și împărțirea resurselor* pentru atingerea scopurilor comune și pentru soluționarea divergențelor care apar între actorii, aflați în diferite poziții ale puterii.[75]

La granița cu teoria organizațională se înscrie analiza lui Oliver

---

[74] Oana-Andreea Ion, Guvernanța Uniunii Europene. Abordări actuale. – Iași: Polirom, 2013, 238 p. P.77 ISBN 978-973-46-3289-3

[75] Bob Jessop, The Future of the Capitalist State, Polity Press, 2002, P.52

E.Williamson asupra guvernanței. Observînd numărul în creștere a investigațiilor referitoare la acest fenomen, Oliver E.Williamson dezvoltă o interpretare foarte apropiată de concepția boone governance, subliniind: *guvernanța este un exercițiu de evaluare a eficacității modurilor alternative de organizare. Obiectul ei este de a produce o ordine bună prin intermediul mecanismelor guvernanței*.[76] Oliver E.Williamson consideră că există elemente ale mediului instituțional, *regulile jocului* și instituții ale guvernanței (mecanismele acesteia) printre care se numără rețele, ierarhia etc. Însăși termenul instituție delimitează cadrul de funcționare a celeilalte categorii, cu accent pe identificarea aspectelor menite să gestioneze cît mai eficient posibil eventualele riscuri[77].

Așadar, în urma analizei constatăm că teoria guvernanței este elaborată, dezvoltată pe parcursul ultimelor decenii, că semnificația ei este majoră deoarece are impact asupra statului democratic, statului social. Apare întrebarea: Cum se corelează cele două concepte a guvernanței și a guvernării? Unii autori, cum ar fi Schmitter, susțin că sunt fenomene apropiate semantic, reprezentînd două fațete ale aceleiași medalii, întrucît guvernanța s-ar referi la procesul de implementare al politicilor publice, la care autorităților guvernamentale li se alătură și alți actori ce reprezintă interesele grupurilor sociale, situație generată de influența unor factori de tipul: globalizării, noului management politic, noilor tehnologii.[78]

Guvernarea și *guvernanța* pot fi relaționate și în alt mod: *guvernarea desemnează activitatea guvernelor, a altor instituții politice, iar guvernanța este o încercare de a explica, descrie și analiza modul în care acestea o fac.*[79]

Sintetizînd diferite interpretări ale raportului guvernare-guvernanță, constatăm că acestea se corelează ca: instituția și organizația; în alte in-

[76] Oliver E.Williamson, The Mecanism of Governance. Oxford University Press, 1996, P.11
[77] Ibidem, P.4-5
[78] Schmitter Philippe C. Governance in the European Union. A viable mechanism for future legitimation? În: Governance and Democracy. Comparting National. European and international experiences, eds. Arthur Benz și Yannis Papadopoulos, p.158-175. Londra; New York: Routledge, 2006.
[79] Massey Andrew, Public Policy and administration in Europe. În: Public policy and the New European Agendas, eds. Fergus Karr și Andrew Massey, p.11-33 Cheltenha; Northampton: Edward Elgar, 2006.

terpretări guvernanța este prezentată ca metodă sau mecanism, menit să faciliteze acordul prin negocierea mai multor tipuri de acord cu referire la designul și asigurarea implementării obiectului acordului respectiv, în timp ce guvernarea este realizată doar de actori publici, care acționează prin intermediul autorității cu care au fost investiți.

În literatura de specialitate, la începutul anilor 90 ai secolului trecut, James Rosenau și Ernst Otto Crempiel introduc noțiunea de *guvernanță fără guvernare,* prin care subînțeleg capacitatea de a identifica o serie de funcții pe care un sistem trebuie să le îndeplinească pentru a-și asigura din punct de vedere intern și extern continuitatea[80]. În contextul statului-națiune aceste nevoi erau îndeplinite de structurile guvernamentale, situație perturbată însă de tendințele centrifuge ale autorității. Din această perspectivă James Rosenau aduce în discuție tensiunile dintre *globalizare, centralizare și integrare*, pe de o parte, și *localizare, descentralizare și fragmentare*, pe de altă parte, tensiuni sintetizate în conceptul de fragmentare. Fenomenele enumerate produc dificultăți majore pentru statele contemporane care sunt obligate să facă față cerințelor de politici publice, obiectivele colective ale cărora pot fi atinse doar prin acțiuni comune, care variază în dependență de tematică și de diversitatea actorilor relațiilor sociale.[81]

3. Cartea Albă a Guvernanței Europene

În cadrul UE a fost inițiată o dezbatere a guvernanței, purtată în legătură cu modalitatea în care *Uniunea utilizează puterile care i-au fost oferite de cetățeni sau cu soluțiile existente pentru a putea spori transparența procesului de formare de politici, prin implicarea în acest mecanism a cît mai multor elemente din societatea civilă*.[82] Astfel a fost elaborată Cartea Albă a Guvernanței Europene, în care sunt evidențiate propunerile, orientate către realizarea obiectivului menționo-

[80] James N. Rosenau, Ernst Otto Czempiel, Governance vithout governance: Order and change in world politics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p.5

[81] James N. Rosenau, Strong Denand, huge Supply, Governance in an Emerging Epoch. ÎN: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Mathew Flinders, Oxford: Oxford University Press, p.31-48, P. 34-35.

[82] Comisia Europeană, European Governance. A White Paper. Bruxelles, 25 iulie 2001. Disponibil ăe http: //eur-lex.europa.eu/ LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428fr01.pdf

nat, printre acestea, notăm: Sporirea participării cetățenilor în procesul de înfăptuire a politicilor publice și o mai mare deschidere a UE către cetățeni. Sunt evidențiate și modalitățile de susținere a acestor procese, printre care menționăm:

- sporirea informării cetățenilor cu privire la viața politică a Uniunii; interacțiuni sporite cu reprezentanții tuturor nivelurilor administrative – competență asigurată atît de Comisie, cît și de statele membre; introducerea obligativității existenței unui grad de consulare publică în toate inițiativele legislative;

- politici, reglementări și rezultate mai bune, iar mijloacele ce vor asigura acest obiectiv sunt: creșterea calității implementării politicilor. În primul rînd este subliniată importanța principiului solidarității pentru identificarea sectoarelor în care implicarea Uniunii este necesară, precum și a gradului optim de implicare presupus. În document se atrage atenția la necesitatea promovării metodei comunitare și asupra nevoii de diversificare a instrumentelor de politici utilizate de la un context la altul (reglementări, directive-cadru, metoda deschisă de coordonare etc. De asemenea, era subliniată importanța evaluării și a feedbackului în procesul de creare de politici;

- guvernanța globală, mijlocele: creșterea ponderii UE în sistemul internațional - dezideratul de a vorbi cu o singură voce, cu ajutorul guvernanței europene, fapt care implică și diseminarea la nivel global a principiilor bunei guvernanțe;

Nedefinirea rolului[83] instituțiilor. Comisia a insistat asupra coerenței politicilor realizate și concordanța acestora cu strategiile pe termen lung, întărirea dimensiunii supranaționale a Uniunii prin creșterea rolului Comisiei și a Parlamentului European, depășirea intereselor particulare, amplificarea monitorizării de Consiliu și Parlament, depășirea intereselor particulare etc.

Carta Albă a Guvernanței Europene a pus în discuție și principiile bunei guvernări: - deschiderea instituțiilor europene ca procese, dar și

[83] Ibidem, p.4-6

ca informații și limbaj către ceilalți actori: state membre, cetățeni, scopul vizat, fiind creșterea încrederii în instituțiile europene;

- participarea cît mai largă a mai multor tipuri de actori în procesul de înfăptuire a unor politici *de calitate, relevante și eficiente;* statele membre sunt considerate principalul nivel administrativ însărcinat cu creșterea implicării. Scopul vizat avea în vedere încrederea în politicile rezultate, în ideea respectării acestora:

- responsabilitatea delimitată pentru toți actorii implicați în procesul decizional, indiferent de nivelul administrativ la care se află sau de tipul de influență pe care îl dețin decidenții sau participanții;

- eficiența politicilor, asigurată de concordanța rezultatelor cu necesitatea existentă precum și de furnizarea acestora în timp util. O atenție majoră se acordă ideii de proporționalitate a măsurilor luate și ideii de subsidiaritate, cu referire la nivelul intervenției;

- coerența politicilor, deziderat ce trebuie să valorifice contextul diversificat și dinamic al realizării acestora.[84]

La nivelul Uniunii Europene, guvernanța înseamnă reguli, proceduri și comportamente care influențează modul în care puterile sunt exercitate, în contextul deschiderii instituțiilor comunitare pentru alți actori, participării actorilor, responsabilității actorilor, eficacității și coerenței politicilor. În general, Cartea Albă ar putea fi apreciată ca o Declarație de intenție a Comisiei referitoare la faptul că dorește să fie evaluată pe baza unor standarde de cele aplicabile statelor membre ale UE. Cartea Albă a Guvernanței Europene a avut un traseu nu prea reușit pînă la adoptarea Tratatului de la Lisabona, care a soluționat cîteva dintre deziderateле Cărții. Nu vom intra în detalii, vom menționa doar că textul Cărții a fost interpretat în spiritul scepticilor, chiar de Parlamentul European. Ca răspuns la Carte, Parlamentul European menționa: *baza democrației o reprezintă Parlamentul European și parlamentele naționale, nu grupurile societății civile...*[85]

---

[84] Ibidem, p.10

[85] Eising Rainer, Institutional Context, Organizational Resources and Strategic Choices: Explaining Interest Group Access in the European Union. *European Union Politics*, 8, p.329-362.

4. Modurile de guvernanță ale UE. Guvernanța multinivel

Kohler-Koch analizează trei moduri de guvernanță: metoda comunitară, metoda deschisă de coordonare, implicarea societății civile. Despre acestea se vorbea și în Cartea Albă, dar un răspuns la întrebarea: Ce înseamnă guvernarea europeană, prin analiza metodelor și instrumentelor, nu primim. Cu toate acestea mai mulți cercetători susțin că *un mod de guvernare este echivalent cu un instrument, iar noile moduri de guvernanță sunt rezultatul diferitor combinații posibile între instrumente de politici, precum coduri de conduită, acorduri voluntare, parteneriate public-privat, dialoguri sociale și standarde de referință*, motiv pentru care aceste noi moduri înlocuiesc sau sprijină acțiunea de reglementare sau de distribuirea modurilor clasice, fiind mai *participative, flexibile, deschise și voluntare*, deși conțin fundamente axiologice bine definite, precum și modalități clare de gestionare a relațiilor dintre actorii pe care îi implică.[86]

Tannelie Blom, Elissaveta Radulova și Cristine Arnold descriu modurile de guvernanță drept *forme instituționalizate de interacțiune* dependente de contexte particulare, configurațiile identificate în Cazul UE, fiind influențate de următoarele caracteristici:

- acces inclusiv versus exclusiv la procesul de implementare al politicilor;
- centralizare versus dispersie a competenței/autorității;
- legături strînse versus laxe între instituțiile sistemului.[87]

Evidențierea acestor caracteristici ne permite să conchidem că statul, piața și rețelele pot fi considerate moduri particulare ale guvernanței. La nivelul UE, noile interpretări ale guvernanței sunt apreciate ca o alternativă la metodele tradiționale de adoptare a deciziilor. Astfel, noile modele ar reprezenta o distanțare de metoda comunitară, de mecanismele decizionale ierarhice, *o a treia cale*, ca exemplu reprezenta-

[86] Borras Suzana și Andrei Ejrnas, The legitimacy of new modes of governance in the EU: Studyng national stakeholders support. European Union Politics, vol.12, I, p.107-126

[87] Blom Tannelie, Elizaveta Radulova și Christine Arnold, Theorizing Modes of Governance in the EU: Institutional Design and Informational Complexity. European Governance Papers, nr.C-08-04.

tiv fiind selectat cazul metodei deschise de coordonare, deoarece implică mai multe tipuri de actori și se bazează pe instrumente cunoscute: învățare reciprocă, evaluare colegială, benchmarking în scopul atingerii celei mai bune practici europene.[88] Burkard Eberlein, Dieter Kerwer discută despre două categorii de abordări teoretice ale guvernanței, delimitate în funcție de relația dintre decizie și preferințe: decizii care au la bază interese agregate și decizii care transformă aceste interese. Prima categorie este recomandată în cazul necesității de a identifica problema, iar a doua insistă asupra unui *supranaționalism deliberativ,* capabil să influențeze prin interacțiunile repetate ale celor implicați, formarea preferințelor acestora, chiar și cele localizate la nivel național.[89]

Actualmente, mai des întîlnim *metoda deschisă de coordonare*, apreciată ca una din modurile guvernanței europene, apărută în contextul politicii de ocupare a forței de muncă și consolidată prin Strategia Lisabona. Metoda Deschisă de Coordonare (MDC) oferă un argument neoinstituționalismului istoric. Început ca proces interguvernamental de coordonare informală, modelul a fost asimilat de Comisia Europeană, care a înțeles că mecanismele informale de tipul soft laws sunt uneori extrem de eficace pentru a facilita – mai mult sau mai puțin asumat – transferul de competențe către nivelul supranațional. Din această perspectivă metoda comunitară va rămîne soluția clasică de implementare a politicilor, constrînsă însă de o serie de *practici informale care au crescut în jurul ei*.[90] MDC percepută ca o metodă interguvernamentală, prin care statele membre se evaluează reciproc, respectarea obiectivelor asumate fiind garantată cel mult prin intervenții de tipul soft law,[91] astfel politicile în care se aplică MDC sunt cele care au rămas în zona de competență a statelor membre: politica socială, politica de ocupare a forței de muncă;

---

[88] Burkard Eberlein, Dieter Kerwer, Theorizing the New Modes of European union Governance. European Integration online Papers, vol.6 ,nr.5, disponibil pe http:// eiop.or.at/eiop/texte/2002-005a.htm.

[89] Ibidem, pag.7-8

[90] Wincott Daniel, Backing into the future?Informality and the proliferation of governance modes (and policy participants) in the EU. În: Informal Cogernance in the European union, eds.Thomas Cristiansen și Simona Piattoni, p.226-236. Cheltehnam; Northampton: Edward Elgar,Publishing Limited, 2003. P.235

[91] Burbulescu Iordan Gheorghe și Daniela Răpan, Dicționar explicativ trilingv al Uniunii europene. – Iași: Polirom, 2009, P.434-435.

Dintr-o perspectivă diferită, abordează subiectul discutat Kerber și Eckard, care au realizat o analiză comparată cu federalismul din perspectiva capacității de inovare politică și de învățare în contexte de autoritate, care implică niveluri suplimentare față de cel central.[92] MDC este analizată și din perspectiva guvernanței. De exemplu Prange și Kaiser atrag atenția asupra designului actual al MDC care nu permite atingerea adecvată a obiectivelor de eficiență și legitimitate decizională la care se presupune că ar aduce valoarea adăugată. MDC poate fi și o manifestare a guvernanței experimentale, pe care UE o testează ca pe o soluție posibilă pentru acele arii de politici în care controlul național este dificil de implementat.[93]

Al doilea mod de guvernanță este *comitologia*, care reprezintă codificarea formală a procedurii începînd cu anul 1987, cu modificările din 1999 și 2006 determinate de evoluția procesului decizional din cadrul UE și de dorința de creștere a informării/implicării cetățenilor în acest proces. Percepută de unii actori ai procesului decizional ca o formă deghizată de control a naționalului în raport cu supranațional, comitologia servește ca argument în favoarea viziunii statelor ca agenți principali și a instituțiilor, motiv pentru care încercările Parlamentului European de a fi cu adevărat inclus în acest sistem, n-a primit răspunsul așteptat,[94] ce avantaj ar fi avut pentru state un control supranațional al... supranaționalului. Astfel implicarea Parlamentului European în structurile comitologiei nu este atît de mare pe cît acesta ar dor-o[95], el avînd un rol major în procedura de reglementare și control care îi permit formularea unor obiecții în cazul actelor adoptate prin co-decizie. Și comitetele de experți sau agențiile din cadrul UE

[92] Kerber Wolfgang și Martina Eckard, Policy learning in Europe: The open method of co-ordination and laboratory federalism. Journal of European Public Policy, vol.14, 2 martie, p.227-247.
[93] Szyszczak Erica, Experimental Governance: The Open Method of Coordination. European Law Journal, vol 12, 4 iulie, p.486-502.
[94] Andersen Svein S.și Kjell A.Eliassen, Introduction: The EU as a new political system. În: Making Policy in Europe, eds. Svein S.Andersen și Kjell A. Eliassen, ediția a II-a, p.3-19. Sage Publications, 2001a, P.35.
[95] Benz Arthur și Yannis Papadopoulos, Introduction. Governance and Democracy: Concepts and key issues. În: governance and Democracy. Comparing national. European and international experiences, eds. Benz Arthur și Yannis Papadopoulos . Londra: New York: Routledge, 2006a, p.1-26, P.17

sunt apreciate ca mod de guvernanță europeană însă acestea mai puțin sunt analizate de specialiști.

Deși mai mulți analiști au o atitudine mai mult critică în aprecierea modurilor noi de guvernanță, totuși metoda deschisă de coordonare, din perspectiva unui nou mod de guvernanță într-un sistem politic cu o structură multinivel – beneficiază de un sprijin din ce în ce mai mare din partea actorilor naționali, mai ales a celor implicați în procesul european de implementare a politicilor publice. Noile moduri de guvernanță se află într-o permanentă schimbare ca răspuns la presiunile venite din partea actorilor implicați în procesul decizional și la nevoia de acomodare la designul unor politici diferite.

O examinare complexă a diferitor percepții asupra evoluției UE o realizează Bob Jessop, referindu-se la interguvernamentalism și a supranaționalului. În condițiile unei discuții asupra tensiunilor existente între tendințele de restructurare a sistemului clasic centralizat de autoritate și încercările statelor de a controla acest proces; a deplasării de la guvernare la guvernanță și de internaționalizare a regimurilor politice, Bob Jessop atenționează că rolul statelor nu este dominat de procesele complexe amintite, existînd situații în care acestea își consolidează puterea și își sporesc eficiența; astfel, exercitarea funcției de metaguvernanță nu trebuie privită ca o răstrîngere a atributelor statale, ci ca pe o modalitate de potențare a acestora prin mobilizarea resurselor de cunoaștere și de putere ale actorilor interesați sau ale partenerilor nonguvernamemntali influenți.[96]

Studiind cele două modalități de explicare a integrării europene, definite ca: guvernanța centrată pe stat și guvernanța multinivel, Leisbet Hooghe și Gary Marks ne oferă analiza caracteristicilor acestora. *Rolul actorilor naționali în guvernarea centrată pe stat* este definit astfel: Sunt singurii actori importanți în procesul decizional european, integrarea europeană nereprezentînd un pericol la adresa *autonomiei* acestora, deoarece deciziile reprezintă doar *cel mai mic numi-*

[96] Bob Jessop, Multi-level Governance and Multi-level Metagovernance. Changes in the European union as Integral Moments in the Transformation and Reorientation of Contemporany Statehood. În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: oxford University Press, 2004, p.49-74, P.73.

tor comun rezultat în urma unor negocieri influențate de asimetria de putere dintre actori. Percepția asupra suveranității naționale este *menținută și chiar întărită* în cadrul procesului de integrare.

Rolul actorilor naționali în guvernarea multinivel: sunt cei mai semnificativi actori în procesul decizional european; competențele decizionale sunt împărțite de actorii care includ nu doar nivelul statal, ci se situează și dincolo de sau de desubtul acestuia, motiv pentru care numai rareori deciziile finale reprezintă doar cel mai mic numitor comun al statelor. Percepția asupra suveranității naționale *diluată* prin interacțiunea dintre instituțiile naționale și cele supranaționale.

Rolul actorilor supranaționali în guvernanța centrată pe stat: nu sunt independenți, organizarea și funcționarea lor fiind determinate de state, ele fiind simpla reflecție a intereselor acestora (agenți ai executivelor naționale).

Rolul actorilor supranaționali în guvernanța multinivel: dobîndesc un rol din ce în ce mai mare și o independență care le asigură în anumite cazuri exercitarea unei influențe asupra procesului decizional european mai mare decît cea a statelor-națiune.

Rolul actorilor subnaționali în guvernanța centrată pe stat: Conform principiului interguvernamentalist clasic al delimitării între sferele de politică internă și externă, actorii subnaționali sunt percepuți ca fiind subordonați nivelului statal, ierarhie care nu permite exercitarea unui rol direct, ci doar mediat, la nivel supranațional.

Rolul actorilor subnaționali în guvernanța multinivel. Viziunea clasică este contestată de o reconsiderare a nivelurilor politice, sub aspectul interdependenței și nu al ierarhiei acestora, astfel încît activitatea actorilor subnaționali este recunoscută indiferent de nivelul decizional analizat (național, supranațional, transnațional).[97]

Analiza abordărilor și interpretărilor teoretice a tematicii guvernanței ne permite să clarificăm unele aspecte. De exemplu: *guvernan-*

[97] Leisbet Hooghe și Gary Marks, Multi-level Governance and European Integration (Governance in Europe), Rowman&Littlefield, 2001b, p.1-4

ța multinivel sau mai multe centre decizionale înglobează în sine: mai multe niveluri teritoriale implicate în procesul decizional și mai mulți actori. Deosebim imaginea guvernanței în rețea ca alternativă la ierarhie și piață. Concluzionînd punem accentele pe următoarele aspecte: guvernanța este un mod de guvernare, caracterizată de o structură multinivel și de prezența rețelelor. Guvernanța multinivel (GMN) reprezintă un model de guvernare ce sfidează sau ignoră structura, accentul fiind pus pe procesul decizional și rezultatele lui. GMN înseamnă și o acțiune de restructurare a autorității politice, deoarece relațiile dintre instituțiile aflate la diferite niveluri de guvernare sunt considerate, în această perspectivă: fluide, negociate și definite contextual. Nu trebuie să ignorăm însă teza lui Peters și Pierre: Instituțiile și nu procesele, sunt vehiculele guvernării democratice și răspunzătoare.[98]

Subiecte pentru meditații și activități practice:

1. Care din definițiile și interpretările Procesului Politic, reflectă, în mod adecvat, conținutul acestuia?
2. Corelați fenomenele: Proces politic – Proces decizional.
3. Corelați noțiunile: guvernare – guvernanță.
4. Care din modelele guvernanței sunt mai potrivite pentru UE, pentru RM?
5. De ce Cartea Albă a fost mult timp apreciată doar ca o Declarație de intenție?

Bibliografie selectivă

1. Andersen Svein S.și Kjell A.Eliassen, Introduction: The EU as a new political system. În: Making Policy in Europe, eds. Svein S.Andersen și Kjell A. Eliassen, ediția a II-a, p.3-19. Sage Publications, 2001a, P.35.
2. Bărbulescu Iordan Gheorghe și Daniela Răpan, Dicționar explicativ trilingv al Uniunii europene. – Iași: Polirom, 2009, P.434-435.
3. Benz Arthur și Yannis Papadopoulos, Introduction. Governance and Democracy: Concepts and key issues. În: governance and Democracy. Comparing national. European and international experiences, eds. Benz Arthur și Yannis Papadopoulos . Londra: New York: Routledge, 2006a, p.1-26, P.17

[98] Peters B. Guy și Jon Pierre, Multi-level Governance and Democracy: A Faustian Bargain? În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: Oxford University Press, p.75-89, P.76

4. Bob Jessop, The Future of the Capitalist State, Polity Press, 2002, P.52
5. Bob Jessop, Multi-level Governance and Multi-level Metagovernance. Changes in the European union as Integral Moments in the Transformation and Reorientation of Contemporany Statehood. În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: oxford University Press, 2004, p.49-74, P.73.
6. Borras Suzana și Andrei Ejrnas, The legitimacy of new modes of governance in the EU: Studyng national stakeholders support. European Union Poilitics, 2011, vol.12, I, p.107-126
7. Blom Tannelie, Elizaveta Radulova și Christine Arnold, Theorizing Modes of Governance in the EU: Institutional Desingn and Informational Complexity. European Governance Papers, 2008, nr.C-08-04.
8. Burkard Eberlein, Dieter Kerwer, Theorizing the New Modes of European union Governance. European Integration online Papers, vol.6 ,nr.5, disponibil pe http:// eiop.or.at/eiop/texte/2002-005a.htm.
9. Comisia Europeană, European Governance. A White Paper. Bruxelles, 25 iulie 2001. Disponibil pe http: //eur-lex.europa.eu/ LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428fr01.pdf
10. Chhotray Vasudha și Gerry Stoker, Governance Theory and Practice. A Cross-Disciplinary Appproach, Palgrave Macmillan, 2009.
11. Eising Rainer, Institutional Context, Organizational Resources and Strategic Choices: Explaining Interest Group Access in the European Union. *European Union Politics*, 2007a, 8, p.329-362.
12. European and international experiences, eds. Arthur Benz și Yannis Papadopoulos, p.158-175. Londra; New York: Routledge, 2006.
13. Leisbet Hooghe și Gary Marks, Multi-level Governance and European Integration (Governance in Europe), Rowman&Littlefield, 2001b, p.1-4
14. Le Gales Patrick, Guvernanță. În: Dicționar de politici Publice, cood. Laurie Boussaguet, Sophie Jacwuot, Pauline Ravinet, 2009, p.148-152, P. 149
15. Massey Andrew, Public Policy and administration in Europe. În: Public policy and the New European Agendas, eds. Fergus Karr și Andrew Massey, p.11-33 Cheltenha; Northampton: Edward Elgar, 2006.
16. Oana-Andreea Ion, Guvernanța Uniunii Europene . Abordări actuale.- Iași: Polirom, 2013, 237 p. P.17 ISBN 978-973-46-3289-3
17. Anne Mette Kjaer, Governance, Polity Press, 2004
18. Kerber Wolfgang și Martina Eckard, Policy learning in Europe: The open method of co-ordination and laboratory federalism. Journal of European Public Policy, vol.14, 2 martie, 2007, p.227-247.
19. Oliver E.Williamson, The Mecanism of Governance. Oxford University Press, 1996, P.11
20. Peters B. Guy și Jon Pierre, Multi-level Governance and Democracy: A Faustian Bargain? În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: Oxford University Press, 2004, p.75-89, P.76
21. Pollack Mark A. Elaborarea politicilor UE – teoretizări. În: Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană, Coord. Helen Walace, Wiliam Walace și Marck A. Pollack. Traducere de Filip Gădiuță. – București: Institutul European din România, 2005, p. 13-45, P.34,42.
22. James N. Rosenau, Ernst Otto Czempiel, Governance vithout governance: Order and change in world politics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p.5
23. Rosenau, James N., Along the Domestic-Foreign Frontier, Exploring Covernance in a Turbulent World. Cambridge: Cambridge University Press, 1997

24. James N. Rosenau, Strong Denand, huge Supply, Governance in an Emerging Epoch. În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Mathew Flinders, Oxford: Oxford University Press, 2004, p.31-48, P. 34-35.
25. Schmitter Philippe C. Governance in the European Union. A viable mechanism for future legitimation? În: Governance and Democracy. Comparting National. European and international experiences, eds. Arthur Benz și Yannis Papadopoulos, p.158-175. Londra; New York: Routledge, 2006.
26. Szyszczak Erica, Experimental Governance: The Open Method of Coordination. European Law Journal, 2006, vol 12, 4 iulie, p.486-502.
27. Wincott Daniel, Backing into the future? Informality and the proliferation of governance modes (and policy participants) in the EU. În: Informal Cogernance in the European union, eds.Thomas Cristiansen și Simona Piattoni, p.226-236. Cheltehnam; Northampton: Edward Elgar,Publishing Limited, 2003. P.235
28. А. Ю. Мельвиль, Политология. Учебник.-М.: МГИМО (У), 2007, 618 с.

Tema V. EXTINDEREA UNIUNII EUROPENE: NOILE FRONTIERE ŞI OBIECTIVE STRATEGICE

1. ***Extinderea UE: rezultatele și lecțiile primei etape***
2. ***Extinderea UE în ultimele decenii ale sec. XX***
3. ***Marea extindere a UE: noi criterii de aderare***
4. ***Etapele integrării europene a statelor din Europa Centrală şi de Est***

1. Extinderea UE: rezultatele și lecțiile primei etape

Prima extindere a Comunității Europene este legată de cererea de aderare la structurile comunitare a Marii Britanii, depusă la 10 august 1961. De asemenea, au manifestat interes față de reușitele CE: Irlanda, care a depus cererea de aderare la 31 iulie 1961, Danemarca la 10 august 1961, Norvegia – la 30 aprilie același an. Aderarea a noi membri la CE era discutată și aprobată de Consiliu, dar așa cum Franța era împotriva acceptării noilor membri, solicitările au fost, pentru moment, respinse. În opinia generalului Charles de Gaule, președintele Franței, Marea Britanie nu era suficient de pregătită pentru integrarea pe piața internă și unică a comunității. După venirea la putere în Franța a lui Georges Pompidou și cu ocazia Summit-ului de la Haga, decembrie 1969, se decide nu doar realizarea Uniunii Economice și Monetare (UEM), dar și extinderea CE prin acceptarea celor patru state, care au depus anterior cererea de aderare la structurile comunitare. Negocierile inițiate în iunie 1970 s-au finalizat la 22 ianuarie 1972, cu semnarea Acordului de aderare și a Actului referitor la condițiile aderării. Pentru statele noi ale comunității europene a fost stabilită perioada de tranziție de 5 ani. Perioadele de tranziție constituie o practică a integrării în CE/UE, iar durata lor este stabilită în dependență de multipli factori interni, mai important fiind ritmul adoptării și implementării acquisului comunitar și externi: problemele interne ale CEE.

Prima extindere a adus și noi probleme în fața factorilor decizio-

nali ai comunității europene. Chiar dacă englezii au solicitat aderarea în variante duble, fiind semnată de liderii celor două partide: conservatori și laburiști, discuții controversate au apărut după ce conservatorii au negociat condițiile de aderare, iar laburiștii nu erau de acord cu rezultatele obținute. În rezultatul discuțiilor laburiștii promit că dacă vor cîștiga alegerile parlamentare vor organiza un referendum pentru retragerea Marii Britanii din CE. Cu această promisiune ei cîștigă alegerile în anul 1974 și noul prim-ministru James Callaghan solicită renegocierea Tratatului de aderare sub amenințarea retragerii Marii Britanii din CEE. Astfel în 1975, CEE cedează și Marea Britanie obține unele concesii referitoare la participarea sa la bugetul comunitar și la regimul importurilor de lapte din Noua Zelandă. Cu ocazia referendumului organizat în aceste condiții, menționează Iordan Gheorghe Bărbulescu, laburiștii contrar promisiunilor electorale – nu numai că n-au solicitat retragerea Marii Britanii din CEE, dar au și făcut propagandă în favoarea rămînerii acesteia în CEE.[99] Mai mult ca atît, de aici începe istoria utilizării tematicii integrării europene ca subiect principal al campaniilor electorale din Marea Britanie și nu numai.

CE era obligată să asimileze experiența aderării Marii Britanii, pentru a-și consolida organizația regională, pentru a revizui și elabora politica de extindere. Aderarea și apoi integrarea în structurile europene prin negocieri este o trăsătură caracteristică organizaţiilor ce-și propun implementarea valorilor democratice, întemeierea activității pe principiile democratice. Dar prezența în procesul de negociere a șantajului, practicat de reprezentanții Marii Britanii, vorbește despre nivelul redus al culturii politice, al insuficienței respectului pentru reprezentanții legali ai organizației, la care solicită să adere. Din cauza insistenței unei părți antrenate în negocieri, partea opusă are de pierdut. Apare întrebarea: Care sunt avantajele integrării Marii Britanii în CE pentru comunitate și pentru sine ca stat național? Dacă autoritățile bri-

[99] Bărbulescu Iordan Gheorghe și Daniela Răpan, Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene. – Iași: Polirom, 2009, P.434-435, P.52

tanice n-ar fi avut un calcul al avantajelor și al costurilor, n-ar fi depus cererea de aderare repetat. Reiese că un asemenea calcul nu l-au avut reprezentanții CE. Din practica politică, supusă personal observației, pot afirma: este șantajabil cel mai slab pregătit pentru negocieri așa cum este mai puternic manipulat cel cu o cultură politică nedezvoltată. Oponenții îmi vor reproșa: Cum rămîne cu consensul politic? Cred că consensul nu poate fi atins cu orice preț, cu atît mai mult în negocierea unor subiecte pașnice, care nu amenință cu destabilizarea situației. Estimarea rezultatelor primei etape de extindere a CE era necesară și din perspectivă strategică, doar, actualmente, putem constata că au urmat încă trei etape de extindere a comunității statelor europene.

2. Extinderea UE în ultimele decenii ale sec. XX

Sfîrșitul dictaturilor în Grecia, Spania și Portugalia și înlocuirea lor cu modelul democrației liberale au creat condiții pentru democratizarea vieții publice în aceste state și pentru integrarea lor în structurile CE. Grecia a depus cererea de aderare la CE în iunie 1975 și a semnat Tratatul de aderare în mai 1979. Portugalia solicită aderarea în martie 1977, iar Spania în iulie 1977. Consiliul a oferit un Aviz pozitiv la aceste solicitări, la 21 septembrie 1977 și a cerut Comisiei să redacteze propriul Aviz, care a fost aprobat la 5 februarie 1978. Procesul aderării statelor menționate s-a încheiat în anul 1985, 12 iunie, odată cu semnarea tratatelor de aderare a Spaniei și Portugaliei. Negocierile aderării au fost dificile din cauza potențialului social-economic al Spaniei și a impactului acestuia asupra CE, de aceea a fost stabilită o perioadă de tranziție de 10 ani, pînă la 31 decembrie 1995. Respectiv Spania și Portugalia formal sunt considerate membre a CE din 1 ianuarie 1986, de facto se integrează în 1996.

Dublarea numărului de membre a CE timp de 35 de ani a produs multiple dificultăți, de ordin organizatoric, funcțional, decizional. La primele etape extinderea UE se axează pe aspectul geografic al integrării europene. La moment structurile europene practicau elaborarea ra-

poartelor de către un grup de experți desemnat de acestea. Au fost elaborate și prezentate mai multe rapoarte, care estimau situația și recomandau unele modificări. Este cunoscut Raportul Tindemans, din 1975, sugestiile căruia n-au fost pe placul mai multor demnitari, dar în pofida caracteristicilor sale, subliniază Iordan Gheorgfhe Bărbulescu, n-a fost capabil să determine schimbarea, saltul, aprofundarea CE, alegerea PE prin sufragiu universal i-a oferit acestuia o legitimitate sporită și a permis impulsionarea reflecției comune asupra viitorului CE.[100] La rîndul său Consiliul European a solicitat unui grup de experți un Raport asupra instituțiilor europene, prezentat în anul 1979. Aceste rapoarte căutau soluții la problemele care au năvălit peste instituțiile europene în rezultatul extinderii, creșterii numărului de state membre.

Cunoscut sub a patra etapă a extinderii UE este procesul inițiat de instituțiile comunitare la solicitarea Suediei, Austriei, Finlandei și Norvegiei, în anul 1983. Deși instituțiile comunitare se confruntau cu probleme serioase, deoarece n-au reușit să asimileze problemele ce au urmat în rezultatul etapelor anterioare, s-a decis inițierea negocierilor cu statele solicitante. Tratatele de aderare au fost semnate la Corfu, în anul 1994. Poporul Norvegiei a refuzat prin referendum aderarea la UE. În aceste condiții Actul de aderare a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1995, doar pentru trei state: Austria, Suedia, Finlanda. În așa fel, UE cuprindea în structurile comunitare 15 state membre, iar prin deciziile adoptate creează Spațiul Economic European. Toate acestea au reactivat dezbaterile mai vechi referitoare la extindere vs aprofundare.

3.*Marea extindere* a UE: noi criterii de aderare

După extinderile spre spațiile omogene sub aspect politic și economic, spre Europa similară, a venit rîndul și a unificării europene prin extinderea spre Centru și Est. Experții s-au pronunțat, subliniind că va fi o extindere dificilă prin: eterogenitate (din cauza diferențelor sesizabile economice, politice, culturale); amplitudine (o uniune formată din 27 de

[100] Ibidem, P. 53

state între anii 2004-2007, care urmează să cuprindă, progresiv, statele din zona Balcanilor de Vest. Este vorba despre extinderea UE spre Polonia, Letonia, Lituania, Estonia, Ungaria, Slovacia, Slovenia, Republica Cehă, Malta și Cipru (1 mai 2004), România și Bulgaria (1 Ianuarie 2007). Bazele juridice ale extinderii sunt expuse în Tratatul de la Maastrit. Marea extindere a UE spre Europa Centrală și de Est a constituit o mare oportunitate, dar și o provocare fără precedent. Pe de o parte, este vorba despre oportunitatea unică de a consolida procesul construcției europene prin dezvoltarea într-un cadru de stabilitate, a statelor candidate. Pe de altă parte, este vorba despre o adevărată provocare datorită numărului mare de candidați și a diferențelor mari în dezvoltarea economică și socială, diferențe înregistrate atît între membrii grupului PECOS și statele UE.

În acest sens, Consiliul European de la Madrid din decembrie 1995 stabilea că extinderea era o necesitate politică și o oportunitate istorică pentru Europa. Asigurînd stabilitate și securitate continentului, aceasta oferea nu numai candidaților, dar și membrilor UE noi perspective de creștere economică și bunăstare generală. Extinderea trebuia să servească la consolidarea construcției europene, respectîndu-se acquis-ul comunitar. Statele care au fost acceptate în programul Marii extinderi mai aveau o miză: un obiectiv politic și o garanție de stabilitate.

Beneficiile extinderii sunt:

- Extinderea zonei de pace, prosperitate și stabilitate a UE spre Europa Centrală, de Răsărit și de Sud, care își va avea finalitatea ultimă în extinderea zonei de securitate europeană;
- Creșterea economică a pieței europene care adăuga la cei 370 de milioane de cetățeni alte 100 milioane, proveniți din PECOS, cu repercusiuni pozitive asupra dinamicii creării de noi locuri de muncă în toată Europa extinsă;
- Îmbunătățirea calității vieții cetățenilor UE prin extinderea politicilor de mediu, a noului spațiu de libertate, securitate și justiție;
- Fortificarea rolului UE în lume;

- Democratizarea spațiului ex-comunist, ex-socialist prin instaurarea regimurilor democratice, a statului de drept, prin respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a minorităților în toată Europa;
- Realizarea unor reforme economice profunde, liberalizarea economică, crearea unor economii de piață viabile și competitive, integrarea lor pe piața europeană și mondială.[101]

Rezervele extinderii sunt reflectate în perioadele de tranziție. Acestea aveau repercusiuni bugetare, care trebuiau asumate de statele membre și obliga revizuirea nivelului maxim al resurselor proprii sau, în caz contrar, la o redistribuire a acestora.

Desigur că UE, în urma celor două extinderi succesive, care au condus la creșterea numărului pînă la 15 state membre, a acumulat o anumită experiență în procesul aderării noilor membri, în estimarea corectă a duratei tranziției, adică a stabilirii perioadei de pregătire a aderării. Reformele care au urmat, chiar dacă nu toate au fost finisate, au modificat mecanismul interacțiunii instituțiilor comunitare. Extinderile anterioare ne conduc la o singură concluzie: fiecare extindere are propriul specific.

Studiile realizate au permis instituțiilor comunitare să elaboreze noi acte normative, înăsprind în așa fel condițiile de aderare. Chiar dacă în art. 49 al TUE se stabilea că orice stat european care respectă principiile enunțate în primul paragraf al art.6 poate solicita aderarea la UE. În acest scop va depune o cerere la Consiliu, care se va pronunța în unanimitate și după ce va consulta Comisia și va obține Avizul favorabil al PE, care trebuie să se pronunțe în favoarea candidatului cu majoritatea absolută a membrilor săi. Condițiile de admitere, ca și cele referitoare la adaptările pe care respectiva admitere le presupune prin TUE fac obiectul unui acord între statele membre și solicitant. Acordul este supus ratificării tuturor statelor contractante cu ordinea lor constituțională.[102]

---

[101] Ibidem, P.62.

[102] Union Europeenne, «Tratees Consolides», Office des publications officielles des Communautes Europeennes, Luxembourg, 1997, P.31.

În art.6 sunt definite principiile democratice și ale respectării drepturilor omului, care stabilesc că Uniunea se bazează (în întreaga sa activitate) pe principiile libertății, democrației, respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, cît și pe cele ale statului de drept, principii comune tuturor statelor membre.[103] Aceste teze justifică cerința față de statele solicitante: fiecare stat care solicită aderarea la Uniune trebuie să îndeplinească trei condiții de bază: identitate europeană; sistem democratic de guvernare; respect față de drepturile omului și libertățile cetățeanului. În anul 1993, Consiliul European de la Copenhaga a stabilit formal extinderea UE spre statele sus menționate și a definit criterii clare de aderare:

- Capacitatea fiecărei țări de a-și asuma acquis-ul comunitar;
- Stabilitate instituțională, garanție a democrației, a statului de drept, a respectării drepturilor fundamentale și protecției minorităților;
- Existența unei economii de piață viabile, capabilă să suporte concurența și forța pieței libere din UE;
- Capacitatea statelor candidate de a-și asuma obligațiile ce decurg din dezvoltarea politică, economică și monetară a UE.[104]
- Aderarea țărilor candidate la toate obiectivele UE, inclusiv UEM.

Pe lîngă acestea mai sunt seturi de condiții importante – sectoriale, printre care o poziție prioritară, susținută de semnificația lor pentru realizarea unui dialog politico-administrativ eficient, o au normele și regulile comunitare, capacitatea solicitanților de a le aplica. Pe măsură ce s-a dezvoltat cadrul legislativ, economic și politic al Comunității obligațiile membrilor săi au crescut numeric și a devenit din ce în ce mai greu de le îndeplinit, ceea ce constituia un aviz pentru pretendenții la aderare. Printre obligațiile de bază găsim existența: unei economii de piață eficiente și competitive; unui cadru legislativ și administrativ adecvat, atît în sectorul public, cît și în cel privat. Un stat candidat ca-

[103] Ibidem, P.13
[104] Consiliul European,» Concluziile Președinției», Copenhaga, Bol. CE, 6-1993, punctele 1.2.6, 1.3 și 1.29.

re nu întruneşte aceste caracteristici nu poate realiza o integrare eficace, iar o uniune ce se dorește puternică nu poate, la rîndul ei, să accepte în interiorul ei un asemenea stat.

Integrarea europeană presupune acceptarea și respectarea drepturilor și obligațiunilor actuale și viitoare ale sistemului comunitar, care sunt concentrate în acquis-ul comunitar, care cuprinde:

- Conținutul, principiile și obiectivele politice ale Tratatelor, incluzînd Tratatele de la Amsterdam și Nisa;
- Legislația adoptată referitoare la Tratate, cît și jurisprudența Curții Europene de Justiție;
- Declarațiile și rezoluțiile adoptate în cadrul Comunității,
- Acordurile internaționale și cele existente între statele membre referitoare la activitățile Comunității.

Așadar, aderarea la Comunitate presupune acceptarea Tratatului UE, a acquis-ului comunitar, fără nici un fel de excepții. Aceasta împiedică integrările «a la carte», care ar putea provoca o diluare progresivă a UE, permițînd statelor membre să aleagă ceea ce le-ar putea rezulta mai puțin convenabil. Din această perspectivă una din *regulile de aur* ale negocierilor de aderare o reprezintă acceptarea acquis-ului comunitar de către statele candidate și înțelegerea condiționalității absolute a acestuia.

Trebuie de reținut, este important pentru cetățenii Republicii Moldova, că Uniunea nu este dispusă să opereze modificări ale acquis-ului comunitar pentru a-l adapta condițiilor statelor candidate, ci acestea trebuie să se adapteze la asquis-ul comunitar. Însă aderarea poate constitui subiect de ajustări tehnice, de excepții temporare (niciodată definitive) sau de acorduri tranzitorii, definibile în timpul negocierilor de aderare, fără a putea fi modificate normele în vigoare ale UE. Este important pentru toate grupurile politice, sociale, inclusiv confesionale, din Republica Moldova: nu ne cheamă nimeni în UE, nu ne fugărește nimeni în UE, nu ne așteaptă nimeni în UE în starea noastră actuală – cu instabilitate politică, cu o economie nedezvoltată, practic inexistentă în sensul termenului utilizat, dar dacă decidem aderarea atunci trebuie să abordăm în cel mai serioas mod

acest obiectiv, declarat de Parlamentul nostru strategic. Despre aceasta vom vorbi la alte prelegeri, dar vreau să clarificăm aici situația.

După căderea Berlinului, destrămarea statului federal - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), CE a încheiat acorduri cu fostele state comuniste din Europa Centrală și de Est, care s-au transformat în Acorduri Europene de Asociere. Semnarea acordurilor de asociere a reprezentat un salt major în calitatea relațiilor dintre părți, trecîndu-se practic de la *cooperare* la *asociere.* În așa fel în timp ce acordurile comerciale acopereau aspectele comerciale ale relațiilor dintre părți, cele de asociere se refereau la asocierea statelor candidate la politicile UE, inclusiv la cele din pilierul II(PESC) și III (JAI).

Baza politică a acestui tip de acord o constituie art. 310 TCE (238 CEE), care prevede dreptul CE de a încheia acorduri cu state terțe prin care se stabilesc o asociere, acțiuni comune și proceduri speciale de cooperare. În practică cele mai multe Acorduri de asociere au și componente comerciale, care includ: reduceri tarifare sau eliminarea restricțiilor cantitative, astfel încît baza lor juridică include și art.113 TCE. Pot fi distinse trei tipuri de Acorduri de asociere:

1. Asocierea ca formă specială de asistență pentru dezvoltare. De exemplu, 69 de astfel de acorduri, semnate de CE și țările din Africa, Pacific, și grupul Caraibi (Grupul Lome) sau cu unele țări din bazinul Mării Mediteraniene.
2. Asocierea ca etapă preliminară aderării. Exemplu, pregătirea Marii Britanii pentru aderare a trecut prin etapa asocierii, acord semnat la 1973.
3. Asocierea o alternativă la statutul de membru al CE. Așa a fost conceput inițial Spațiul Economic European, fiind semnate acorduri între țările CE și cele din AELS, la 1 ianuarie 1984. O parte din țările AELS au aderat ulterior la UE. Este vorba despre: Suedia, Finlanda și Austria.[105]

[105] Ghid European/Victoria Bucătaru, Victor Chirilă. – Chișinău: CARTIER, 2013, TIPOGR. Bons Offices, 172 p., P.20, ISBN 978-9975-79-626-6.

Obiectivele formale ale Acordurilor de asociere semnate de UE și celelalte state europene prevedeau: stabilirea într-o etapă de 10 ani a unei zone de liber-schimb; aderarea statelor candidate la UE, așa cum apare în peambulul acordurilor.

În anul 1994, la Consiliul European de la Essen, a fost prezentată *Strategia de preaderare*, în care era definitivat mecanismul și suportul comunitar al statelor candidate pentru a parcurge traseul de preaderare. La etapa preaderare relațiile UE-PECOS se desfășurau pe trei axe principale:

- Dezvoltarea Acordurilor Europene de Asociere între UE și fiecare stat candidat;
- Instituirea unui dialog structurat multilateral cu PECOS;
- Elaborarea unui ghid de integrare în Piața Internă și generalizarea colaborării financiare din programul PHARE.

PHARE a apărut în anul 1998 ca instrument financiar de susținere pentru Ungaria și Polonia, fiind extins de Consiliul de la Essen din 1994 la restul statelor candidate. Prin Agenda 2000 PHARE era orientat spre reforma instituțională din PECOS, adaptarea industriei și infrastructurii etc., valoarea anuală fiind estimată la 1,56 miliarde euro.

Strategia de preaderare a fost completată cu *Parteneriatul pentru aderare*, adoptat la Consiliul de la Luxemburg din 1997, care a devenit axa principală a *noii strategii consolidate de preaderare.* Parteneriatul pentru aderare concentra într-un singur document toate formele de ajutor oferite de comunitate statelor din Europa Centrală și de Est, urmărind adaptarea programelor naționale de pregătire a statelor candidate. Astfel Parteneriatul pentru aderare stabilea:

- angajamentul concret al fiecărui stat candidat referitor la democratizare, stabilizare macroeconomică, securitate nucleară, precum și cel referitor la elaborarea unui Program Național de Incorporare a Asquis-ului Comunitar (PNAR), în conformitate cu un calendar precis și centrat pe o listă de priorități, diferită de la o țară la alta, ce urma, de asemenea, de a fi în conformitate cu Avizul Comisiei pentru fiecare țară în parte;

- decizia UE de a mobiliza toate resursele comunitare disponibile în vederea asigurării unei mai bune pregătiri a statelor candidate la aderare.

Calculul matematic al susținerii financiare anuale a statelor PECOS a oferit suma de 3.120 miliarde euro, la valoarea prețurilor anului 1999. Aceste resurse au fost aprobate la Consiliul de la Berlin, fiind repartizate: 1.560 miliarde euro pentru finanțarea PHARE, dintre care 30% reprezenta suma pentru construcția instituțională, iar 70% - pentru infrastructură; 1.040 miliarde euro anual pentru finanțarea acțiunilor structurale, prin intermediul noilor instrumente ISPA (instrument structural de preaderare ce finanțează proiecte de investiții de infrastructură, interconexiuni, rețelele transeuropene, media); 520 milioane euro anual drept ajutor structural de preaderare (SAPARD), destinat agriculturii și având ca finalitate principală îmbunătățirea structurilor de transformare a produselor agricole, rețelelor de canalizare ale satelor și controlului calității produselor alimentare.

Anual se făceau analize complexe ale evoluției acordurilor de asociere, fiind stabilite măsurile necesare pentru realizarea obiectivului final: aderarea la UE. Toate documentele: *Strategia de preaderare*, *Parteneriatul pentru aderare, Strategia consolidată de preaderare* - sunt foarte importante în contextul integrării politice, dar documentul juridic de bază rămîne Acordul de Asociere al UE cu fiecare stat candidat la aderare. Aici, de asemenea, ne propunem să atenționăm, importanța Acordului de Asociere semnat de UE și RM, la conținutul căruia vom reveni.

Deși exista cadrul legal al preaderării și erau selectate instrumentele/mijloacele de pregătire a statelor candidate, Uniunea se confrunta cu probleme interne, de ordinul consolidării instituționale. Specialiștii evidențiază, pentru moment, problemele Comisiei, care erau de o actualitate și semnificație sporită. Este vorba despre modul de reprezentare al statelor în Comisie, care se calculează în dependență de numărul populației. În componența a 15 state, Uniunea este dominată de state mici și mijlocii. Extinderea adaugă 1 sau 2 state mari: Polonia și

Turcia în cazul în care ar fi fost admisă la negocieri. În așa fel problema reprezentării statelor mari se agrava pe măsura extinderii. Într-o Europă, constituită din 27 de state, se putea ajunge la situaţi cînd statele mici și mijlocii înțelegîndu-se între ele ar putea să devanseze un grup de state mari, cu o populație ce depășește mai mult de jumătate din populația UE. Acest lucru nu putea fi acceptat, deoarece grupul statelor mici și mijlocii ar fi putut bloca activitatea Comisiei.[106] În acest context, pe ordinea zilei a activității Comisiei este readusă problema reformei instituționale, conceptul căreia au fost împuterniciți să-l elaboreze Grupul de Înțelepți, convocați de Comisie.

Grupul de Înțelepți, constituit din Jean-Luc Dehaene, David Simon, Richard von Weizsacker, au evaluat toate aspectele realității politice. Însă elaborarea conceptului reformei instituționale pentru UE a fost un proces dificil, complicat și de faptul că în mod inevitabil trebuia deschise la această temă dosarele istorice, moment împotriva căruia s-au pronunțat mai multe state membre ale UE. Amintim că în consolidarea sa instituțională, UE a depus în arhive mai multe subiecte sensibile, interpretate controversat de reprezentanții statelor membre. Este vorba despre statutul Europei unite. Întrebarea era: se dorește o Europă federală sau una de geometrie variabilă, sau una a la carte, sau una cu mai multe viteze? De fiecare dată cînd era necesar de revenit la acest subiect, instituțiile europene amînau discuțiile pentru a nu se bloca, pentru a continua proiectul integrării.

Ținînd cont de dificultățile reale ale misiunii lor, Grupul de Înțelepți în raportul elaborat au actualizat unele dosare vechi, menționînd că unul din proiecte se referea la divizarea TUE în două părți distincte: în prima parte se propunea includerea principiilor fundamentale a căror modificare presupunea unanimitatea și ratificarea în parlamentele naționale, iar a doua: cuprindea aspectele de mai mică importanță ce aveau nevoie doar de majoritatea calificată a Consiliului pentru a putea fi puse în practică. Realizarea acestei propuneri ar fi eficientizat

[106] Bărbulescu, pag.83.

aplicarea principiilor și politicilor UE, deoarece s-ar fi evitat, pentru un număr mare de teme, atît votul prin unanimitate, cît și procesul îndelungat al ratificării în parlamentele naționale. Un moment original al Raportului prezentat de Grupul de Înțelepți îl constituie modul în care au justificat necesitatea reformei instituționale a UE înainte de extindere. Înțelepții atrag atenția la faptul că funcționarea UE în componența a 27 de state ar fi imposibilă în condițiile existente, deoarece ea cu greu se descurcă în componența celor 15 state. Pe de altă parte, chiar în grupul statelor membre mari nu exista părere cu referire la reforma instituțională. De exemplu Marea Britanie considera că redeschiderea dosarelor vechi poate conduce la tensionarea situației în interiorul comunității, putînd afecta intenția guvernului Blair de apropiere a Marii Britanii de moneda unică și de Spațiul de Libertate, Securitate și Justiție (SLSJ); Spania aprecia prematur și inutil exercițiul unor reforme majore, atîta vreme cît încă nu se cuantifică rezultatele celor realizate prin Tratatul de la Amsterdam; Franța, Germania și Italia doreau reforme rapide și serioase care să permită intrarea în noul secol cu o Europă modernizată și stabilă.

În opinia Înțelepților, expusă în Raport, reforma treabuia să conțină și alte elemente:

- creșterea rolului Comisiei Europene și a Parlamentului European, diminuarea rolului Consiliului;
- menținerea dreptului statelor membre de a-și trimite la Comisie măcar un reprezentat și fortificarea rolului Președintelui Comisiei;
- renunțarea la votul prin unanimitate și generalizarea celui prin majoritate calificată;
- reponderarea votului în Comisie;
- creșterea rolului PE prin extinderea dreptului de Codecizie față de hotărîrile Consiliului;
- stabilirea numărului maxim de europarlamentari la 700, ceea ce din perspectiva extinderii reprezenta redistribuirea numărului de parlamentari/ state și a numărului de voturi/circumscripții electorale;
- clarificarea funcțiilor legislative și executive ale Consiliului, dar

și reducerea rolului acestuia în concordanță cu extinderea Co-deciziei PE;
- stabilirea cu claritate a reprezentării externe a UE deoarece această funcție era revendicată simultan de către Președintele Comisiei, Secretarul general al Consiliului (Mister PESC), dar și de echipa celor trei comisari care se ocupau de acest sector;
- integrarea UEO în UE ca și organism de apărare propriu UE.

Raportul Înțelepților promovează o reformă unică, profundă. Oponenții lor optau pentru două reforme parțiale, succesive, prima vizînd Conferința Interguvernamentală (CIG) 2000 și a doua peste cîțiva ani. Argumentele susținătorilor reformei instituționale în două etape sunt: necesitatea perfecționării pieței interne a UE; necesitatea pregătirii spațiului intern de libertate, justiție și securitate a UE.

După nenumărate discuții, după extinderea formalizată în anul 2004, UE purcede la reforma instituțională, pentru care cere subordonarea celor trei axe principale la cele trei principii fundamentale: continuitate, extindere și aprofundare.

Continuitatea trebuia realizată de Conferința Interguvernamentă trebuia să continue reforma Uniunii din punctul fixat de Tratatul de la Amsterdam. În acest sens CIG 2000 trebuia să permită realizarea modificărilor minime necesare pentru a face posibilă extinderea, dar și să asigure realizarea echilibrelor dintre statele membre, în mod special în cazul Consiliului.

Extinderea nu trebuia percepută ca o amenințare pentru UE, istoria celorlalte extinderi arătînd că dezvoltarea proceselor comunitare n-a fost încetinită de extinderea UE, ci, dimpotrivă, stimulată. Chiar dacă în acest caz era vorba despre o extindere dificilă, prin cantitatea și eterogenitatea subiecților, pe termen mediu și lung ea urma să se dovedească la fel de avantajoasă ca și celelalte. În acest context era evident că reformele pe care le aducea CIG 2000 trebuiau să asigure PECOS participarea deplină la activitatea comunitară în momentul aderării.

Aprofundarea și extinderea nu trebuie plasate în cadru contradic-

torii, ci într-unul complementar. Procesul de extindere nu poate fi implementat decît în complementarietate cu aprofundarea UE. Aceste două procese necesare comunității trebuie realizate simultan, una reclamînd-o pe cealaltă. Extinderea îi permitea UE să se manifeste ca o putere reală într-o lume globalizată, iar aprofundarea va consolida în acest scop noua UE.

4. Etapele integrării europene a statelor din Europa Centrală şi de Est

Unificarea europeană se realizează prin două procese complementare: cooperare și integrare. Cooperarea constă în disponibilitatea statelor naționale de a munci împreună în scopul atingerii unor obiective comune, păstrîndu-și suveranitatea. În consecință eforturile de unificare bazate pe conceptul de cooperare nu vizează ca finalitate crearea unui superstat, a unui stat global, a unei entități politice post-națiune, ci se limitează la realizarea unor uniuni de state suverane, în care se conservă intacte structurile naționale fără a se crea un nivel supranațional integrat. Este vorba despre formula de lucru a organizațiilor internaționale clasice: Consiliul Europei, NATO, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), OECE. O astfel de cooperare poate duce la o confederație.

La nivelul UE, cooperarea se întîlnește în pilierii II și III (parțial), unde conform voinței statelor membre, transferul către Uniune al funcțiilor acestora în sectoarele politicii externe și de securitate comună, respectiv ale politicii interne și de justiție s-au realizat o perioadă îndelungată doar prin mijloacele cooperării, caracteristică relațiilor interguvernamentale. Situația respectivă nu exclude faptul că la un anumit moment, în condiții concrete sau la un nivel superior de integrare, să fie acceptat un organ supranațional de decizie și control.

Conceptul de integrare atribuie relațiilor dintre state o dimensiune verticală. Concepția tradițională în conformitate cu care suveranitatea este inviolabilă și indivizibilă își pierde din consistență în fața argumentului că imperfecțiunile conviețuirii umane și politice, insuficien-

țele sistemului stat-națiune și abuzurile de putere ale unor state asupra altor state – atît de numeroase în istoria Europei, ar putea fi depășite doar dacă suveranitățile naționale ar fuziona într-o suveranitate comună și dacă aceasta s-ar grupa la un nivel superior, formînd o comunitate supranațională. În rezultatul acestei operațiuni ar fi instituționalizată o organizație supranațională europeană, în care atribuțiile comunitare ar fi cele care, respectînd identitatea și particularitățile naționale ale popoarelor grupate din perspectiva organizației, ar conduce viața și activitatea cetățenilor statelor membre. În acest caz conform teoriei politice este vorba despre o federație, o federație specială a statelor-națiuni.

Suntem de acord cu opinia savantului român Iordan Gheorghe Bărbulescu, care menționează că Uniunea Europeană este rezultatul aplicării în practica relațiilor interstatale anume a acestui tip de integrare, chiar dacă statele membre nu sunt dispuse să renunțe la structura lor de stat național în favoarea unui stat sau a unei uniuni europene de tip federal. A fost necesară o dată în plus, găsirea unui compromis prin care, fără a se urmări crearea unui stat federal european clasic, să se garanteze în același timp realizarea a ceva mai mult decît simpla *cooperare pe orizontală* între statele membre. Soluția a fost genială la originile sale: depășirea pas cu pas a contradicției dintre menținerea independenței statelor naționale și scopul final al creării unui stat federal european sau a unei uniuni politice de sorginte federală. Statelor-națiuni nu li s-a propus renunțarea la suveranitate, ci doar la dogma suveranității absolute. Ca urmare a fost stabilită o listă a sectoarelor în care statele națiuni erau dispuse să renunțe voluntar la o parte a suveranității în favoarea transferării acestor competențe unei comunități superioare. Tratatele constitutive sunt semnate în rezultatul efortului comun al statelor participante la procesul decizional european. Tratatele stabilesc sectoarele amintite, în care se transferă Comunităților exercitarea în comun a suveranității fiecărui stat membru. Nici un Tratat constitutiv nu atribuie Comunităților și instituțiilor acestora dreptul de a dicta măsurile necesare realizării obiectivelor CE/UE, ci

doar forma și dimensiunea autorizării limitate pe care statele o conferă Comunităților, de a acționa în vederea realizării obiectivelor expuse în Tratate. În acest fel, renunțarea la propriile prerogative este voluntară, statele membre fiind cele care decid asupra procesului integrării în totalitatea sa, dar și a configurării acesteia.

Observațiile făcute asupra transferului de suveranitate ne permit să conchidem: transferul de suveranitate admis de statele națiuni este o manifestare a suveranității lor și nu exprimă o pierdere a acesteia. Prin comunitarizarea sectoarelor economice și chiar politice sau apariția legislației comunitare nu se pretindea crearea unui stat centralizat sau a unei entități supranaționale rigide. Dimpotrivă, Europa integrată era înțeleasă ca fiind puternică și viabilă doar în măsura în care conserva pluralismul statelor, regiunilor și culturilor sale.

După cum am observat cele trei Comunități se prezentau ca un tot unitar, rezultat a unui proces de integrare politică, realizat prin instrumente economice, ale căror elemente erau într-o relație reciprocă, condiționîndu-le progresul. Cele trei Comunități fuseseră create prin trei tratate diferite, avînd obiective economice și instituții proprii, dar în același timp comune și beneficiind de personalitate internațională distinctă. Faptul că cele trei Comunități se serveau de instrumente economice pentru a iniția integrarea nu înseamnă că integrarea europeană se dădea a fi exclusiv economică, ci doar că era preferabilă această abordare într-un moment în care Europa nu era pregătită să-și asume finalitatea politică a procesului. Dacă generalizăm evoluția istorică a UE, constatăm că în realitate scopul vizat a fost politic, iar instrumentele economice. Aplicarea acestei strategii fusese determinată de dificultatea, dacă nu de imposibilitatea inițierii integrării directe și exclusive a elementelor politice. Acest aspect al integrării l-am analizat la subiectul *teoriile integrării europene,* în care am expus opiniile susținătorilor diferitor curente. Federaliștii erau conștienți de faptul că cooperarea, apoi integrarea economică, susținută de interesele comune economice, nu numai că erau, la acel moment posibile și necesare, ci

aveau o misiune camuflată: pregăteau condițiile favorabile pentru integrarea politică a statelor membre.

Utilizarea instrumentelor specifice integrării, cît și atingerea obiectivelor acesteia s-a făcut în conformitate cu ideea de progresivitate. Astfel, Tratatul Constitutiv al CEE a prevăzut o perioadă tranzitorie de 12 ani, articulată în trei etape succesive, care puteau fi prelungite. Acest sistem se baza pe metoda magistral expusă în Raportul Spaak:

- O etapă nu este un tot unitar, ci o fracțiune a unui traseu, care trebuie parcurs pînă la sfîrșit;
- Fiecare etapă are o unitate internă și conține acțiuni ce trebuie realizate împreună;
- Chiar dacă obiectivele finale și principiile generale sunt stabilite cu fermitate, procesul integrator va fi permeabil la experiența dobîndită de eventualele schimbări;
- De aceea utilizarea instrumentelor particulare ale integrării se va face în conformitate cu ideile de progresivitate și extensiune, putîndu-se ajunge chiar la situația în care o acțiune comunitară (necesară bunei funcționări a acesteia) să poată avea loc chiar și dacă tratatul n-a prevăzut-o.

Progresivitatea planului general nu trebuie *să forțeze* procesul de integrare, dar nici să piardă din vedere asigurarea îndeplinirii pas cu pas a obiectivelor tratatelor. Complexitatea unui proces de integrare parțială a suveranităților, era un amestec de angajamente, pe de o parte, dar și voința de a realiza *pas cu pas,* pe de altă parte, au făcut realizabile cele 50 de reforme.

Subiecte pentru meditații și activități practice

1. Cum explicați Decizia UE de a-și extinde spațiul de influență?
2. Caracterizați diferențele dintre etapele de extindere a UE.
3. De ce UE a schimbat condițiile de aderare, de admitere la aderare?
4. De ce unele state membre s-au pronunțat împotriva utilizării dosarelor arhivate în procesul elaborării reformei instituționale?
5. Caracterizați criteriile de aderare la UE, adoptate la Copenhaga.

Bibliografie selectivă

1. Bărbulescu Iordan Gheorghe și Daniela Răpan, Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene. – Iași: Polirom, 2009, P.434-435.
2. Consiliul European,» Concluziile Președenției», Copenhaga, Bol. CE, 6-1993, punctele 1.2.6, 1.3 și 1.29.
3. Christian Hen Jacques Leonard, Uniunea Europeană. Ediția a 10-a. Un momento complet asupra integrăriri europene.- București: Editura: C.N.I. CORESI S.A., 2002, 167 p. ISBN 973-570-225-8
4. Ghid European/Victoria Bucătaru, Victor Chirilă. – Chișinău: CARTIER, 2013, TIPOGR.Bons Offices, 172 p., P.20, ISBN 978-9975-79-626-6.
5. Union Europeenne, «Tratees Consolides», Office des publications officielles des Communautes Europeennes, Luxembourg, 1997, P.31.

Tema VI. UNIUNEA EUROPEANĂ – ACTOR AL RELAŢIILOR INTERNAŢIONALE

1. **Unitatea dialectică dintre politica internă și externă**
2. **UE – actor al Relațiilor Internaționale**

1. Unitatea dialectică dintre politica internă și externă

Relaţiile umane, respectiv relaţiile internaţionale au la bază un interes personal, un interes naţional/statal. Prezentînd un interes major pentru savanţi, relaţiile dintre persoane/grupuri sociale/state, în literatura de specialitate sunt explicate în baza a două modele: a conflictului şi a cooperării. Modelul conflictului este teoretizat de N. Machiavelli în lucrarea *Principele*, în care autorul menţiona că natura relaţiilor politice este susţinută de setea de putere, dorinţa de a domina. Modelul cooperării este susţinut de premisele: fiecare om are nevoie de toţi ceilalţi; nevoile tuturor pot fi satisfăcute pe baza de relaţii „de schimb". Acest model este justificat şi promovat în epoca modernă de către J.J.Rousseau în lucrarea *Emil*, Adam Smith – *Limitele puterii*, Bernard Mandeville – *Fabula albinelor* ş.a. Giovani Sartori în lucrarea Teoria democraţiei reinterpretată menţiona: *Distincţia esenţială se face mai curînd, între (a) o perspectivă conflictuală asupra politicului; şi (b) o viziune paşnică, legalistă asupra politicului. În primul caz puterea controlează persuasiunea, forţa stabileşte drepturile şi soluţionarea conflictelor este făcută prin înfrîngerea inamicului – a „celuilalt" văzut ca hostis. În al doilea caz, forţa este păstrată în rezervă, ca ultima ratio, ca un motiv ultim şi dezagreabil, iar soluţionarea conflictelor se face prin intermediul înţelegerilor, al curţilor de justiţie şi al procedurilor „juste"*.[107]

Teoria relaţiilor internaţionale ocupă o poziţie distinctă în structura ştiinţelor sociale, deoarece oferă suport metodologic pentru asimilarea/generalizarea informaţiilor despre evenimentele politice din domeniul RI. Curt Levin menţiona *nu este nimic mai practic decît o teorie bună*.

[107] Giovanni Sartori, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p., P.61.

Acest suport este necesar practicienilor din sfera politică şi din domeniul relaţiilor internaţionale. O teorie este expresia cunoaşterii sistemice, complexe a unui obiect. Dar cît de bună n-ar fi teoria, ea nu poate reprezenta obiectul cercetării în integritatea sa, deoarece obiectul investigaţiei ştiinţelor sociale – realitatea socială, este în permanentă schimbare, se află într-o dinamică nu tot timpul previzibilă. Teoria reprezintă doar imaginea abstractă a obiectelor cercetate, fiind chemată să reflecte doar unele aspecte/caracteristici ale acestora, selectate în baza scopului investigaţiei, evoluţiei, tendinţelor de dezvoltare. Teoria este rezultatul activităţii savantului, preocupat de acumularea şi selectarea informaţiei, de prelucrarea şi sistematizarea materialului factologic. Orice act al cunoaşterii structurează realitatea şi oferă un obiect organizat, care poate fi corelat atît cu realitatea, cît şi cu idealul. Oricare gen de cunoaştere operează nu cu un material brut, dar cu informaţii selectate, sistematizate, prelucrate, ordonate în baza procedeelor, tehnicilor, metodelor utilizate.

În orice investigaţie ştiinţifică deosebim aspectul obiectiv şi subiectiv. Cît de mult nu s-ar strădui savantul să fie impersonal în aprecierea evenimentelor, actelor politice, oricum subiectivitatea investigaţiei produce relativitatea generalizărilor, rezultatelor acestuia. Teoria socială este mai mult o generalizare, un set de concluzii, utilizate pentru explicarea unor fenomene complexe. Fiecare teorie îndeplineşte două funcţii: explicarea particularităţilor obiectului cercetat şi a relaţiilor ce-l caracterizează; prognozarea evoluţiei ulterioare. Un aport considerabil în dezvoltarea teoriei relaţiilor internaţionale l-a înscris R. Aron, care a explorat cu maximă eficienţă teoria lui Keynes, îndeosebi concepţia variabilelor schimbătoare şi neschimbătoare. Este vorba despre setul de factori care explică dezvoltarea economică a ţării, ceea ce permite elaborarea/selectarea mecanismelor eficiente pentru o bună guvernare.

Keynes a inclus în analiza relațiilor economice și relațiile sociale, psihologice și istorico-sociale. În baza analizei lui Keynes, Aron evidențiază 5 teze din teoria economică valabile și pentru Teoria Relațiilor Internaționale. Este vorba despre:

- Delimitarea și definirea particularităților subsistemului economic ca obiect de cercetare;
- Necesitatea de a cunoaște factorii excitanți ce vin din exterior;
- Aprecierea lor ca variabile constante, chiar și dacă nu par să fie așa;
- Importanța cercetării empirice, statistice, descriptive;
- Lipsa trecerii directe de la teorie-știință la teorie-doctrină.[108]

Actualmente, este întîlnită opinia, în conformitate cu care: intensificarea interdependenței și globalizarea lumii contemporane șterg diferențele dintre politica internă și externă. Interacțiunea și interdependența dintre politica internă și externă este o temă mult discutată de specialiștii din domeniul relațiilor internaționale. R. Aron sublinia că teoria RI nu poate ignora relațiile sociale din interiorul statelor. Specificul comportamentului actorilor în relațiile bilaterale este legat de absența judecății și poliției, fapt ce îi obligă să se ocupe cu cuantificarea forțelor, îndeosebi, a forțelor armate, de care dispun în caz de război. Nici unul dintre actorii relațiilor internaționale nu poate exclude că celălalt ar putea avea intenții agresive, de aceea trebuie să se întrebe: De ce forțe dispune în caz de necesitate. Acest calcul din necesitate include: populația, resursele economice, sistemul militar, cantitatea și calitatea armamentelor. Astfel, promovînd activ ideile realismului, R. Aron cînd vorbește despre relații internaționale, de fapt descrie relațiile interstatale, axate pe interacțiunea sistemelor de forță, conflicte armate, chestiuni ce se referă la strategii.

Michel Petit în lucrarea L'Europe interculturelle Myhte ou realite? subliniază că imaginea are un rol important în Europa. Constituirea imaginii este sinergizată de impactul factorilor externi și interni, iar importanța factorilor interni este mai relevantă. Sunt multiple exemple în care schimbările interne au condus la metamorfoza atitudinilor actorilor externi. Un exemplu la oferit Iugoslavia, țară în care schimbarea regimului

[108] Aron R.Qu'est-ce que une theorie des relations internationales?/Aron R. Etudes politiques. P. 1972, P.361-362

politic a condus la îmbunătățirea substanțială a imaginii ei în exterior. Factorii interni sunt: viața politică, situația social/economică, mediul geografic și ecologic, resursele naturale. Cadrul extern al imaginii unui stat contemporan îl conturează relațiile interstatale bilaterale și multilaterale, participarea la activitatea organizațiilor internaționale, afirmarea pe arena mondială în calitate de observator sau subiect activ al acestora.

2. UE – actor al Relațiilor Internaționale

Începînd cu Tratatul de la Roma, Comunitatea Europeană poate întreține relații internaționale cu țările terțe. Ea deține capacitatea juridică internațională, adică posibilitatea de a semna tratate, dar ea s-a folosit de această poziție doar pe plan economic. UE s-a înscris mai ales în cadrul politicii comerciale comune vizînd încheierea de acorduri cu țările terțe privind tarifele vamale sau contingente, eventual de acorduri de liber schimb. De exemplu cu țările AELS. Această competență externă a Comunității nu este de fapt decît prelungirea competenței sale interne în acest domeniu.

De asemenea, de la origine Comunitatea Europeană poate încheia acorduri de asociere cu țările terțe, avînd ca obiect fie pregătirea unei aderări viitoare, fie de conducerea unei acțiuni de cooperare economică și de ajutor pentru dezvoltare. Pot oferi un exemplu acordurile de cooperare cu țările Magrebului din 1976, ale căror protocoale financiare au fost reînnoite în anul 1992 în cadrul PMR (Politica Mediteraneană Reînnoită).

Comunitatea Europeană a semnat mai multe acorduri cu statele din Europa Centrală și de Est, la început acorduri de comerț simplu (1988), apoi acorduri de cooperare economică mai aprofundată din cadrul Programului PHARE (1999) și 1991 – acorduri europene destinate stabilirii zonelor de liber schimb între aceste state și statele membre ale Uniunii. Deși aceste acorduri nu pot fi separate de obiectivele de politică internațională, ele rămîn prin conținutul lor acorduri de natură economică. Uniunea Europeană dorește să înlocuiască această si-

tuație , moment fixat în Tratatul de la Maastrit, care încarcă unul din cei trei piloni cu politica externă și de securitate comună.

Politica externă rămîne domeniul de competență a statelor membre, dar Uniunea trebuie cît mai des posibil să ajungă la poziții comune. Acest obiectiv nu este nou. Înainte de reuniunea de la Maastrit fusese pus în practică un sistem de cooperare politică la finalul căruia statele trebuiau să aibă o poziție comună în materie de politică externă. Tratatul Uniunii Europene sistematizează un astfel de proces. Consiliul European, compus din șefi de stat și de guvern, și căruia Tratatul de la Maastrit îi recunoaște un rol de impulsionare, este însărcinat să definească orientările generale ale politicii externe. Dar acțiunea sa poate fi continuată de cea a Consiliului de miniștri. Obiectivul vizat este de a se ajunge la stabilirea unei poziții comune în cadrul organizațiilor internaționale, așa încît toate statele europene participante să voteze în același sens. De exemplu: cu ocazia adoptării rezoluțiilor în Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite. O manifestare a acestei cooperări în domeniul politicii externe a fost definirea criteriilor comune, aplicate de state pentru recunoașterea Croației, în ianuarie 1992, înainte ca Tratatul de la Maastrit să fi intrat în vigoare. Este adevărat că în această problemă Franța și Marea Britanie s-au aliniat mai ales la poziția Germaniei, care amenințase cu recunoașterea unilaterală a Croației, în lipsa recunoașterii din partea celor Douăsprezece. Prin urmare, derularea conflictului în fosta Iugoslavie a demonstrat mai ales dezacordul între membrii Comunității și neputința lor de a propune o soluție... Uniunea a pus în practică și acțiuni comune: transport de ajutor umanitar în Bosnea; administrarea orașului Mostar, Pactul de Stabilitate pentru Europa Centrală. Deciziile sunt luate de către miniștrii Afacerilor Externe în unanimitate, în cadrul Consiliului Uniunii. Cu toate acestea un stat se poate opune prin veto dacă i se pare că interesele sale vitale sunt în joc. În fine, pentru a-și manifesta identitatea pe arena internațională, Tratatul de la Amsterdam a făcut din Secretarul General al Consiliului - *Înaltul reprezentant al PESC.*

Relațiile politice sunt gestionate în afara cadrului CE și au fost inițial în întregime gestionate în afara Tratatului. În prezent sunt guvernate de cel de-al doilea pilon al UE cu privire la Politica Externă și de Securitate Comună. Deși acesta este oficial un pilon interguvernamental, Comisia Europeană a ajuns să joace un rol important, existînd în mod neformal unele asemănări între modul în care operează pilonul PESC și modul în care operează pilonul CE, chiar dacă regulile formale sunt diferite. În ultima vreme s-au făcut încercări serioase de consolidare a aspectelor de securitate și apărare ale PESC în fața amenințărilor de instabilitate cu care se confruntă UE în teritoriile sale învecinate. Explicarea evoluției strînse în teritoriile politicii înalte (high policy) constituie o provocare pentru teoriile UE.

Totodată este important să conștientizăm că UE nu este o veritabilă organizație internațională și datorită acestui fapt n-are nici personalitate juridică, nici instituții proprii. Uniunea Europeană datorează statutul său de putere mondială rolului său de actor comercial. Performanțele sale în cadrul schimburilor mondiale le depășesc și pe cele ale celor mai mari parteneri, cum ar fi: SUA și Japonia. În ultimii ani, sub efectul catalizator al Pieței Unice, UE și-a extins mai mult ambițiile sale economice. Comerțul Internațional a evoluat în paralel, de-a lungul ciclului Rundei Uruguay și odată cu crearea Organizației Mondiale a Comerțului, astfel încît în prezent comerțul cu servicii, piețele din sectorul public și normele tehnice se negociază atît la nivel european, cît și la cel global.

Recent UE nu juca nici un rol în integrarea financiară, despre care se poate spune că reprezintă forma cea mai avansată de interdependență economică între țări. Dar atunci cînd a decis să liberalizeze mișcările de capital și de servicii financiare, Uniunea a făcut-o de maniera urbi et orbi, căci o frontieră europeană comună nu era nici de dorit, nici de realizat. Forma și întinderea acestei liberalizări i-au permis să influențeze procesul de liberalizare a serviciilor financiare și bancare la scara mondială.

Uniunea a utilizat, de asemenea, puterea banilor pentru a-și cumpăra puterea și influența internațională. În ultimii ani, Uniunea a mărit

sumele pe care le-a consacrat ajutorului extern, chiar dacă nu reprezintă decît o mică parte din ajutoarele bilaterale acordate de statele membre. Principalii săi beneficiari sunt partenerii privilegiați din imediata apropiere, precum și din vechile regimuri coloniale din țările în curs de dezvoltare. Acest ajutor este, în general însoţit de preferințe comerciale, dar uniunea n-a adunat încă fructele pe care le aștepta de la această politică, în parte datorită dificultăților de a elabora o acțiune coerentă și eficace. De aceea grupurile de experți au propus extinderea colaborării în probleme de politică externă și securitate.

Baza normativă a transformării UE în actor cu drepturi depline al relațiilor internaționale evoluează de la mecanisme la piloni ai tratatelor institutive. În timp ce relațiile comerciale ale CE cu alte state sunt reglementate de TCE și țin de competența Comisiei Europene, statele-membre au creat un mecanism pentru formularea pozițiilor comune privind chestiunile politice ale politicii externe. Mecanismul s-a dezvoltat în afara cadrului tratatelor sub numele de Cooperare Politică Europeană (CPE). El a intrat cu drept de Titlul III al Actului Unic European, fiind întemeiat pe o bază interguvernamentală. Titlul V al TUE a instituit o Politică Externă și de Securitate Comună în calitate de al doilea pilon al UE. Apoi au urmat completările la mecanismul PESC, înscrise în Tratatul de la Amsterdam. La sfîrșitul anilor 90 au fost făcute eforturi de instituire a unei Politici de Securitate și Apărare (PESA).

Sistemul cooperării politice a fost criticat pentru faptul că n-a dat dovadă de mai multă eficacitate. Critica este meritată deoarece UE a avut influențe slabe în perioada crizei internaționale. Trebuie să constatăm că nivelul cooperării dintre statele membre obținut în privința unor probleme mai recente de politică externă este înalt, mai înalt decît au prezis teoriile realiste ale relațiilor internaționale sau teoriile interguvernamentaliste ale integrării europene. Cu toate acestea procesul de cooperare politică n-a fost pus în mișcare de aceiași factori pe care teoriile supranaționale i-au identificat ca fiind forțele motrice ale integrării în CE. Fenomenul de spillover funcțional a explicat doar o mică parte din

progresul înregistrat în domeniul cooperării politice și, în pofida rolului din ce în ce mai mare al Comisiei Europene, limitele impuse de regulile cooperării politice asupra implicării sale, au împiedicat în mare măsură Comisia să joace rolul de promotor de politici, astfel încît teoriile referitoare la spillover-ul de tip politic n-a avut o mare putere explicativă. Timp îndelungat analizele referitoare la cooperarea politică au încercat să elaboreze o bază teoretică. Insuficiența teoretică, în ultima vreme, a fost abordată în analizele reprezentanților constructivismului social și ale instituționalismului istoric, care oferă argumente convingătoare.

Cooperarea Politică Europeană a fost propusă de Pompidou la summit-ul de la Haga din 1969, fiind însă văzută la acel moment ca o concesie pentru susținătorii săi gaulliști. Puțini participanți sau observatori au considerat că ea va avea vreun succes deoarece semăna mult cu Planul Fouchet, care fusese deja respins și deoarece propunea colaborarea în domeniul de high politics, după cum fusese definit de Hoffmann – un domeniu în care se așteaptă ca interesele naționale să împiedice acțiunile comune. Mecanismul CPE consta din reuniuni regulate, organizate cu scopul coordonării pozițiilor naționale față de anumite zone ale lumii sau față de anumite chestiuni. Miniștrii de externe se reuneau de cel puțin două ori pe an, dar în practică mult mai des. Imediat sub nivelul ministerial se reuneau, conform planului inițial, o dată la trei luni, directorii politici de la ministerele de externe. În afara reuniunilor miniștrilor de externe și ale directorilor politici, alte inovații instituționale au fost COREU (corespondență europeană), legătura telex și grupurile de lucru cu privire la o serie de chestiuni geografice și legate de politici. COREU le-a permis oficialilor din ministerele de externe ale statelor membre să comunice între ei oricît de des doreau pe o linie telefonică confidențială. În momentul înlocuirii CPE cu PESC, prin Tratatul de la Maastrit, existau peste 20 de grupuri de lucru cvasipermanente. În scopul reducerii problemelor în perioada de tranziție de șase luni între președinți, regulamentul de procedură a fost codificat începînd cu 1976 într-un document numit coutumier (varianta franceză a cuvîntului obișnuit/comun).

Pînă în anul 1987, CPE n-a avut un secretariat pentru a oferi susținere administrativă, acesta era înlocuit de ceea ce oferea statul care deținea președinția Consiliului de Miniștri, fapt ce impunea presiuni suplimentare asupra statului dat și acționa împotriva continuității schimbărilor președinției. Dezamăgirea față de eșecul CE de a răspunde eficient la criza iraniană în 1979 a dus la o revizuire radicală a CPE, reflectată în Raportul de la Londra, care a recomandat îmbunătățirea procedurilor utilizate în timpul unei crize și crearea unui mic secretariat permanent. Inițial, recomandările au fost privite cu rezervă de statele membre, dar evenimentele din Afganistan, care a fost invadat de trupele sovietice, a oferit un imbold pentru acceptarea Raportului, adoptat în 1981. În rezultatul acceptării a fost creat, în cadrul AUE, un mic secretariat cu sediul la Bruxelles.

CPE a fost inițial instituită ca un proces paralel celui de integrare economică din interiorul CE, dar cele două au devenit strîns legate între ele. Distincția ce ține de problemele aflate în competența CPE și cele ale CE a fost strict menținută în primii ani de funcționare a CPE la insistența francezilor. Respectarea distincției dintre CPE și CE a ajuns la absurd în noiembrie 2003, cînd miniștrii de externe s-au întrunit dimineața în cadrul CPE, la Copenhaga, iar după masă au zburat la Bruxelles pentru a participa la sesiunea Consiliului de Miniștri al CE. Inițierea dialogului euro-arab, în anul 1974, a pus capăt acestui act de distincție, deoarece presupunea o serie de reuniuni regulate între reprezentanța CE și reprezentanții statelor arabe. Discuțiile erau axate pe criza petrolieră din 1973-1974. Participanții la negocieri din partea arabilor au insistat asupra menținerii unei legături clare între problemele comerciale și cele politice.

Astfel distincția dintre CE și CPE și-a pierdut consistența și respectiv – semnificația. În rezultatul acestui proces se cereau și alte modificări în mecanismul conlucrării instituțiilor comunitare și al definirii funcțiilor și împuternicirilor. Comisia Europeană, inițial a fost exclusă de la reuniunile desfășurate sub mecanismul CPE, acum trebuia

admisă. Un argument forte în favoarea schimbării date a fost complicarea altor acțiuni în afară de a face declarații sub egida CPE, fără utilizarea instrumentelor obișnuite de politica externă. Exprimîndu-ne mai clar vom menționa că era evident că la dispoziția CPE nu va fi pus potențialul militar al comunității, de aceea se preconiza utilizarea armei blînde – sancțiunile economice, care țineau de competența CE și erau administrate de Comisie. Teoretic ar fi fost posibilă utilizarea mecanismelor economice naționale pentru susținerea declarațiilor CPE, dar acest act ar fi fost mai puțin eficient decît utilizarea mecanismelor economice centralizate ale CE.

Cu implicarea în activitățile CPE a Comisiei, ea s-a afirmat, în scurt timp, ca coordonator al relațiilor CPE și Consiliul de Miniștri. Savanții explică acest act prin evidențierea a două motive: absența unui secretariat al CPE pînă în anul 1987 și faptul că ministerele de externe practicau să delegheze persoane diferite la cele două categorii de reuniuni, în timp ce Comisia, care avea un personal considerabil mai mic pe care se putea baza, trimitea de obicei aceleași persoane. Respectiv, acolo unde apăreau probleme/discuții în care se suprapuneau cele două forumuri, reprezentanții Comisiei aveau mai multe posibilități să gestioneze suprapunerea și să poată conduce o reuniune fără a lua decizii incompatibile cu cele adoptate de alt forum.

O altă evoluție, atestată în activitatea CPE, a fost cea legată de legitimitatea democratică, care a cerut ca rapoartele cu privire la CPE să fie prezentate în PE. Inițial rapoartele CPE erau prezentate doar Comisiei pentru Afaceri Politice a PE, ulterior au ajuns să fie prezentate în cadrul sesiunilor parlamentare complete.[109]

Astfel, din punct de vedere procedural, CPE a avansat în cursul anilor 70, devenind strîns legată de instituțiile și procedurile CE, care ulterior au fost oficializate în Actul Unic European (1985-1986). Deși CPE a fost descrisă la un moment ca un exemplu de procedură care

[109] Ian Bache, Stephen George, politica în Uniunea Europeană. Traducere din limba engleză- Cristina Duca. – Chișinău: Editura Epigraf SRL, 2009, 664p.

înlocuiește politicile, ea a înregistrat succese substanțiale. De exemplu, statele membre au obținut un grad înalt de unitate în cadrul ONU, votînd împreună majoritatea rezoluțiilor Adunării Generale și creîndu-și reputația de a fi cel mai coeziv grup, în condițiile cînd diplomația coaliților devenea din ce în ce mai obișnuită. Un moment impresionat îl constituie formularea de către CPE a unei poziții comune cu privire la Orientul Mijlociu. Aceasta a constituit o mare realizare, dat fiind că în interiorul Uniunii existau divergențe mari privind gradul de simpatie față de Israel și statele arabe. Ajungerea la o poziție comună i-a permis CE, prin intermediul dialogului euro-arab, să-și urmeze interesul vădit de a-și îmbunătăți comerțul cu statele arabe din OPEC, în anii 70. În iunie 1980, această politică comună a culminat cu Declarația de la Veneția, care a mers mai departe decît erau dispuse SUA prin recunoașterea dreptului palestinienilor la o patrie.

O realizare a CPE este și poziția comună la Conferința de Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de la Helsinki, din 1975 și la Conferințele care au urmat la Belgrad (1977), la Madrid (1982-1983), la care poziția comună adoptată a fost contrară celei exprimate de SUA. Americanii priveau procesul de la Helsinki cu o doză de suspiciune, deoarece considerau că el risca să legitimeze regimul comunist în Europa Centrală și de Est. În ianuarie 1995, CSCE dobîndește o formă permanentă sub denumirea de Organizație pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE).

Într-o analiză a unui fenomen sau proces social nu poți trece cu vederea eșecurile, neajunsurile, care de fapt diminuează eficiența acestuia. În cazul dat eșecurile sunt în vizorul analiștilor. Este vorba, în primul rînd, despre poziția comună cu referire la invadarea Afganistanului de către Uniunea Sovietică în decembrie 1979, care s-a dovedit dificilă. Guvernul britanic a pledat ferm în favoarea poziției SUA de a bloca Jocurile Olimpice de la Moscova, în timp ce francezii nu erau pregătiți să procedeze astfel, iar guvernul vest-german nu era mulțumit că SUA utiliza chestiunea respectivă în scopul intensificării contradicțiilor/tensiunilor dintre Vest și Est.

AUE a oferit o bază scrisă, însă articolele referitoare la CPE n-au fost supuse interpretării juridice de către Curtea Europeană de Justiție. Acest fapt a reprezentat un compromis între poziția inițială a guvernului german și a celui italian în special, conform căruia AUE ar trebui să devină fundamentul pentru crearea unei uniuni politice veritabile, și rezervele unor alte state membre, în special Irlanda, ar putea fi diminuate. În Irlanda posibila compromitere a neutralității constituționale a statului era o chestiune extrem de controversată.

La sfîrșitul anilor 90, problema extinderii CPE este reactualizată în urma schimbărilor politice semnificative din Europa Centrală și de Est, determinate de căderea comunismului, act care a produs tensiuni, provocări serioase în regiune. Comunitatea Europeană era obligată de scopul menținerii stabilităţii, păcii și prosperității în regiune, să reacționeze cu intervenții și măsuri concrete în domeniul apărării și promovării propriilor interese. Renașterea sentimentului național menținea amenințarea că ar putea izbucni un conflict între comunități. Situația punea în evidență necesitatea unei forțe militare regionale disponibile de a acționa prompt în caz de necesitate. În acest context, administrația Bush din SUA a lăsat să se înțeleagă clar că nu se putea spera că ea va oferi această forță. Deși Administrația de la Casa Albă nu dorea retragerea completă a trupelor americane din Europa Occidentală, ea conta să profite de pe urma așa-numitelor dividende ale păcii de la sfîrșitul Războiului Rece pentru a-și soluționa problema deficitului bugetar considerabil, pe care îl moștenise de la Administrația Reagan. De asemenea, chiar dacă exponenții occidentali ar fi putut fi convinși să ofere susținere financiară trupelor americane, nu exista nici o posibilitate ca un președinte al SUA să fie în stare să supună la risc major viețile soldaților și ofițerilor, intervenind în conflictele naționaliste din Europa.

O altă situație tensionată care solicita reacția promtă a Comunității Europene a fost creată de invadarea Kuwaitul de către Irak, în august 1990. CE a condamnat invazia și a impus sancțiuni economice Irakului. Criza din Golf a fost discutată la reuniunea miniștrilor de externe, din

21 august, în urma dezbaterilor s-a convenit ca ambasadele să fie menținute deschise, dar în cazul cînd una din ambasade este impusă să-și înceteze activitatea, celelalte ambasade ale CE ar fi funcționat pentru cetățenii acelui stat, astfel anticipînd un acord ulterior al TUE cu privire la cetățenia europeană. Atunci cînd trupele irakiene au intrat în ambasada Franței, CE a emis o condamnare comună și o solicitare de eliberare a ostaticilor. Cu toate acestea au urmat unele dezbateri, fisuri în frontul comun, legate de eliberarea ostaticilor francezi. Unii reprezentanți ai statelor membre au acuzat Franța precum că a dus negocieri unilaterale, asumîndu-și probabil angajamente față de Saddam Hussein. Reprezentanții Franței au negat acuzațiile, dar însăși momentul de neîncredere a condus la neacceptarea inițiativelor ulterioare a Franței de către cele mai atlantiste state europene – Marea Britanie și Olanda. Franța a propus inițiative orientate către evitarea intervenției armate în Irak, soluție susținută de SUA. Scindarea dintre susținătorii soluției SUA și a propunerilor Franței apare în prim-plan în ianuarie 1991, cînd guvernul francez a înaintat miniștrilor de externe un plan de conciliere, compus din 7 puncte, pentru a asigura retragerea pașnică a trupelor irakiene din Kuwait. Britanicilor, olandezilor și germanilor le-a fost dificil să accepte anumite părți ale planului, care presupuneau organizarea unei reuniuni între CE și Irac, fără participarea SUA.

CE a întîmpinat tot timpul dificultăți în ajungerea unui acord privind acțiunile militare. Era des practicată metoda sancțiunilor economice, care după cum știm suprapunea competențele CPE cu cele ale CE. Această metodă a fost utilizată împotriva Africii de Sud cu privire la apartheid. Cu toate acestea în calitate de putere civilă, CE nu era echipată pentru exercitarea forței, iar chestiunea dată trebuia discutată la forumul Uniunii Europene Occidentale. Între timp, SUA puteau acționa în mod decisiv în susținerea Națiunilor Unite, prin amenințarea cu utilizarea forței. Atunci cînd o forță a Națiunilor Unite a fost trimisă în Golf, acest lucru s-a făcut sub comanda SUA.

Urmează un proces și mai interesat, ce caracterizează tensiunea din

interiorul CE. Oficial CE a susținut acțiunile prin intermediul Națiunilor Unite, însă, la 14 ianuarie 1991, Franța a ieșit din front și chiar înainte de începerea programată a operațiunilor militare a Națiunilor Unite a lansat o inițiativă independentă de pace, care nu fusese discutată cu celelalte state membre ale CE. Prin această acțiune Franța încalcă acordul încheiat în cadrul CPE de a discuta toate inițiativele importante de politică externă cu celelalte state, moment definit de Raportul de la Londra, octombrie 1981. Au urmat învinuiri reciproce, care în realitate conduc la probleme de comunicare, de susținere, de conlucrare.

O altă criză care a testat limitele CPE o reprezintă situația din Iugoslavia. În iunie 1991, s-a declanșat lupta între armata federală iugoslavă și forțele separatiste croate și slovene. Ca urmare, reprezentanții CE, îngrijorați de declanșarea conflictului armat la frontiera comunității, au zburat în zona de conflict de 3 ori, încercînd să negocieze încetarea focului. La acest nivel intervenția CE a avut succes. Altă acțiune a CE a fost realizată de grupul de observatori, trimiși în zona de conflict cu scopul de a monitoriza procesul de menținere a păcii. În noiembrie 1991, CE a impus Iugoslaviei sancțiuni economice. La reuniunea din iunie 1992, Consiliul European de la Luxemburg a emis o declarație ce presupunea acordarea susținerii sub diverse forme pentru existența Iugoslaviei. Cu toate acestea Germania, sub presiunea opiniei publice, adoptă o declarație prin care recunoaște independența Croației și Sloveniei. Atît Franța, cît și Marea Britanie, care dispuneau real de forțe militare, pe care le-ar fi putut trimite în caz că lupta se extindea, s-au opus, dar au trebuit să cedeze în fața Germaniei privind recunoașterea. Au urmat diverse confruntări, inclusiv intervenția militară sub egida Națiunilor Unite, dar cînd a fost semnat acordul de pace, negociat de SUA (acordurile de la Dayton), UE și-a asumat responsabilitatea pentru sarcinile de restabilire și reconstrucție a vieții refugiaților. Aceasta s-a dovedit o misiune complexă, dificilă, UE fiind criticată nejustificat de SUA pentru progresul lent. În cultura noastră națională este proverbul: *a face nu este comparabil cu a distruge*. Desigur că înlăturarea consecințelor unui conflict ar-

mat este un obiect major, care necesită nu doar resurse financiare, dar și resurse umane, specialiști calificați și multe altele.

Generalizînd experiența participării UE, alături de SUA și ONU, la soluționarea conflictelor din Golf și din Iugoslavia, putem conchide că diferențele dintre percepțiile și interesele naționale ale statelor membre continuau să fie prea variate pentru a putea fi cuprinse într-o politică externă unică. A fost simțită lipsa unui mecanism adecvat de soluționare a crizelor regionale, naționale. Observatorii crizei din Golf susțineau: *Problemele structurale care au apărut au fost importante prin faptul că a fost necesară implicarea unor instituții diverse în chestiuni în care ar fi fost suficientă implicarea doar a unei instituții. Acest aspect a creat o problemă și mai mare decît existase anterior cu privire la procesul decizional și a dus la reacții naționale independente și la lipsa unui consens. În absența unei instituții investite cu forță de constrîngere pentru crearea și implementarea politicii externe, în interiorul CE există un vid structural. Prin urmare, în calitate de putere civilă, căreia i se cere să meargă la război, CE n-a putut să-și asume un rol principal. Singura instituție în poziție să îndeplinească acest rol a fost Cooperarea Politică Europeană, care este pînă la urmă doar un forum pentru discuții și n-are puteri de aplicare.*[110]

Reforma CIG referitoare la PESC este calificată de specialiști ca pozitivă, chiar sunt evidențiate limitele ei. Printre caracteristicile pozitive se numără o mai bună definire a funcției ministrului Afacerilor Externe și a Serviciului European de Acțiune Externă, iar printre cele negative este: menținerea unanimității ca regulă generală pentru PESC și PESA. Intrarea în vigoare a articolului referitor la crearea funcției de ministru european de Afaceri Externe urma a se realiza imediat ce intra în vigoare tratatul, ceea ce era o dovadă a entuziasmului cu care a fost primită ideea. S-au făcut unele precizări, precum aceea că ministrul de Externe, care era și vicepreședinte al Comisiei, trebuie să părăsească Comisia în ca-

[110] Poulon C. și Bourantonis D. Western Europe and the Gulf Crisis : Toward a European Foreign Policy. Politics, 12 1992, p.28-34, P.28.

zul unei moţiuni de cenzură a PE, rămînînd cu funcţia care o avea în Consiliu, cea de secretar general. La rîndul său, Preşedintele Comisiei putea demite Ministrul de Externe, doar cu aprobarea Consiliului European. La numirea ministrului de Externe, Consiliul European trebuia să ţină cont de echilibrele geografice şi demografice coordonînd respectiva numire cu cea a Preşedintelui permanent al Consiliului European.

CIG adaugă prevederii Convenţiei referitoare la crearea Serviciului European de Acţiune Externă faptul că acesta se compunea din personalul competent al Comisiei, Consiliului şi al serviciilor diplomatice naţionale ale statelor membre şi că din personalul său erau aleşi membrii delegaţiilor Uniunii în statele terţe. Era astfel asigurat *embrionul diplomaţiei comune europene.*

Organizarea ţi funcţionarea Serviciului European de Acţiune Externă era stabilită prin decizia Consiliului la propunerea ministrului Afacerilor Externe, după consultarea prealabilă a PE şi aprobarea Comisiei. Odată semnat tratatul Mister PESC, Comisia şi statele membre trebuiau să înceapă activitatea de pregătire a respectivului serviciu. Din păcate propunerea Preşedinţiei italiene a Consiliului UE, conform căreia Consiliul trebuia să decidă, ca normă generală, prin majoritate calificată ori de cîte ori propunerea venea din partea Ministrului de Externe, nu a trecut de votul guvernului britanic, care n-a dorit să renunţe la unanimitate. Se menţinea formula Convenţiei de a se vota prin majoritate calificată Acţiuni sau Poziţii ale UE bazate pe o propunere a Ministrului de Externe, ca răspuns la o cerere concretă a Consiliului European sau a unei iniţiative proprii a ministrului.

S-au înregistrat progrese în sectorul apărării, manifestîndu-se în aşa mod voinţa politică de a se trece la o nouă etapă, calitativ diferită. UE dorea să dispună de o capacitate proprie de apărare, aşa cum se hotărîse la Napoli, la 23 noiembrie 2003, învingîndu-se astfel reticenţele Marii Britanii şi eliminînd apărarea din temele red lines.[111] După

[111] Conferinţa Reprezentanţilor Guvernelor Statelor Membre, Propunere pentru Preşedinţie, CIG 52/2003, ADD 1, 25.11.2003. http://www.ue.eu.int.

o negociere dificilă între Marea Britanie, pe de o parte, și Franța alături de Germania, pe de altă parte, Marea Britanie a fost de acord să accepte: cooperarea structurată permanentă în acest sector, dar a cerut ca tratatul să facă referiri la rolul NATO în apărarea europeană și la necesitatea întăririi acesteia. Prin aceasta Marea Britanie *nu se îndepărta de Europa*, dar juca rolul de *asociat fidel al SUA.*

În acest sector au fost stabilite trei teme principale de acord: clauza apărării reciproce; Cooperarea structurată permanent, Agenția Europeană de Armament. Apărarea reciprocă reflectată în art.1.40.7 al Convenției, justifica cooperarea mai strînsă între statele membre care își doreau acest lucru. Este vorba despre o adaptare a art. V al Tratatului UEO conținutul căruia este echivalentul art.5 a Tratatului Alianței Nord –Atlantice. Conform art. Convenției și avînd în vedere caracterul apărării europene, statele membre trebuiau să-și pună reciproc la dispoziție atît instrumentele civile, cît și pe cele militare, în vederea îndeplinirii acestui scop. Convenția cerea CIG să elaboreze o listă a țărilor care doreau să-și asume o asemenea responsabilizare, listă deschisă și celor care ar fi dorit mai tîrziu să adere la ea.

CIG a eliminat caracterul voluntar al acestei dispoziții, dar a adăugat că art.1.40.7 nu prejudicia caracterul specific al politicii de securitate și apărare a unor state membre (cele neutre) și că această politică va fi comparabilă cu NATO, care continua să reprezinte baza apărării colective europene. În așa mod se trecea de la cooperarea tot mai strînsă a statelor care doreau acest lucru la consacrarea principiului apărării reciproce în sînul UE, putîndu-se vorbi de germenii unei adevărate alianțe militare a UE.

Cooperarea structurată permanentă, definită de art.1.40.6, care stipula că este deschisă pentru statele care îndeplinesc criteriile de capacități militare și care au subscris între ele angajamente în acest sens. Articolul III.213 descria procedura necesară punerii în mișcare a respectivei Cooperări structurate permanent între cei care respectau criteriul descris în protocol. Cooperarea structurată era voluntară.

Ideea creării unei Agenții Europene de Armament a fost formulată în iunie 2003 la Salonic, care a fost justificată în art.1.40.3 al Proiectului de Tratat elaborat de Convenție. Agenția viza întărirea dimensiunii industriale a apărării comune europene. CIG a aprobat textul Convenției, dar a introdus principiul participării voluntare a statelor membre.

Convenția a elaborat Modelul european de apărare, care este unul *de geometrie variabilă,* iar cel al CIG de *două viteze*, ambele însemnînd un mare progres într-o temă considerată, pînă nu demult un tabu. De acum înainte se putea vorbi, cu limitele precizate anterior despre asumarea de către statele membre a unei adevărate politici comune de apărare.

Subiecte pentru meditații și activități practice

1. Explicați interacțiunea și continuitatea politicii interne și externe la nivelul statului-națiune și a structurilor comunitare.
2. Este UE actor al relațiilor internaționale sau nu?
3. Dreptul la politica externă este o caracteristică a statului unitar sau federal?
4. Explicați dificultățile cu care s-a confruntat UE în conflictele menționate.
5. Analizați posibilitatea și necesitatea implicării UE în soluționarea conflictului de la Nistru.

Bibliografie selectivă

1. Aron R.Qu'est-ce que une theorie des relations internationales?/Aron R. Etudes politiques. P. 1972, P.361-362
2. Ian Bache Stephen George, politica în Uniunea Europeană. Traducere din limba engleză - Cristina Duca. – Chișinău: Editura Epigraf SRL, 2009, 664 p.
3. Bărbulescu Iordan Gheorghe și Daniela Răpan, Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene. – Iași: Polirom, 2009, P.434-435.
4. Giovanni Sartori, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p., P.61.
5. Poulon C. și Bourantonis D. Western Europe and the Gulf Crisis : Toward a European Foreign Policy. Politics, 12 1992, p.28-34, P.28.

Tema VII. AMENINȚĂRILE LA SECURITATEA EUROPEANĂ. ȘANSA ȘI POTENȚIALUL REFORMĂRII UE

1. *Uniunea Europeană actor internațional al gestiunii problemelor de securitate*
2. *Migrația – factor destabilizator al sistemului instituțional european*

1. Uniunea Europeană actor internațional al gestiunii problemelor de securitate

Uniunea Europeană, la începutul secolului XXI, a adoptat o viziune comună privind managementul crizelor internaţionale. Situația internațională din perioada 1991-2017 demonstrează că nici un stat, nici măcar o superputere precum SUA, nu poate aborda de unul singur problemele globale de securitate.[112] După sfîrșitul Războiului Rece, UE adoptă Politica de Securitate și Apărare Comună (PSAC), în care redimensionează experiența acumulată pe parcursul a două decenii de CPE , apoi de PESC și PESA, realizările și insuccesele cărora le-am analizat în cadrul prelegerii precedente. Dificultățile cu care statele europene s-au confruntat în articularea unei reacții comune la criza din imediata vecinătate a Uniunii, în Balcani, au condus la asumarea necesității de realizare și implementare a unei politici comune de management al crizelor externe.

Strategia Europeană de Securitate (2003) a devenit „un reper” în dezvoltarea politicii externe și de securitate comună, oferind UE criteriile necesare pentru determinarea rolului său global, stabilirea obiectivelor clare în materie de securitate şi identificarea direcţiilor spre care statele membre trebuie să-şi îndrepte acţiunea comună, pentru a facilita răspunsuri proactive şi intervenţii rapide: ameninţările multidi-

[112] Valentin Beniuc, Liliana Beniuc, Politica de securitate și apărare a Uniunii Europene în contextul crizelor regionale din vecinătatea estică. Cazul conflictului Transnistria. În: Managementul politicilor de securitate ale Uniunii Europene în Europa de Sud-Est. Materialel Conferinței științifico-practice internaționale, IRIM, 3 mai 2017. – Chișinău: tipogr. Print-Caro, 470 p., P.8. ISBN 978-9975-56-444-1. Publicație apărută cu suportul Programului Erasmus + al UE.

mensionale (terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă); conflictele regionale; criminalitatea organizată; necesitatea dezvoltării unei „culturi strategice". În acest context, Fraser Cameron susține: *UE este un actor a cărui influență pe arena internațională este în creștere și care trebuie să își asume mai multe responsabilități în domeniul securității proprii, dar și a celei regionale și globale.*[113] Avînd interese globale, *relațiile externe ale UE trebuie orientate cu prioritate asupra vecinătății imediate*[114]. Cel mai important argument pentru evoluția și dezvoltarea Uniunii este dat de faptul că *deși UE preferă negocierile, dialogul și convingerea – ca instrumente diplomatice, în loc de utilizare a forței militare, totuși Uniunea nu poate ignora că forța militară poate fi utilizată din cînd în cînd, pentru apărarea valorilor și intereselor sale*, ceea ce necesită o dezbatere atît în cadrul comunitar, dar și cu partenerii principali ai UE, pentru a se obține un acord asupra „criteriilor referitoare la utilizarea forței, în noul mediu de securitate".[115]

Principalii parteneri strategici ai UE, conform Strategiei Europene de Securitate (SES) sunt NATO, ONU și OSCE. Strategia evidențiază NATO în calitate de *partner strategic*, în mod special, pentru managementul crizelor și în procesul de întărire a capacităților militare. OSCE este menționată ca o organizație regională, cu o semnificație particulară: relațiile UE – OSCE sunt foarte apropiate, dar, ca urmare a creșterii implicării UE în zona de vecinătate apropiată, sferele geografice ale celor două organizații se suprapun.

Strategia a definit „procesul de construcție a securității în vecinătatea apropiată" ca un ambițios obiectiv strategic, care pe lîngă buna guvernare, trebuie să contribuie la asigurarea sprijinului economic tuturor statelor vecine, creînd, astfel, premisele necesare de integrare europeană a acestora (de exemplu, Republica Moldova și Ukraina). Din anul 1999, PESA/PSAC capătă un contur din ce în ce mai clar, iar UE

---

[113] Cameron Fraser, *Towards an EU strategic concept*. În: *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 3, no. 3, Institutul European din România, Bucureti, septembrie 2003, pp. 20-34.
[114] Ibidem
[115] Ibidem

se implică activ, constant şi responsabil în soluţionarea crizelor militare şi civile de pe glob. În determinarea instrumentelor de gestiune a crizelor internaţionale, UE s-a inspirat din cele cinci faze ale „operaţiunilor de pace" definite de ONU, cum ar fi: prevenirea conflictelor, menţinerea păcii, pacificarea, impunerea păcii, construcţia păcii. Practicile formulate de UE s-au constituit în „braţul armat" al PSAC, sub denumirea de „misiunile de Petersberg", cum ar fi: acţiuni umanitare şi de salvare, de menţinere şi aplicare a păcii de către forţele combatante, inclusiv operaţii de pacificare în managementul crizelor. La Consiliul de la Feira (iunie 2000), patru domenii prioritare au fost definite pentru aspectele civile ale gestiunii crizelor: forţele de poliţie, întărirea statului de drept, administraţie civilă şi protecţie civilă. UE și-a îmbunătăţit treptat capacităţile operaţionale, militare şi civile, de management al crizelor, pe măsură ce statele membre au definit o viziune strategică a politicii de apărare comună, în cadrul Strategiei Europene de Securitate.

Managementul Civil al Crizelor (MCC) reflectă ambiţia UE de a deveni o putere soft de nivel mondial. Managementul Civil al Crizelor este exprimarea unui obiectiv al politicii externe care vizează crearea şi consolidarea sistemelor de securitate în alte părţi ale lumii, menite să asigure securitatea umană pentru ţările partenere şi populaţia lor. Această abordare este promovată în special de către statele Nord Europene (Suedia, Finlanda, Germania). Pe de altă parte, această abordare este percepută cu mai mult realism de către puterile militare precum Franţa, care le consideră drept măsuri de asigurare în eforturile pentru operaţiunile de securitate militare. Astfel, constatăm existenţa unui gen de consens şi suport general din partea tuturor statelor membre, deşi contribuţiile individuale diferă substanţial de la un stat la altul.[116]

Cele mai importante realizări obţinute de operaţiunile civile desfăşurate sub egida PSAC/PESA au fost : recunoașterea capacității UE de

[116] Pîntea Iurie, Helly Damien, Panainte Polina. Perspectivele cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate şi Apărare Comună https://soros.md/files/publications/documents/PSAC%20final.pdf (vizitat 1.06.2017).

a contribui, în mod substanţial şi susţinut, la securitatea umană în cazul cînd contextul local o permite; elaborarea proiectului Strategiei de reformă a justiţiei în Georgia ; impactul misiunii de monitorizare a frontierelor din Republica Moldova, Regiunea Transnistreană.[117] Toate acţiunile UE în vecinătatea estică au la bază doar preocuparea de a garanta securitatea spaţiului comunitar. Vecinătatea estică a UE constituie o preocupare atît pe agenda politică şi de securitate europeană, cît şi în mediul academic, din motive care ţin de caracteristicile endemice ale spaţiului post-sovietic şi sensibilităţile faţă de Federația Rusă. Vecinătatea estică a UE are o însemnătate geostrategică în contextul necesității de a-şi diversifica sursele de aprovizionare energetică.

La 23 iunie 2016, în Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (UK) a avut loc referendumul privind ieşirea ţării din UE. Cetăţenii Regatului Unit au decis cu o majoritate de 52% ca ţara lor să se retragă din Uniunea Europeană. Procedura de retragere din UE a fost introdusă prin Tratatul de la Lisabona (2009), iar Brexit reprezintă primul fenomen de acest tip în istoria UE. Articolul 50 al Tratatului de la Lisabona din 2009 prevede că "orice stat membru poate decide să se retragă din Uniune, în conformitate cu regulile sale constituţionale". În situaţia în care un stat membru al Uniunii decide să părăsească UE, acesta va negocia un acord, prin care să se stabilească condiţiile de retragere, precum şi cadrul viitoarelor relaţii cu Uniunea.

Simon Moody de la King's College London consideră că istoria experimentului european este o istorie a indeciziei britanice generate de două probleme importante: cît ar trebui Marea Britanie să investească în securitatea europeană şi în ce fel. În timpul Războiului Rece, ameninţarea la adresa securităţii europene era reprezentată de expansiunea sovietică. În 2016 nu mai există o ameninţare concretă la adresa securităţii britanice care ar veni din Europa continentală. Cea mai mare ameninţare care rezultă din Brexit ar fi generată de ameninţările neconvenţionale de securitate care provin de pe continent - de la migraţia în masă la tero-

[117] Ibidem

rism. Ieşirea Marii Britanii din forurile decizionale ale UE va diminua capacitatea ei de a influenţa politici care îi afectează în cele din urmă securitatea[118]

John R. Deni, analist la Strategic Studies Institute, opinează că implicaţiile de securitate ale Brexit-ului vor fi semnificative, dar indirecte, cel puţin pe termen scurt. Eventuala intrare în recesiune a economiei britanice post-Brexit va însemna foarte probabil reducerea cheltuielilor de apărare şi chiar subminarea rolului important pe care Marea Britanie îl joacă în NATO. Toate investiţiile Marii Britanii anunţate recent - în drone, supraveghere aeriană, dimensiunea cyber - ar putea fi puse în pericol.[119]

Andrea Frontini de la European Policy Centre consideră că atunci cînd se analizează potenţialele consecinţe ale Brexit-ului asupra securităţii europene şi transatlantice trebuie să se facă o distincţie între cele două dimensiuni ale angajamentului de securitate dintre Marea Britanie şi Europa. Pe de o parte, între implicarea Londrei în NATO şi contribuţia sa în politica de securitate de apărare comună a UE, şi, pe de altă parte, între consecinţele pe termen scurt şi lung ale Brexit-ului asupra securităţii europene în general. În ceea ce priveşte prima dimensiune, pare puţin probabil că o Mare Britanie în afara UE ar putea afecta securitatea transatlantică masiv pe termen scurt. De fapt, Londra a fost întotdeauna dornică să investească preponderent în NATO, în primul rînd, pentru că dimensiunea cu adevărat transatlantică a Alianţei se potrivea orientării geopolitice tradiţionale a Londrei, iar, în al doilea rînd, pentru că aderarea la Alianţă niciodată n-a pus sub semnul întrebării suveranitatea militară a Regatului Unit. Aşadar, Brexit-ul ar putea aduce investiţii britanice şi mai semnificative în NATO pe termen scurt. În contrast, apartenenţa Londrei la UE n-a fost întîmpinată cu un angajament puternic faţă de Politica de Securitate şi Apărare Comună (PSAC). De fapt, în timp ce motorul cooperării europene pe probleme

[118]Matisak Andrej. Brexit: What are the Security Risks for the EU and NATO //http://defencematters.org/news/brexit-security-risks-eu-nato/872/, accesat 29 aprilie 2017].
[119] Ibidem.

de apărare a fost, fără îndoială, tandemul franco-britanic iniţiat prin Declaraţia de la Saint-Malo din 1998, Londra a adoptat întotdeauna o atitudine pragmatică în chestiunile militare europene lăsînd foarte puţin spaţiu de manevră pentru orice dezvoltare cu adevărat integraţionistă a PSAC, optînd deseori pentru cooperarea bilaterală, în special cu Franţa. Astfel, pe termen scurt, Brexit-ul ar putea oarecum elibera UE de un mare jucător destul de sceptic, generînd în acelaşi timp o provocare pentru celelalte state membre ale UE asupra modului în care va evolua procesul integrării europene pe dimensiunea de securitate şi apărare în contextul în care UE nu se va mai baza pe capacităţile militare ale Londrei.[120]

Abandonarea calităţii de membru al UE va transmite un mesaj politic negativ partenerilor continentali ai Londrei, cu privire la asigurarea securităţii Europei. Brexit-ul va schimba serios arhitectura construcţiei europene, determinînd cele 27 de state membre să identifice şi să aplice o nouă paradigmă a politicii de apărare şi securitate. Totuşi, vor continua – în forme adaptate – anumite prevederi din acordurile încheiate de Marea Britanie cu UE ori cu anumite state comunitare. De asemenea, atît UE, cît şi Marea Britanie vor fi cointeresate să continue cooperarea în domenii de interes precum apărarea, securitatea, prevenirea şi combaterea terorismului, avînd în vedere poziţionarea strategică a Regatului Unit şi problemele sale interne, precum recrudescenţa mişcărilor teroriste, anarhiste şi xenofobe. Evident, Brexit-ul va aduce cu sine modificări în instituţii care ţin, de pildă, de schimbul de informaţii, precum Europol, Eurojust, European Data Protection sau mandatul european de arestare.[121]

În contextul declanşării procedurii de ieşire a Marii Britanii din UE, şefa diplomaţiei europene, Federica Mogherini, a susţinut că *pentru menţinerea coeziunii intracomunitare şi asigurarea securităţii este*

[120] Frontini A. A historic reminder, an ever-present dilemma? Assessing Brexit's potential consequences for European security //http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_6540_a_historic_reminder,_an_ever-present_dilemma.pdf., accesat 30 aprilie 2017.
[121] Cojocaru L. Securitatea europeană după Brexit // http://intelligence.sri.ro/, accesat 27 aprilie 2017.

necesar ca statele membre să pună bazele unei apărări comune. În acest sens, în iunie 2016, a fost prezentată liderilor statelor UE *Strategia Globală pentru Politică Externă şi de Securitate*, care vizează, în principal, sporirea capacităţilor de apărare şi de combatere a terorismului, inclusiv prin consolidarea măsurilor de securitate în statele *din jurul Europei.* Prin iniţiativa respectivă se urmăreşte:

- distribuirea echitabilă a sarcinilor în cadrul misiunilor;
- consolidarea colaborării în cazul achiziţionării de echipamente militare şi de logistică;
- sincronizarea în materie de finanţare şi planificare militară;
- asigurarea unui buget de cercetare al UE pentru proiecte tehnologice;
- folosirea sateliţilor europeni de supraveghere.

În plus, pentru promovarea unui spirit militar comun, s-a propus înfiinţarea unei Academii Militare Europene, precum şi organizarea de cursuri europene la şcolile naţionale. Accentuînd necesitatea coeziunii în domeniul securităţii şi apărării, în discursul anual despre starea UE (13.09.2016), preşedintele Comisiei Europene Jean-Claude Juncker, a prezentat un plan care prevede: înfiinţarea unui comandament unic (headquarter) pentru operaţiunile militare europene; crearea unei structuri permanente de cooperare; realizarea de investiţii comune în tehnologiile militare şi standardizarea procedurilor in domeniu. În această ordine de idei, în octombrie 2016, a fost lansată Agenţia Europeană pentru Poliţia de Frontieră şi Garda de Coastă cu misiunea de a proteja mai bine graniţele UE, dar şi de a oferi o imagine de unitate în privinţa crizei migraţiei.

În contextul Brexit-ului, pentru a relansa cooperarea în materie de apărare, Comisia Europeană a propus, la finele anului 2016, crearea unui fond de cinci miliarde de euro şi anularea reglementărilor care opreau investiţiile pentru apărare din bugetul comun al UE. Oficialii Comisiei Europene au precizat că nu este vorba despre o armată a Uniunii Europene, nici de suplimentarea bugetului militar în detrimen-

tul securităţii sociale, ci de acţiuni în contextul multiplicării ameninţărilor. Principala propunere se referă la crearea unui fond de investiţii pentru apărare, la care vor contribui ţările europene, pentru finanţarea unor programe de proiectare şi construire a elicopterelor şi dronelor militare. În mod separat, Comisia Europeană, care administrează anual un buget de 150 de miliarde de euro, va începe să aloce fonduri pentru cercetarea militară. Ţinta este de 500 de milioane de euro anual începînd din anul 2021. Un plan-pilot de 90 de milioane de euro se derulează începînd cu 2017. UE pledează, în contextul victoriei lui Donald Trump în SUA, pentru consolidarea sistemului UE de apărare, majorarea rolului Europei pe plan mondial, în aşteptarea clarificării relaţiei transatlantice. Totodată Bruxelles-ul vine cu precizarea că nu se discută despre o *armată a UE*, ci despre *securitatea şi apărarea unei Uniuni Europene care va deveni mai credibilă şi mai eficientă pe plan global.* Oficialii UE consideră că Uniunea are un potenţial uriaş pe care încă nu-l utilizează, iar cetăţenii europeni au nevoie de consolidarea profilului de securitate.[122]

Miniştrii de externe ai ţărilor membre a UE au ajuns la concluzia că trebuie să-şi apere propriile interese, adică interesele europenilor şi să-şi reafirme rolul strategic la nivel mondial prin consolidarea capacităţilor de apărare şi securitate. Germania pledează, în contextul ieşirii Marii Britanii din UE, pentru accelerarea integrării structurilor de apărare ale Uniunii Europene, iniţiativă susţinută de Franţa, Italia şi Spania. Uniunea Europeană trebuie să creeze structuri militare de nivelul celor ale Alianţei Nord-Atlantice, a propus ministrul german al apărării Ursula von der Leyen, în contextul în care Germania, Franţa, Italia şi Spania pledează pentru politici comunitare de apărare, separate de Marea Britanie şi SUA. Invocînd impulsurile enorme de modernizare a capabilităţilor militare NATO, Ursula von der Leyen consideră că trebuie investită aceeaşi energie în modernizarea structurilor europene

[122] Brexit: la contribution «limitée» de Londres à la sécurité de l'UE // http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2017/03/31/97001-20170331FILWWW00297-brexit-la-contribution-limitee-de-londres-a-la-securite-de-l-ue-mogherini.php, accesat 2 aprilie 2017.

de securitate şi în politica de apărare a UE. Suplimentarea capacităţilor militare europene *trebuie să ţină cont de faptul că nu se poate dezvolta o concurenţă* între Uniunea Europeană şi NATO, ci *ar trebui să colaboreze în mod complementar.*[123] În contextul în care Marea Britanie a decis să părăsească UE, Franţa, Germania, Italia şi Spania pledează pentru o politică europeană în materie de apărare. Într-o scrisoare comună, cele patru ţări au argumentat că Uniunea Europeană ar trebui să poată răspunde crizelor militare externe fără coordonarea Statelor Unite.

Trecînd de la expunerea referitoare la securitatea regională și la potențialul UE de a se relansa ca actor al securității globale, fortificîndu-și pozițiile în urma Brexit-ului, la problemele de securitate ale Republicii Moldova, ne propunem să valorificăm potențialul relațiilor RM-UE în acest domeniu.

Planul de Acţiuni UE – Republica Moldova, lansat în anul 2003, prevedea şi cooperarea cu Uniunea Europeană în domeniul securităţii, însă nu a prevăzut semnarea unor acorduri pe marginea subiectelor de securitate şi apărare. Singura iniţiativă PSAC la care participă reprezentanţii Republicii Moldova este EUBAM, Misiunea Uniunii Europene de Asistenţă la Frontieră în Moldova şi Ucraina, care a fost lansată în noiembrie 2005 la solicitarea comună a Preşedinţilor Republicii Moldova şi Ucrainei. Misiunea este finanţată în întregime de Uniunea Europeană în contextul Instrumentului European de Vecinătate şi Parteneriat. Într-un context mai larg, prin intermediul EUBAM, UE tinde să încurajeze comerţul şi călătoriile legitime, dar şi să garanteze securitatea cetăţenilor săi prin combaterea criminalităţii. Uniunea Europeană a lansat şi alte discuţii cu autorităţile Republicii Moldova pentru o eventuală participare pe dimensiunea de politică externă, securitate şi apărare a UE, însă o poziţie fermă s-a lăsat mult aşteptată. Extinderea NATO (2004) și UE (2007) spre frontierele Republicii Moldova a constituit un context favorabil pentru reconsiderarea atitudinilor Occidentului față de problema

[123] Brexit: Londres «ne marchandera pas» la sécurité de l'Europe // http://www.sudinfo.be/ 1817525/ article/2017-03-31/brexit-londres-ne-marchandera-pas-la-securite-de-l-europe, accesat 5 aprilie 2017.

transnistreană, care a fost transferată din categoria unui conflict post-sovietic, în care Rusia ar avea un rol special, într-un conflict „european", în care UE devine o parte indispensabilă a procesului de soluționare.

Din cauza conflictului transnistrean, Republica Moldova este percepută de către UE ca un factor de instabilitate regională, iar problemele interne sunt legate de existența regiunii separatiste din Est. În condițiile în care formatul pentalateral de negocieri n-a reușit să ofere decisiv soluţii problemei transnistrene, Uniunea Europeana s-a arătat interesată să contribuie la soluționarea acesteia. Comisarul UE pentru relații externe, Chris Patten, declara în anul 2002 că UE nu dorește să aibă la granițele sale un stat împotmolit în conflict. Este recunoscut și faptul ca Transnistria constituie o problemă de securitate pentru Uniunea Europeană, fiind o sursă directă de sfidări la adresa securității regionale.

Pentru a interpreta relaţiile conflictuale şi posibilităţile de cooperare între regimurile de facto/republicile de jure şi actorii regionali implicaţi, respectiv UE şi Federația Rusă, am apelat la interpretările oferite de teoria cooperării şi conflictului a lui Morton Deutsch, care menționa : *orientarea părţilor înspre normele cooperării va facilita soluţionarea constructivă a conflictelor, deoarece permite înţelegerea interdependenţelor pozitive dintre ele şi acceptarea conflictului drept o problemă comună; pe de altă parte, atitudinea concurenţială a părţilor obstrucţionează comunicarea şi coordonarea, alimentează suspiciunile şi determină dorinţa de dominaţie reciprocă. Această atitudine produce interdependenţe negative între obiectivele părţilor, în sensul condiţionării succesului unei părţi de eşecul celeilalte, fapt care creează un efect distructiv asupra soluţionării conflictelor.*[124]

Începînd cu luna decembrie 2002, a devenit evidentă o schimbare de poziție a UE față de problema transnistreană, prin care UE dorește să contribuie la stabilizarea unei regiuni care pe viitor ar putea afecta securitatea Uniunii lărgite. Schimbarea de poziție a UE se referă nu

[124] Deutsch Morton. Cooperation and Competition. În: Morton Deutsch, Peter T. Coleman (eds.), The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice, Jossey-Bas Publishers, San Francisco, 2000, p.21-40

numai la rezolvarea propriu-zisă a conflictului, dar și la rolul Rusiei, Ucrainei și OSCE în reglementarea transnistreană. Oricare ar fi modelul unei eventuale reglementari – federație, stat unitar – problema-cheie este dacă aceste aranjamente vor fi durabile și într-adevăr vor garanta o reîntregire a Republicii Moldova, și nu vor constitui un pas spre o scindare definitivă a republicii. Uniunea recunoaște formatul pentalateral de negociere drept unul adecvat, sprijină rolul OSCE și demonstrează dorința de a-și promova viziunea asupra reglementării transnistrene prin intermediul OSCE. Dov Lynch, expert la Institutul de Studii de Securitate al UE, menționează că reglementarea conflictului transnistrean necesită un impuls politic major, ceea ce evidențiază avantajul UE fața de OSCE. UE poate întreprinde un set de măsuri politice și economice, care nu sunt accesibile OSCE. În plus, problema transnistreană este mult mai urgentă pentru UE decît pentru OSCE. UE poate crea un mecanism de „motivare" politico-economică a Tiraspolului și Chișinăului, pentru a menține împreună viitorul stat Republica Moldova. Factorii care înclină balanța în favoarea implicării UE în reglementarea transnistreană sunt:

- *interesul UE în eliminarea riscurilor de securitate ce proliferează în condițiile instabilității ce are drept sursă regiunea transnistreană;*

- *UE este singurul actor ce deține întregul spectru de capacități economice, politice și de securitate pentru a susține o reglementare pe termen lung a conflictului transnistrean;*

- *UE are voința politică de a-şi asuma misiuni de securitate în Europa, inclusiv în Transnistria,* fapt reiterat de către Consiliul UE, Comitetul Politic și de Securitate și de Comisia Europeană, în contextul lansării politicii europene de vecinătate, unde s-a făcut referință la o *responsabilitate comună pentru prevenirea conflictelor dintre UE și vecinii săi*;

- prin Forța de Poliție (Police Action Plan), declarată operațională, UE are *capabilitățile civile* necesare *pentru asigurarea securității* în regiunile afectate de conflicte. UE are experiența necesară acumulată în administrarea civilă a orașului Mostar în Bosnia (1994), în Albania

(1998) etc. În plus, există și experiența atragerii statelor terțe în aceste operațiuni civile.

- perceperea *UE* în calitate de *putere civilă*, nu ar trezi asociații atît de negative în rîndul populației din stînga Nistrului, precum în cazul NATO. În plus, Rusia a avut tradițional o atitudine favorabilă față de dezvoltarea capacităților militare și civile de gestionare a crizelor cu participarea UE. Transnistria ar putea să fie un prim test în acest sens;

- nu poate fi neglijată nici *preocuparea UE față de democratizare*. Dacă se dorește o democratizare a Transnistriei e nevoie de forțe internaționale capabile să promoveze democratizarea nu doar prin presiuni asupra Transnistriei, dar și asupra altor mediatori.

Cazul Transnistriei trebuie să devină o realizare în practică a intențiilor de cooperare în sfera securității dintre UE și Federația Rusă. O implicare a UE în reglementarea transnistreană cu Forța de Reacție Rapidă, dar mai ales cu corpul de poliție trebuie să se facă în strînsă cooperare cu Federația Rusă și Ucraina.

Unul din factorii care diminuează potențialul unei reglementări echitabile a problemei transnistrene ține de faptul că formatul pentalateral de negocieri („5+2") este dominat de Federația Rusă, care nu este imparțială în conflictul transnistrean. Rusia este considerată un jucător dominant în formatul pentalateral, deținînd puterea de veto în cadrul OSCE, posibilitatea de a aplica o gamă largă de pîrghii politice, economice și militare asupra Ucrainei și Moldovei, iar Transnistria datorează Rusiei însăși existența sa, asigurată cu sprijinul militar, politic și economic. Pînă în prezent, nici Federația Rusă, nici OSCE sau Ucraina, care sunt atît mediatori în negocierile privind reglementarea conflictului, cît și viitori garanți ai soluției, n-au putut demonstra că dețin pîrghiile sau voință politică de a presa cu succes Transnistria. Nu există nici un semnal că după o eventuală reunificare, Rusia, OSCE sau Ucraina își vor schimba atitudinile.

La întrebarea: Cînd a fost posibilă soluţionarea conflictului de la Nistru? Am răspunde: cînd forţele politice, care şi-au asumat respon-

sabilitatea edificării statului democratic de drept, Republica Moldova discutau problemele în Parlament, cînd grupul minoritar, aflat în opoziţie boicota şedinţele în plen, aşteptînd reacţiile colegilor din partea majorităţii parlamentare. Din cauza că acestea n-au parvenit, deoarece reprezentanţii grupului etnic majoritar nu erau suficient de pregătiţi pentru a înţelege complexitatea gestiunii procesului social, politic şi chiar economic, grupul, aflat în opoziţie, s-a retras din clădirea Parlamentului şi a continuat consultările în clădirea Academiei de Ştiinţe a Moldovei. În această perioadă soluţionarea conflictului era un obiectiv realizabil, deoarece suficiente probleme existau şi la Moscova. Pe atunci Federaţia Rusă era preocupată de soluţionarea propriilor conflicte sociale şi politice. Din acest motiv, guvernanţii de la Chişinău erau mai puţin stresaţi/influenţaţi ca în prezent. În realitate dispuneau de dreptul la decizie. Momentul însă a fost pierdut. Cît de mult n-ar dori liderii partidelor parlamentare de atunci să-şi justifice poziţia/decizia, să se declare patrioţii neamului, realitatea este alta. Considerăm că responsabilitatea declanşării şi susţinerii conflictului de la Nistru trebuie s-o împartă, în egală măsură, partidele de guvernămînt şi partidele din opoziţie. O singură precizare – partidele din opoziţie au determinat vectorul procesului, care i-a condus la realizarea propriilor obiective, în timp ce partidele guvernante din 1991 şi pînă în prezent schimbă formulele, prin care îşi justifică incapacitatea de a restabili integritatea teritorială a Republicii Moldova. Dacă s-ar conduce doar de conţinutul bunului simţ, eu nu cer – respectarea normelor şi valorilor morale, cei trei preşedinţi ai statului Republica Moldova, ar trebui să-şi ceară scuze în faţa electoratului, în faţa cetăţenilor, aflaţi în dreapta şi în stînga Nistrului, pentru incompetenţa şi iresponsabilitatea, pe care au demonstrat-o. Recunosc că este complicat, dar să nu uităm că la situaţia actuală Moldova a fost adusă de incapacitatea guvernatorilor de a însuşi regulile şi principiile negocierilor. Din momentul intrării conflictului în etapa a III – a confruntării părţilor, el se transformă în conflict internaţional, deoarece deschis îşi declară interesele şi Federaţia Rusă, şi Ucraina.

În perioada trecerii conflictului de pe Nistru de la o fază la alta, foarte mult s-a speculat pe interesul României. Dar anume din această parte nu se observă insistenţă şi cointeresare. Fantoma unirii este convenabilă, de aceea este utilizată cu intensitate. Atunci cînd liderii partidelor de guvernămînt din Parlamentul Republicii Moldova sărbătoreau „eliberarea", „victoria", de fapt ei erau actorii unui act tragic – începutul sfîrşitului statului Republica Moldova. Fantoma unirii a fost transformată în nucleul unui intens proces de socializare a populaţiei din stînga Nistrului, gestionat de către liderii şi autorii modelului „noului stat moldovean". Chiar şi liderii mişcării „Unitate-Единство" recunosc că ideea „unirii" este o abstracţie, pe care de fapt doar un grup mic de cetăţeni o acceptă la nivelul perceperii emoţionale. Dimensiunea consecinţelor negative, provocate de lozinca „unirii" este imensă.

Revenind la conflictul de pe Nistru, am recomanda savanţilor din Moldova să depăşească metodologia empiristă, să se documenteze în scopul modificării metodologiei analizei, interpretării, modelării sistemului relaţiilor sociale în situaţia „post-conflict". În acest sens, semnificativă devine sinergetica, care ar permite implicarea savanţilor în soluţionarea conflictelor, scopul cărora ar fi determinarea vectorului dezvoltării sistemului social, aflat în punctul bifurcaţiei.

Stabilizarea formatului de reglementare a conflictului și de garanție a integrității teritoriale a Republicii Moldova se poate atinge prin implicarea directă a UE în rezolvarea conflictului transnistrean. Dacă la începutul anilor 2000 UE era reticentă față de implicarea în soluționarea conflictului transnistrean, apoi după semnarea Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu UE (27 iunie 2014), UE tinde de a-și modifica statutul de „observator" din formatul „5+2". Prezența UE în mecanismele de reglementare transnistreană va limita politica actuală a Federației Ruse. În perioada 2-3 iunie 2016, după o pauză de 2 ani, în cadrul unei noi runde de negocieri în formatul „5+2", care s-a desfășurat sub egida OSCE la Berlin, a fost aprofundat dialogul privind consolidarea statutului UE şi SUA în negocieri. Instituțiile europene au ajuns la concluzia că

fără o impulsionare din partea UE și o implicare mai activă în procesul de reglementare transnistreană, rezolvarea problemei nu va fi atinsă, astfel fiind periclitată securitatea Uniunii extinse. UE a mai concluzionat că voința politică a Rusiei de a rezolva conflictul transnistrean este insuficientă pentru a realiza o stabilizare durabilă în Republica Moldova.

Contextul politic şi de securitate local este o variabilă independentă cu impact direct şi, în unele cazuri, cu efect fatal asupra desfăşurării, eficienţei şi succesului operaţiunilor civile. Managementul crizelor civile al UE în cea mai mare măsură depinde de administrarea locală şi voinţa politică pentru implementarea reformelor, din acest motiv acţiunile sale pot fi blocate de către inerţia locală, de conflicte interne ascunse sau viziuni divergente printre factorii de decizie cheie. Prin conceptul *multilateralism efectiv* în domeniul PSAC, UE promovează activ unele soluţii și practici la nivel regional şi global. Astfel, UE s-a expus cu privire la evoluarea diferitor regimuri de control asupra armamentelor şi iniţiativelor de dezarmare. UE sprijină activ iniţiativele regionale de dezarmare şi control asupra armamentelor, în special în spaţiul ex-sovietic. Aceste experienţe de cooperare cu politicile de securitate UE, care, în sensul strict al cuvîntului, nu sunt parte a PSAC, sunt esenţiale şi reprezintă domenii eventuale de cooperare şi oportunităţi pentru asemenea state precum Republica Moldova. În aceste domenii, autorităţile Republicii Moldova la sigur au un rol important în coordonarea activităţilor desfăşurate de către OSCE şi UE.

Conform Strategiei securităţii naţionale (15 iulie 2011), securitatea naţională a Republicii Moldova nu poate fi concepută în afara contextului securităţii europene, iar în cadrul eforturilor de integrare, o atenţie deosebită va fi acordată intensificării cooperării cu UE pe linia PESC (CFSP) şi PSAC (CSDP), orientată spre consolidarea securităţii naţionale şi celei regionale. Republica Moldova va coopera cu UE în domeniile prevenirii şi soluţionării conflictelor, gestionării crizelor, neproliferării armelor de distrugere în masă.[125] Aprobarea Strategiei Securităţii Naţio-

[125] Pîntea Iurie, Helly Damien, Panainte Polina, op.cit.

nale a oferit şansa începutului unei faze calitativ noi în politica de securitate şi apărare a Republicii Moldova, iniţierii şi implementării unor reforme adecvate în sectorul de securitate şi apărare în conformitate cu practicile şi standardele europene. Experienţa anterioară de iniţiere şi implementare a reformelor în acest sector indică asupra faptului că valorificarea acestei şanse depinde atît de voinţa politică, cît şi de capacităţile instituţiilor din sectorul de securitate, în special cele de gestiune a sectorului de securitate naţională la nivel politic şi cele de planificare strategică. Deşi rolul de monitorizare şi coordonare interinstituţională este atribuit Consiliului Suprem de Securitate, de facto, succesul implementării Strategiei depinde de eficienţa instituţiei prezidenţiale, care, la moment, este preocupată de alte aspecte ale vieţii politice.

Strategia Securităţii Naţionale, care de facto este cel mai important act juridic al politicii naţionale de securitate şi apărare, deşi adoptat cu întîrziere, determină funcţionarea sistemului de securitate şi apărare, căile de asigurare a securităţii naţionale, mecanismele şi instrumentele de guvernare a sistemului securităţii. Procesul de implementare în practică a Strategiei securităţii naţionale rămîne sub semnul întrebării, dat fiind lipsa unui plan de acţiuni în acest sens.

Interesul statelor din Parteneriatul Estic, la care este parte şi Republica Moldova, în domeniul securităţii şi apărării nu este focusat pe participarea în misiunile PSAC, ci mai mult spre stabilirea unui dialog structurat cu UE pe subiecte de securitate foarte complexe, incluzînd democratizarea şi securitatea economică. Estimînd adecvat provocările la adresa securităţii regionale, dar şi interesul din partea Republicii Moldova, devine evidentă necesitatea şi probabilitatea lansării unei cooperări consolidate între Republica Moldova şi UE, care ar aprofunda dialogul pe subiecte de securitate şi apărare.

Cadrul propice pentru cooperare este dat şi de schimbările instituţionale aduse de Tratatul de la Lisabona, care prin intermediul Serviciului de Acţiune Europeană Externă oferă posibilitatea unui dialog comprehensiv pe subiecte de securitate, dar şi posibilitatea corelării

acestora cu dezvoltarea economică, comerţ, securitatea mediului etc. Mai mult decît atît, Delegaţia UE în Republica Moldova are acum dreptul de a se implica în subiecte ce ţin de securitate şi politică externă. În situația cînd Delegaţia Uniunii Europene îşi va completa staff-ul cu experţi politici, militari şi din domeniul poliţienesc, va putea oferi o platformă de dialog la nivel înalt în domeniul securităţii între Bruxelles şi Chişinău. Aceste evoluţii pot duce la catalizarea procesului de dezvoltare a programelor bilaterale ajustate la necesităţile Republicii Moldova, dar şi la focusarea pe domeniile în care Republica Moldova cu adevărat poate avea o valoare adăugată. Prin intermediul acestui instrument, Republica Moldova ar putea împărtăşi experienţa sa în domeniul securităţii frontierei, combaterea traficului de fiinţe umane, migraţie, reforma poliţiei etc. Republica Moldova ar avea de cîştigat și din familiarizarea cu cadrul instituţional şi operaţional al PSAC; creşterea interoperabilităţii în sectorul de securitate civilă şi a forţelor armate; pregătirea pentru participare în misiunile PSAC. De obicei, statele mici, nemembre, valorifică oportunitatea oferită de PSAC pentru a fi parte a strategiilor de politică externă a actorilor globali şi regionali, dar şi pentru a-şi găsi un rol în sistemul internaţional. O primă contribuţie a statelor mici membre şi partenere UE în PSAC este investiţia în misiuni civile şi poliţieneşti, dar şi în EU Battle Groups, ca ulterior să participe în operaţiunile internaţionale conduse de UE.

Există mai multe motive care încurajează Republica Moldova să participe în PSAC. Este vorba despre :

- PSAC este un instrument de asigurare a securităţii şi stabilităţii în interiorul şi în afara frontierelor UE. Tratatul de la Lisabona oferă posibilităţi pentru statele partenere să se implice, servind astfel şi drept impuls pentru reformarea sectorului de securitate şi apărare a RM.

− Participarea cu contingente, experţi civili şi militari în programele UE va contribui la creşterea autorităţii Republicii Moldova pe plan european şi reconfirmarea statutului de „model de succes” în Par-

teneriatul Estic al UE. Urmare a participării ar putea fi o susţinere mai mare a Republicii Moldova în calea sa de integrare europeană.

− Participarea oferă oportunităţi pentru influenţarea deciziilor, moment ce oferă o şansă de a atrage UE în soluţionarea provocărilor de securitate din vecinătatea estică a UE, printre care şi conflictul transnistrean.

− Din punct de vedere militar, Ministerul Apărării al Republicii Moldova are nevoie de o motivare pentru sporirea gradului de eficientizare și de pregătire de luptă a Forţelor Armate. Participarea în misiunile Uniunii Europene ar permite punerea în practică a potenţialului militar şi al expertizei Republicii Moldova acumulată pe parcursul ultimilor 25 ani.

Republica Moldova ar putea participa în toate domeniile PSAC în cazul unui consens pe marginea politicii de securitate în cadrul Guvernului, Parlamentului și Aparatului Președintelui Republicii Moldova, care cu regret, la moment, este imposibil, deoarece suntem martorii unui «joc», bine regizat de echipa celei mai influente persoane din politica statului moldovenesc.

2. Migrația – factor destabilizator al sistemului instituțional european

Migrația este un fenomen social complex, cu multiple influențe asupra vieții comunităților umane din țara de origine și din țara de destinație. Uniunea Europeană, la moment se confruntă cu o criză profundă, intensificată de volumul mare al imigranților și refugiaților. Este cunoscut faptul că în momentele critice sunt verificate capacitățile instituțiilor de stat, a structurilor supranaționale de a reacționa adecvat la factorii destabilizatori, de a-și onora cu responsabilitate obligațiunile, angajamentele asumate prin semnarea Acordurilor de colaborare, de cooperare și asociere. Integrarea persoanei în societatea țării de baștină, la fel ca și în a țării de destinație depinde de capacitatea ei de a asimila principiile și valorile recunoscute și respectate de comunitățile de oameni. Totodată trebu-

ie să menționăm că marginalizații, excluşii din viața comunității reprezintă un pericol real pentru funcționarea normală a instituțiilor statului, pentru stabilitatea sistemului politic.

Fiecare stat contemporan se confruntă cu multiple dificultăți în ordonarea relațiilor instituțiilor politice cu societatea civilă, cu fiecare element al acestea; cu grupurile sociale vulnerabile, care din anumite cauze mai greu se integrează în viața comunității. Insuficiența resurselor financiare, a profesioniștilor în domeniul educației complică situația. Însă o comunicare a autorităților cu grupurile marginalizate este atestată acolo, unde liderii și conducătorii instituțiilor politice, socioculturale înțeleg semnificația programelor, axate pe integrarea socială a fiecărei persoane. În ultimele șapte decenii, situația în acest domeniu se complică din cauza intensificării proceselor migraționiste, moment ce dublează responsabilitatea autorităților publice de orice nivel: local, regional, național, comunitar. Este vorba despre elaborarea şi implementarea programelor de politici publice, educaţionale, orientate spre integrarea socială a cetăţenilor statelor de destinaţie, ce formează grupurile vulnerabile. Mărirea numărului de imigranţi solicită o reacţie adecvată din partea autorităţilor, care sunt obligate să elaboreze şi să adopte actele normative ce garantează protecţia socială a imigranţilor.

Migraţia este o provocare constantă a omenirii cu impact asupra dezvoltării economice şi sociale, sistemului educaţional, schimbului cultural etc. Actualmente, suntem martorii sporirii evidente a impactului migraţiei asupra vieţii, activităţii populaţiei din statele de origine şi statele de destinație. Teza dată este justificată de analiza datelor statistice referitoare la complexitatea fenomenului; volumul şi ariile cuprinse; diversitatea şi dinamica proceselor migraţioniste; implicaţiile migraţiei. Conform rapoartelor prezentate , în anul 2014, 3,8 milioane de persoane au imigrat în unul din statele membre ale UE și 2,8 milioane de emigranți au părăsit un stat membru al UE. La 1 ianuarie 2015, numărul persoanelor având cetățenia unei țări terțe și reședința într-un stat membru al UE era de 19,8 milioane, reprezentînd 3,9 % din popu-

lația UE-28. În plus, la 1 ianuarie 2015, 15,3 milioane de persoane care locuiau în unul din statele membre ale UE aveau cetățenia altui stat membru al UE[126].

Putem vorbi despre Europa ca fiind punctul de întîlnire al lumii aflate într-un proces continuu de dezvoltare. Actualmente, europenii nu mai părăsesc țările lor pentru a popula alte ținuturi ca odinioară. Se găsesc în schimb în fața pericolului că sunt invadați de tot mai mulți locuitori din țările sărace, unde populația crește din cauza unor condiţii mizerabile igienice și mai ales din cauza mortalității infantile numeroase. O importantă cauză a migrației internaționale a ieșit la suprafață, datorată multiplelor condiționări de tip economic, politic, demografic, inegalităților de dezvoltare și a decalajelor mari aflate între țările bogate și țările sărace.

Migrația este adesea analizată în termeni de „model push-pull", care se referă la factorii de împingere, care determină oamenii să părăsească țara lor (cum ar fi problemele economice, sociale sau politice) și factorii de atracție - atragerea lor în țara de destinație. K.F Zimmermann definea migrațiile de tip push-pull ca fiind determinate de rata șomajului, condițiile de lucru, măsurile de protecție socială, structura economiei, tipologia societății statului gazdă precum și de factori personali cum ar fi apropierea de comunitate sau de familie. Migrația de tip push-pull afectează în mod vizibil economia statului gazdă.

Mișcările masive de populație care au rezultat din evenimentele din Africa de Nord în cursul anului 2016, a adus în prim plan o problemă umanitară majoră: atunci cînd țările de destinație ale fluxurilor migratorii sunt în crize de experiență și război, imigranții se pot găsi ei înșiși prinși în astfel de situații, de multe ori neavînd nici un mijloc să scape și să-și asigure propria lor siguranță.

Aceste vulnerabilități sunt accentuate atunci cînd imigranții sunt într-o situație ilegală și cînd țara lor de origine n-are capacitatea de a sprijini în mod eficient cetățenii săi aflați în străinătate. Pentru a complica lucrurile, imigranții pot fi obligați să treacă granițele în țările ve-

[126] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-

cine, pentru a se sustrage de circumstanțele punerii vieții în pericol. Astfel, repercusiunile pot fi resimțite pe regiuni întregi, în special în zonele de frontieră și statele învecinate. Mai mult decît atît, consecințele unor astfel de situații pot dura mai mult decît criza inițială: acest lucru este valabil mai ales pentru țările de origine, în timp ce experimentează întoarceri bruște și de mari dimensiuni, sau că familiile și comunitățile trebuie să facă față pierderii de venit din remitențe. În țările de destinație, sarcinile vitale pot fi lăsate fără supraveghere din cauza plecării bruște a lucrătorilor imigranți.

Situația grea a imigranților blocați în situații de criză este în curs de dezvoltare ca o provocare cheie pentru comunitatea internațională și ca o problemă majoră pentru guvernanța migrației. O parte din problemele generate de acest fenomen au fost identificate. Este vorba despre provocările umanitare de protecție, dezvoltare, securitate și cooperare, care stimulează cercetarea fenomenului şi elaborarea de recomandări pentru domeniile de acțiune prioritare ale guvernelor și organizațiilor internaționale.

Mișcarea umană între diferitele părți din Europa modernă a fost încadrată inițial în termeni negativi, ca fiind un pericol pentru societate, dar odată cu transformările relațiilor de producție și recunoașterea migrației ca fenomen structural și durabil care aduce cu sine ample consecințe economice, sociale și politice, noțiunea de pericol a început să fie juxtapusă cu cea de oportunitate. Una dintre responsabilitățile primordiale pentru Uniunea Europeană o constituie politica europeană cu privire la migrație, care are la bază solidaritatea țărilor membre si terțe. Unul dintre obiectivele UE cu privire la fenomenul migrației este acela de a aborda imigrația într-un mod cît mai echilibrat, pe de-o parte, prin gestionarea situațiilor de migrare legală și, pe de altă parte, prin a forma o strategie pentru combaterea imigrării ilegale, încercîndu-se promovarea unei cooperări mai strînse intre state.[127]

UE urmărește să elaboreze un nivel uniform de drepturi și obligații

[127]http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.3.html

pentru imigranții legali, comparativ cu cel al cetățenilor UE, de asemenea, are rolul de a organiza și de a stabili condițiile de intrare și de ședere pentru imigranții care intră în mod legal pe teritoriul unui stat membru.[128] În conformitate cu Tratatul de la Lisabona[129], domeniul imigrației și politicile ar trebui să fie guvernate de principiul solidarității și a distribuirii echitabile a răspunderii, inclusiv a implicării financiare ale acesteia, distribuite intre țările membre.[130]Cu privire la integrarea imigranților aflați în mod legal pe teritoriul țărilor membre , UE oferă stimulente statelor pentru a promova integrarea imigranților și imigrația legală. Din punctul de vedere al UE, un imigrant aflat într-o situație ilegală reprezintă o persoană care intră pe teritoriul unui stat membru și nu este posesor al unei vize, pașaport, acte necesare, sau nu s-a declarat ca fiind temporal pe teritoriul țării respective.

În timp, Uniunea Europeană se deplasează în direcția dezvoltării imigrației și a politicii în domeniul azilului", odată cu Tratatul de la Amsterdam intră în vigoare, și responsabilitatea pentru elaborarea unei politici. Totodată competența comunitară a fost ferm stabilită în domeniul imigrației și azilului, deschizînd calea pentru europenizarea politicii de migrație. În plus, Consiliul European de la Tampere a declarat pentru prima dată că obiectivul titlului IV din Tratatul de la Amsterdam ar trebui să fie rescris: "să dezvolte politici comune în materie de azil și imigrație". Pe măsură ce europenizarea migrației a luat amploare, odată cu ea logica de securitate a urmat același proces. Tratatele de la Maastricht și Amsterdam reprezintă un amalgam continuu de securitate, chemat să reflecte aceeași logică, caracterizată prin inițiative interguvernamentale anterioare privind securitatea internă. Imigrația începuse încă de acum 30 ani să devină un subiect important al dezbaterii la nivel public.

De la nivelul politicii interne a statelor, subiectul imigrației a ajuns să devină în centrul atenției la nivel european. Ultimele date colectate de Eurobarometru plasează subiectul imigrației ca fiind fruntaș în topul în-

[128]http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_5.12.3.pdf
[129]http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/20150201PVL00008/Tratatul-de-la-Lisabona
[130]http://www.eurasylum.org/wp-content/uploads/2013/12/Study-as-published.pdf

grijorărilor cetățenilor europeni. Evoluția este vizibilă față de aceeași perioadă cu doar un an înainte:

- S-a observat o creștere procentuală de 14% față de aceeași perioadă a anului 2014 (studiul actual fiind pe 2015), se poate observa o îngrijorare vizibilă a europeanului față de fenomenul migrației în Europa.
- La nivelul anului 2015, migrația a atins nivelul 38% în top, urmată de situația economică cu 27% și rata șomajului cu 24%.
- Se poate observa și o creștere a nivelului de îngrijorare față de fenomenul terorismului la nivel european, ajungându-se la 17%.

Toate acestea ne vorbesc despre necesitatea actualizării politicilor europene în domeniul gestiunii procesului migrațional. Cu atît mai mult că mecanismul este verificat în soluționarea diverselor situații critice. În acest sens, considerăm necesară implicarea instituțiilor europene în gestiunea procesului migrațional prin stabilirea agendei semnării acordurilor interguvernamentale. Referindu-ne la situația concretă din Republica Moldova, trebuie să menționăm că semnarea acordurilor interguvernamentale cu statele unde astăzi muncesc cei mai mulţi moldoveni este una dintre priorităţile actuale ale Departamentului Migraţiei în plan extern. Prin aceasta se urmăreşte reglementarea forţei de muncă între Republica Moldova şi statele de destinaţie, stabilirea unor cote de muncă anuale pentru moldoveni şi, mai important, protecţia socială a lucrătorilor migranţi, conform standardelor şi normelor aplicate lucrătorilor-cetăţeni ai acestor state. Miza unor asemenea acorduri este crearea de alternative legale de muncă pentru solicitanţii din Republica Moldova de a munci în străinătate**.**

La momentul creării SSM, Republica Moldova avea semnate acorduri privind reglementarea migraţiei de muncă şi protecţia socială a lucrătorilor migranţi doar cu Federaţia Rusă, Ucraina şi Belarus, faptul dat n-a ameliorat prea mult situaţia lucrătorilor moldoveni din aceste state. Marea majoritate a acestora muncesc în continuare fără contracte ferme de muncă şi, respectiv, fără garanţii de o minimă protecţie

socială. La nivelul UE, Republica Moldova a parafat acordul intergu-vernamental cu Italia, cu Portugalia, cu Spania şi Grecia, cu Israel şi Turcia. Însă schimbările reale ale situaţiei migranţilor moldoveni sunt modeste. Faptul dat se poate explica prin realitatea, că ofertele de lo-curi de muncă în Europa, sunt strîns legate atît de deschiderea spre di-alog ale acestor ţări, cît şi de posibilităţile existente pe pieţele forţei de muncă ale acestora. În domeniul reglementării migraţiei de muncă şi protecţiei sociale a lucrătorilor migranţi, în iulie 2002, Republica Mol-dova a semnat Convenţia europeană privind statutul juridic al lucrăto-rilor migranţi. În acest sens, se cooperează intens cu experţii DG-III Coeziune socială şi Comitetul pentru migraţie al Consiliului Europei. Cu regret, putem afirma, că Moldova rămîne un cap de pod pentru migraţia ilegală, care este direcţionată spre Occident. Lipsa unor instrumente ad-ministrative eficiente de reglementare şi contracarare a migraţiei ilegale este o provocare directă atît la adresa securităţii regionale, cît şi la secu-ritatea Europei întregi.

Fenomenul migraţiei are efecte contradictorii asupra populaţiei Republicii. Pe de o parte, există efecte socio-economice pozitive de-terminate de remitenţe; pe de altă parte, sunt prezente efecte socio-demografice negative care indică reducerea populaţiei şi deteriorarea capitalului uman. Motivele cel mai frecvent invocate cuprind salariul mic, lipsa locuinţei, dorinţa de a oferi copiilor oportunităţi educaţiona-le mai bune etc. Cei mai mulţi doresc să migreze temporar la muncă (40,4%), fiind urmaţi de cei care doresc să plece definitiv din Repu-blica Moldova (7,9%) şi cei care intenţionează să-şi continue studiile (5,4%). Intenţiile sunt mai mari în rîndul cadrelor didactice şi a cerce-tătorilor tineri, iar din perspectiva gender – a bărbaţilor. Totuşi doar 25 la sută dintre cei cu intenţii întreprind acţiuni în această direcţie (acumulează banii necesari, îşi perfectează documentele de plecare, urmează cursuri de cunoaştere a limbilor străine.

Strategia Naţională de Dezvoltare a Republicii „Moldova 2012-2020” relevă că migraţia a determinat scăderea ratei de activitate în eco-

nomia naţională cu 2,8% anual în ultimii ani şi prevede în priorităţile sale necesitatea racordării sistemului educaţional la cerinţele pieţei muncii, în scopul sporirii productivităţii forţei de muncă şi majorării ratei de ocupare în economie. În sistemul medical, de exemplu, în pofidă implementării mai multor mecanisme de motivare suplimentară atît a medicilor cu stagiu, cît și a tinerilor specialiști, gradul de asigurare cu medici de familie s-a redus treptat de la 5,8 în anul 2004 până la 5,4 în anul 2010. O situaţie asemănătoare o atestăm şi în sistemul educaţional[131].

Autorii unui studiu al locului migraţiei în dezvoltarea economică a Moldovei, realizat în anul 2014, susţin că *Migraţia a devenit un factor indispensabil pentru dezvoltarea economică a Republicii Moldova, precum şi un instrument de reducere a sărăciei. La moment peste hotarele ţării se află aproximativ un milion de cetăţeni, care transmit anual în ţară circa 1,6 miliarde dolari SUA, ajungînd la circa o pătrime din PIB-ul ţării. Respectiv numărul de migranţi din totalul populaţiei, volumul de remiteri şi ponderea acestora în PIB, fac ca aceste variabile economice să devină indicatori extrem de importanţi în politicile economice din Republica Moldova*[132]

Abordarea holistă a migraţiei sub aspectul integrării sociale a imigranţilor moldoveni în societatea ţării de destinaţie ne permite să constatăm că migraţia forţei de muncă a afectat multiplu societatea moldovenească. Datele statistice, sistematizate şi publicate în ultimul deceniu sunt îngrijorătoare, de aceea savanţii preocupaţi de tematica migraţiei din Republica Moldova au elaborat proiecte de cercetare, au obţinut în baza lor susţinere financiară şi au efectuat cercetări interdisciplinare cu scopul de a descrie portretul migranţilor moldoveni din cele trei valuri ale migraţiei forţei de muncă. Atît raportul solicitat de Banca Mondială, cît şi proiectul *Cartografierea diasporei moldoveneşti în Italia, Portugalia, Franţa şi Regatul Unit al Marii Britanii şi*

[131] Diana Cheianu-Andrei, Impactul migraţiei asupra cadrelor didactice şi cercetătorilor din Moldova. Principalele concluzii asupra Cartografierii diasporei moldoveneşti; Diana Cheianu-Andrei, Migraţia cadrelor didactice din Moldova: BRAIN GAIN sau BRAIN WASTE

[132] Iurie, Morcotîlo, Alexandru, Fala. (2014). Aspectul migraţional în securitatea economică a Republicii Moldova : Analiză instituţională. Chişinău, Centrul Analitic Independent EXPERT GRUP.

în statele CSI, ne oferă oportunitatea documentării şi cunoaşterii realităţii în problema condiţiilor de integrare a imigranţilor în societatea ţării de destinaţie, a rolului determinant al cunoaşterii limbii vorbite, obiceiurilor, tradiţiilor culturii şi civilizaţiei acesteia. În acest sens, am putea recomanda aplicarea metodologiei utilizate de cercetători moldoveni şi în cazul investigaţiei procesului migraţionist din alte state membre sau admise la aderare de către instituţiile europene.

O problemă majoră a lumii contemporane, în opinia noastră, o constituie integrarea migranţilor în ţara de destinaţie. Soluţia acesteia ar diminua potenţialul destabilizator al migraţiei şi respectiv teza promovată de instituţiile comunitare, în conformitate cu care *trebuie să trecem de la aprecierea migraţiei ca factor de risc la acceptarea migraţiei ca oportunitate de dezvoltare,* ar fi realizabilă. Abordarea filosofică a integrării sociale a persoanei ne orientează către cunoaşterea potenţialului cognitiv şi creativ al acesteia, către necesitatea dezvoltării la copii a capacităţilor/abilităţilor de cunoaştere şi comunicare cu semenii. Aceste obiective se realizează în procesele de socializare, personalizare, în rezultatul cărora persoana se auto-percepe în calitate de element al unui sistem complex de relaţii şi interinfluenţe, se autocunoaşte şi respectiv se problematizează, determinîndu-şi poziţia, statutul social şi rosturile existenţiale.

Expunerea rezultatelor investigaţiei ne-a permis să justificăm teza, în conformitate cu care integrarea moldovenilor în viaţa societăţii ţării de destinaţie este condiţionată de stabilirea unor relaţii optime cu instituţiile sociale, autorităţile şi ONG-urile locale; de normalizarea stărilor moral-psihologice, care se produce prin acceptarea tuturor consecinţelor statutului de imigrant; asigurarea ritmului stabil de creştere al bunăstării, de capacitatea persoanei de a asimila conţinutul valorilor, normelor morale şi de drept. Cu cît relaţiile moldovenilor cu băştinaşii sunt mai organizate, mai constante, cu atît se multiplică formele de integrare socială a acestora.

În integrarea socială a imigranţilor, în menţinerea relaţiei lor cu ţa-

ra de baştină, în asumarea unor responsabilităţi pentru cei de acasă şi viitorul lor, un rol aparte îi revine Diasporei moldoveneşti. Investigaţia ne-a permis să constatăm că deşi numeric există mai multe organizaţii ale Diasporei moldoveneşti, înregistrate în 35 de state, această structură se află în proces de consolidare, de asimilare a potenţialului ei organizatoric, operaţional. În mai multe cazuri activitatea asociaţiilor de moldoveni se reduce la organizarea manifestărilor culturale. În timp ce Diaspora ar putea face mult mai mult pentru imigranţi, pentru autorităţile locale din cele două state de destinaţie şi de baştină, care ar trebui să fie preocupate prioritar de acumularea datelor despre migranţii ilegali şi despre protecţia socială a migranţilor legali. Am notat mai sus că existenţa imigranţilor ilegali pe teritoriul unui stat constituie o ameninţare permanentă a securităţii şi stabilităţii sociale a populaţiei acestuia. Colaborarea bilaterală dintre autorităţile celor două state ar putea fi fortificată prin utilizarea potenţialului Diasporei de a organiza şi comunica cu moldovenii, care semenilor le spun adevărul despre situaţia lor socială, financiară, despre actele de discriminare pe care le-au trăit, decît liderilor instituţiilor de stat, partidelor politice, care, în anii electorali, îi vizitează şi le promit multe. În aşa mod, Acordurile bilaterale ar deveni mai realizabile şi cu un impact mai consistent asupra condiţiilor de viaţă şi activitate a migranţilor, şi respectiv ar contribui la menţinerea stabilităţii sistemului politic.

Despre integrarea imigranţilor în viaţa noii comunităţi putem vorbi doar în cazul imigranţilor legali. Datele statistice arată că, pe parcursul a două decenii, volumul migranţilor ilegali s-a redus considerabil în evoluţia procesului migraţionist. Cu toate acestea, considerăm necesar să notăm: este important ca cetăţenii Republicii Moldova tentaţi să emigreze, să cunoască realitatea: imigranţii ilegali pot fi şantajaţi, nu sunt protejaţi de lege, în timp ce imigrantul legal se poate adresa, în caz de necesitate, după ajutor medical, se simte liber în stradă, la magazin, în locurile publice, este protejat de ambasadele şi consulatele Republicii Moldova.

Le propunem tuturor: savanţi, politicieni, artişti, scriitori să-şi unească eforturile în scopul elaborării proiectelor/programelor, axate pe repatrierea migranţilor. În acest sens datele statistice sunt promiţătoare: un număr redus de imigranţi au deschis propriile afaceri în ţara de destinaţie. Dacă imigrantul nu dispune de proprietăţi personale, este mai uşor de convins să revină acasă. Autorităţile, liderii instituţiilor de stat, a partidelor politice parlamentare şi extraparlamentare, organizaţiile neguvernamentale ar trebui să se preocupe de problema repatrierii cetăţenilor Republicii Moldova. În anii de criză economică, politică, socială, ei, fiind abandonaţi de autorităţile publice, şi-au soluţionat problemele financiare cum au ştiut, cu relaţiile pe care le aveau ei personal sau cercul de cunoscuţi. Acum cînd estimăm consecinţele negative ale migraţiei tinerilor specialişti din medicină, învăţămînt şi alte sectoare ale economiei naţionale, considerăm necesară multiplicarea programelor economice, sociale, promovarea de facto a reformelor în justiţie, în medicină şi învăţămînt nu în scop distructiv, dar în beneficiul societăţii şi a fiecărui cetăţean al Republicii Moldova. Această temă nu trebuie ideologizată, politizată. Situaţia este atît de gravă, încît cei care conduc, care educă, care înţeleg că Moldova, dacă nu ne implicăm, n-are viitor.

Evidenţierea aspectului integrării sociale a persoanei prin cunoaştere şi comunicare şi transformarea lui în obiect de studiu, ne permite să constatăm că toate problemele societăţii contemporane se fortifică din cauza absenţei unei comunicări eficiente între conducătorii statelor, comunităţilor umane, între semeni. Comunicarea politică, socioculturală este eficientă doar în condiţiile acceptării opiniei Celuilalt, a aprecierii potenţialului cognitiv, creativ, capacităţilor şi abilităţilor individuale, intereselor. Pentru a spori eficienţa comunicării politice, sociale, este important să cunoaştem şi să respectăm principiile ei de bază: pluralismul de opinii, reciprocitatea, toleranţa, egalitatea, transparenţa, responsabilitatea.

Subiecte pentru meditaţii şi activităţi practice

1. Enumeraţi principiile managementului situaţiilor de criză.
2. Care sunt factorii de risc ai stabilităţii sistemului instituţional european.
3. Ce pericole şi provocări produce actul Brexit?
4. Ce oportunităţi deschid PESC şi PESA pentru instituţiile politice ale Republicii Moldova?
5. Ce statut real îi corespunde migraţiei ca caracteristică a lumii contemporane?

Bibliografie selectivă

1. Brain Drain, (2011). Cazul Republicii Moldova. Coordonator Victor Moraru. – Chişinău. Instit. Internaţ. European şi Ştiinţe Politice al AŞM. Seria Migraţia: probleme şi oportunităţi.
2. Cartou Louis, Clergerie Jean-Lois, Gruber Annie, Rambland Patrick. L'Union Européene, 5e édition, Paris, Edition Dalloz, 2004. – 829 p.
3. Cojocaru L. Securitatea europeană după Brexit // http://intelligence.sri.ro/, accesat 27 iunie 2017.
4. Deutsch Morton. Cooperation and Competition. În Morton Deutsch, Peter T. Coleman (eds.), The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice, Jossey-Bas Publishers, San Francisco, 2000.
5. European Training Foundation. The contribution of Human Resource Development to Migration Policy in Moldova, 2008.
6. Cameron Fraser, Towards an EU strategic concept. În: Romanian Journal of European Affairs, vol. 3, no. 3, Institutul European din România, Bucureti, septembrie 2003, pp. 20-34.
7. Frontini A. A historic reminder, an ever-present dilemma? Assessing Brexit's potential consequences for European security //http://www.epc.eu/ documents/ uploads/pub_6540_a_historic_reminder,_an_ever-present_dilemma.pdf., accesat 30 iunie 2017.
8. Oleg Galbur, Raport cu referire la analiza fenomenului de migraţie a populaţiei din Republica Moldova, inclusiv a cadrelor medicale. Chişinău, 2011.
9. Gestionarea migraţiei de muncă în Republica Moldova. Studii. Chişinău: OIM.2005.
10. Ghencea, B., Gudumac, I. Migraţia de muncă şi remitenţele în Republica Moldova. Studiu susţinut de Organizaţia Internaţională a Muncii, Chişinău.2005.
11. Guceac Ion, Juc Victor, Moraru Victor, Ungureanu Veaceslav. Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Chișinău, 2016, 114 p.
12. Matisak Andrej. Brexit: What are the Security Risks for the EU and NATO //http://defencematters.org/news/brexit-security-risks-eu-nato/872/, accesat 29 iunie 2017.
13. Moşneaga, V., Moraru, V., Rusnac, Gh., Ţurcan V. Faţetele unui proces: Migraţia forţei de muncă din Republica Moldova în Italia. Seria Migraţia: probleme şi oportunităţi, Chişinău, Editerra Prim SRL.2011.

14. UNDP.Good Governance and Human Development.Moldova Human Development Report.2003
15. Pyshkina T. V. Economic Consequences of the Migration of Labour from the Republic of Moldova/ Un World Institute for Development and Economic Research, Helsinki.2002.
16. Pîntea Iurie, Helly Damien, Panainte Polina. Perspectivele cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate şi Apărare Comună https://soros.md/files/publications/documents/PSAC%20final.pdf (vizitat 1.05.2017).
17. Republica Moldova: Politici de creştere economică. Creare a locurilor de muncă şi reducere a sărăciei, Chişinău, ILO, PNUD, DFID. 2001.
18. Ludmila Rosca, Migration, un approsche teoretico-practique, forms d'integration sociale et socialization. Jean Monnet Seminar, Migrations, Tunis, Tunisia, 22-23 February, 2016P.135-140.
19. Ludmila Rosca, Diaspora moldovenilor în Italia: experienţe valoroase de integrare. Migration and European integration of minorites, Universitatea din Oradea, 6-8 noiembrie 2014, Istvan Polgar (ed.),.Ioan Horga(ed.), Mircea Brie (ed.). – LAP LAMBERT, Academic Publishing. 2016
20. Republica of Moldova, Interim Poverty Reduction Strategy Paper, 15 November 2000.
21. Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova http://lex.justice.md/md/340510/
22. Alexandru, Stratan, Galina,Savelieva, Vera, Cotelnic. Impactul migraţiei forţei de muncă asupra Republicii Moldova: aspecte demografice şi economice. Revista Academos, n.2(25), 2012, P.82-90.
23. Juc Victor. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău, 2015, 197 p.

Tema VIII. MODELUL SOCIAL EUROPEAN. POLITICILE SOCIALE: OBIECTIVE, ȚINTE, REALIZĂRI, PROBLEME

4. ***Carta Europeană a drepturilor fundamentale ale omului***
5. ***Modelul Social European. Politicile sociale***
6. ***Dimensiunea socială a integrării europene***

1. Carta Europeană a drepturilor fundamentale ale omului

Carta europeană a drepturilor fundamentale are o mare importanţă în evoluţia Uniunii Europene. Carta expune ansamblul drepturilor sociale, economice, civile şi politice de care pot beneficia toţi cetăţenii europeni. Este vorba despre drepturile și principiile/valorile inalienabile pe care instituţiile UE le aplică în legislaţia europeană. Cu toate că nu a fost integrată în tratatele UE (care constituie baza juridică după care funcţionează Uniunea Europeană), Carta drepturilor fundamentale este o componentă importantă a proiectului de Tratat constituţional al UE. Din 2000 Carta a avut un impact din ce în ce mai mare asupra tuturor instituţiilor UE, inclusiv asupra tribunalelor europene unde avocaţii au făcut referire la aceasta în mai multe cazuri.

Carta europeană a drepturilor fundamentale cuprinde şase categorii de drepturi: demnitatea, libertatea, egalitatea, solidaritatea, cetăţenia şi justiţia. Carta oferă Uniunii Europene legitimitate morală în calitatea sa de entitate politică. Ea exprimă valorile comune ce constituie baza societăţii democratice, stabileşte drepturi şi responsabilităţi pentru partenerii sociali şi lucrători.

Stabilirea unor standarde sociale pe plan european constituie un aspect important a consolidării şi dezvoltării dimensiunii sociale a integrării europene. Dacă cetăţenii europeni nu simt vreun progres spre îmbunătăţirea condiţiilor lor de trai, atunci toată construcţia viitoare a proiectului european va fi sub semnul întrebării. Într-o situaţie de instabilitate socială, rolul sindicatelor in obţinerea unor drepturi care n-au fost garantate pînă acum, este mai important ca oricînd. Carta con-

tribuie la atingere a acestui obiectiv. În plus faţă de ceea ce este inclus deja în Cartă, sindicatele europene solicită :

· Dreptul la muncă pentru toţi, fără discriminare.

· Politici active pe piaţa forţei de muncă, destinate susţinerii angajaţilor în caz de restructurare sau de localizare (cum se întîmplă în ţările nordice), prin dreptul la formare continuă şi reconversie profesională, asistenţă pentru reîncadrarea pe piaţa muncii a angajaţilor în vîrstă sau dreptul la pensie pentru toţi.

· Dreptul la un venit minim pentru toţi lucrătorii europeni, în funcţie de reglementările în vigoare din ţările lor.

Pentru mişcarea sindicală europeană Carta este un punct de lansare, nu un capăt de drum. Carta asigură drepturi universale şi inalienabile. Ea garantează, mai ales, dreptul la acţiune colectivă care este vital pentru sindicate.

Elaborarea şi adoptarea documentului cunoaşte mai multe etape:

Decembrie 1999 - octombrie 2000 : redactarea Cartei drepturilor fundamentale de către prima Convenţie a Uniunii Europene.

Decembrie 2000 : la apelul CES, 60.000 de lucrători participă la o demonstraţie la Nice, unde se desfăşura Consiliul European solicitînd înzestrarea documentului cu putere juridică.

Decembrie 2001 : Consiliul European de la Laeken (Belgia) decide să creeze o a doua Convenţie cu scopul de a redacta o Constituţie pentru Europa.

Iulie 2003 : terminarea lucrărilor celei de a doua Convenţii şi înaintarea textului preşedintei Consiliului Uniunii Europene.

Octombrie 2003 - octombrie 2004 : Are loc Conferinţa intergu-vernamentală (CIG) pentru elaborarea textului final al Tratatului constituţional.

29 octombrie 2004 : semnarea, la Roma, a Tratatului instituind o Constituţie pentru Europa şi deschiderea perioadei de ratificări. Carta drepturilor fundamentale este inclusă în partea a II-a Constituţiei.

Confederaţia Europeană a Sindicatelor s-a pronunţat in favoarea ratificării Constituţiei.

Carta declară (articol II-83) : „Egalitatea între bărbaţi şi femei trebuie să fie asigurată în toate domeniile, inclusiv in privinţa accesului pe piaţa muncii, condiţiilor de muncă şi remuneraţiei". În toată UE diferenţa între salariul mediu orar acordat bărbaţilor şi cel al femeilor nu s-a redus cu mult din 1998, salariile femeilor rămînînd cu 15% mai mic decît cel al bărbaţilor. Rata şomajului la femei este, de asemenea, mai ridicată. Chiar dacă egalitatea salariilor pentru o muncă cu valoare egală este deja prevăzută în dreptul comunitar, Carta face din egalitate un drept fundamental pentru toţi cetăţenii europeni.

Carta garantează libertatea de asociere (articol II-72). În cursul ultimilor ani, anumite guverne naţionale din cadrul UE au introdus legi vizînd restrîngerea drepturilor sindicatelor, acţiunii colective, introducînd, de exemplu, proceduri rigide şi complicate pentru autorizarea grevelor sau interzicînd acţiunile de solidarizare. Aceste măsuri implică, de asemenea, imixtiunea în problemele interne ale sindicatelor, stabilirea unor piedici în recunoaşterea lor de către un patron sau limitarea accesului liderilor în incinta întreprinderii sau a dreptului de a organiza acţiuni sindicale[133].

Carta creează o dinamică politică. Proclamînd-o, statele membre au adoptat, în unanimitate, principii ce reglementează drepturile sindicale, sociale şi de muncă. Pe baza acestui consens, instituţiile europene vor avea responsabilitatea de a le pune în practică. Astfel, partenerii sociali vor dispune de un instrument prin care pot convinge toţi actorii implicaţi la nivel european şi naţional să lucreze în favoarea întăririi dialogului social.

Carta este un punct de sprijin. Integrarea sa într-un viitor tratat comunitar va garanta recunoaşterea deplină şi nelimitată a drepturilor fundamentale cuprinse în Cartă. Aceste drepturi vor trebui încă lărgite, de exemplu recunoscînd dreptul la greva de solidaritate internaţională

[133] http ://www.etuc.org/ r/287

sau evoluţia de la dreptul la muncă, la dreptul fiecăruia de a avea un loc de muncă decent. Pe lîngă drepturile fundamentale mai există şi alte drepturi sociale de cîştigat prin intermediul acordurilor cadru şi a directivelor. De exemplu, revizuirea şi ameliorarea directivelor cu privire la informare şi consultare, şi asupra timpului de muncă. Numai in acest fel vom putea construi împreună Europa şi vom putea contribui la definirea şi ameliorarea modelului social european.

2. Modelul Social European. Politicile sociale ale UE

Politica socială a UE este formată dintr-un set de politici complementare, ce s-au dezvoltat şi multiplicat pe parcursul timpului, care acţionează în acele sectoare de activitate ce afectează sau generează gradul de bunăstare individuală şi socială. Preocuparea constantă a comunităţii europene pentru aspectele de politică socială - începută cu Tratatul de Roma (1957), a dus la crearea Modelului Social European. Un moment important în evoluţia Modelului savanții îl evidențiază ca aparținînd anului 2000, cînd are loc trecerea de la abordarea bazată pe minimizarea consecinţelor sociale negative ale schimbării structurale, la modernizarea sistemului social şi investiţia în capitalul uman. Altfel spus, se trece de la o abordare cantitativă (minimizarea consecinţelor) la una calitativă (investiţia în oameni). O altă caracteristică importantă a politicii sociale este delegarea responsabilităţilor de atingere a obiectivelor comunitare către statele membre.

Modelul Social European (MSE) constituie a doua axă formală a Uniunii Europene, după reforma economică și este împărțit în patru subiecte: educația și formarea permanentă, locuri de muncă mai numeroase și mai bune, precum și o politică activă de ocupare a forței de muncă, modernizarea protecției sociale și sprijinirea integrării sociale. Conceptul de *model social european* este o denumire generică, întîlnită atît în mediul academic, cît şi în discursul politic, utilizat pentru a descrie experienţa europeană cu referire la promovarea simultană a creşterii economice sustenabile şi a coeziunii sociale.

Modelul Social European este în acelaşi timp un concept normativ difuz, cu abordări diferite. O definiție a MSE este legată de clarificarea modelului european de societate, pe măsura validării opţiunilor constituţionale şi promovării schimbărilor anticipate. În prezent, există o varietate de interpretări ale MSE și a componentelor lui, printre care menționăm:

- un mod de reglementare şi un regim distinct de competiţie;
- un set de exemple pozitive ce se regăsesc în diferite modele naţionale;
- un proiect european şi instrument de modernizare/adaptare la condiţii economice în schimbare;
- un instrument de atingere al coeziunii sociale ;

În percepţia unor analişti, termenul de Model Social European face referire la modelul american, faţă de care Europa îşi declină orice apropiere. Pentru prima dată, conceptul de model social european a fost folosit de Jacques Delors, la mijlocul anilor 1990, pentru a desemna o alternativă la modelul american de capitalism pur. Ideea de bază fiind: progresul economic şi social trebuie să meargă mînă în mînă, prin combinarea creşterii economice cu coeziunea socială. În sens generic, conceptul de model social european este folosit cu referire la anumite trăsături comune instituţionale în Europa postbelică.

Actualmente, Modelul Social European este analizat în comparație cu cel american sau cu cel din Asia de Sud Est, axat pe dezvoltare. Fiecare dintre aceste trei modele au modalităţi distincte de reglementare şi competiţie. În acest context, MSE se caracterizează prin protecţie socială extinsă şi rezolvarea conflictelor sociale prin metode consensuale şi democratice. O definiție oficială, clară a fenomenului este menţionată în Concluziile Preşedinţiei Consiliului European de la Nisa din decembrie 2000, Anexa 1, unde descrierea Agendei Sociale Europene stipulează, că „*modelul social european - caracterizat în particular de un sistem care oferă un nivel ridicat al protecţiei sociale, de importanţa dialogului social şi de serviciile de interes general care*

acoperă activităţile vitale pentru coeziunea socială - se bazează în ciuda diversităţii sistemelor sociale ale Statelor Membre - pe un fundament comun de valori."[134]

Maria Jepsen și A.S. Pascual, în lucrarea: *The European Social Model: an exercise în deconstruction*, dedicată analizei MSE, lansează ideea unei politici sociale productive aplicată diverselor modele sociale din Europa, care să promoveze flexicuritatea, parteneriatul, atragerea forţei de muncă în activitate etc. Un astfel de concept implică orientarea politicii sociale mai degrabă spre încurajarea capacităţii individului de a supravieţui în cadrul unei economii dinamice, spre a folosi această capacitate a individului drept motiv de acţiune pentru corectarea forţelor pieţei. În loc să fie un corector al pieţei, politica socială devine în cadrului acestui nou discurs european, un instrument de optimizare pentru adaptarea sistemului de protecţie socială la forţele pieţei.

Această nouă abordare a MSE porneşte tot de la ideea unui Proiect Politic European care are ca scop construirea unei identităţi europene, nu atît prin intermediul instituţiilor şi al valorilor comune, ci mai precis prin însăşi soluţiile comune de politică socială. În condiţiile în care constrîngerile economice devin tot mai evidente, se impune o adaptare favorabilă activităţii şi inovării la un nou model capitalist. Ideea principală este că solidaritatea a fost atît de mult utilizată, încît a diminuat dorinţa oamenilor de a se adapta la cerinţele economice. În acest sens, se impune trecerea de la suportul pasiv către cel activ, pentru implicarea oamenilor în procesul de modernizare a societăţii. Rolul instituţiilor, în acest context, este de a furniza instrumente (capacitatea de a atrage forţa de muncă pe piaţa muncii, flexicuritatea), care să permită indivizilor să găsească modalităţi de adaptare la schimbarea condiţiilor economice şi sociale. Mai mulţi specialişti propun înlocuirea regulilor exacte cu diverse instrumente post-regulatorii, tocmai pentru a putea face faţă varietăţii, dinamicii şi complexităţii societăţii

[134] Concluziile Preşedenţiei Consiliului European de la Nisa, decembrie 2000, Anexa 1, Agenda Socială Europeană, §11

postmoderne. Un exemplu în acest sens ni-l oferă - metoda deschisă de coordonare, care reprezintă modelul de reglementare de tip „soft" pentru coordonarea politicilor de pe piaţa muncii, ale pensiilor şi de sănătate, elaborate şi promovate de instituţiile comunitare, care fac uz mai degrabă *de un cadru flexibil*, decît de un *sistem rigid obligatoriu*, ca o manifestare a europenizării relaţiilor industriale.[135]

În opinia savanţilor Maria Jepsen şi A.S. Pascual, MSE se bazează pe un model de societate europeană, pe un model socio-economic, atît timp cît modelele şi reformele sunt legate nu numai de aspectele sociale, ci şi de reglementare, stimulente şi sistem de inovaţie.[136] Este important să înţelegem că un model socio-economic prevede şi responsabilitatea societăţii pentru bunăstarea individului. Cele trei caracteristici : responsabilitate, reglementare şi redistribuire, reflectă faptul că MSE este mai mult decît un model social în sens strict.

Utilizarea conceptului *de model social european*, dezbaterile cu privire la elaborarea unui model unic, aplicabil la nivelul Comunităţii n-au condus la un rezultat unanim acceptat. Dincolo de trăsăturile comune ale diferitelor modele sociale naţionale din Europa, în condiţiile în care vorbim despre necesitatea unei reforme în domeniul social, distincţia între aceste modele este absolut necesară. Această necesitate derivă din performanţele diferite ale modelelor europene în ceea ce priveşte eficienţa şi echitatea. La nivel european, putem evidenţia patru modele sociale: modelul nordic, modelul anglo-saxon, modelul continental şi modelul mediteranean.

Modelul nordic se caracterizează prin niveluri ridicate ale cheltuielilor pentru protecţia socială, un sistem generalizat al bunăstării, intervenţie fiscală extensivă pe piaţa muncii, sindicate puternice, care asigură un nivel relativ omogen al salariilor.

Modelul anglo-saxon se individualizează prin importanţa pe care o au măsurile active pentru combaterea şomajului, precum şi prin

---

[135] Sisson, Marginson, Soft regulation – travesty of the real thing or new dimension? ESRC OEOS Working Paper 32/01, August, 2001

[136] Maria Jepsen, A.S. Pascual, The European Social Model: an exercise în deconstruction,

transferurile monetare orientate în principal către populaţia activă. Sindicatele au o putere mai redusă, iar disparităţile în ceea ce priveşte nivelul salariilor sunt mai mari.

Modelul continental se bazează pe asigurările sociale şi pe sistemele de pensii, iar sindicatele, deşi au o importanţă în declin, îşi menţin influenţa.

Modelul mediteranean se axează pe cheltuielile importante pentru sistemul de pensii, protecţia locurilor de muncă, structură relativ omogenă a salariilor, obţinută prin negocieri colective.

Cele patru modele acţionează diferit în plan social. În timp ce modelul mediteranean dispune de o legislaţie puternică pentru protecţia locurilor de muncă, cel puţin pentru angajaţii permanenţi, modelul nordic oferă ajutoare de şomaj generoase, dar nu are un sistem legislativ pentru protecţia angajaţilor la fel de strict. Gradul de ocupare este sensibil mai ridicat în modelul nordic şi în cel anglo-saxon, diferenţa fiind în mare parte atribuită menţinerii unei rate mai mari de ocupare pentru persoanele în vîrstă şi a unei rate mai scăzute a şomajului pentru tineri.

În termenii celor doi factori : eficienţă şi echitate, situaţia celor patru modele poate fi ilustrată astfel : eficienţa este măsurată, prin capacitatea de a genera niveluri ridicate ale ocupării, iar echitatea, prin capacitatea de menţinere a riscului de sărăcie la un nivel scăzut. Ţările nordice şi continentale se situează peste medie în ceea ce priveşte protecţia împotriva sărăciei, în timp ce cele din modelul anglo-saxon şi mediteranean se situează sub medie. Diferenţa dintre cele două categorii nu este dată doar de redistribuirea veniturilor prin intermediul impozitelor, ci, îndeosebi, de diferenţa în distribuirea capitalului uman. În modelul nordic ponderea populaţiei cu vîrstă între 25 şi 64 ani, care are cel puţin pregătire liceală este de 75%, iar în modelul continental de 67%, faţă de 60% în modelul anglo-saxon şi doar 39% în cel mediteranean.[137] Modelul mediteranean, caracterizat printr-un grad redus de ocupare şi risc ridicat de sărăcie, nu oferă nici echitate, nici eficien-

[137] Liana Ramona Moştenescu, Modele sociale europene. În: Revista Slatina Socială, nr. 2/2009.

ţă. Modelele continental şi anglo-saxon oferă fie echitate, fie eficienţă, în timp ce modelul nordic, asigurînd rate ridicate ale ocupării şi risc scăzut de sărăcie, reuşeşte să combine cel mai bine eficienţa şi echitatea. Acesta este şi motivul pentru care, dintre ţările UE, cele mai bine plasate în competiţia internaţională sunt ţările scandinave.

O abordare sistemică a MSE pune în evidenţă sustenabilitatea modelelor sociale. Modelele care nu sunt eficiente nu reuşesc să asigure un grad ridicat de ocupare, nu vor reuşi să facă faţă constrîngerilor pe care globalizarea, schimbarea tehnologică şi îmbătrînirea populaţiei le impun finanţelor publice. Pe de altă parte, modelele care nu asigură un grad ridicat de echitate se pot dovedi sustenabile. Clasificarea economiilor UE în cele patru modele sociale este foarte utilă atunci cînd vorbim despre reforma politicilor sociale. Provocările pe care le-am amintit: globalizarea, progresul tehnic, îmbătrînirea populaţiei, impun reforma îndeosebi în modelele continental şi mediteranean, unde statul bunăstării se dovedeşte a fi în mare măsură ineficient. Bazîndu-se pe o protecţie legislativă strictă a locurilor de muncă, aceste modele descurajează adaptarea la schimbare şi menţin status-quo-ul. Reforma acestor modele nu presupune dispariţia lor, ci transformarea în direcţia creşterii eficienţei, eventual prin adoptarea unor trăsături din modelele nordic şi anglo-saxon, adaptate la caracteristicile propriei populaţii. Importanţa unei asemenea reforme nu este limitată doar la ţările în cauză, ci vizează întreaga Uniune, întrucît ţările care o compun realizează aproximativ două treimi din PIB-ul UE si 90% din PIB-ul Zonei Euro. Situaţia economică şi socială a acestor ţări afectează funcţionarea Uniunii Europene în ansamblu.

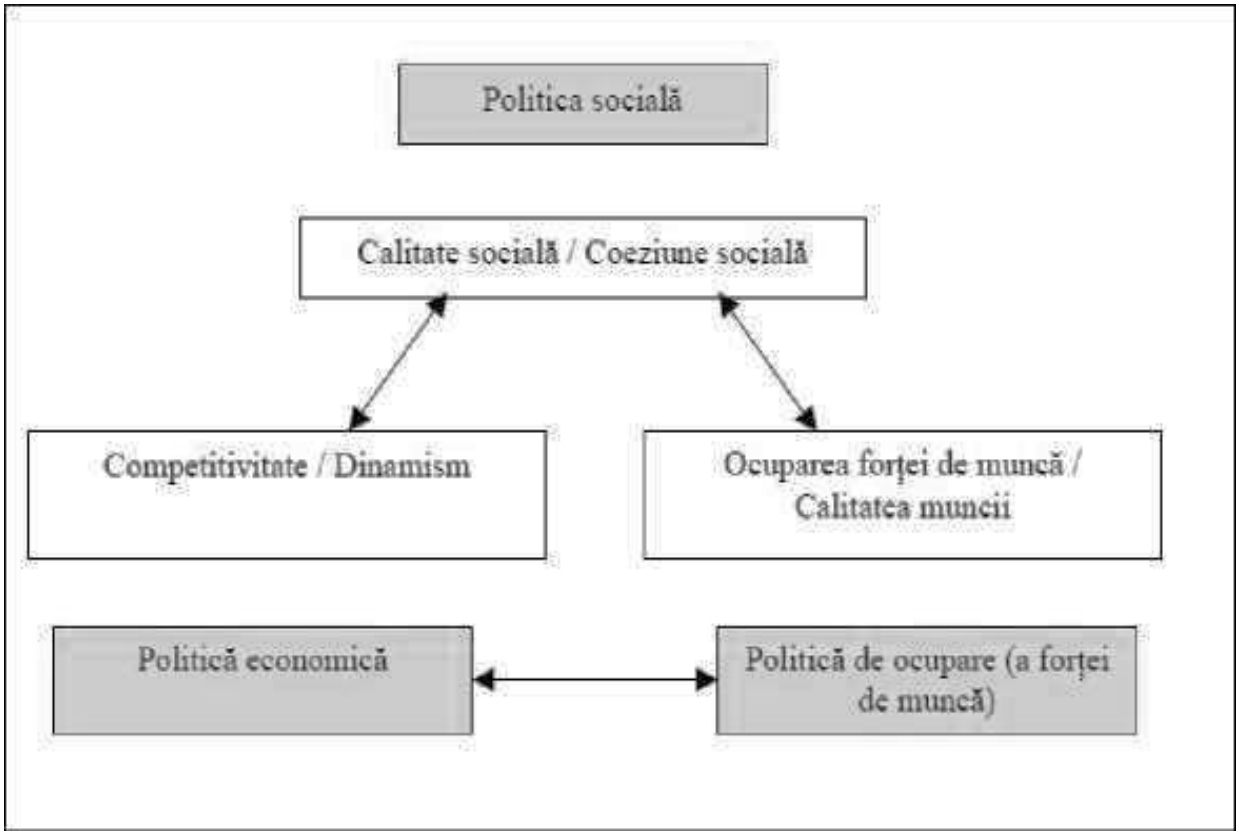
Deşi există angajamente în direcţia coordonării politicilor ocupării forţei de muncă la nivel european, reformele pieţei muncii şi în domeniul social trebuie să fie concepute, şi realizate la nivelul fiecărui stat membru, în concordanţă cu propria situaţie economică, socială şi politică. Coordonarea este utilă în măsura în care se limitează la schimbul de bune practici, pentru a evita pasarea responsabilităţii între autorităţile naţionale şi cele europene.

Actualmente, Uniunea Europeană se confruntă, în planul politicii sociale, cu două provocări majore: pe de o parte teama că procesul globalizării va afecta capacitatea de asigurare a securităţii sociale a indivizilor, pe de altă parte, teama că însăşi politica socială ameninţă capacitatea UE de a se adapta schimbărilor produse de globalizare şi de competiţia internaţională. Lipsa flexibilităţii pieţei muncii combinată cu costurile excesive ale protecţiei sociale sunt considerate un obstacol în calea atingerii eficienţei economice şi a implementării reformelor esenţiale.

Politicile sociale reprezintă un teren al confruntărilor dintre diferite curente ideologice şi practici politice care au promovat fie creşterea rolului statului în reglarea unor fenomene economice cu rezultate sociale negative, fie reducerea implicării statului atît în economie, cît şi în intervenţiile sociale. Perspectiva critică la adresa amplificării politicilor sociale în societate decurge din unele abordări de esenţă liberală sau neoliberală potrivit cărora politica socială are un impact negativ asupra dinamismului economic. Prin mecanismele solidarităţii, grupurile sociale sprijinite prin diverse programe sociale evită pericolul excluziunii sociale care generează clivaje sociale şi inegalităţi profunde. Apoi, politicile sociale coerente promovează un climat social distins, caracterizat prin reducerea tensiunilor şi conflictelor sociale acţionînd pozitiv asupra performanţelor vieţii economice şi politicilor de investiţii. Investiţiile şi viaţa economică eficientă vor genera noi locuri de muncă, oferte salariale, noi posibilităţi de consum. Din toate aceste aspecte rezultă că politica socială nu trebuie considerată ca o activitate publică de consum de fonduri şi resurse umane, ci ca pe un instrument esenţial al dezvoltării economice echilibrate în care pot fi planificate pe termen lung efectele sociale dorite şi chiar cele negative în sensul prevederii acestora. Politica socială are un potenţial important prin feed-back-ul produs în cadrul sistemului de creştere economică şi de ocupare a forţei de muncă.

Dezvoltarea analizei politicilor sociale se integrează în contextul raţionalizării statului şi a activităţii politice ca „producătoare de strategii”. Presupunerea că lumea este un ansamblu de probleme care ar pu-

tea fi rezolvate prin cunoaşterea umană, constituie fundamentul politicilor publice, deci şi a celor sociale. Dezvoltarea civilizaţiei industriale a condus la căutarea unor forme mult mai raţionalizate de organizare a activităţilor statului. În acest mod au apărut politicile publice în administrarea problemelor sociale precum şi specialiştii din diverse domenii ca sociologia, ştiinţa politică, psihologia, ştiinţa economică şi managementul administraţiei publice. Potrivit opiniei lui H. Laswell:[138] *specialistul contemporan în politici publice se concepe pe sine ca pe un integrator de cunoştinţe, acţiuni, deci ca pe un specialist ce aduce la lumină raţionalitatea de care indivizii şi grupurile sunt capabile la un moment dat. El este un mediator între cei ce s-au specializat în diferite arii de cunoaştere şi cei care au responsabilităţi publice*.

Politica socială
Calitate socială / Coeziune socială
Competitivitate / Dinamism
Ocuparea forţei de muncă / Calitatea muncii
Politică economică
Politică de ocupare (a forţei de muncă)

Sursa: www.bacauinteractiv.ro/files/3_Politici%20publice%20Social.pdf

Pentru modelul social actual, UE nu acceptă ca alternativă modelul neoliberal american, ci un model cu accent pe dezvoltare, în care statul bunăstării să aibă un rol important. Liderii politici din Europa vorbesc despre un MSE, bazat pe performanţe economice, pe un nivel

[138] H. Laswell[138] (The Emerging Conceptions of the Policy Sciences, 1970)

ridicat al protecţiei sociale, pe educaţie şi dialog social. Paradigma modelului social european constă în faptul că politica economică, a ocupării şi cea socială formează un triunghi, în cadrul căruia ele trebuie să se stimuleze reciproc. Aceste interacţiuni pozitive ar trebui să creeze un cerc virtuos şi sustenabil al progresului economic şi social.

O ilustrare a faptului că UE caută o cale proprie în încercarea de a-şi creşte competitivitatea concomitent cu menţinerea unui anumit nivel al protecţiei sociale este şi conceptul de flexicuritate, care combină flexibilitatea în ceea ce priveşte piaţa muncii, cu o protecţie socială relativ ridicată a şomerilor şi politici active de ocupare. Conceptul se bazează pe ideea că flexibilitatea şi securitatea nu sunt contradictorii, ci complementare, şi chiar se pot susţine reciproc. Aceasta presupune o protecţie mai scăzută a forţei de muncă împotriva riscului de pierdere a locurilor de muncă, fiind vizate reglementările cu privire la disponibilizarea personalului, combinată cu ajutoare de şomaj ridicate şi o piaţă a muncii, care să funcţioneze pe baza dreptului şi obligaţiei şomerilor la pregătire profesională. Conceptul de securitate a locurilor de muncă este înlocuit cu unul mai larg, de securitate a ocupării.

UE ia în prezent în calcul acest concept ca bază a unui viitor model social european, avînd în vedere rezultatele pozitive pe care le-a avut în Danemarca, unde rata şomajului a scăzut sub 4%, în condiţiile unei protecţii sociale încă suficient de importante. Dincolo de aceste rezultate pozitive, există totuşi numeroase semne de întrebare cu privire la transferabilitatea lui şi la alte economii decît cele nordice. Dialogul dintre angajaţi şi angajatori este o parte importantă a acestui concept, dar, la nivelul Uniuni Europene, există ţări care n-au o tradiţie prea puternică din acest punct de vedere (ţările Europei Centrale şi de Est), precum şi ţări în care relaţia patronat-sindicate a fost în general destul de tensionată de-a lungul timpului. Este vorba despre ţările mediteraneene. Pe de altă parte, caracterul nepopular al măsurilor prevăzute de reforma protecţiei sociale impune dezvoltarea unui dialog, drept condiţie esenţială a reuşitei reformei. Rămîne de văzut în ce măsură şi în cît timp aceste ţări vor reu-

şi adoptarea viziunii statelor nordice în ceea ce priveşte dialogul social. Este interesant, în acest sens, UE are capacitatea să modifice relaţia care există între obiectivele politicii economice, politicii ocupaţionale şi ale politicii sociale, obiective considerate, în general, antagoniste, într-o relaţie de susţinere şi stimulare reciprocă. Dincolo de mirajul pe care o asemenea concepţie îl creează, performanţele UE în direcţia îndeplinirii obiectivelor Agendei Lisabona ridică numeroase semne de întrebare cu privire la realismul ei. Oficialii europeni consideră că decizia de a reforma MSE nu poate ţine cont doar de problema eficienţei şi competitivităţii economice, în contextul în care UE se confruntă cu probleme serioase în plan social, desemnate de: şomaj, îmbătrînirea populaţiei, care se adaugă celor economice: globalizare, inovare tehnologică. Din acest motiv, reforma MSE este una dintre cele mai dificile pe care UE trebuie s-o soluţioneze. Modernizarea MSE presupune adaptarea la noile cerinţe socioeconomice şi la provocările cu care economia europeană se confruntă, în contextul a două principii la care UE nu este dispusă să renunţe: perspectiva conform căreia politica socială este considerată un factor productiv şi convingerea că lipsa unei politici sociale „*adecvate"* va genera un cost economic, social şi uman care depăşeşte cheltuielile sociale şi redistribuirile financiare.

Aşadar, în cadrul Modelului Social European, performanţele economice şi progresul social sunt considerate indisolubil legate, ceea ce trasează în mod clar orientarea strategică a politicii sociale a UE. *Modernizarea MSE pune accent pe menţinerea solidarităţii, în special în ceea ce priveşte sistemele de pensii şi de îngrijire a sănătăţii şi pe realizarea unui stat activ al bunăstării care să încurajeze participarea la piaţa muncii.*[139] Statele membre ale UE, ca şi cele candidate la aderare îşi propun, după cum rezultă din numeroase documente oficiale europene sau studii academice, să redefinească şi să realizeze un model social european, păstrînd elementele de protecţie socială, pe care intenţionează

[139] Constantin Grigorescu, Maria Poenaru, Maria Molnar, Dimensiunea socială a Uniunii Europene. În : Oeconomica, 2002. P.203

să le modernizeze, adaptîndu-le noilor cerinţe economice. Provocarea este de a aplica principiile modelului social european la propriile condiţii economice, instituţionale şi sociale.[140] Privind prin prisma sustenabilităţii politicii sociale, înţelegem dorinţa UE de a menţine şi obiectivul creşterii competitivităţii economice. În condiţiile menţinerii MSE, creşterea economică şi a competitivităţii sunt singurele şanse de sustenabilitate a acestuia pe termen lung. Măsura în care cele două obiective: economic şi social, sunt compatibile este, însă, discutabilă.

Agenda socială a UE menţine ca priorităţi : ocuparea deplină, integrarea socială, nediscriminarea, sistemul de protecţie socială adecvat din punct de vedere al cerinţelor sociale. Agenda socială acoperind perioada de pînă în 2010 a fost, mai curînd, un document orientativ, decît un set de măsuri concrete. În cel mai optimist scenariu posibil, UE trebuia să găsească modalitatea prin care să înlăture neconcordanţele dintre politica socială şi performanţele economice, dintre echitate şi eficienţă. Modelul teoretic al coeziunii şi stabilităţii sociale, care stimulează creşterea economică, poate fi unul valid, dar în practică se dovedeşte a fi din ce în ce mai greu de susţinut. Costurile crescînde ale coeziunii sociale sunt tot mai puţin acceptate, ceea ce pune în pericol stabilitatea socială a UE. Și iată aici politica de coeziune este ca un catalizator pentru finanțări suplimentare din fonduri publice și private, deoarece aceasta impune statelor membre cofinanțarea din bugetul național și generează totodată încredere în rîndul investitorilor. Luînd în calcul contribuțiile naționale și alte investiții private, impactul politicii de coeziune pentru perioada 2014-2020 este estimat la aproximativ 450 de miliarde de euro. [141] Prioritățile politicii de coeziune cuprind 11 obiective tematice, orientate către îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi activitate a cetăţenilor în baza dezvoltării durabile a economiilor naţionale.

Aşadar, politicile sociale îndeplinesc o serie de funcţii care, la rîndul lor, sunt influenţate de contextul social, economic şi cultural al

[140] Karppinen J, Social policy - a toole for productivity and competitiveness, , director's diary communique, European Foundation for the Improvement of Living and working conditions, issue 9, October 2006.
[141] http://ec.europa.eu/regional_policy/ro/policy/what/investment-policy/

societăţii. Funcţiile reglative sunt legate de faptul că mecanismele de reglare specifice pieţei nu pot prin ele însele să asigure bunăstarea socială fiind nevoie de intervenţia statului. Prin caracterul lor, intervenţiile caută să reglementeze o serie de disfuncţii sau conflicte prin mecanisme de negociere contribuind astfel la menţinerea ordinii sociale. Funcţiile compensatorii se mobilizează împotriva unor consecinţe negative asupra societăţilor care-şi au originea într-un anumit tip de dezvoltare ce nu utilizează în totalitate forţa de muncă şi nu poate contracara inegalitatea social-economică. Funcţiile de apărare caută să lupte împotriva unor perturbări interne cauzate de o rată înaltă a criminalităţii, folosirea drogurilor, violenţă. Funcţiile protective au în vedere protejarea populaţiei în raport cu anumite situaţii de risc care au devenit din ce în ce mai numeroase în societăţile contemporane. Aici intră asigurările de bătrîneţe, de boală sau incapacitate de muncă. Tot în acest context se înscrie şi politica de protecţie a unor grupuri sociale defavorizate cum ar fi persoanele cu dezabilităţi, familiile numeroase, adolescenţii şi tinerii. Funcţiile de satisfacere a unor nevoi colective sunt legate de acele nevoi colective care nu pot fi acoperite eficient prin mecanismele de funcţionare specifice pieţei. Învăţămîntul, sănătatea, cultura, ştiinţa întră în sfera politicilor sociale prin acele programe care au drept obiectiv asigurarea accesului la servicii educaţionale, medicale, la ceea ce reprezintă dezvoltare tehnologică şi ştiinţifică

Modelul Social European din necesitate este sensibil la problema inegalităţilor sociale şi economice, de aceea coeziunea socială a fost considerată principala caracteristică a MSE. Prin promovarea coeziunii economice şi sociale, statele membre au în vedere implementarea seturilor de acţiuni care să asigure oportunităţi pentru toţi cetăţenii UE şi, în consecinţă, să reducă riscul excluziunii sociale. Conceptele coeziunii şi excluziunii sociale sunt întîlnite în mod curent atît în mediul academic, cît şi în discursul politic; sunt folosite pentru a descrie experienţa europeană în încercarea de promovare simultană a creşterii economice şi a coeziunii sociale.

3. Dimensiunea socială a integrării europene

În Declaraţia Universală a Drepturilor Omului sunt proclamate drepturile fundamentale politice, sociale, economice şi culturale. Prin adoptarea Declaraţiei…, ONU recomandă statelor membre să le garanteze prin legislaţia naţională şi să le aplice în practică, adică să-şi onoreze promisiunile date cetăţenilor. Cunoscîndu-şi drepturile fundamentale, garantate de statul contemporan, de regulă democratic de drept, cetăţeanul află că are dreptul la securitate socială, la muncă, la protecţie împotriva şomajului, la condiţii de muncă echitabile şi satisfăcătoare, la o remuneraţie capabilă să asigure fiecărui individ şi familiei sale o existenţă corespunzătoare demnităţii umane. În cazul absenţei resurselor necesare, statul trebuie să asigure servicii sociale necesare pentru a contracara consecinţele negative ce decurg din funcţionarea nesatisfăcătoare a pieţei muncii sau a altor politici publice ca cele de sănătate, educaţie, de apărare a securităţii indivizilor. Problema prioritară a Europei în ansamblul ei se rezumă la elaborarea programelor şi susţinerea proiectelor solicitate de cele două tendinţe mondiale: globalizarea economică şi regionalizarea politică. La nivel mondial, globalizarea economică a pus accent pe liberalizarea pieţelor, creşterea competitivităţii, flexibilitatea pieţii muncii, anularea subvenţiilor acordate de stat, reducerea mijloacelor financiare puse anterior la dispoziţia statului bunăstării generale. La intersecţia celor două milenii, în statele Europei occidentale, pragmatismul economic şi ignorarea problemelor sociale ale cetăţenilor a condus la creşterea numărului şomerilor pînă la 20 mln., iar al săracilor – 50 mln. Consolidarea instituţiilor europene conduce la actualizarea tematicii sociale şi reflectarea ei în documentele comunităţii. Este vorba despre: asistenţa medicală, educaţie, eliminarea sau diminuarea sărăciei, care în ultimele decenii apreciate ca obiective ale politicilor sociale, statul asumîndu-şi funcţii tot mai largi în aceste domenii.

În domeniul politicii sociale, al politicilor publice, sunt selectate nevoile primare ale grupurilor ţintă: pensionari, persoane cu dezabilităţi,

studenţi, bolnavi cronici etc. Este cunoscut faptul că în procesul consolidării Comunităţii Europene, interesele şi obiectivele economice au fost întotdeauna prioritare. Tratatul de la Roma (1957), prin care s-a înfiinţat Comunitatea Economică Europeană, descrie necesitatea unei pieţe europene unice – SEM, în care concurenţa şi comerţul liber sunt propuse în calitate de principii de bază. Astfel, aspectele sociale au fost din primul Tratat trecute într-un plan secundar. Însă odată cu relansarea integrării la mijlocul anilor ’80 preocupările pentru dimensiunea socială s-au intensificat şi au culminat cu elaborarea Cartei Sociale, semnată în decembrie 1989 de majoritatea absolută a statelor membre ale Comunităţii. *Carta europeană a drepturilor fundamentale are o mare importanţă în evoluţia Uniunii Europene (UE) şi, în consecinţă, pentru mişcarea sindicală şi pentru politicile sociale comunitare. Pentru prima dată de la crearea Comunităţii Economice Europene în 1957, Carta expune, într-un singur text, ansamblul drepturilor sociale, economice, civile şi politice de care pot beneficia toţi cetăţenii europeni. Este, de asemenea, singurul text de acest tip la nivel internaţional. Este vorba de drepturi, de principii şi de valori inalienabile pe care instituţiile UE trebuie să le ia în considerare atunci cînd construiesc şi aplică legislaţia europeană*[142]. Anii '90 au marcat o nouă dezvoltare a politicii sociale la nivel supranaţional, cel mai remarcabil succes fiind includerea acestui domeniu în tratatele de bază ale Uniunii Europene de la Maastricht (1992) şi Amsterdam (1997).

Abordarea teoretică a politicii sociale comunitare, le permite savanţilor Anthony Atkinson, Sandrine Cazes, V. Naumescu, Tudor Ştefănescu, George Poede să evidenţieze 4 fenomene, care în mod necesar trebuie plasate la baza programelor politicii sociale: *libera circulaţie a muncitorilor, dumpingul social şi turismul social, eficienţa economică şi coeziunea socială*[143].

Libera circulaţie a muncitorilor (termenul oficial „workers" se referă la toate categoriile de lucrători, indiferent de domeniu şi de nive-

[142] site-ul web al CES : http ://www.etuc.org/ r/287

lul de calificare) reflectă principiul fundamental al liberei circulaţii a persoanelor în Uniunea Europeană. Realizarea în practică a principiului dat impune necesitatea transferului drepturilor lucrătorilor dincolo de graniţele naţionale, aşa încît persoanele care se angajează într-o altă ţară să nu-şi piardă securitatea socială de care s-au bucurat în ţara lor de origine. Amintim că art. 48-51 ale Tratatului de la Roma stipulează că muncitorii care se mută dintr-o ţara în alta vor beneficia de drepturile sociale existente în ţara gazdă. *Drepturile sociale fundamentale ale muncitorilor reprezintă o bază de dispoziţii comune minime pentru toate statele membre ale Uniunii Europene*[144]. Acest studiu are o actualitate sporită în condiţiile BREXIT, cînd, pe de o parte, statele membre ale comunităţii europene manifestă îngrijorarea în raport cu cetăţenii lor, aflaţi la muncă în Marea Britanie, iar, pe de altă parte, liderul executivului britanic cere asistenţă socială pentru cetăţenii lor, care muncesc şi locuiesc pe teritoriul statelor europene. Negocierile între Uniunea Europeană şi Marea Britanie vor decurge anevoios, deoarece sunt multiple probleme complexe, care pot fi soluţionate doar în comun.

Dumpingul social şi turismul social. Inegalităţile în asistenţa socială prestată de statele membre ale comunităţii europene dezvoltate, din nord-vestul continentului, atestate ca urmare a realizării liberei circulaţii a muncitorilor, au impus instituţiile Uniunii Europene să descifreze conţinutul fenomenului: *dumpingul social şi turismul social*. Statele dezvoltate au adoptat măsuri concrete pentru a reglementa valul de muncitori veniţi din regiunile sudice ale Europei. Prin reprezentanţii lor în Comisia Europeană, liderii acestora au exercitat presiuni în scopul adoptării unei politici sociale rezonabile la nivel comunitar. Permisiunea mişcării libere a muncitorilor a fost discutată de mai multe ori la şedinţele European Round Table (ERT).[145]

O importanţă deosebită la nivelul comunităţii statelor europene se acordă muncitorilor emigranţi, astfel prin intermediul Cartei sociale euro-

[144] Victoria Bucătaru, Victor Chirilă, Ghid European. – Chişinău: Cartier, 2013, 224 p., P.18-19.
[145] Le Monde Diplomatique, iulie, 1998.

pene le sunt garantate anumite drepturi, atît pentru a înlesni accesul la muncă cît şi pentru a-i proteja, pe ei şi pe familiile lor, împotriva unor anumite forme de discriminare odată ce sunt angajaţi. Securitatea socială a muncitorilor emigranţi presupune respectarea principiilor: egalităţii, cumulului — muncitorul emigrant poate beneficia într-o ţară, de aceleaşi prestaţii sociale (boală, invaliditate, bătrîneţe, şomaj, deces) ca în ţara de proveniență; exportabilităţii — prestaţiile sociale pot fi vărsate în alte state comunitare. Totodată sunt aplicate interdicţii ale prestaţiilor duble — oricine a cotizat la regimul de securitate socială în două sau mai multe state membre, în aceeaşi perioadă, nu poate beneficia de prestări similare.

Eficienţa economică a constituit un argument serios în favoarea dezvoltării politicii sociale comunitare**.** În opinia savantului George Poede, expusă în lucrarea *Politici sociale* citim: *La scara statului, ţările Europene nu reprezintă doar democraţii libere ci şi state ale redistribuirii, adică state ale bunăstării, în care se încearcă să fie ajutate persoanele dezavantajate - care şi-au pierdut capacitatea de a muncii, din diferite motive: boală, şomaj etc. La scara societăţii, pe lângă oferirea oportunităţilor individuale de atingere a împlinirii (fericirii), societăţile Europene promovează solidaritatea dintre indivizi care întăreşte de altfel, coeziunea socială*[146]**.**

De la O. Bismarc, J-M Keyns şi L. Erhard concepţia sistemului economiei de piaţă, orientată către problemele sociale ale comunităţii este corelată cu necesitatea adoptării unui acord între stat, bussines şi societate. La sfîrşitul secolului al XlX-lea, Otto von Bismarck pune bazele unui sistem de asigurare a sănătăţii (1883), urmat de unul de asigurări în caz de accident. Apar programe de asigurare în caz de bătrîneţe şi invaliditate. Sistemul german va deveni un model pentru programele de politică socială pentru multe ţări europene. Reprezentantul tipic al formei Statului Bunăstării Generale este John Maynard Keynes. Ideea fundamentală este aceea că redistribuirea bogăţiei naţionale prin intermediul transferurilor sociale este profitabilă pentru creşterea economică. În lucrarea sa

[146] George Poede, Politici sociale, site-ul web al CES : http ://www.etuc.org/ r/287

Teoria generală a utilizării forţei de muncă, a dobânzii şi a monedei, Keynes preconizează o largă extindere a funcţiilor statului, fapt ce implică o politică economică (acţiunea asupra ratei dobînzii pentru a încuraja investiţiile şi cheltuieli publice sub forma lucrărilor publice care creează locuri de muncă, stimulînd prin salarii „cererea efectivă") şi o politică socială (transferuri sociale sub forma prestaţiilor.

Caracteristicile esențiale ale modelului keynsian sunt: corelarea obiectivelor dezvoltării social-economice cu angajarea în cîmpul muncii a tuturor membrilor comunității. Să ne amintim principiul societății utopice: Cine nu muncește nu mănîncă sau a societății comuniste: De la fiecare după capacități, fiecăruia după necesități. Principiul modelului kensyan a contribuit la dezvoltarea economiilor statelor europene și a economiei comunitare per ansamblu, deoarece în primii ani postbelici sistemul economic nu era funcțional deoarece nu ajungeau resurse umane. Politica socială în cadrul modelului keynsian avea rolul de instrument, ce asigura cu forțe de muncă subsistemul sănătății, al serviciilor, protecției sociale. Primind ajutorul garantat din partea statului, care deseori înlocuia salariul, dar în cele mai dese cazuri, era un supliment important, cetățenii au redobîndit speranța de viață, pierdută în anii războiului. Speranța de viață este un factor edificator al vieții individuale și sociale. Astfel pot fi explicate rezultatele modelului kensyan, fixate de indicatorii creșterii economice, realizările importante din domeniul industriei, creșterea consumului și angajarea totală a adulților în cîmpul muncii.

Savanţii au pus la dispoziţia autorităţilor statului german studii despre sărăcie corelate cu sistemele de asistenţă socială**.** În baza acestora a fost adoptată, în anul 1962, Legea federală despre acordarea ajutorului social care garanta un supliment financiar tuturor rezidenţilor care nu dispuneau de resurse suficiente pentru a atinge un minimum sociocultural de subzistenţă. Suma garantată reprezintă nivelul german al sărăciei. El a fost fixat prin raportarea la venitul considerat necesar pentru a satisface nevoile esenţiale considerate normale şi a fost elaborat pe ba-

za unor anchete asupra bugetelor de gospodărie. Raportarea la un coş de consum zilnic ridică în acelaşi timp problema percepţiei sociale a nevoilor. Analistul trebuie să aibă în vedere bunurile care intră în compoziţia coşului alimentar, precum şi preţurile acestora. Lista bunurilor normale este stabilită de Asociaţia germană pentru asistenţa publică şi privată - *Deutscher Verein fur offentliche und Private Fursorge* - şi transmisă guvernului. Costul real al vieţii este fixat de guvernul landului.

Experienţa Marii Britanii în domeniul asistenţei şi protecţiei sociale ne oferă posibilitatea de a observa evoluţia asistenţei sociale oferită de statul britanic pe parcursul a patru decenii, începînd cu anul 1948, cînd a fost adoptată alocaţia de asistenţă, cunoscută ca *national assistance, înlocuită* în anul 1966 de *supplemetary benefit* , iar din anul 1988 *income support* garantează tuturor persoanelor un nivel minim de trai, cu excepţia celor care au un loc de muncă.[147]

În Republica Moldova sărăcia este flagelul cel mai important, care susţine multiplicarea stărilor negative din societate. Oamenii sunt săraci, deoarece nu au oportunităţi de câştiguri salariale şi alte venituri, de creştere economică şi participare socială, acces la servicii publice, la o educaţie de calitate şi servicii de sănătate de calitate etc. *Reducerea veniturilor reale ale populaţiei, creşterea cheltuielilor, pe un fundal al creşterii şomajului şi sărăciei rurale formează adevărate focare de inegalităţi în societate şi în dezvoltarea durabilă a ţării per ansamblu. Lipsa veniturilor, sărăcia extremă în special în spaţiul rural marchează un grad redus de accesibilitate a populaţiei la servicii, ca cele de sănătate şi utilităţi publice, inclusiv cele digitale, iar aceasta, la rîndul său, creează inegalităţi şi discrepanţe. De asemenea, lipsa veniturilor reduce din posibilităţi privind accesul la educaţie, precum şi urmărirea unei (re) calificări profesionale sau chiar a unei idei antreprenoriale. Toate acestea conduc, pe termen mediu şi lung, la creşterea migraţiei forţei de muncă, ca-*

[147] Anthony Atkinson, Sandrine Cazes - Mesures de la pauvrete et politiques sociales : une etude comparative de la France, de la RFA et du Royaume-Uni, revue de l'OFCE, Paris, Presse de la Fondation nationale des sciences politiques, nr. 33, octobre 1990, p. 122.

re generează turbulenţe pe piaţa muncii.[148] Raportul Naţional de dezvoltare umană pentru anii 2015-2016, oferă conducătorilor Republicii Moldova o analiză amplă a sărăciei, a cauzelor şi consecinţelor ei negative.

Coeziunea socială. În Tratatul de la Roma, art. 130 a, se menţionează că «Comunitatea va dezvolta şi accentua acţiunile care să conducă la sporirea coeziunii sale economice şi sociale». Fenomenul coeziunii sociale îşi propune să diminueze impactul progresului tehnologic, aşa încît cetăţenii statelor membre ale Uniunii Europene să perceapă că sunt beneficiarii direcţi ai rezultatelor extinderii UE şi integrării europene**.** În tratatul de la Maastrit, art.2 se specifică că *Uniunea va şi îşi va propune ca obiective viitoare promovarea progresului economic şi social care să fie echitabil şi susţinut... prin întărirea coeziunii economice şi sociale; Uniunea va avea ca deziderate proprii. un înalt nivel de ocupare a forţei de muncă şi protecţia socială, creşterea standardelor de viaţă şi a calităţii vieţii, coeziunea economică şi socială între statele membre*[149]**.** Tratatele europene de la Maastrit şi Amsterdam plasează coeziunea economică şi socială în „acquis communautaire".

Semnificaţia pe care o oferă instituţiile europene coeziunii sociale încurajează savanţii să cerceteze fenomenul, implicaţiile acestuia în viaţa persoanei, grupului social şi comunităţii umane. La nivel teoretic fenomenul coeziunii sociale este abordat de filosofia politică, de filosofia integrării europene. Termenul *coeziune socială* a fost utilizat pentru prima dată de Emile Durkheim. Prin coeziunea socială se subînţelege: un mod de organizare al societăţii, caracterizat de o relaţie de interdependenţă susţinută de loialitatea şi solidaritatea membrilor ei. Componentele coeziunii societăţii sunt: consolidarea relaţiilor sociale, recunoaşterea şi respectarea valorilor de către toate grupurile sociale, adoptarea unui model comun de interpretare al valorilor/ proceselor/ evenimentelor/ actelor, trăirea unei identităţi comune şi al aceluiaşi obiectiv al comunităţii, încredere manifestată de către fiecare mem-

[148] Complexitatea inegalităţilor şi disparităţilor în dezvoltarea umană./Raportul Național de dezvoltare umană pentru anii 2015-2016. Republica Moldova. – Chișinău 2016, 108 p., P.7.
[149] Tratatul de la Maastrit, art.2

bru/grup social în raport cu alte persoane. Conceptul coeziunii sociale redimensionează: existenţa unor valori/sentimente în baza cărora este definită apartenenţa la un grup social; capacitatea societăţii umane de a asigura egalitatea între membrii săi şi de a preveni marginalizarea oricăror cetăţeni; capacitatea formele de participare a individului la procesul decizional de a respecta principiile democraţiei şi de a-şi demonstra eficienţa; capacitatea societăţii de a media conflictele dincolo de resurse şi putere şi de a tolera controversele; capacitatea societăţii de a media diversitatea politică.

Analiza teoretico-conceptuală a fenomenului coeziunii sociale ne permite să deosebim unele controverse. De exemplu, Jenson evidenţiază în conceptul de coeziune socială 5 dimensiuni: apartenenţă, participare, legitimitate, recunoaştere, incluziune, iar O'Conner consideră că coeziunea socială acoperă 3 aspecte: valori, identitate, cultură ce definesc o anumită comunitate; diferenţe, divizări, inegalităţi şi inechităţi, diversitate culturală, divizări geografice; asociaţii şi reţele, infrastructură, valori şi identitate; Woolley distinge 3 căi de definire a coeziunii sociale: ca absenţă a excluziunii sociale; ca interacţiuni şi conexiuni bazate pe capitalul social, ca valori împărtăşite şi comunităţi de interpretare axate pe o identitate de grup. Excluziunea socială poate fi conceptualizată drept o insuficienţă a sistemelor: democratic şi legal, care promovează integrarea civică; piaţa muncii care promovează integrarea economică; bunăstarea, care promovează integrarea socială a persoanei, familiei şi comunităţii care promovează integrarea interpersonală.

Înţeleasă ca un atribut individual, exclusivitatea socială este definită ca inabilitatea de participare la viaţa socială (dezavantaj sociopolitic) şi un nivel scăzut al bunăstării (dezavantaj economic). Estimată ca caracteristică societală, excluziunea socială se referă la o deteriorare la nivelul coeziunii sociale, cauzată de modul în care instituţiile reglementează distribuţia bunurilor într-o societate. *Marginalizarea şi excluderea socială sunt procese social-economice şi mai puţin depind de factori culturali şi normativi. Acestea sunt primele simptome ale pola-*

rizării societăţii şi apariţiei fisurilor în structura ei, care formează şi dezvoltă inegalităţi de sistem, cu acces limitat la diverse servicii publice şi sociale, inclusiv ocupare, educaţie de calitate, servicii de sănătate şi utilităţi. Marginalizarea reprezintă poziţia socială periferică a indivizilor sau a grupurilor sociale care înfruntă oportunităţi inegale pentru diverse poziţii sociale deoarece sunt săraci. Paradoxal, dar aceşti indivizi sunt săraci deoarece nu au un loc de muncă, un venit stabil, nu au locuinţă în proprietate. societate[150]. În acest context, conceptul de coeziune socială se află în relaţie cu cel de calitate a vieţii.

Conceptul de calitate a vieţii este elaborat şi promovat în secolul XX. Încercări de teoretizare a fenomenului întîlnim la grecii antici: Platon şi Aristotel. Platon insista asupra faptului că oamenii pot fi fericiţi doar într-o cetate bine organizată. Prin aceasta, Platon a lansat un nou subiect al dezbaterilor ştiinţifico-filosofice asupra rolului statului în crearea bunăstării individuale. În opera lui Aristotel găsim prima analiză aprofundată a conceptului de viaţă bună. Eudaimonia – tradusă forţat ca fericire, Aristotel o ridigă la rangul de valoare umană supremă, nu este o stare psihologică, ci o acţiune întreprinsă de om, cu scopul de a trăi în acord cu propriul Eu, adică de a-şi actualiza potenţialul. În opinia lui Aristotel, conceptul de viaţă bună este multidimensional şi presupune existenţa mai multor bunuri: bunăstare materială, sănătate, prieteni, noroc, într-o măsură suficientă ca să permită practicarea virtuţilor morale şi a celor intelectuale.[151]

În literatura de specialitate sunt evidenţiate trei modalităţi de interpretare a conexiunilor celor două concepte şi respectiv fenomene sociale:

1. Deşi coeziunea socială reprezintă un atribut al unei societăţi, ea se recunoaşte şi se identifică în comportamentele, atitudinile şi modalităţile de evaluare ale membrilor săi.

2. Elementele coeziunii sociale ale societăţii pot avea un impact direct asupra calităţii vieţii individului.

---

[150] Complexitatea inegalităţilor şi disparităţilor în dezvoltarea umană./Raportul Național de dezvoltare umană pentru anii 2015-2016. Republica Moldova. – Chişinău 2016, 108 p., P.7.

[151] Roşca Ludmila, Filosofia. Ghidul afacerii de succes. – Chişinău: Print-Caro, IRIM, 2013, 324 p., P.296-318.

3. Coeziunea socială afectează calitatea vieţii unui individ sub toate aspectele ei. În opinia lui Ralph Darendorf o societate coezivă „…oferă oportunităţi tuturor membrilor săi în cadrul unei reţele de acceptare, a valorilor şi instituţiilor. O astfel de societate este una a incluziunii”.

Teoria lui Robert Dahl abordează problema coeziunii sociale în condiţiile unui pluralism de grupuri de interese. Indivizii se alătură sau părăsesc grupurile în măsura în care reuşesc să promoveze interesele în mod similar, coaliţiile apar sau se dezintegrează în măsura în care atingerea scopurilor sau eşecurile îi determină să-şi schimbe strategia.[152] Coeziunea socială este asigurată, mai întîi, prin apartenenţa multiplă care plasează individul într-o pluralitate de grupuri. În al doilea rînd, procesele decizionale par să nu favorizeze nici un grup singular sau individ , ci permit grupurilor care pierd bătălia politică să-şi reconfigureze interesele în diferite moduri, prin diferite instituţii şi prin diferite coaliţii pentru a putea cîştiga altă dată. A treia modalitate de asigurare a coeziunii sociale este credinţa în democraţie, caracteristică majorităţii sociale. Robert Dahl evidenţiază particularităţile societăţi coezive, subliniind:

- Existenţa unor valori împărtăşite şi a sentimentelor de apartenenţă la un grup de oameni;

- Capacitatea de a asigura egalitate între membrii săi şi de a preveni marginalizarea oricăror cetăţeni;

- Crearea condiţiilor favorabile participării diferitor elemente ale sistemului politic (partide, sindicate, guverne etc.) la procesul decizional;

- Capacitatea de a media conflictele şi de a tolera controversele;

- Capacitatea de a media diversitatea politică, acceptarea pluralismului de opinii.

La moment, Uniunea Europeană, prin Fondul European pentru Dezvoltare Regională (ERDF), Fondul European Social (ESF), Fondul European pentru „Ghidare" (asistenta) si Garantare Agricola

[152] Dahl Robert, Analysis of Influence in Local Communities/Social Science and Community Action East Lanciug, 1960.

(FAGGF) susţine financiar mai multe programe, orientate către atingerea coeziunii sociale şi garantării securităţii sociale. Securitatea socială reprezintă un aspect important al politicii sociale şi o condiţie indispensabilă a coeziunii sociale. Din momentul apariţiei conştiinţei sociale, oamenii sunt preocupaţi de asigurarea sa şi familiilor lor împotriva riscurilor şi pericolelor. În lumea contemporană riscurile, provocările s-au diversificat într-atît, încît realitatea socială a impus crearea şi dezvoltarea unor forme noi de protecţie socială, bazate pe o solidaritate mai amplă, precum securitatea socială. In opinia lui J. H. Richardson, scopul esenţial al securităţii sociale este acela de „a asigura sprijin comunitar sau colectiv persoanelor, aflate într-o situaţie cînd sunt lipsiţi, temporar sau permanent, de resurse suficiente pentru subzistenţă sau îngrijire medicală de bază”[153]. Colectivitatea strînge de la membrii săi, pe cît posibil proporţional cu capacitatea contributivă a acestora, cotizaţii care alimentează fondurile de ajutor, securitate şi pensii, în beneficiul respectivilor membri şi al persoanelor care fac parte din familiile acestora.

Abordarea teoretică a tuturor elementelor integrării sociale ne permite să evaluăm paşii parcurşi de comunitatea statelor europene, de fiecare stat, care şi-a declarat intenţia de aderare, integrare la Uniunea Europeană. Analiza politologică a dimensiunii sociale a integrării europene ne-a permis să constatăm că rolul statului în economia de piață se modifică odată cu funcționarea legităților pieții libere: concurența și raportul cerere-ofertă. Statul bunăstării sociale garanta unele standarde minime referitoare la venit, alimentaţie, sănătate, educaţie şi locuinţă, asigurate fiecărui cetăţean ca drepturi sociale. În cadrul statului bunăstării, securitatea socială se prezintă ca un model al asigurării sociale contra riscurilor vieţii industriale: accidente la locul de muncă, boli profesionale, şomaj, bătrîneţe. O caracteristică importantă a statului bunăstării sociale se manifestă prin creşterea sectorului public în eco-

[153] John Henry Richardson: „Economic and Financial Aspects of Social Security: An International Survey”, London, George Allen&Unwm, 1960, apud THE AMERICAN POLITICAL SCIENCE REVIEW, American Political Science Association. 2003, disponibil pe http:/0/links.jstor.org/journals

nomie, printr-o deplasare a maselor monetare din sfera productivă în aceea a politicilor şi programelor sociale, prin creşterea raportului dintre cheltuielile publice raportate la produsul intern brut şi prin apariţia unui deficit curent în finanţele publice care se corelează cu o creştere a prelevărilor fiscale raportate la produsul intern brut.

La etapa postindustrială statul dispune de mai puține mijloace, posibilități, pentru a implementa în practică programele de politică socială. Există modalități de a-și păstra eficiența, dar acestea pot fi activate doar în condițiile aplicării principiilor pragmatismului economic, politic, al meritocrației, al transparenței, raționalității, eficienței. Este important de estimat și rolul societății civile, care tot mai activ se implică în redistribuirea transferurilor sociale, în realizarea controlului asupra modului de implementare practică a politicilor sociale. Aceste modificări au fost determinate de caracteristicile societății contemporane: aprofundarea și extinderea globalizării, integrării regionale, reorganizarea structurală a economiei, îmbătrînirea populației, schimbarea modului de viață. Constant în lumea contemporană rămîne obiectivul vizat de politica socială a Uniunii Europene, despre care Anthony Giddens (2005) scria *Modelul Social European combină dinamica economică cu justiţia socială.*

Subiecte pentru meditații și activități practice

1, Caracterizați modelele sociale europene.

2. Numiți valorile promovate de Modelul Social European.

3. Corelați documentele internaționale despre drepturilor fundamentale ale omului.

4. Elaborați modele de politici sociale.

5. Caracterizați programele de politici sociale, adoptate de Guvernul Republicii Moldova.

Bibliografie selectivă

1. Alber J. The European Social Model and the United States. *European Union Politics* 7 (3):2006, P. 393-419.

2. Anthony, Atkinson, Sandrine, Cazes, Mesures de la pauvrete et politiques sociales : une etude comparative de la France, de la RFA et du Royaume-Uni, revue de l'OFCE, Paris, Presse de la Fondation nationale des sciences politiques, nr. 33, octobre 1990, p. 122.
3. Victoria, Bucătaru, Victor, Chirilă (2013) Ghid European. – Chişinău: Cartier, 2013, 224 p., P.18-19.
4. Chasard, Yves & Preda, Marian. 2000. *Politici sociale în Europa*, Institutul European din România, Bucureşti. 2000.
5. Complexitatea inegalităţilor şi disparităţilor în dezvoltarea umană./Raportul Național de dezvoltare umană pentru anii 2015-2016. Republica Moldova. – Chișinău, 2016, 108 p.
6. Concluziile Preşedenţiei Consiliului European de la Nisa, decembrie 2000, Anexa 1, Agenda Socială Europeană, §11
7. Robert Dahl, Analysis of Influence in Local Communities/Social Science and Community Action East Lanciug. 1960.
8. Jepsen Maria, Pascual Amparo S. The European Social Model: an exercise în deconstruction, Journal of European Social Policy, 15 (3), 2005, pag. 4.
9. Pauna Carmen-coord. Modelul social european – Implicații pentru Romania . Institutul European din Romania, 2006 http://beta.ier.ro/documente/SPOS2006_ro/Spos2006_studiu_4_ro.pdf
10. George Poede, Politici sociale, site-ul web al CES : http ://www.etuc.org/ r/287
11. John Henry, Richardson, Economic and Financial Aspects of Social Security: An International Survey, London, George Allen&Unwm, 1960, apud THE AMERICAN POLITICAL SCIENCE REVIEW, American Political Science Association. 2003, disponibil pe http:/0/links.jstor.org/journals
12. Ludmila Roşca, Filosofia. Ghidul afacerii de succes. – Chişinău: Print-Caro, IRIM, 2013, 324 p., P.296-318.
13. Ştefănescu Tudor (coord.), Politicile Sociale ale Uniunii Europene, Institutul European din România, Bucureşti, 2002.
14. https://biblioteca.regielive.ro/cursuri/economie/politica-sociala-si-de-ocupare-a-fortei-de-munca-32063.htm

Tema IX. PROGRAMELE UNIUNII EUROPENE: NOI OPORTUNITĂŢI PENTRU RM

1. ***Integrarea europeană a Republicii Moldova: de la declarația intenției la obiectiv strategic***
2. ***Politica de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană: responsabilitatea autorităţilor naţionale***
3. ***Integrarea europeană prin europenizare***
4. ***Uniunea Euroasiatică – oportunitate sau capcană pentru Republica Moldova***

1. Integrarea europeană a Republicii Moldova: de la declarația intenției la obiectiv strategic

Redimensionarea acordurilor/ mesajelor transmise de oficialii de la Chişinău conducerii instituţiilor europene supra-statale este o temă prezentă în agenda savanţilor din Republica Moldova, mai ales a specialiştilor din domeniul ştiinţelor socio-umane. Apar mai multe întrebări: De ce Republica Moldova n-a reuşit să satisfacă cerinţele de aderare şi să se alinieze alături de România, republicile baltice la Planul de extindere a UE? Care sunt factorii ce impulsionează procesul de aderare? Pentru a răspunde la acestea şi alte întrebări legate de integrarea europeană, de extinderea Comunităţii Statelor Europene, considerăm necesar să realizăm un studiu interdisciplinar al proceselor de edificare, consolidare, funcţionare a instituţiilor puterii de stat din Republica Moldova, paralel apelînd şi la experienţa altor state care au ieşit din sistemul sovietic, din sistemul comunist, dar care la moment sunt state-membre ale Uniunii Europene.

Actul declarării independenţei şi adoptarea Constituţiei, din 1994, deschide oportunităţi reale pentru schimbarea regimului politic, pentru tranziţia la alt model de funcţionare a instituţiilor puterii de stat, la economia de piaţă. După declararea independenţei a demarat procesul de edificare a statului Republica Moldova, care se declară a fi un stat

democratic de drept. Consultînd documentele UE, aflăm că cele mai importante valori europene sunt: democraţia, statul de drept, drepturile omului, economia de piaţă. Aceste valori sunt susţinute şi de deputaţii din Parlamentul Republicii Moldova, care au semnat Declaraţia de independenţă şi au adoptat Constituţia Republicii Moldova din 1994. Teoretic nu existau obstacole serioase pentru iniţierea procesului de aderare, de integrare. Practic însă constatăm o apreciere diferită din partea structurilor europene a politicii statului Republica Moldova şi a ţărilor baltice. Alegerea acestui model este rezultatul unei analize factoriale. Şi ţările baltice, şi Republica Moldova au ieşit în acelaşi timp de sub acelaşi regim. Nici o ţară n-a avut dreptul la propria politică externă, deoarece, chiar dacă şi se numea uniune de state suverane, republicile unionale, elemente ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, aveau statut de subiect al federaţiei, în care centrul politico-administrativ, situat la Moscova, decidea asupra tuturor problemelor/proceselor vieţii sociale. Administraţiile republicane nu adoptau nici o decizie fără a se consulta cu organele puterii centrale. În astfel de condiţii este complicat să-ţi creşti o clasă de politicieni, manageri patrioţi, capabili să definească interesul naţional şi să depună efort pentru a-i satisface cerinţele. Cu toate acestea unii s-au descurcat mai bine, decît noi.

După iniţierea procesului de consolidare a instituţiilor puterii politice din Republica Moldova, cel mai important obiectiv al activităţii clasei politice este definirea clară a interesului naţional. *Statele baltice au optat clar pentru aderarea la Comunitatea Statelor Europene şi Alianţa Nord-Atlantică, în timp ce conducătorii instituţiilor statului Republica Moldova şi-au propus dezvoltarea unor relaţii mutual avantajoase pe toate planurile*[154]. Deosebirile în modul de abordare a integrării europene de către Republica Moldova şi statele baltice a condus la stabilirea atitudinii diferite faţă de acestea din partea instituţiilor UE. Respectiv, Republica Moldova beneficiază doar de Progra-

[154] Planul de acţiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova. Ghid. – Chişinău: Gunivas, 2006, ISBN 978-9975-908-05-4, p. 27

mul Comunităţii Europene de Asistenţă Tehnică (TACIS), apoi este negociat Acordul de Parteneriat şi Cooperare – un tratat bilateral, axat pe relaţii economice şi comerciale. Indiferent de faptul că conducerea Republicii Moldova se află în stare de incertitudine, se îndoieşte de capacitatea ei de a se detaşa de experienţa trecutului, de relaţiile de subordonare pe care le avea cu Moscova, Uniunea Europeană îi oferă oportunităţi de dezvoltare a unui nou tip de relaţii, reciproc avantajoase. Uniunea Europeană, după lansarea proiectelor, orientate către extindere, este interesantă ca la frontiera ei estică să fie stabilitate politică, economico-financiară. În acest scop este elaborat Programul Politicii Europene de Vecinătate. Însă nici Acordul de Parteneriat şi Cooperare, nici aderarea Moldovei la Politica Europeană de Vecinătate nu presupun integrarea statelor participante la UE. Sunt acţiuni orientate către pregătirea asocierii, verificarea intenţiilor statelor ce doresc să dobîndească statutul de membru al UE. Interesul Europei unite este fixat în formula UE îşi propune să creeze spaţiul libertăţii, securităţii şi justiţiei. Această formulă este propusă de Consiliul Europei în anul 1997. Semnificaţia ei vizează scopul final urmărit de UE în spaţiul de influenţă şi de interes al structurilor europene. În calitate de scop formula *spaţiul libertăţii, securităţii şi justiţiei* presupune un nivel înalt al legalităţii şi ordinii de drept. Realizarea scopului dat este fixată în planurile de activitate a diferitor instituţii europene, preocupate de reglarea relaţiilor dintre statele-membre şi candidate la aderare pe problema securităţii frontierelor interne şi externe, respectarea regimului de vize, măsuri legate de oferirea adăpostului, a politicii imigranţilor, de reglementare a statutului străinilor ce locuiesc temporar pe teritoriul UE.

Poziţia structurilor Europei unite faţă de intenţiile Republicii Moldova este pe deplin justificată empiric. Prima declaraţie a intenţiei RM de a adera la UE este înregistrată în *Declaraţia de politică externă,* adoptată de Parlament, în care se menţionează că semnarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare dintre Uniunea Europeană şi Republica Moldo-

va, în anul 1994 – reprezintă un prim pas spre integrarea europeană a Republicii Moldova. În anul 1996, Preşedintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi adresează un mesaj oficial Preşedintelui Comisiei Europene Jaques Santer, în care exprimă dorinţa cetăţenilor RM de a deveni membru asociat al UE pînă în anul 2000. Generalizînd declaraţiile conducătorilor statului Republica Moldova putem evidenţia mai multe formule, mesajul cărora evoluează de la intenţie la declaraţie; de la declaraţie la formularea clară a obiectivului strategic, fixat în Concepţia Politicii Externe pentru anii 1998-2002, adoptată de Guvernul Republicii Moldova. În Concepţia Politicii Externe a Republicii Moldova se menţionează: *integrarea europeană devine „obiectiv strategic major al ţării”*.

Actualmente, apreciind acele declaraţii putem constata, cu referire la indicatorii temporali, un grad avansat de naivitate al conducătorilor instituţiilor legislative şi executive ale statului moldovenesc. Fixarea finalizării procesului de aderare al Republicii Moldova la Uniunea Europeană pînă în anul 2002, ne vorbeşte despre necunoaşterea de către autorităţile naţionale a condiţiilor şi cerinţelor asocierii la structurile europene. La finele secolului XX, cetăţenii Republicii Moldova nu cunoşteau nici termenul de *europenizare, europenitate.* Noi atunci eram preocupaţi de asimilarea termenilor de identitate, coeziune socială şi suveranitate. În opinia noastră, aici este concentrată cauza deosebirii abordării integrării europene de către cetăţenii statelor baltice şi a celor din Republica Moldova. Ei au ştiut cine sunt. Ei erau conştienţi de identitatea lor etnoculturală. Mai mult decît atît, ei aveau înregistrată în memoria socială imaginea personalizată a hoţului de identitate – poporul rus. Acestea le-au permis în condiţii favorabile să decidă asupra viitorului statului: integrarea în structurile Uniunii Europene şi aderarea la NATO.

Istoria statului moldovenesc conţine mai multe imagini ale hoţilor de identitate etno-cultuală şi demnitate naţională. Cinci secole de dominaţie străină, practic a dezmembrat imaginea fiecărui moldovean despre propria identitate, demnitate şi responsabilitate civică, despre dragostea de ţară, imortalizată doar în poveşti şi cîntece populare. Da-

că mai actualizăm şi teza psihologului, conform căreia: educarea copilului începe cu 25 de ani înaintea naşterii lui, apoi se limpezeşte situaţia reală: n-am avut o clasă politică competentă, patriotă, care ar fi gestionat procesele sociale aşa, încît la timp să fie identificat interesul naţional al moldovenilor, care din cauza politicii anti-româneşti a statului sovietic nu-şi cunoşteau şi nu vorbeau corect limba lor maternă, o scriau în grafie străină pentru ea. Cît priveşte *istoria neamului* generaţiile educate în regimul comunist al sistemului sovietic n-au cunoscut-o decît în forma reducţionistă, în care ideologii au lăsat doar 2 date: 1359 crearea statului moldovenesc feudal şi 1812 – ruperea spaţiului amplasat între Prut şi Nistru de la Moldova şi anexarea lui la Rusia ţaristă. Cu lux de amănunte era descrisă situaţia în aşa numita Basarabie de după anexare. Pe baza acestor informaţii incomplete nu-ţi poţi dezvolta conştiinţa istorică, în baza căreia ai putea să-ţi defineşti identitatea etno-culturală. Intelectualii din Moldova au depus eforturi colosale să sensibilizeze populaţia cu referire la identitatea etno-culturală a moldovenilor, dar rezultatele au fost minime. Pe parcursul a două decenii în Republica Moldova s-a vorbit despre necesitatea cunoaşterii şi definirii identităţii etno-culturale, despre atingerea consensului între grupurile etnice, care convieţuiesc în acelaşi spaţiu şi care logic ar trebui să aibă acelaşi interes: consolidarea şi securitatea propriului stat. Dar realitatea politică, socială este alta: clasa politică şi societatea moldovenească, care prin apartenenţa etnică este divizată în două părţi: vorbitori de limbă română şi de limbă rusă, se pronunţă pentru două modele geostrategice diferite – integrarea în structurile Uniunii Europene; aderarea la Uniunea Euroasiatică. În ghidul analitic: *Uniunea Europeană - Uniunea Euroasiatică: studiu comparat*, autorii descriu potenţialul, viabilitatea ambelor modele.[155]

Asocierea cu oricare model de integrare regională trebuie s-o decidă poporul. Poporul unit în jurul interesului naţional, definit cu clari-

[155] Valentin Beniuc, Ludmila Roşca, Nicolae Afanas, *Uniunea Europeană - Uniunea Euroasiatică: studiu comparat*. Ghid analitic. – Chişinău: S.n. 2015 (Tipogr.Print Caro), 2015, 155 p., ISBN 978-9975-56-243-0.

tate de clasa politică. La rîndul ei, clasa politică trebuie să vină în faţa poporului cu un program de acţiuni orientat către satisfacerea cerinţelor stabilităţii politice. Pentru stabilitatea sistemului politic este necesară consolidarea societăţii moldoveneşti. În acest sens, este actual conceptul coeziunii sociale, al consensului social. Respectarea echilibrului între interesele persoanei, a grupurilor sociale şi ale statului – este condiţia stabilităţii oricărui sistem politic, economic, social.

Naivitatea conducătorilor Republicii Moldova demonstrează necunoaşterea etapelor/proceselor de asociere la structurile Uniunii Europene. În opinia noastră, integrarea europeană a statului naţional presupune parcurgerea integrală a procesului de europenizare. În lucrarea: *Puterea de transformare a UE. Europenizarea prin intermediul condiţiilor de aderare în Europa Centrală şi de Est*, Heather Grabbe se întreabă: De ce au acceptat ţările candidate la aderare la structurile UE o condiţie care contravenea, în mod clar, intereselor lor? Heather Grabbe răspunde: din cauza dependenţei statelor solicitante de structurile UE. Un oficial ungur i-a declarat autoarei în anul 1997: *În orice condiţii aderarea este mai avantajoasă decît neaderarea.* Din acest motiv, statele au iniţiat pregătirile şi negocierile în vederea aderării la UE. După cum menţionează Heather Grabbe, care personal a monitorizat aderarea la UE a statelor: Bulgaria, Ungaria şi Polonia, pregătirile şi negocierile reprezintă procese interconectate, dar fiecare dintre ele are un caracter distinct şi propria logică. Negocierile ţin de „noi şi de ei" şi constituie un proces în care fiecare parte urmăreşte obţinerea celui mai bun rezultat posibil, însă pregătirile pentru aderare ţin de „noi" în viitor şi formează un proces în care candidaţii se aliniază la normele UE şi încearcă să devină asemenea statelor-membre. Europenizarea implică ambele procese[156].

Din anul 1989, exerciţiul de influenţă al UE în regiunea Europei Centrale şi de Est acţiona în mare parte prin condiţiile de aderare, care

[156] Heather Grabbe, *Puterea de transformare a UE. Europenizarea prin intermediul condiţiilor de aderare în Europa Centrală şi de Est.* Trad. Aurelia Pîrliţanu. – Chişinău: Epigraf SRL, 2008 (F.E.P.Tipogr.Centrală), 2008, 248 p. ISBN 978-9975-947-60-2, p.16.

au generat noi metode de europenizare. Pentru ţările candidate din Europa Centrală şi de Est, problema rezidă în implementarea continuă a politicilor UE, în pofida impunerii unei perioade de tranziţie şi a unei incertitudini. Ţările solicitante au fost prinse într-un proces de europenizare a cărui dinamică şi logică existau independent de negocieri. Guvernatorii din aceste state au susţinut procesul deoarece au investit deja fonduri irecuperabile şi capital politic considerabil în scopul alinierii la politicile UE, astfel încît retragerea ar fi devenit prea costisitoare. Mai mult decît atît, statele candidate au devenit elemente a spaţiului politic european, ceea ce i-a încurajat să se comporte ca parteneri ai statelor-membre.

Europenizarea este un domeniu de cercetare şi un concept. Lucrarea dnei Grabbe abordează europenizarea ca pe un proces care vizează modul în care UE a influenţat statele: Bulgaria, Ungaria, Polonia, în problema liberei circulaţii a persoanelor în cadrul pieţei unice şi controlul circulaţiei oamenilor dincolo de frontierele externe ale UE sub regimul Schengen. Europenizarea presupune preluarea politicilor UE şi aplicarea acestora la nivel naţional. Europenizarea, în opinia Heather Grabbe, reprezintă respectarea cerinţelor de aderare şi adoptarea normelor politicilor şi modelul instituţiilor UE.

Problemele reale ale apropierii Republicii Moldova de Uniunea Europeană sunt ascunse în nivelul culturii politice al clasei politice moldoveneşti, în absenţa comunicării politice dintre partidele parlamentare şi extra-parlamentare. După mai mulţi ani de aflare la guvernare, liderul partidului comuniştilor din Moldova – Vladimir Voronin, vorbeşte despre necesitatea coeziunii sociale, promovarea interesului naţional, consolidarea instituţiilor statului. Cu regret, liderii altor partide politice, aflaţi la guvernare, n-au înţeles nici acest lucru, continuă să promoveze interesele de partid, care sunt opuse/contrare intereselor societăţii moldoveneşti. Apare întrebarea: Care ar fi punctele forte desemnate de interesul naţional al tuturor cetăţenilor Republicii Moldova? Un stat puternic, cu instituţii funcţionale, care nu este altceva decît edificarea statului

democratic de drept, satisfacerea tuturor condiţiilor de funcţionare a instituţiilor acestora, activitatea cărora este axată pe satisfacerea necesităţilor primare şi secundare a populaţiei Moldovei.

În concluzie, vreau să menţionez că Programul *Politica Europeană de Vecinătate* oferă diverse oportunităţi pentru soluţionarea problemelor economice, financiare, juridice, politice, cu care se confruntă, la moment, Republica Moldova. Dar pentru a actualiza şi beneficia de oportunităţile oferite, clasa politică din Republica Moldova este obligată să urmeze sfatul lui Confucius: să adopte principiul măsurii, moderaţiei şi să-l realizeze prin abandonarea poziţiilor extreme, axate pe interesul de grup, pe intenţia de a se deosebi de alte partide politice. Cea mai bună soluţie să producem schimbarea în mentalitate, în comportament, în abordarea politicului/socialului, în aprecierea adecvată a interesului naţional.

2. Politica de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană: responsabilitatea autorităţilor naţionale

Semnarea Acordului de Asociere Republica Moldova şi Uniunea Europeană, la 27 iunie 2014, reprezintă un eveniment important pentru ambele părţi, fiecare cunoscîndu-şi şi promovîndu-şi interesul. Pentru Uniunea Europeană este important ca la frontiera sa estică să fie un stat dezvoltat, democratic, integru, cu un sistem politic, economic stabil, dinamic, fiindcă doar un astfel de stat poate asigura securitatea spaţiului comunitar. Avantajele Republicii Moldova în urma satisfacerii cerinţelor cuprinse de Acordul de Asociere sunt mai multe şi cu un impact considerabil asupra vieţii şi activităţii tuturor cetăţenilor.

Un rezultat al activităţii diplomaţilor moldoveni a fost includerea RM în Politica Europeană de Vecinătate, cu atît mai mult că baza juridică şi instituţională a intensificării colaborării exista, fiind cuprinsă de Acordul de Parteneriat şi Cooperare (APC), intrat în vigoare în iulie 1998, activ pînă în anul 2008. Obiectivele vizate de Acordul de Parteneriat şi Cooperare: susţinerea dialogului politic, promovarea comerţului şi investiţiilor, cooperarea în domeniul legislativ, econo-

mic, social, financiar şi cultural, susţinerea instituţiilor de stat ale RM de a consolida democraţia prin promovarea reformelor în sistemul judiciar, economic, orientate către finalizarea tranziţiei la economia de piaţă. Realizarea acestora impune un nou nivel de organizare şi desfăşurare al relaţiilor bilaterale RM-UE, moment discutat, negociat, susţinut prin Declaraţia cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene, adoptată de Parlamentul RM la 24 martie 2005. În *Declaraţie…* citim: *Noi pornim de la faptul că dezvoltarea de mai departe a Republicii Moldova nu poate fi asigurată decît prin promovarea consecventă şi ireversibilă a cursului strategic spre integrarea europeană, spre soluţionarea paşnică a problemei transnistrene, spre funcţionarea eficientă a instituţiilor democratice şi garantarea drepturilor minorităţilor naţionale.* Analiza rezultatelor sondajelor, reflectate de Barometrul de Opinie Publică, ne permite să constatăm că în această perioadă integrarea europeană este susţinută masiv de populaţia Moldovei, de exemplu 68% (noiembrie 2003).[157]

În baza juridică şi instituţională a Acordul de Parteneriat şi Cooperare a fost elaborat şi adoptat Planul de Acţiuni UE-RM, care stabileşte obiectivele strategice şi priorităţile relaţiilor bilaterale dintre UE şi RM pentru perioada 2005-2007. Planul prevede intensificarea relaţiilor politice, de securitate, economice şi culturale şi împărtăşirea *responsabilităţii pentru prevenirea conflictelor şi reglementarea acestora.*[158] Planul de Acţiuni UE-RM defineşte perspectiva RM de a trece de la cooperare la integrare prin participarea RM la piaţa internă a UE, la politicile şi programele UE. Ceea ce s-a realizat prin acceptarea RM de către UE în calitate de partener în Politica Europeană de Vecinătate şi Parteneriatul Estic. Documentul introduce mai multă claritate şi precizie în ceea ce priveşte domeniile de cooperare bilaterală şi stabileşte nişte acţiuni prioritare în acest sens.[159] Este important să menţionăm că UE ia act de aspiraţiile europene ale RM, dar Planul de Acţiuni UE-RM conţine un

[157] www. Ipp.md
[158] Planul de Acţiuni Uniunea Europeană-Republica Moldova. Ghid.- Chişinău, 2006. Tipogr. Centrală, 80 p., P.33
[159] Ibidem, P.34.

grad de condiţionalitate, parteneriatul dintre UE şi RM trebuie construit pe valorile comune, perspectiva integrării europene fiind pusă în dependenţă de mersul reformelor interne. Responsabilitatea pentru implementarea Planului de Acţiuni UE-RM revine autorităţilor RM.

Politica Europeană de Vecinătate, la care, în mod justificat, participă şi Republica Moldova – reprezintă pentru UE o cale de asigurare a priorităţilor politicii externe cu referire la vecinătatea ei. PEV este justificată de principiul pragmatismului politic: *ajutînd vecinii ne ajutăm pe noi. Un aspect important al PEV este dimensiunea ei de europenizare. UE încearcă să europenizeze nu doar comunitatea statelor membre, dar şi spaţiul din jurul ei.*[160] Susţinerea financiară a proiectelor ce deservesc obiectivele PEV este consistentă: pentru anii 2000-2006 statele participante au beneficiat de 8,5 miliarde euro, pentru anul 2007 a fost planificat 1,4 mlrd euro, pentru anii 2007-2013 au fost prevăzute 11 mlrd euro[161]. UE alocă fiecărui stat fonduri în raport cu capacitatea instituţiilor lui de absorbţie şi rezultatelor înregistrate în implementarea reformelor. Anterior instituţiile societăţii civile realizase diverse acţiuni ce vizau promovarea valorilor europene. Participarea la PEV oferă instituţiilor culturale noi opţiuni şi un imens suport financiar pentru susţinerea procesului de europenizare şi cunoaşterea semnificaţiei, originii şi esenţei identităţii europene. Prin finanţarea proiectelor Jean Monnet şi Erasmus+, Comisia Europeană oferă noi oportunităţi cadrelor didactice şi studenţilor din Republica Moldova.

UE a semnat trei tipuri de Acorduri de Asociere, care oferă o bază de cooperare între părţi cu statele ce aparţin spaţiului ex-socialist. Două tipuri de Acorduri de Asociere şi alte state ce nu deţin statutul de membru al UE prevedeau integrarea acestora în UE. Exemplu de state, care realizînd Planul de acţiuni, elaborat în baza Acordului de Asociere, a fost integrat în UE, este Croaţia (2013). A treia categorie de Acorduri de Asociere, cuprinde şase state, anterior parte componentă a

[160] Moldova şi UE în contextul politicii de vecinătate. Realizarea Planului de Acţiuni UE-Moldova (februarie 2005-ianuarie 2008). ADEPT. / Chişinău: Arc, 2008, 180 p. P.12
[161] Ibidem, P.31

Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), actualmente state participante la PEV şi la Programul Parteneriatul Estic. Acest tip de Acord prevede crearea unei noi baze normative a relaţiilor bilaterale. Axa Acordului de asociere este integrarea economică, orientată către lărgirea şi aprofundarea cooperării economice. În literatura de specialitate sunt evidenţiate trei niveluri de integrare economică. Primul nivel este caracterizat prin negocierea condiţiilor liberalizării schimbului comercial prin înlăturarea sau diminuarea mărimii taxelor vamale. Reducerea tarifelor sau aplicarea tarifelor privilegiate sunt motive de conflict cu OMC, care pentru membrii săi impune tarife unice. În relaţiile bilaterale comerciale cu UE, RM a beneficiat de tarife privilegiate, iar din anul 2008 Comisia Europeană a oferit RM tarife privilegiate autonome, a mărit cantitatea produselor exportate pe piaţa comună fără achitarea taxelor pînă la 12.000 unităţi.

În urma acestor modificări continuă să crească volumul exportului produselor moldoveneşti în statele UE, pe fundalul reducerii livrărilor în țările CSI. Cel mai mare partener comercial al Moldovei rămîne România. Potrivit datelor Biroului Național de Statistică, volumul exportului produselor moldoveneşti în UE, în ianuarie-august 2014, a constituit 810,6 milioane de dolari SUA, cu 15,8% mai mult față de aceeași perioadă a anului precedent. Volumul importului în Moldova din UE a crescut cu 8% și a însumat 1 miliard 687 milioane de dolari. Ponderea statelor UE în volumul total al exportului moldovenesc s-a majorat de la 45,3% pînă la 52,2%, iar ponderea în import – de la 44,5% pînă la 49,5%. Deficitul balanței comerciale a Moldovei cu țările UE, în ianuarie-august 2014, a constituit 876,4 milioane de dolari, majorîndu-se cu 1,6%, comparativ cu perioada similară a anului precedent. Potrivit datelor statistice oficiale, în ianuarie-august 2014, pe primul loc după volumul exportului moldovenesc s-a plasat România cu 275,1 mil. dolari sau cu 2,6% mai mult decît în aceeași perioadă a anului precedent. Urmează Italia - 172,6 mil. dolari (+54,1%), Germania – 92 mil. dolari (+41,5%), Marea Britanie - 66,3 mil. dolari (-1,7%), Po-

lonia - 41,2 mil. dolari (-22,4%), Bulgaria - 26,8 mil. dolari (+33,3%), Franța – 22 mil. dolari (+25,6%), Grecia - 20,1 mil. dolari (+11,6%), Cehia – 17,8 mil. dolari (+0,9%) și Olanda – 12,9 mil. dolari (+44,2%). După volumul importului din țările UE în Moldova pe primul loc, de asemenea, se situează România cu 519,1 mil. dolari (+18,2%), urmată de Germania - 286,1 mil. dolari (+12,5%), Italia - 236,1 mil. dolari (+9,3%), Polonia - 98,5 mil. dolari (+11,8%), Austria - 78,3 mil. dolari (-7%), Franța - 62,8 mil. dolari (-9,3%), Ungaria – 60 mil. dolari (-9,9%), Bulgaria - 48,6 mil. dolari (-18,4%), Marea Britanie - 46,1 mil. dolari (+14,2%) și Cehia - 43,1 mil. dolari (+1,2%)[162].

În scopul sporirii indicatorilor economici, Acordul de Asociere evidenţiază în calitate de obiectiv prioritar integrarea economică a RM în structurile UE, ceea ce îi oferă RM condiţii favorabile de valorificare a Zonei comerţului liber. Se prognoza că crearea Zonei comerţului liber între UE şi RM va oferi noi posibilităţi pentru relansarea, reformarea tuturor ramurilor economiei naţionale, va apropia baza normativă a RM la normele şi prevederile dreptului comunitar. Schimbările produse de reforme vor crea noi condiţii pentru dezvoltarea economiei naţionale, pentru lărgirea şi aprofundarea relaţiilor economice între RM şi UE, ca urmare economia va deveni mai atractivă pentru investiţiile străine şi respectiv mai competitivă.

Compartimentul doi al Acordului de Asociere UE-RM este dedicat dialogului politic, axat pe eficienţa reformelor, pe mecanismul sporirii ei şi colaborarea părţilor în domeniul politicii externe şi a politicii de securitate. Pentru coordonarea acţiunilor celor două părţi a fost creat Consiliul de asociere, împuternicit să adopte decizii obligatorii, bazate pe consens. De asemenea, Consiliul de asociere în baza analizei şi monitorizării planurilor şi proiectelor concrete poate elabora recomandări pentru ambele părţi. Aceste prevederi sunt stipulate în Statutul Consiliului de Asociere UE-RM.

[162] NOI.md.

Reforma internă este orientată către îmbunătăţirea modului de guvernare, de gestiune a tuturor domeniilor vieţii sociale prin:

- Sporirea eficienţei funcţionale a instituţiilor statului democratic de drept;
- Respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului;
- Implementarea reformelor în sistemul judiciar;
- Reformarea sistemului administrativ;
- Sporirea eficienţei activităţii orientate către combaterea corupţiei.

Compartimentul doi al Acordului de Asociere prevede colaborarea instituţiilor statului RM cu instituţiile europene în domeniul legislaţiei civile, penale, comerciale. Politica externă de securitate cuprinde colaborarea în baza valorilor şi intereselor comune. Considerăm că popoarele lumii contemporane au un interes comun: *conservarea şi reproducerea condiţiilor de menţinere a păcii.* Doar pacea în lume, în regiune şi stabilitatea dinamică a sistemelor politice naţionale pot oferi condiţii optime pentru satisfacerea necesităţilor primare şi secundare a tuturor persoanelor, grupurilor sociale, pentru revizuirea şi completarea criteriilor de apreciere a calităţii vieţii, pentru estimarea valorii adecvate a prosperităţii popoarelor. Către aceste obiective sunt orientate Politicile UE ce vizează cooperarea comună şi partajarea competenţelor, realizarea politicilor complementare celor naţionale. După cum am văzut domeniile de acţiune ale politicilor europene cuprind atît sfera economică şi socială a Pieţei Interne, cît şi elemente de cooperare politică şi culturală bine conturate.[163] Fiind acceptată ca partener la Politicile UE, RM are de beneficiat, dar pentru multiplicarea rezultatelor cooperării bilaterale şi integrării economice în structurile UE, conducătorii instituţiilor de stat au de însuşit şi respectat valorile europene, modelul democraţiei liberale, fundamentat pe principiile: responsabilităţii, transparenţei, toleranţei, pluralismului de opinii etc.

[163] Christian Hen Jacques Leonard, Uniunea Europeană. Ediţia a 10-a. Un momento complet asupra integrării europene. Traducere Ioana Gligor. – Bucureşti: Editura C.N.I. „Coresi" S.A., 167 p.

O componentă importantă a Acordului de Asociere este inclusă în art.157, care stipulează că documentul nu împiedică menţinerea sau instituirea unor uniuni vamale, a altor zone de liber schimb, sau a unor regiuni privind traficul de frontieră, în măsura în care acestea nu contravin regimului comercial prevăzut de acesta. Acest moment este semnificativ pentru Republica Moldova care anterior a semnat Acordul cu statele Comunităţii Statelor Independente (CSI) în vederea creării Zonei Comerţului liber (2014). Am accentuat importanţa acestui art. din motiv că în Republica Moldova clasa politică divizată în susţinătorii cursului european şi a opţiunii de integrare euroasiatică speculează cu vectorul geopolitic luptînd pentru susţinerea indecişilor şi elaborînd şi promovînd mituri despre: declinul UE, despre aprofundarea crizei instituţionale europene, uitînd să menţioneze că RM poate participa la Uniunea Vamală din spaţiul euroasiatic, la Piaţa Comună a acesteia.

În opinia noastră, problema nu este de natură politică, juridică, mai mult ţine de interesul de grup, de partid, de dorinţa de a menţine şi aprofunda criza politică, economico-financiară în RM. Considerăm că la nivelul economic, politic, diplomatic funcţionarii statului RM şi a instituţiilor europene şi-au onorat obligaţiunile cu responsabilitate: documentul a fost întocmit bine, tezele principale au fost bine argumentate. Dar monitorizarea Planului de Acţiuni pentru colaborarea bilaterală RM-UE în perioada 2014-2016, la toate capitolele arată ineficienţă şi iresponsabilitate din partea autorităţilor RM. Situaţia s-a complicat şi din motiv că după semnarea Acordului de Asociere, societatea moldovenească, statele membre ale UE, lumea contemporană află despre Jaful miliardului de euro din sistemul bancar şi despre acţiunile guvernanţilor de a ascunde fraudele bancare prin susţinerea financiară a băncilor implicate prin acordarea împrumuturilor de stat.

3. Integrarea europeană prin europenizare

Realitatea arată că în spaţiul Uniunii Europene se desfăşoară acte de modernizare susţinute de procesul de europenizare, cu efecte asupra politicilor interne, structurilor, normelor, relaţiilor stat-societate şi

constituţiilor interne din Europa. În interiorul UE europenizarea ca proces se produce într-un context cultural care penetrează mentalităţile şi conduitele persoanelor conştiente de propria lor identitate. Dacă în statele occidentale, modernizarea a fost un proces organic, efect al schimbării mentalităţilor şi conduitelor de la nivelele de bază ale societăţii, europenizarea ca proces de modernizare se impune de sus către nivelul de bază. Experienţa acumulată de statele lumii conţine diferite exemple ce justifică teza: nici societăţile mai dezvoltate şi mai democratice nu sunt scutite de traversarea unor stări conflictuale, care se manifestă sub forma unor crize ce pot cuprinde toate domeniile de activitate. Crizele fac parte din ceea ce putem numi nonlinearitate a lumii. Ele apar şi se dezvoltă într-un sistem care ţine, pe de o parte, de variaţia condiţiilor iniţiale şi, pe de altă parte, de caracteristicile concrete ale situaţiei, adică de împrejurări. *Nonlinearitatea şi complexitatea* sunt caracteristici importante ale societăţii omeneşti a cărei evoluţie are mai degrabă tendinţe de natură haotică. În acest context, se pare că spaţiile care au generat în trecut crize şi conflictualitate vor genera şi în continuare astfel de fenomene, desigur de altă natură[164].

Pentru a descifra semnificaţia europenizării şi a justifica continuitatea procesului, Constantin Stifirneţ caracterizează condiţiile de asimilare a modernităţii tendenţiale.[165] În studiul *Modernitate tendenţială,* autorul subliniază că modernizarea societăţii impune un proces amplu și profund de europenizare a tuturor structurilor sociale, datorită influenței directe și indirecte a deciziilor și instituțiilor UE asupra actorilor sociali și instituțiilor interne. Europenizarea cuprinde întreg spațiul Uniunii Europene, chiar dacă acest proces de schimbare la nivel de societate națională, prin conformarea ordinii juridice naționale la cea comunitară, produce efecte diferite de la țară la țară. Impactul europenizării asupra societății se produce în contextul unui anumit tip de modernitate, modernitatea tendențială. Aceasta este o modernitate

[164] Constantin Stifirneț, *Modernitate tendențială*, în Revista Sociologie Romanescă, vol 7, nr.4/2009, pag. 80-97.
[165] Ibidem

provocată și presupune mai mult o separare între idee sau proiecte și acțiuni sau politici. Pe scurt, ideile sunt finalizate, dar nu și acțiunile aferente ideilor. Modernitatea tendențială se referă la acțiunile și ideile de modernizare derulate într-o societate, acțiuni și idei care însă rămîn parțiale și nefinalizate, iar modernitatea este mai mult o aspirație, un scop de atins, dar niciodată pe deplin realizat.

Pornind de la asimilarea experienţei statelor, care au parcurs procesul de integrare europeană, vom încerca să estimăm rolul europenizării în acest proces, să definim prioritățile etapei de asociere la UE. Iniţial deosebim două forme ale desfăşurării procesului : europenizare pe orizontală şi europenizare pe verticală. Europenizarea atestată în statele ce şi-au declarat intenţia de a se integra în structurile UE cuprinde cunoaşterea, asimilarea şi aplicarea tematicii Studiilor Europene, fiind orientată către schimbarea percepţiei politicului, atitudinilor, mentalităţilor, conduitei persoanelor, grupurilor sociale, clasei politice. Europenizarea desfăşurată în statele membre ale comunităţii, proces foarte important pentru elaborarea şi implementarea reuşită a proiectelor, acţiunilor UE, vizează cunoaşterea problemelor comunitare, avantajelor ce reies din statutul de membru. Faptul că în ultima perioadă se multiplică victoriile politice ale euroscepticilor, este o dovadă a ineficienţei europenizării pe verticală, orientată către cunoaşterea aprofundată a istoriei UE, a structurii şi funcţionalităţii instituţiilor UE. Criza politică, economică şi socio-culturală ce caracterizează la moment UE este determinată de mai mulţi factori, dar printre cei mai influenţi sunt cei culturali, îndeosebi cei comunicaţionali. Reieşind din rolul major al europenizării pentru înaintarea Republicii Moldova în procesul integrării europene, vom cerceta *europenizarea* ca domeniu de cercetare, ca concept teoretic, ca practică educaţională.

Europenizarea implică o schimbare în sistemul politic al statelor membre ca urmare a integrării în UE. În opinia mai multor savanţi: M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, europenizarea desemnează *apariţia şi dezvoltarea la nivel european a unor structuri distincte de guvernare,*

prin care subînţeleg *instituţii politice, legislative şi sociale asociate cu rezolvarea politică a problemelor, instituţii care formalizează interacţiunile între actori.*[166] În interpretarea lui T. Risse *europenizarea* este *un răspuns la presiunea reglementărilor UE,* presupunînd *adaptarea instituţiilor formale – politice, administrative, sociale la presiunile care emană din reprezentările şi regulile UE.* [167] Impactul europenizării este definit drept model în care procesul de integrare europeană a schimbat şi modifică statele naţionale, instituţiile naţionale şi culturile politice din aceste state.[168]

O analiză amplă a definiţiilor europenizării, expuse în mai multe lucrări, publicate în perioada 1981-2000, în Social Sciences Citation Index este realizată de către Kevin Featherstone. În rezultatul analizei de conţinut Kevin Featherstone evidenţiază patru aspecte ale europenizării: istoric, cultural, instituţional, politic.

Aspectul politic al europenizării cuprinde modelele de adaptare a politicilor şi a procesului decizional naţional la cel comunitar. Europenizarea desemnează procesul de reorganizare a vieţii sociale a popoarelor care au parcurs, în mod conştient, procesul aderării la Uniunea Europeană. Conţinutul europenizării nu poate fi asimilat fără o cultură politică, care este şi condiţia indispensabilă a realizării practice a tuturor particularităţilor modelului democraţiei participative. Europenizarea este un proces de modificare a gîndirii şi conduitei individuale a unei mase de oameni, dar nu poate fi redusă doar la acesta, deoarece ea presupune şi schimbări structurale şi respectiv conduce la unele costuri, pe care le suportă întreaga societate, care ar putea fi justificate, dacă în urma reformelor/ schimbărilor europenizarea ar conduce la înaintarea Republicii Moldova la altă etapă a integrării europene. Un obiectiv important al europenizării este diminuarea spaţiului dintre

---

[166] M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001. P.1-3

[167] Risse T. A European Identy? Europenization and Transformation of the Nation – State Identities./ M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.

[168] M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction, P. 11

păturile sociale. În societatea moldovenească aceste spaţii se lărgesc, creşte sentimentul inegalităţii şi incertitudinii între indivizi, ceea ce produce schimbări sociale nedorite, cum ar fi exodul inteligenţei, creşterea numerică a emigranţilor apţi de muncă, schimbarea motivului plecării cetăţenilor Republicii Moldova în străinătate, este atestată schimbarea conţinutului percepţiei politicului de către cetăţeni.

Aspectul instituţional al europenizării reflectă influenţa structurilor europene asupra actorilor: statele membre sau în plin proces de aderare la Uniunea Europeană, instituţiile acestora, care din momentul aderării la Uniunea Europeană îşi adaptează propriile acte normative, regulamente la cerinţele şi normele dreptului comunitar. Cunoaşterea conţinutului acordurilor semnate, a actelor normative, interpretarea lor adecvată, racordarea conţinutului lor la condiţiile de funcţionare a instituţiilor naţionale – este o parte componentă a europenizării, deoarece, în opinia noastră, influenţa are neapărat reacţia părţii opuse. Reacţia adecvată are loc atunci cînd actorii actului politic cunosc şi documentul şi situaţia concretă din ţară, din domeniul respectiv. Din practica activităţii instituţiilor politice din Moldova putem deduce că dificultăţile în comunicare, în guvernare, mai ales în cea de coaliţie, în mare parte, sunt cauzate de neînţelegerea demersurilor, discursurilor, legilor, actelor normative etc.

Instituţiile ce asigură cadrul raţionării publice şi elitele ce pot activa rolul considerabil al instituţiilor reprezintă o parte esenţială a posibilităţilor şi sunt un factor esenţial în direcţionarea unei evoluţii. Aceste instituţii sunt existente şi active, elitele profesionale şi politice angajate sunt în curs de creştere, în întreaga Europă. În acţiunea lor pe direcţia unificării europene, grupurile de specialişti şi politicienii ce desfăşoară o acţiune proeuropeană se pot sprijini în măsură crescândă pe categorii în curs de lărgire ale populaţiei: oameni ce practică turismul, care percep avantajele relaxării frontierelor şi comunicării între servicii; muncitori, personal tehnic, în general personal calificat, care se bucură de lărgirea pieţei de desfacere a produselor, ca şi a pieţei de recrutare a forţei de muncă; populaţia şcolară care fructifică posibilita-

tea mobilităţilor neîngrădite în timpul studiilor; birocraţi ce activează în instituţiile europene; intelectuali care văd în unificarea europeană o şansă pentru generaţiile actuale de a-şi remodela existenţa.

Actualmente, integrarea europeană a oricărui stat cuprins de Programul Parteneriatului Estic se prezintă ca un proces complex, cu multiple variabile. Un factor determinant al apropierii, asocierii de Uniunea Europeană este conştientizarea apartenenţei la Europa, efect al europenizării. Dacă după eşecul forţelor proeuropene, care n-au reuşit să se consolideze şi să propună un singur candidat la alegerile prezidenţiale din anul 2016, va urma altul la alegerile parlamentare din 2018, atunci va fi mai dificil să demonstrăm fidelitatea faţă de valorile liberal-democratice. Indiferent de scopurile vizate de clasa politică, de jocul pe care îl gestionează o singură persoană, intelectualii sunt obligaţi să se implice mai activ în proiecte orientate spre informarea obiectivă a populaţiei, a tinerilor, spre includerea lor în procesele: cunoaştere, socializare, europenizare. Dat fiind că societatea moldovenească este divizată, proces susţinut şi promovat de liderii partidelor politice parlamentare şi extraparlamentare, de institutul preşedintelui, considerăm importantă, actuală, orientată în viitor, activitatea ce vizează atingerea coeziunii sociale, preocupată de incluziunea socială a cetăţenilor Republicii Moldova.

4. Uniunea Euroasiatică – oportunitate sau capcană pentru Republica Moldova

Regionalizarea politică, în toată lumea, este o reacţie la criza economică globală. Scoaterea limitelor şi soluţionarea sarcinilor ce reies din formarea unei pieţe unice sunt principalele premize ale renovării/relansării economiei naţionale în condiţiile actuale. În toată lumea, statele sunt determinate să facă o alegere pragmatică în baza motivării economice. La întrebarea: Cum se poate de minimalizat riscurile economice, în componenţa structurilor integrate sau independent? Dacă urmărim motivul iniţierii procesului de integrare europeană, apoi observăm că la baza proiectului stă conştiinţa unui declin economic, politic, cultural al Europei, care a determinat înaintașii societății să înfi-

înțeze mișcări social-politice, să valorifice experiența alianțelor militare din timpul războiului, oferindu-le obiective pașnice, economice. O cauză la fel de importantă ar fi: opoziţia dintre Est şi Vest care s-a agravat la sfârşitul anului 1947 şi a creat sentimentul unei ameninţări grave şi iminente pentru Europa occidentală, ameninţare căreia ar fi fost incapabilă să-i facă faţă din punct de vedere economic şi militar, astfel încît asistenţa şi protecţia Statelor Unite ale Americii devenea pentru Europa occidentală o necesitate.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, ideea integrării statelor regiunii este promovată de Lev Gumiliov, un susţinător activ al şcolii integraţioniste euroasiatice, create de emigranţii ruşi. Lev Gumiliov a examinat problema sporirii puterii şi ponderii globale a unei regiuni integrate, menţionînd că extrem de importantă pentru integrarea economică şi instituţională a unei regiuni este moştenirea istorico-culturală. În acest plan, savantul rus descrie două zone: Euroasia Centrală şi Euroasia de Nord. Acelaşi moment l-au accentuat şi iluminiştii europeni: Herder, în celebrele sale *Idei privind filosofia istoriei umanităţii* şi Fichte în *Scrisori către naţiunea germană*. În variantele inspirate de iluminism, ideea integrării regionale era susţinută de credinţa că *înflorirea culturală a naţiunilor generează înflorirea culturii umanităţii.*[169] Secolul XXI este, integral, secolul apropierii popoarelor ce conviețuiesc pe Terra, a regiunilor economice, culturale. Obiectivul central al liderilor statelor lumii contemporane, al asociaţiilor şi structurilor regionale rămîne eliminarea violenţei şi forţei din relaţiile internaţionale.

Uniunea Europeană, abordată sub multiple aspecte: structural-funcţional, instituţional, ca integrare economică, politică, socio-culturală, ca model viabil de integrare regională, este obiectul cercetării a numeroase studii monografice, articole ştiinţifice, ghiduri analitice, multe dintre care au servit ca sursă importantă în pregătirea acestui curs. Din acest motiv, în detalii, vom descrie procesul de consolidare instituţională a modelului euroasiatic de integrare regională. Determinarea obiectului comparaţiei:

[169] Ibidem, P.6

modelul european şi cel euroasiatic este susţinută de necesităţile practice ale societăţii moldoveneşti, care la moment suportă consecinţele unei profunde crize economico-financiare, politice. Considerăm că suportul economico-financiar, politic care la acordat UE Republicii Moldova şi continuă să-l ofere autorităţilor naţionale, care deseori au demonstrat incapacitatea de a monitoriza eficienţa aplicării granturilor europene în practica reformării justiţiei, economiei naţionale, este suficient pentru depăşirea crizei şi revenirea la funcţionarea normală a instituţiilor politice, economice, financiare. Pentru aceasta este necesară schimbarea radicală a atitudinii clasei politice, societăţii civile, fiecărui cetăţean faţă de opţiunile oferite de UE. De asemenea, este foarte important ca instituţiile statului să deservească interesul naţional şi nu pe cel al Federaţiei Ruse şi în aşa fel să estimeze integrarea europeană ca idee centrală a consolidării societăţii moldoveneşti, ca temei al dialogului clasei politice cu societatea civilă, cu electoratul. Cînd toţi actorii procesului decizional deservesc un proiect de integrare regională, în cazul Republicii Moldova de integrare europeană, obiectivele acordurilor dintre UE şi RM sunt realizabile, numărul obstacolelor atestate în procesul de integrare economică se micşorează. Pentru a fi mai convingători vă propunem descrierea opţiunii a doua de integrare regională, pe care forţele pro-moscovite o promovează intens, îndeosebi după alegerile prezidenţiale din toamna anului 2016.

În rezultatul destrămării Uniunii Sovietice, s-a creat la 8 decembrie 1991, de către Republica Belarus, Federaţia Rusă şi Ucraina, Comunitatea Statelor Independente (CSI). În acelaşi an, la 21 decembrie, are loc întrunirea şefilor de state membre ale CSI, la care au fost definite principiile interacţiunii instituţionale, orientate către crearea spaţiului economic unic. Realizarea obiectivului propus a determinat iniţierea unei analize complexe a condiţiilor şi a posibilităţilor de integrare, a valorificării experienţei istorice în acest domeniu. Nursultan Nazarbaev a propus crearea Uniunii Vamale în spaţiul CSI în martie 1994. Preşedintele Kazahstanului a expus proiectul Uniunii Euroasiatice în faţa studenţilor de la Universitatea de Stat din Moscova „M.V.Lomonosov”, ţinînd un

discurs politic, cu un mesaj strategic, integraţionist, coerent. Proiectul este generat de două cauze. Pe de o parte este vorba despre spaţiul geografic şi economic al CSI, structurile căruia nu răspund/ nu reacţionează, în mod adecvat, la noile cerinţe ale integrării economice regionale, ale statelor democratice naţionale; pe de altă parte, s-a maturizat necesitatea creării unei noi organizaţii regionale, cu structuri suprastatale, care ar elabora şi ar monitoriza mecanismul colaborării economice a popoarelor din regiune, avînd ca temei juridic al activităţilor principii şi norme clare. În rezultatul dezbaterilor Proiectului integraţionist, axat pe crearea spaţiului economic unic, în anul 1995, trei state-membre CSI: Republica Belarus, Kazahstan şi Federaţia Rusă au iniţiat activităţi orientate către crearea Uniunii Vamale. În acest context, Nursultan Nazarbaev subliniază: baza primară a Uniunii Economice Euroasiatice (UEEA) este delimitarea Spaţiului Economic Unic (SEU) – o zonă a dezvoltării eficiente a popoarelor noastre.

Apartenenţa la spaţiul euroasiatic, fixată pentru condiţiile concrete ale secolelor XX-XXI, poate fi fundamentată, susţine Nursultan Nazarbaev, Preşedintele Kazahstanului, pe principiile pragmatismului economic, fără a diminua factorii culturali, civilizaţionali. Interesele economice nu sunt idei geopolitice, slogane electorale, formule abstracte, dar, fiind conştientizate, adică cunoscute, se transformă în motorul central al dezvoltării/ creşterii la nivel naţional şi al procesului integraţionist, la nivel regional, global.

În anul 1996, patru state suverane: Republica Belarus, Kazahstan, Federaţia Rusă şi Kirghizstan au semnat un Acord, prin care îşi propun să multiplice şi să diversifice formele de integrare economică şi umanitară. Obiectivele desemnate prin Acordul de colaborare se referă la: crearea spaţiului economic unic, care presupune circularea liberă a mărfurilor, a serviciilor, a capitalului şi a forţei de muncă; dezvoltarea sistemelor comune de transport, energie şi informaţie. În scopul onorării obligaţiunilor asumate, în anul 1999, Republica Belarus, Federaţia Rusă, Kazahstan, Kirghizstan şi Tadjikistan au semnat Acordul în-

fiinţării Uniunii Vamale şi a Spaţiului Economic Unic, reactualizat în anul 2000, cînd Republica Belarus, Kazahstan, Federaţia Rusă şi Kirghizstan au creat Comunitatea Economică a statelor Euroasiatice, o nouă organizaţie cu statut internaţional. Prin modificările la Acordul semnat în anul 1999, integrarea economică şi comunitară a acestor state a intrat într-o etapă calitativ nouă. Printre priorităţile noii organizaţii regionale regăsim: sporirea eficienţei colaborării şi aprofundarea /lărgirea proceselor integraţioniste. În anul 2006, la Comunitatea Economică a statelor Euroasiatice a aderat şi Uzbekistan.

Negocierile axate pe crearea bazei juridice a Uniunii Vamale (UV) s-au încheiat în anul 2007. Întrebarea principială este: Ce reprezintă Uniunea Vamală? În documentele de constituire, UV este caracterizată ca un spaţiu vamal unic, în care:

- sunt eliminate formalităţile vamale din comerţul reciproc;
- mecanismul funcţionării este reflectat în Codul vamal unic;
- este adoptat un regim comercial unic cu ţările lumii a treia;
- controlul vamal se efectuează la frontierele din exterior;
- este acceptat un tarif vamal unic şi funcţionează sistemul reglării netarifare.

Criza globală economico-financiară din anul 2008 a determinat statele membre ale UV să definească în mod clar etapele creării unui Spaţiu unificat al UV, stabilind data lansării procesului: 1 ianuarie 2010. Funcţionarea UV a permis statelor membre să desfăşoare activităţi pentru unificarea spaţiului economic. În urma negocierilor şi a rezultatelor cooperării regionale, la 18 noiembrie 2011, preşedinţii Republicii Belarus, Federaţiei Ruse, Kazahstanului – au semnat Declaraţia despre integrarea economică. La întrunirea şefilor de state s-a decis ca ziua de 1 ianuarie 2012 să desemneze trecerea la o nouă etapă a istoriei Spaţiului economic unificat, în care este acceptată circulaţia liberă a mărfurilor, serviciilor, capitalului şi forţei de muncă. La întrunire a fost redefinit obiectivul central al cooperării şi integrării regionale: evoluţia de la UV şi Spaţiul Economic Unic la formarea Uniunii Economice a Statelor Euroasiatice.

Şefii de state s-au pronunţat şi asupra activităţii Comisiei Economice, un organ coordonator permanent al UV şi al Spaţiului Economic Unic. Prin decizia unanimă a conducătorilor de state, Comisia Economică îşi desfăşoară activitatea, începînd cu 2 februarie 2012.

În opinia lui Nursultan Nazarbaev, UEEA este o uniune de state care funcţionează în baza principiilor egalităţii, respectului suveranităţii şi integrităţii, neamestecului în treburile interne ale fiecărui stat membru. Viabilitatea UEEA este susţinută şi asigurată de structuri supranaţionale, care ar funcţiona în bază de consens, cu respectarea intereselor fiecărui stat membru şi a intereselor comunitare care ar avea împuterniciri şi competenţe clare, reale. Crearea instituţiilor suprastatale nici într-un caz nu poate fi interpretată ca transfer de suveranitate politică. Coordonarea cu scopul împăcării/apropierii intereselor naţionale cu cele comunitare este cea mai dificilă sarcină a tuturor structurilor suprastatale. Experienţa Uniunii statelor europene poate servi în calitate de model al integrării regionale, cu condiţia că responsabilii de procesul integrării vor lucra atent şi insistent în vederea depăşirii dificultăţilor, problemelor, contrariilor cu care s-au confruntat funcţionarii europeni. Este important să recunoaştem, susţine Nursultan Nazarbaev, că *europenii au respectat egalitatea partenerilor de integrare.* Vorbind despre relaţiile bilaterale ale Kazahstanului cu Rusia, Nursultan Nazarbaev a menţionat că acestea ar putea servi în calitate de locomotivă a procesului integrării euroasiatice. Un aport considerabil în crearea UV l-a adus Preşedintele Republicii Belarus *Lukaşenco.*

Apreciind realizările colaborării celor trei state - Republica Belarus, Kazahstan, Rusia, Nursultan Nazarbaev menţiona: *în ultimii trei ani am elaborat şi adoptat Codul UV, am creat Comisia UV; este întocmită lista a 11000 de poziţii comerciale la care este aplicat tariful unic în comerţul cu statele din afara UV. Ca urmare, în prima jumătate a anului 2011volumul comerţului exterior a celor trei state a crescut cu o treime, ajungînd la 100 mlrd dolari, mai mare cu 13% ca în anul 2010. Cu un ritm semnificativ (aproximativ cu 40% mai mult) a*

crescut volumul comerţului Kazahstanului cu Rusia. Rezultatele integrării euroasiatice, adică a funcţionării UV, arată o dinamică pozitivă pe toţi indicatorii: creşterea PIB, a volumului investiţiilor străine, a scăderii sinecostului la mărfuri etc. Experienţa ne arată că dificultăţile reies din necesitatea adaptării subiecţilor economici a celor trei state la tariful unic şi la cotele pentru mărfurile importate. UV a lărgit frontierele pieţei de realizare a mărfurilor din Kazahstan pînă la Brest şi Vladivostok. În anul 2011, exportul în Rusia a crescut cu 60%, iar în Republica Belarus – de 2,3 ori. Sunt înlăturate limitele la circulaţia valutei străine în spaţiul vamal unic.

Nursultan Nazarbaev aminteşte că în anul 1998 a propus „*10 paşi în înaintarea oamenilor simpli”* şi constată cu satisfacţie că mai multe condiţii din acest document au fost satisfăcute. *UV este prima organizaţie din spaţiul CSI, care funcţionează conform principiilor declarate iniţial: egalitatea părţilor şi caracterul benevol al aderării. UV apropie popoarele noastre, promovînd principiile respectului reciproc, al conservării originalităţii culturii naţionale şi crearea unui viitor comun.*

UV s-a dezvoltat în Comunitatea Euroasiatică, creată în 2000, în formatul a cinci state, moment ce desemnează trecerea la alt nivel de integrare regională. Comunitatea Economică a statelor Euroasiatice (CEEA) este o organizaţie economică internaţională, creată cu scopul înfiinţării Uniunii Vamale şi a Spaţiului Economic Unic, dictate de necesitatea aprofundării integrării în domeniile economic şi umanitar. CEEA este creată în corespundere cu principiile ONU, normelor de drept internaţional. CEEA este caracterizată drept un sistem bine structurat al adoptării şi realizării practice a deciziilor adoptate. Comunitatea şi funcţionarii acesteia dispun de privelegii şi imunitate necesare pentru realizarea funcţiilor şi a sarcinilor definite de Acordul de instituire şi acordurile în baza cărora funcţionează CEEA. În anul 2003, CEEA a obţinut statutul de observator al ONU. O direcţie importantă în activitatea CEEA îl constituie asigurarea dinamicii dezvoltării statelor membre prin intermediul coordonării transformărilor social – economice, utilizării propriului po-

tenţial economic în interesul creşterii nivelului de viaţă al populaţiei. Obiectivele principale ale CEEA sunt:

- finalizarea procesului de formalizare a regimului comerţului liber, introducerea tarifului vamal unic şi a unui sistem de reglementare netarifară;
- asigurarea mişcării libere a capitalului;
- formarea pieţei financiare unice;
- coordonarea principiilor şi a condiţiilor tranziţiei la valuta unică în cadrul CEEA;
- adoptarea regulilor comune a comerţului cu mărfuri şi servicii, şi a accesului lor pe pieţele interne;
- crearea unui sistem unificat al reglementării vamale; elaborarea şi realizarea programelor interguvernamentale;
- crearea condiţiilor egale pentru activitatea de producere şi antreprenoriat;
- formarea pieţei unice a serviciilor de transport şi a unui sistem unic al transportului;
- formarea pieţei energetice unice;
- crearea condiţiilor egale pentru accesibilitatea investiţiilor străine pe pieţele statelor membre ale CEEA:
- asigurarea circulaţiei libere a cetăţenilor statelor membre ale CEEA în interiorul organizaţiei;
- coordonarea politicii sociale cu scopul formării comunităţii statelor ce pun accent pe acest domeniu, care presupune o piaţă comună a muncii, un spaţiu unic al învăţământului; abordări coordonate în soluţionarea chestiunilor protecţiei sănătăţii, a migraţiei de muncă ş.a;
- apropierea şi armonizarea legislaţiilor naţionale; asigurarea interacţiunii sistemelor de drept a statelor membre a CEEA cu scopul creării spaţiului comun al justiţiei în cadrul Comunităţii.

În 11 ani, Comunitatea Economică Euroasiatică, prin eforturile tuturor participanţilor la Proiect, şi-a creat o structură instituţională îm-

puternicită să asigure mecanismul integrării în diverse domenii, la diferite niveluri. Instituţiile formal funcţionează nu doar la nivel interstatal, dar şi la nivel naţional. La iniţiativa antreprenorilor, savanţilor, intelectualilor, ONG-urilor au fost înfiinţate: Banca Euroasiatică de Dezvoltare şi Fondul anticriză. Instituţiile au adoptat decizii în care sunt expuse condiţiile de finanţare a proiectelor economice în diferite state ale Comunităţii EEA, au acordat ajutor financiar de urgenţă, în cazuri de necesitate justificată, de exemplu, economiei beloruse, care a suferit consecinţele crizei mondiale. La nivelul UV au fost înfiinţate asociaţii de producători. Antreprenorii cooperează pentru a-şi coordona şi satisface propriile interese, pentru a elabora regulile concurenţei interne şi a susţinerii reciproce. Funcţionează Forumul Media – Asociaţia euroasiatică a funcţionarilor Radioului şi Televiziunii. Devine o tradiţie comunitară, Festivalul euroasiatic al filmului, teatrului, Conferinţele ştiinţifico-practice şi Întrunirile tineretului.

La forumul economic din Sankt-Petersburg, Nursultan Nazarbaev a menţionat că *o particularitate a momentului o constituie tendinţa de lărgire a procesului integrării regionale în domeniile învăţământului şi a cercetării ştiinţifice.* În susţinerea acestei teze, menţionăm activitatea Asociaţiei Universităţilor Euroasiatice, Clubului savanţilor din spaţiul euroasiatic, Centrul internaţional al tehnologiilor avansate, creat la iniţiativa Kazahstanului. Organizaţiile menţionate adeveresc desfăşurarea unui proces al integrării verticale a societăţilor statelor membre a Comunităţii EEA. Liderii statelor membre apreciază percepţia cetăţenilor lor ca parte a unei identităţi euroasiatice, care respectă diversitatea culturală, religioasă, lingvistică.

În opinia fondatorilor, la baza activităţii Uniunii EEA va fi pusă respectarea imperativului timpului nostru istoric: excluderea oricărei forme de violenţă politică, oricărei influenţe asupra cooperării economice. Uniunea EEA reprezintă un proiect deschis al cooperării economice, întemeiate pe principiile pragmatismului, iar la nivel de ideologie, este exclusă reconstrucţia Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS).

Acest moment este important pentru socializarea politică a cetăţenilor, care mai suferă din cauza trăirilor produse de fenomenele: uniune, imperiu. Un alt pericol ce ameninţă realizarea proiectului Uniunii EEA vine din partea unor experţi occidentali care au lansat teza, în conformitate cu care UEEA este chemată să apere regiunea de expansiunea economică a Chinei. Realitatea contrazice teza respectivă din motiv că ea conţine mai multe exemple, despre colaborarea prodigioasă a Rusiei şi a Chinei, ultima reprezentând un partener strategic pentru prima. Însă dificultăţi sunt, ameninţările se multiplică din cauza crizelor financiare, economice, politice, care, mai mult sau mai puţin, afectează dezvoltarea economică a statelor contemporane. Este suficient să amintim despre evenimentele tragice din Ucraina, care la rîndul lor, marchează etapa relaţiilor economice internaţionale, dezvoltarea economică a statelor din regiune. În acest context, la principiile promovate de Comisia EEA, se cere acceptarea unui nou principiu care se referă la responsabilitatea fiecărui stat membru pentru dezvoltarea internă, eficienţa economiei naţionale, a politicii sociale şi creditar-financiare.

La moment, sunt discutate temeiurile strategice ale creării Uniunii EEA – al treilea nivel al integrării euroasiatice. În opinia fondatorilor, *Uniunea EEA trebuie apreciată, abordată şi percepută ca o componentă competitivă a economiei globale*. În declaraţiile fondatorilor se menţionează insatisfacţia ce vine de la o perspectivă îngustă a unei uniuni de state care se dezvoltă în baza principiilor modernizării, determinate de schimbările din realitatea politică, economică, socio-culturală. *Modernizarea*, în opinia fondatorilor UEEA, trebuie să producă schimbări din viaţa oamenilor contemporani, indiferent de regiunea în care ei *locuiesc*. De regulă, teoria modernizării admite cele două situaţii, poziţionarea schimbării post cerinţă şi previziunea evoluţiei cerinţelor omului şi mediului natural de existenţă. Ambele influenţează benefic asupra condiţiilor de viaţă şi activitate a oamenilor, popoarelor, deşi previziunea evoluţiei necesităţilor umane influenţează mai mult dezvoltarea economică. Din acest motiv, fondatorii UEEA men-

ţionează: *Nu ne aranjează rolul exportatorului de resurse naturale.* Această concluzie este cu atît mai importantă, cu cît suntem observatorii, martorii unei situaţii extrem de dificile pentru economia Rusiei, care depinde de volumul exportului resurselor naturale.

Lumea se află în pragul unor revoluţii tehnologice, de aceea statele membre ale UV şi SEU au luat cursul dezvoltării intensive inovaţional-industriale. Liderii statelor membre ale UV şi SEU sunt conştienţi de faptul că, în secolul XXI, îşi va păstra competitivitatea economia, cu o structură nouă a forţei de producere. Este important ca SEU să se prezinte ca teritoriu al inovaţiei şi să se preocupe de realizarea unui salt tehnologic sesizabil la nivel global. În acest scop, Nursultan Nazarbaev propune, pentru fiecare stat membru, un algoritm al dezvoltării inovaţionale, elaborarea unui program al cooperării tehnologice pentru un termen de 10-15 ani. Propunerea Kazahstanului este justificată, din punct de vedere empiric, de experienţa statelor europene. Este vorba despre experienţa Franţei, Germaniei şi Marii Britanie care au creat, în anul 1970, Consorţiul AIRBUS, specializat în construcţia avioanelor, la care, mai tîrziu, aderă şi Spania. Rezultatele activităţii Consorţiului sunt sesizabile. După rezultatele anului 2010, AIRBUS a depăşit campaniile Boing şi Lokhid, după numărul avioanelor noi şi a comenzilor primite. Venitul anual al AIRBUS se apropie de 30 mlrd euro. Numai pe continent, la întreprinderile Companiei sunt angajaţi 53 mii de oameni. Din anul 2006, Pachetul de acţiuni al AIRBUS este transmis EADS – consorţiul aerocosmic european, activitatea căruia este susţinută de Guvernele naţionale şi companiile naţionale ale statelor membre ale Uniunii Europene.

Un alt exemplu, îl oferă Danemarca şi Suedia, care au creat în Europa un Centru inovaţional la Scana. La moment, Centrul s-a transformat în cel mai puternic claster european, unde sunt concentrate laboratoare, structuri comerciale, întreprinderi industriale. Aici funcţionează 7 parcuri ştiinţifice, cărora le aparţin 300 companii diferite, 14 universităţi, 26 clinici medicale. Experienţa dată o susţin liderii acelor

state, care înţeleg seriozitatea momentului şi participă la crearea centrelor internaţionale în domeniul cercetării ştiinţifice şi al inovaţiei, şi care semnează acorduri bilaterale pe diverse aspecte particulare ale elaborărilor colective din domeniul inovaţiei.

În opinia fondatorilor, UEEA trebuie concepută ca un inel al consolidării arealului euroatlantic şi a celui asiatic. Sub aspect economic UEEA ar putea funcţiona ca o punte care uneşte economiile dinamice ale UE, Asiei Occidentale şi de Sud. Actualmente, este în plină desfăşurare proiectul „coridorului" transportului auto: „Europa occidentală – China occidentală". În jurul acestui traseu se va organiza un sistem logic al transportului, care va permite reducerea timpului pentru transportarea mărfurilor pe piaţa europeană şi cea chineză de aproximativ trei ori. Antreprenorii cunosc importanţa acestor factori pentru dezvoltarea propriilor afaceri, pentru economiile statelor implicate în proces. În viitor, este planificată crearea unei căi ferate transeuropene rapide, care, de asemenea, va influenţa benefic dezvoltarea regiunii şi aprofundarea integrării regionale. Pentru structurile şi componentele integrării euroasiatice extinderea cooperării cu UE, cu China, Japonia, India, reprezintă o prioritate.

În opinia fondatorilor, Uniunea EEA trebuie concepută ca o organizaţie regională autosuficientă, care vrea să fie acceptată în calitate de parte componentă a sistemului financiar-monetar global. Şi în această problemă, experienţa UE trebuie asimilată, deoarece sugerează funcţionarilor UEEA crearea unui sistem economic comunitar, în care ar fi recunoscută o valută unică. După cum se cunoaşte în baza altor experienţe aceasta este cerinţa unui nivel avansat al integrării regionale. Înseşi procesul durează în timp, deoarece permite valorificarea tendinţelor ce reies din condiţiile crizei globale. Oricare ar fi dificultăţile cu care, în acest domeniu, s-a confruntat UE şi zona euro, realitatea a dovedit viabilitatea şi rezistenţa lor la criza globală. Numai cine nu doreşte să vadă, nu recunoaşte că UE acordă susţinere esenţială statelor care se confruntă cu probleme financiare. Preşedintele Nursultan Nazarbaev a propus, în anul 2006, iniţierea negocierilor cu referire la

instituirea unei unităţi de schimb ENPE – ca bază pentru rezerva valutară regională. Propunerea însă n-a fost susţinută din motiv că partenerii considerau că este prematur. Acceptarea unei valute şi crearea zonei ei de influenţă este o caracteristică a integrării regionale avansate, maturizate. *Maturizarea geoeconomică şi mai apoi geopolitică a integrării euroasiatice*, subliniază Nursultan Nazarbaev*, trebuie atinsă pe cale evolutivă şi benevolă. Nu se acceptă nici o formă a intensificării artificiale şi anexarea la ea forţată a unor state. Să nu uităm că piaţa unică europeană s-a creat pe parcursul a 40 de ani.*

Crearea UEEA este posibilă doar în condiţiile susţinerii sociale lărgite. *Este important să recunoaştem existenţa nu doar a ideilor, aprecierilor care susţin integrarea regională euroasiatică, dar şi opiniile, promovate de sceptici,* subliniază Nursultan Nazarbaev. Disputa dintre susţinătorii şi oponenţii procesului integrării regionale are un aport important în promovarea reformelor, în diversificarea formelor de integrare economică şi socio-culturală. Disputa permite funcţionarilor UEEA să cunoască şi să înlăture sau să diminueze dificultăţile, problemele, contradicţiile atestate în procesul integrativ. Acestea necesită o atenţie sporită din partea conducătorilor instituţiilor suprastatale, din partea liderilor statelor naţionale şi ai societăţilor civile ale acestora. În acest context, Nursultan Nazarbaev propune măsuri orientate către consolidarea verticalei populare a integrării euroasiatice. Este vorba despre creşterea numerică a asociaţiilor euroasiatice. De exemplu, în baza activităţii Consiliului antreprenorial al Comisiei EEA, poate fi instituit Congresul Euroasiatic al antreprenorilor şi industriaşilor. În formatul celor trei state, este logică crearea Palatei Comerciale Euroasiatice.

Aşadar, după cum aţi observat, descrierea modelului UV, SEU, UEEA, am realizat-o prin aplicarea formulei *În opinia fondatorilor…*, deoarece, inclusiv în anul 2011, se vorbeşte despre un proiect de colaborare, despre agenda instituţională, care se referă la ordinea adoptării actelor normative, la condiţiile cooperării în diverse domenii de activitate. Personal am participat la conferinţele ştiinţifice, organizate de in-

stituţiile UEEA, la care toate discursurile erau orientate în viitor, fiind expuse în vocabularul: ne propunem, vom face, intenţionăm. Mai mult ca atît, Nursultan Nazarbaev expune un model de funcţionare al UEEA, iar Vladimir Putin promovează alt model. La 3 octombrie 2011, în Jurnalul de drept Euroasiatic, este publicat articolul „Un proiect integraţionist nou pentru Euroasia – viitorul care se naşte azi", semnat de Preşedintele Rusiei, Vladimir Putin. Tema centrală a articolului o constituie dezbaterile strategiei şi tacticii integrării regionale a statelor ex-sovietice. Autorul face apel la o „coordonare a politicii economice şi valutare, care presupune realizarea unor măsuri, orientate către apropierea politicii macroeconomice a grupurilor de state a CEEA. Scopul final al activităţilor ce impulsionează procesele integraţioniste este: *formarea în baza unor state ex-sovietice a unui centru regional puternic în forma Uniunii Economice şi Valutare (UEV), capabil să apere interesele gospodăreşti ale statelor membre la nivel global*. Simultan, subliniază Vladimir Putin, *este necesar de definit scopul politic al integrării: dobîndirea de către Rusia a posibilităţii de a reprezenta interesele grupului de state membre a UEV la forumurile internaţionale, de la cele formal consolidate, cum ar fi: ONU şi OMC, pînă la cele mai puţin formale, de exemplu, 20 G.*

Modelul propus de Nursultan Nazarbaev se bazează pe principiile şi valorile democratice, în timp ce Vladimir Putin se pronunţă pentru fortificarea poziţiei Rusiei pe arena internaţională, care parcă îşi asumă rolul de lider în UEEA, de conducător unic al federaţiei. Este interesant momentul *reprezentării intereselor grupului de state membre a UEV,* de parcă autorităţile naţionale ale acestora sunt incapabile să-şi reprezinte şi să-şi apere propriile interese. Amintim că la negocierile referitoare la principiile de funcţionare a UEEA a fost acceptat pragmatismul economic, care exclude reconstrucţia URSS. Afirmaţia lui Vladimir Putin confirmă interesul final al Rusiei – reorganizarea spaţiului ex-sovietic şi integrarea politică, economică sub conducerea Moscovei. Despre menţinerea tonului autoritar al Moscovei în relaţiile

dintre statele membre ale UV(singura structură funcţională la moment) vorbesc conflictele dintre cei doi lideri: Vladimir Putin şi Alexandru Lucaşenco. Analiza de conţinut a discursurilor acestora ar permite dezvăluirea intereselor naţionale ale Rusiei şi ar lipsi de sens discuţiile despre modelul UEEA, propus de Nursultan Nazarbaev.

Revenind la opţiunile geostrategice ale Republicii Moldova, ale societăţii moldoveneşti, constatăm că în URSS ea a fost şi nu mai vrea, cu UV ar dori să aibă relaţii comerciale reciproc avantajoase şi Acordul de Asociere dintre UE şi RM permite aşa ceva. Cu regret, ne fiind informaţi, conştienţi de complexitatea proceselor integraţioniste, cetăţenii RM deseori se încurcă în completarea anchetelor, la subiectul integrării regionale. Atestăm la o scădere a procentului susţinătorilor vectorului proeuropean. Acest moment îl explicăm prin confluenţa mai multor factori: discreditarea forţelor pro-europene, în timpul guvernării cărora s-a produs *Jaful secolului*, transferul miliardelor furate pe seama plătitorilor de impozite, adică a cetăţenilor; înrăutăţirea condiţiilor de trai şi de activitate a cetăţenilor. Situaţia se complică prin activitatea MASS-MEDIA, mai ales a televiziunii, susţinute financiar de preşedintele ţării, de anturajul lui, care retransmit programele analitice, informative ale televiziunilor din Rusia, care îşi promovează propriile interese, dezinformînd populaţia Republicii Moldova. În contextul celor menţionate, considerăm necesară activizarea forţelor proeuropene (partide politice extra-parlamentare, ONG, comunitatea academică), obligate să informeze, să instruiască tinerii în spiritul valorilor europene, determinîndu-i să lupte cu indiferenţa, absenteismul şi să se implice în diverse proiecte şi programe de socializare politică, de europenizare.

Subiecte pentru meditații și activități practice

1. Comparaţi cele două modele de integrare regională: UE și UEA.
2. Caracterizați etapele traseului proeuropean al Republicii Moldova.
3. Definiți semantica formulei: apartenența politică și instituțională la Europa.

4. Ce ar trebui să facă autoritățile Republicii Moldova pentru a impulsiona procesul de integrare europeană?
5. Cine se face responsabil pentru europenizarea societății moldovenești?

Bibliografie selectivă

1. Bafoil Fr., T. Beichelt, Europenisation. D Quest en Est, Ed. L Haemattan, Paris, 2008.
2. Balogh Brigitta, Bernáth Krisztina, Bujalos István şi alţii, Identitate europeană, naţională şi regională: teorie şi practică, Editura Partium, Oradea, 2011.
3. Alina Bărgăoanu, Examenul Schengen. În căutarea sferei publice europene. – Bucureşti: Comunicare.ro, 2011, 250 p
4. Valentin Beniuc, Ludmila Roşca, Nicolae Afanas, Uniunea Europeană - Uniunea Euroasiatică: studiu comparat. Ghid analitic. – Chişinău: S.n. 2015 (Tipogr.Print Caro), 2015, 155 p., ISBN 978-9975-56-243-0.
5. M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
6. Duverger Maurice, Introduction a la politique. Paris: Gallimard, 1924.
7. Heather Grabbe, Puterea de transformare a UE. Europenizarea prin intermediul condiţiilor de aderare în Europa Centrală şi de Est. Trad. Aurelia Pîrliţanu. – Chişinău: Epigraf SRL, 2008 (F.E.P.Tipogr.Centrală), 2008, 248 p. ISBN 978-9975-947-60-2.
8. Christian Hen Jacques Leonard, Uniunea Europeană. Ediţia a 10-a. Un momento complet asupra integrării europene. Traducere Ioana Gligor. – Bucureşti: Editura C.N.I. „Coresi" S.A., 167 p. ISBN 973-570-225-8.
9. Liphart A. Democraţia în societăţile plurale. - Iaşi: Polirom, 2002.
10. Planul de acţiuni Uniunea Europeană – republica Moldova. Ghid. – Chişinău: Gunivas, 2006, ISBN 978-9975-908-05-4
11. Moldova și UE în contextul politicii de vecinătate. Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005-ianuarie 2008). ADEPT. / Chișinău: Arc, 2008, 180 p. P.12
12. Lasok K. P. E. The European Court of Justice. Practice and Procedure. – London, 1994; Arnull A. The European Union and its Court of Justice. Oxford, 2006.
13. Uniunea Europeană: istorie, instituţii, politici. Republica Moldova în noua arhitectură europeană. Coord. Lilia Zabolotnaia. – Chişinău: CEP USM, 2007, 179 p.
14. Pop Dan, Teoria unificată a puterii poporului./ Sartori Giovani, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p.
15. Planul de Acţiuni Uniunea Europeană-Republica Moldova. Ghid.- Chişinău, 2006. Tipogr. Centrală, 80 p., P.33.
16. Risse T. A European Identy? Europenization and Transformation of the Nation – State Identities./ M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001
17. B. van Ruler, D. Vercic, The Bled Manifesto on Public Relations, Ljublijana, Pristop Comunications, 2002.
18. Schifirneț C., Europenizarea societății romaneşti și mass-media, Ed. Comunicare.ro, București, 2012
19. Roşca Ludmila, Filosofia politică./ Filosofia. Ghidul afacerii de succes. – Chişinău: Print-Caro, IRIM, 2013, 324 p.
20. Roşca Ludmila, Ştiinţa politică. Manual. - Chişinău: UASM, 2005, 310 p.

21. Roşca Ludmila, Ursu Valentina, Impactul crizei politice asupra economiei naţionale./ Pecularites of world economic development in the conditiond of globalization. International scientific-practical conference materials, Aprilie 15th, 2016, - 570 p. P.217-226. ISBN 978-9975-3092-7-1
22. Roşca Ludmila, Diaspora moldovenilor în Italia: experienţe valoroase de integrare. În limba engleză./ Materialele Conferinţei ştiinţifice: Migration and European integration of minorites, Universitatea din Oradea, 6-8 noiembrie 2014, Istvan Polgar (ed.),.Ioan Horga(ed.), Mircea Brie (ed.). – LAP LAMBERT, Academic Publishing, 2016, ISBN 978-3-659-75971-D
23. Roşca Ludmila, Discursul politic al integrării europene.//Revista ştiinţifico-practică Relaţii Internaţionale Plus, 2014, n.3, P.10-22.
24. Rosca Ludmila, The European Union's Neighbourhood Policy and the Republic of Moldova's Association Programmes. / EU relations with eastern partenership: strategy, oportunities and challenges. / Chişinau-Chernivitsi-Tbilisi, Tipogr. Print-Caro, 2016, 360 p. P.162-171.
25. Sartori Giovani, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p.
26. Schifirneț C., Europenizarea societății romaneşti şi mass-media, Ed. Comunicare.ro, București, 2012
27. Tămaş S. Instituţiile democraţiei şi societatea civilă. Dicţionar politic. – Bucureşti, 1996.
28. Charles Zorgbibe, Construcţia europeană: trecut, prezent şi viitor. Traducere Speranţa Dumitriu.- Bucureşti: Editura Trei, 1998, 397 p.
29. Марченко М.Н. Европейский союз и его судебная система. – М. 2012
30. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы. Ответственный редактор Нешатаева Т. Н. – М. 2011.
31. Нешатаева Т. Н. Международные организации и право. – М. 1998.
32. Путин В. В. Евразийский экономический союз: перспективы построения экономического и валютного союза (на примере Европейского Союза).// Евразийский юридический журнал №3(46), 2012.
33. Хесин У. С. Становление Европы как мастерской мира.// Современная Европа, январь-март, 2014, №1, С.17-25
34. Шинкарецкая Г. Г. Суд Евразийского экономического сообщества и Таможенного союза// Международное правосудие. 2012, №1.
35. http://www.zdg.md/stiri/stiri-politice/ong-urile-condamna-modul-nedemocratic-in-care-a-fost-investit-guvernul-filip, accesat la 20.06.2017
36. http://unimedia.info/stiri/investigatie-the-black-sea-legatura-dintre-furtul-miliardului-si-firma-energokapital-de-la-tiraspol-111204.html, accesat la 20.07.2017
37. http://newsmaker.md/rus/novosti/inkassatorskuyu-mashinu-banca-de-economii-ugnali-kogda-voditel-otluchilsya-v-tuale-8231, accesat la 20.10.2015
38. http://newsmaker.md/rus/novosti/chto-ilan-shor-rasskazal-pro-vladimira-filata-v-rasporyazhenii-nm-okazalsya-protok-18731, accesat la 20.11. 2016
39. newsmaker.md ,accesat la 20.06. 2017
40. http://www.zdg.md/stiri/legaturile-dintre-energokapital-si-furtul-miliardului, accesat la 20.07.2017
41. http://www.ziarulnational.md/exclusiv-aceeasi-persoana-figureaza-atat-in-furtul-miliardului-cat-si-in-spalatoria-ruseasca/, accesat la 20.09.2015
42. http://newsmaker.md/rus/novosti/milliardery-iz-trushchob-10216, accesat la 20.09.2016
43. http://newsmaker.md/rus/novosti/vyacheslav-iz-za-tebya-stolko-problem-mama-negoryuy-23106, accesat la 20.07.2017

Tema X. UNIVERSITATEA, SISTEMUL EDUCAȚIONAL EUROPEAN ÎN SOCIETATEA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE

1. ***Misiunea universităţii în societatea bazată pe cunoaştere***
2. ***Conceptul de integritate universitară***
3. ***Sistemul european de instruire și educație: obiective, realizări, probleme***

1. Misiunea universităţii în societatea bazată pe cunoaştere

„Educaţia este cea mai puternică armă
care poate schimba lumea”
Nelson Mandela

Integrarea Europeană, la moment, rămîne a fi un obiectiv prioritar al politicii interne şi externe a Republicii Moldova. Abordarea serioasă a acestui obiectiv impune transformări radicale în viaţa cotidiană şi cea profesională a cetăţenilor Republicii Moldova, în activitatea tuturor instituţiilor sociale. Integrarea Europeană este un proces complex care se desfăşoară în timp, impunînd modificări serioase în stilul de viaţă şi gîndire al tuturor păturilor sociale: producători, consumatori de bunuri materiale, de servicii, de informaţie. Experienţa umană arată că astfel de schimbări sunt suportate mai uşor şi cu mai mult efect dacă subiecţii sunt instruiţi/pregătiţi pentru ele. În acest sens, “învăţarea” Europei în şcoală, gimnaziu, liceu, universitate este actuală şi semnificativă pentru societatea moldovenească, pentru instituţiile statului, care au ales modelul statului democratic de drept şi care ar trebui să-şi unească eforturile pentru implementarea lui în practică.

O democraţie nu se dezvoltă dacă nu educă generaţii noi, capabile să observe, să judece şi să dorească să influenţeze relaţiile şi activitatea instituţiilor sociale. Cunoaştem cu toţii adevărul: capacitatea omului de a fi corect face ca democraţia să fie posibilă, iar înclinaţia lui de a nu fi corect face ca democraţia să fie necesară. Într-un stat democratic şi de drept se impune ca orice funcţie sau atribuţie să fie exercitată corect şi

cinstit, iar pentru aceasta se cer doi factori cumulativi: *etica* şi *încrederea*. Dacă etica cere imparţialitate în exercitarea sarcinilor sale şi rezistenţă la corupţie, apoi încrederea reprezintă sentimentul de siguranţă faţă de cinstea, buna-credinţa, sinceritatea unei persoane concrete.

Prezenţa unui grup social, inteligent, pregătit pentru acţiuni colective, bine informat - este o condiţie a prosperităţii societăţii în toate timpurile, dar aportul lui este solicitat, în mod deosebit, în situaţiile de criză, de disfuncţionalitate a sistemului social. Sistemul social este unul deschis, complex, neliniar, caracterizat de propriile legităţi de funcţionare. În condiţii normale de funcţionare, factorii obiectivi şi cei subiectivi, care asigură stabilitatea dinamică a sistemului social, interacţionează, conlucrează şi prin aceasta asigură, în acelaşi timp, stabilitatea şi dinamismul sistemului. În condiţiile de criză a unui segment al vieţii sociale sau a întregului sistem, sporeşte semnificaţia activităţii factorului subiectiv. Anume de acest segment al vieţii sociale este responsabilă universitatea, care sintetizează rezultatele eforturilor educaţionale ale instituţiilor de alt nivel de organizare, dar responsabile pentru formarea, instruirea, îndrumarea tinerei generaţii. Dat fiind că Republica Moldova este caracterizată de diferite crize: politică, constituţională, economică, financiară, culturală (conflictele inter-etnice, confesionale etc.) misiunea universităţii în societatea moldovenească se complică, iar rolul ei devine decisiv.

La moment, la nivelul Consiuliului European nu există evenimente, acţiuni, la care n-ar fi abordată necesitatea creşterii performanţei sistemelor naţionale de instruire şi educaţie. Reforma învăţământului universitar European este dictată de imperativul sporirii calităţii serviciilor prestate de universităţi, al competitivităţii. În lumea contemporană, învăţământul superior este apreciat ca domeniu strategic, deoarece puterea unui stat poate fi sporită prin funcţionarea eficientă a sitemului de instruire şi educaţie. Obiectivele sistemului de instruire şi educaţie universitară cuprind şi: problematizarea persoanei; formarea şi dezvoltarea abilităţilor solicitate de un domeniu al activităţii profesionale. În societa-

tea bazată pe cunoaștere sunt create condiții favorabile pentru realizarea obiectivelor menționate.

Societatea bazată pe cunoaşerei este o formulă unanim acceptată de savanţi, care desemnează intrarea într-o nouă fază de dezvoltare a societăţii informaţionale (Sesiunea Consiliului European extraordinar de la Lisabona din 23-24 martie 2000). Subiectul societăţii cunoaşterii este Homo sapiens sapiens. Instruit şi educat în universitatea secolului XXI, care uneşte educaţia/instruirea cu cercetarea şi producţia, acesta este competitiv pe piaţa muncii, este activ în relaţiile sociale, este caracterizat de o înaltă moralitate, din care se alimentează simţul datoriei şi responsabilităţii. Din promovarea principiilor etice ale integrităţii universitare: libertatea academică, autonomia şi responsabilitatea, transparenţa, meritocraţia, onestitatea şi corectitudinea – se conturează misiunea şi rolul universităţii secolului XXI.

Conceptul de *universitate* ca instituţie socio-culturală este elaborat de filosofii contemporani. În lucrarea *Ideea de Universitate,* K. Jaspers sublinia că a lucra în universitate „înseamnă a dobîndi simţul adevărului în ştiinţă", cunoaşterea metodelor şi a potenţialului lor şi prin aceasta „cunoaşterea limitelor puterii ştiinţelor". La universitate se dezvoltă simţul filosofic al adevărului care poate fi atins pe calea deschisă de metodele aplicate. Universitatea trebuie să se consacre cercetării fără compromis care nu trebuie să se justifice decît în faţa raţiunii şi a criteriilor adevărului. Conceptul de *universitate* nu doar fixează misiunea instituţiei în societatea umană, dar şi desemnează limitele cunoaşterii ştiinţifice. În concepţia lui Jaspers, universitatea este refugiul libertăţii de gîndire, al libertăţii responsabile a spiritului.

Atît în filosofie, cît şi în activitatea profesională, în viaţa cotidiană, K. Jaspers acordă o atenţie sporită *comunicării.* Comunicarea autentică dintre două fiinţe umane, constituie un factor decisiv, iar universitatea, ca loc al libertăţii, oferă posibilitatea unei comunicări autentice între profesori şi studenţi, ca şi între studenţi, şi între profesori. *A comunica* înseamnă a proiecta o perspectivă comună a celor ce discută şi cercetează

probleme gnoseologice. În filosofie, K. Jaspers utilizează verbul *a face apel la*, prin care subînţelege *a trezi existenţa la interlocutor*, pentru ca ea să se facă prezentă în cazul în care ar fi distrasă sau amorţită. Filosoful existenţialist nu admitea să se spună despre cineva că la el nu se poate face apel sau că cuiva îi lipsesc posibilităţile lăuntrice. K. Jaspers era convins că în orice fiinţă omenească există posibilitatea existenţei, se poate face apel oricînd la ea şi aceasta este partea cea mai importantă a activităţii unor profesori de filosofie.[170]

O interpretare originală a misiunii universităţii în societatea contemporană o întîlnim în lucrarea: *Existenţialismul şi Educaţia,* semnată de G.F. Kneller. Autorul menţionează că universitatea – nucleul sistemului educativ, trebuie să fie preocupată de: descifrarea conţinutului vieţii bune; a naturii omului, naturii societăţii, naturii realităţii ultime pe care orice tip de cunoaştere caută să o pătrundă. G. F. Kneller atribuie educaţiei un sens dublu: „*act sau experienţă care are un efect formativ asupra minţii, caracterului sau abilităţii fizice a unui individ*" şi altul ca proces „*prin care societatea prin şcoli, colegii, universităţi şi alte instituţii, îşi transmite deliberat, moştenirea culturală – cunoaşterea, valorile şi abilităţile acumulate – de la o generaţie la alta*".[171]Simultan, educaţia are şi sensul de produs, ea înseamnă ceea ce primim prin învăţare – forme, metode, principii, niveluri ale cunoaşterii, idealurile şi tehnicile care ne sunt predate.

Educaţia, fiind un fenomen extrem de complex, poate fi studiată din numeroase perspective, fiecare dintre acestea dezvăluindu-ne noi sensuri şi înţelesuri. O accepţiune a educaţiei, care nu poate fi neglijată, deoarece defineşte misiunea universităţii, a expus-o fondatorul sociologiei educaţiei, E. Durkheim. Savantul sublinia: *Educaţia este socializarea metodică a tinerei generaţii...; este acţiunea exercitată de către generaţiile adulte asupra celor care nu sunt coapte încă pentru viaţa socială... Ea are ca obiect nu omul aşa cum l-a creat natura, ci omul pe care îl vrea*

[170] K. Jaspers, texte filosofice. – Bucureşti: Editura politică, 1988.
[171] G.F.Kneller, Introduction to the Pgilosophy of Education, John Wiley and Sons, inc. N.Y-London-Sidney, 1967, P.20.

societatea, iar ea îl vrea aşa cum îi cere structura sa interioară: pentru a exista orice societate are nevoie de omogenitate, iar educaţia este mijlocul prin care societatea îşi reînnoieşte treptat condiţiile propriei sale existenţe, sădind în sufletul copilului similitudinile esenţiale care sunt cele mai adecvate tipului respectiv de societate. Scopul educaţiei este de a socializa individul biologic prin construirea fiinţei sale sociale care să se suprapună celei individuale.[172]

Educaţia este o formă de manifestare a realităţii socio-umane. Inerentă vieţii sociale, educaţia este o realitate acţionară direct perceptibilă, mai ales la nivelul întîlnirii dintre generaţii, este cognoscibilă prin urmele lăsate de istoria civilizaţiilor (documente, instituţii şi nu numai) şi logic deductibilă în abordarea sistemică a evoluţiei societăţii în care există diferenţe mari de potenţial de cunoaştere ce tind, logic, către echilibru. Echilibrarea continuă a sistemului educaţional se realizează într-un proces comunicaţional, axat pe schimbul de informaţii, şi se supune legilor acestuia. Educaţia este o formă de acţiune umană practică, ea rezultă din interacţiunea unui subiect individual sau colectiv care o iniţiază.[173]

În condiţiile globalizării, universitatea nu mai poate fi măsurată doar în raport cu propriul său proiect sau cu cele ale universităţilor din ţară, sau din regiunea concretă. Universitatea se măsoară (şi trebuie să fie măsurată) cu cele mai performante universităţi din lume. Aceasta înseamnă că universitatea este solicitată să efectueze cercetări ştiinţifice recunoscute *în prima linie*, iar absolvenţii ei să fie preferaţi de diverse instituţii, firme, autorităţi etc. în poziţiile-cheie. Profesorul de la Universitatea Michigan, James J. Duderstadt, descrie transformarea universităţii prin evoluţie şi revoluţie.[174] În prima situaţie, transformările se produc treptat în timp, are loc adaptarea universităţilor la mediul exterior, ca răspuns la diversele influenţe ce vin din partea societăţii. În a doua situaţie, transformările au loc într-un timp relativ scurt, se produc radical, dramatic şi

[172] E.Durcheim, Educaţie şi sociologie. – Bucureşti: E.D.P. 1980.
[173] L. Roşca, C. Lazari, Etica şi integritatea universitară: experienţe, realizări, probleme. Monografie. IRIM – Chişinău: Tipogr. "Print-Caro", 172 p.
[174] J.J. Duderstadt, The future of the university in an era of change, 07.03.1997. http:/milproj.ummu.umich.edu.

vizează nucleul axiologic al universităţilor. Analizînd transformările instituţiilor sociale, ne vine greu să apreciem care dintre aceste două modele ale schimbării sunt dominante în prezent. Privind rezultatele acestor transformări în domeniul învăţămîntului superior, vom vedea coexistenţa universităţilor tradiţionale, universităţi care s-au adaptat mediului, precum şi universităţi cu totul noi reinventate, născute ca răspuns la solicitările timpului istoric, practicii sociale.

Pericolele şi oportunităţile noului mediu în care funcţionează astăzi universităţile pot fi abordate prin două tendinţe: adaptare prin retragere sau adaptare proactivă, antreprenorială. În prima situaţie, se aşteaptă ca problemele să dispară de la sine sau că ele îşi vor găsi singure soluţia. În a doua situaţie, se caută soluţii constructive la provocările ce vin din interior şi exterior, spre a se adapta pieţei, de a exploata caracterul de noutate al schimbărilor în permanenţă. Principalele pericole ce vizează activitatea universităţilor contemporane sunt: masificarea învăţămîntului superior, declinul finanţărilor publice, creşterea diversităţii demografice şi socio-economice, cererea pentru o educaţie permanentă a adulţilor, dezvoltarea fără precedent a tehnologiilor informaţionale, globalizarea pieţei învăţămîntului superior etc. Referindu-se la masificarea învăţământului superior, profesorul K. J. Dougherty menţiona că evoluţia învăţămîntului superior, în mod tradiţional elitist spre un învăţămînt superior de masă, reprezintă *o reflectare a noilor dezvoltări tehnologice, a valorilor democratice, a cerinţelor noii societăţi bazate pe cunoaştere.*[175] Următoarea provocare – declinul finanţării publice a universităţilor – adresată universităţilor le înclină să caute surse alternative de finanţare, în primul rînd, din sectorul privat. Este vorba despre direcţia de transformare pe care a evidenţiat-o profesorul Burton R. Clark, referindu-se la modul în care universităţile se adaptează la cerinţele pieţei, şi anume, *existenţa unei baze diversificate de finanţare.*[176]

---

[175] K. J. Dougherty, Mass higher education: Whats is its impetus? 1997.

[176] R.B.Clark, Crearea universităţilor antreprenoriale: direcţii de transformare organizaţională. – Bucureşti: Editura Paideia, 2000.

Ansamblul acestor eforturi de reformă a deschis noi posibilităţi pentru universităţi şi studenţi. În esenţă, acest proces are două scopuri: a crea *aria învăţământului superior european*, reducînd barierele în faţa mobilităţii profesorilor, cercetătorilor şi studenţilor; *mărirea competitivităţii* universităţilor europene. La baza necesităţii implementării Procesului Bologna au fost mai multe viziuni. Una ar fi că, încă din Evul mediu, continentul european a dat naştere la principalele curente şi instituţii universitare ce au trecut prin secole, ajungînd în lumea modernă. A doua, statele europene (Uniunea Europeană) rămîn în urma concurenţilor lor: Statele Unite ale Americii, China, Canada, Japonia, Australia.[177] Iar al treilea ar fi principiul coeziunii sociale, mobilitatea intercontinentală, unitatea continentului european etc. În esenţă, toate aceste viziuni conţin două componente fundamentale: economia europeană şi valorile europene.

Aşadar, secolul XXI - impune şi un nou tip de educaţie. Nimeni nu poate fi beneficiarul unei noi civilizaţii, fără a avea un nou tip de educaţie, şi nimeni nu mai poate asigura acest nou tip de educaţie, fără a face schimbări în organizarea universităţilor, care interacţionează cu mediul cultural, economic, administrativ, tehnologic. Instituţiile de învăţămînt superior reprezintă comunităţi ce oferă servicii de educaţie superioară şi cercetare. Pe parcurs ele s-au transformat în organizaţii complexe, de proporţii mari care nu mai pot fi dirijate, administrate doar în baza normelor tradiţionale academice. Misiunea universităţilor este de a produce, a valorifica şi a transmite cunoştinţe. Într-o economie globalizată cunoaşterea devine adevăratul capital şi motor al dezvoltării societăţii. În prezent, învăţămîntul universitar se confruntă cu noi provocări în ceea ce priveşte performanţa şi responsabilitatea. Produsele oferite de universitate sunt cunoaşterea şi competenţa, ele fiind furnizate societăţii sub diverse forme:

- pregătirea specialiştilor în diverse domenii de activitate social-utilă;

[177] N.C. Burbules, Universities in transition: The promise and the challenge of new technologies. Teachers College Record, 2000.

- cercetare, consultanţă, expertiză;
- implicarea membrilor comunităţii academice în viaţa societăţii.

Această prestaţie a universităţii poate fi considerată ca fiind de calitate doar în măsura în care produsele şi activitatea ei satisfac cerinţele şi aşteptările clienţilor, partenerilor interni şi externi în ceea ce priveşte formarea reprezentanţilor societăţii în domenii cerute de piaţa muncii, soluţionarea la nivel corespunzător a problemelor mediului socio-economic prin cercetare şi consultanţă, crearea unui mediu de muncă şi viaţă adecvat performanţei în instituţiile respective.

Observăm astfel că misiunea universităţilor este complexă şi se bazează pe trei momente esenţiale:

- misiunea *vocaţională*, pe această cale studenţilor li se transmit cunoştinţe, prin asimilarea cărora la ei apar noi abilităţi de a se pregăti în calitate de forţă de muncă înalt calificată într-un anumit domeniu sau specializare;
- misiunea *de a crea cunoştinţe*, cunoştinţele se transmit studenţilor, care le transferă în tehnologie, în domenii cu impact economic şi progres social;
- misiunea *socială,* absolvenţii obţin competenţe şi valori cu caracter general, larg, pe care le vor aplica în diverse proiecte ce vizează dezvoltarea durabilă a societăţii contemporane, bazate pe cunoaştere şi comunicare între oameni.

Analizînd aspectul globalizării învăţămîntului superior, profesorul R. Deem ne prezintă un set de schimbări, modificări, transformări în regimul de finanţare, schimbări organizaţionale şi culturale, noi forme de furnizare a educaţiei prin Internet sau prin atragerea unor grupuri de studenţi străini, folosirea unui discurs bazat pe resurse culturale şi lingvistice diferite. Această schimbare este impusă de faptul că grupuri diferite – rezultate ale globalizării – pretind discursuri diferite.[178] Cînd vorbim despre globalizarea în domeniul învăţămîntului superior avem în vedere şi existenţa unei pieţe mondiale a educaţiei superioare,

[178] R. Deem, Globalization, new managerialism, academic capitalism and entrepreneurialism in universities: is the local dimension still important? Comparative Education, 2001, vol.37, P.7-20.

care şi creează o competiţie globală. În lumea penetrată de diferite procese integraţioniste, este importantă capacitatea omului de a se orienta în timpul şi spaţiul social. Orientarea omului stă la baza deciziei, alegerii opţiunii, genului de activitate profesională etc. Universitatea este chemată să dezvolte abilităţile cognitive ale omului, îndeosebi gîndirea strategică, aşa încît studentul, absolventul, angajatul, specialistul în domeniu să se poată orienta în viaţa socială a comunităţii.

În orientarea socială a omului contemporan modificările temporal-spaţiale au semnificaţie deosebită, determinate de evoluţia sociumului de la tradiţionalism la modernism şi postmodernism. Orientarea primei categorii de oameni, evidenţiate de Bauman, este determinată de dorinţa de a profita de expansiunea cultural-economică americană şi europeană, care simultan poate conduce la negarea/ ignorarea valorilor, obiceiurilor şi tradiţiilor, a moravurilor, constituite în timpul istoric, într-un spaţiu concret. În alţi termeni, problema interdependenţelor şi modificărilor temporal-spaţiale, caracteristice lumii contemporane, poate fi redată prin dialectica tradiţie-inovaţie, cultură tradiţională – cultură progresistă, inovatoare. Este important ca în procesul orientării tinerilor cadrul didactic nu doar să fie pregătit teoretic, dar personal să accepte schimbarea, să respecte principiul toleranţei în comunicarea interculturală, să fie gata să accepte alte opinii şi moduri de abordare. Orientarea corectă a tinerilor pregătiţi pentru a se încadra în diferite activităţi social-utile, desfăşurate într-o lume pestriţă, „ţesută din inegalităţi", în opinia noastră, ar însemna:

- cunoaşterea limbii materne, istoriei neamului care cuprinde şi fundamentele morale – obiceiuri, tradiţii, moravuri; treptele procesului civilizaţional, desfăşurat în limitele spaţiale ale statului naţional;

- dezvoltarea conştiinţei istorice, în baza căreia este posibilă recunoaşterea apartenenţei la un neam, la o anumită cultură şi civilizaţie;

- capacitatea de a observa la timp schimbarea din mediul natural de existenţă, din ambianţa socio-culturală şi de a reacţiona la cerinţele/condiţiile acesteia.[179]

[179] L. Roşca, Supravieţuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică. Monografie. – Chişinău: CEP UASM, 2007, 330 p., P.296.

Universitatea mai poate fi privită şi ca o organizaţie ce îşi desfăşoară activitatea într-o piaţă concurenţială a serviciilor din domeniile: învăţământ, cercetare, expertiză, consultanţă etc. Sub acest aspect, competitivitatea instituţiei de învăţământ superior este determinată de capacitatea ei de adaptare la nevoile în continuă schimbare ale mediului economico-social. Misiunea sa principală este aceea de a răspunde nevoilor specifice de educaţie şi de formare profesională ale individului, precum şi nevoilor dezvoltării sociale şi economice ale comunităţii, apreciate la nivel: local, regional, naţional, internaţional. Universitatea îşi realizează obiectivul menţionat, doar în măsura în care satisface aceste cerinţe la un standard de calitate, care permite atît individului, cît şi societăţii să devină performanţi într-un mediu globalizat, caracterizat prin competiţie şi dinamism. Menţinerea standardului este posibilă numai în condiţiile orientării spre performanţă a activităţii universităţii, prin îmbunătăţirea continuă a ofertei şi a rezultatelor, prin asigurarea unui management performant, a unei politici financiare adecvate, prin utilizarea raţională a resurselor, prin încurajarea unei atitudini responsabile a întregului personal etc. Totodată, universitatea continuă să-şi păstreze misiunea sa ştiinţifică şi culturală. Ea produce noi cunoştinţe ştiinţifice şi le evaluează critic pe cele general - admise de comunitatea academică; creează, prin membrii săi, opere intelectuale de valoare naţională şi internaţională. În exerciţiul acestor funcţii, ea beneficiază de autonomie academică şi deserveşte progresul cunoaşterii umane, proces care nu se supune previzibilităţii. Dar aceste scopuri majore ale universităţii trebuie să se armonizeze cu misiunea lor de educare şi formare a tinerei generaţii. Prin pregătirea tinerei generaţii care va gestiona procesele și instituțiile sociale în viitor, universităţilor le revine şi misiunea să dovedească adevărul maximei: *Nu sunt ţări sărace şi ţări bogate. Sunt state bine conduse şi prost conduse!*

Actualmente, asistăm la schimbări majore în sistemul educaţional european. Învăţământul superior este un serviciu public major, oferit societăţii printr-un sistem naţional de universităţi de diferite tipuri şi profi-

luri. Impactul lui asupra dezvoltării personale a unui număr mare de cetăţeni este deosebit de important: deoarece are capacitatea de a lărgi graniţele autonomiei personale; susţine o o mai mare mobilitate socială, profesională şi internaţională etc. Este plăcut să constatăm că anual creşte numărul persoanelor care au acces la acest serviciu, că în mai multe state europene intrarea în educaţia de nivelul terţiar devine un drept garantat tuturor celor care au încheiat studiile medii cu un certificat adecvat (bacalaureat). Chiar dacă nu toţi studenţii înmatriculaţi finisează studiile, oricum ei au trecut prin aulele universitare și deja în mentalitatea lor s-a produs o schimbare ce privește stilul de viață și abordare a celorlalți, a cerințelor societății față de ei. Astfel putem justifica faptul că universitatea se angajează în educaţia persoanei pe tot parcursul vieţii.

Sub aspect etic, societatea contemporană este o societate a postdatoriei, în care tot mai mulţi oameni recunosc necesitatea unei etici minime, a unor datorii, a unor norme pragmatice, pluraliste, liberale ce fac posibilă coezistenţa oamenilor, grupurilor sociale. Trăim cu toţii într-o societate a cunoaşterii sau a informaţiei - *knowledge society* - forma postindustrială de organizare socială în care principalele activităţi şi surse de profit sunt legate de gestionarea conţinuturilor. Prin *cunoaştere* înţelegem o anumită folosire a datelor, informaţiei, cunoştinţelor, training-ului sau formării pentru o anumită activitate şi educaţie. Cunoaşterea, în sens îngust, este o precondiţie a generării unor noi activităţi utile şi relevante. În activitatea economică capitalul imaterial: calificarea personalului, relativitatea, flexibilitatea, bazele de cunoştinţe etc., în prezent, are un rol mai important decît activele vizibile.

Dacă e să ne referim la economia Republicii Moldova, apoi ea înregistrează în permanenţă un decalaj faţă de media ţărilor din Uniunea Europeană şi aceste decalaje, în loc să se diminueze, continuă să sporească. Diminuarea decalajelor presupune un ritm susţinut de dezvoltare economică, o eficienţă economică comparabilă şi un volum mare de resurse. Dacă vom încerca să recuperăm cu rapiditate rămînerile în urmă, bătătorind acelaşi drum pe care l-au parcurs ţările europene, ten-

tativa noastră va fi sortită eşecului. În procesul de evoluţie economică se impune o nouă strategie, cea de integrare din mers. Realitatea socială ne arată că aşa ceva este posibil (de exemplu, dezvoltarea telefoniei mobile şi a televiziunii prin cablu).

Pornind de la cele menţionate constatăm, că economia ţării trebuie să se îndrepte către acele domenii de dezvoltare economică care necesită o infrastructură mai puţin costisitoare şi resurse energetice mai reduse, în care decalajul se măsoară în ani, şi nu în decenii ori secole. Vom aminti că fiecare revoluţie industrială majoră a dat naştere la un anumit ciclu de dezvoltare care a avut atît beneficiari, cît şi perdanţi. Demararea acestor cicluri a fost marcată, de fiecare dată, de folosirea unui anumit tip de energie. Dacă noi nu putem diminua decalajul existent în ceea ce priveşte gestionarea energiei, apoi el poate fi diminuat în gestionarea informaţiei. Prima revoluţie a fost cea industrială ce a demarat odată cu folosirea aburului, beneficiarul ei, în mare parte, a fost Anglia. A doua revoluţie a fost cea declanşată de folosirea motorului cu ardere internă, care a folosit petrolul în locul aburului şi a dus la dezvoltarea industriei de automobile şi a aeronauticii, beneficiarul principal fiind SUA. Cea de-a treia revoluţie a fost declanşată de folosirea energiei nucleare, beneficiari fiind SUA şi Rusia, care şi-au disputat supremaţia mondială. Din anul 1970 apare un nou tip de energie, cu totul deosebit de celelalte, prin caracterul său imaterial – informaţia. Revoluţia informaţională este în plină desfăşurare, dezvoltare şi a permis SUA să se consacre ca principala putere a lumii. Totodată, această revoluţie a condus şi la apariţia unor noi puteri economice asiatice, state lipsite de resurse energetice, dar care s-au adaptat rapid la această cursă a noilor tehnologii, precum sunt: Japonia, Singapore, Coreea de Sud, Taiwan, Malaysia sau Thailanda, la care se adaugă şi India. Este extrem de important faptul că de modul cum fiecare ţară se integrează în cursa revoluţiei *informaţionale* depinde poziţia şi locul pe care îl va ocupa în procesul globalizării.

Un alt exemplu elocvent ne informează că începînd cu anii ’50 ai secolului XX, în SUA învăţămîntul superior capătă un caracter de ma-

să, transformîndu-se dintr-un învăţămînt elitar, într-un învăţămînt accesibil pentru toţi. Acest val al *masificării* învăţămîntului superior ajunge în Europa în anii ’70 ai aceluiași secol. În ultimii ani, are loc o creştere considerabilă a numărului studenţilor, spre exemplu: SUA (295,5 mil. populaţie) în 1978 avea 11 mil., în 1988 – 13 mil. şi în 2000 – 14 mil. de studenţi sau 4,8% din populaţie; Franţa (63 mil. populaţie) în 2004 are 2,2 mil. de studenţi sau 3,49% din populaţie; Chile (15 mil. populaţie) în 1978 – 131.000, în 1988 – 235.000, în 2000 – 311.000 de studenţi sau 2,75 din populaţie; Republica Moldova (4 mil. populaţie) în 2005 – 115.000 studenţi sau 2,9% din populaţie. Cu regret statele mici, subdezvoltate, fiind sărace, consecință a unei guvernări neeficiente, cum ar fi Republica Moldova nu creează condiţii pentru angajarea în cîmpul muncii a absolvenților universităţilor naționale, așa încît cadrele calificate pentru diferite domenii, necesare și așteptate în localităţile Moldovei nu ajung, ele pleacă la muncă peste hotare. Statistica ne oferă date despre migrația în masă a tinerilor calificați, care erau inițial pregătiți pentru relansarea și dezvoltarea economiei naționale, pentru deservirea populației.[180] Despre faptul că avem o instruire și educație orientată corect, în viitor, vorbesc datele statistice: în Moldova este dezvoltat turismul stomatologic, deoarece se prestează servicii de calitate la prețuri mici în comparație cu alte state.

Învăţămîntul superior devine tot mai accesibil atît pentru studenţii care dispun de mijloace financiare, cît şi pentru studenţii cu capacităţi care nu au asemenea surse. Astăzi, problema accesului la învăţămîntul superior rămîne a fi de o importanţă majoră pentru dezvoltarea cu succes a unei societăţi bazate pe cercetare şi cunoaştere şi ea este rezolvată diferit, de la ţară la ţară. Spre exemplu, SUA a elaborat proiectul *Trio,* Marea Britanie proiectul *Aimhigher,* care oferă diverse programe

[180] Roșca Ludmila, Diaspora moldovenilor în Italia: experienţe valoroase de integrare. În limba engleză./ Materialele Conferinţei ştiinţifice: Migration and European integration of minorites, Universitatea din Oradea, 6-8 noiembrie 2014, Istvan Polgar (ed.),.Ioan Horga(ed.), Mircea Brie (ed.). – LAP LAMBERT, Academic Publishing, 2016, ISBN 978-3-659-75971-D; Ludmila Rosca, Migration, un approsche teoretico-practique, forms d’integration sociale et socialization. Jean Monnet Seminar, Migrations, Tunis, Tunisia, 22-23 February, 2016P.135-140.

de activităţi pentru a susţine şi a ajuta studenţii din toate păturile sociale. În Australia, Marea Britanie etc. guvernele oferă finanţări instituţiilor de învăţământ superior pentru ca acestea din urmă să accepte un număr mai mare de studenţi, tot în Marea Britanie există Fundaţia *Degrees*, ce are ca scop de a-i ajuta şi a lărgi participarea studenţilor din toate păturile sociale. Asemenea programe există şi în Suedia, Franţa etc. Prezintă interes şi exemplul Chinei, care din anul 1978 s-a deschis lumii exterioare, punînd accentul pe învăţământul superior (studenţii din păturile sociale defavorizate beneficiază de susţinere financiară din partea statului), sau Japonia, unde 98% din populaţie are studii superioare, şi exemplele ar putea urma. Toate acestea au o singură explicaţie: într-o lume din ce în ce mai competitivă, procentul populaţiei care a beneficiat de învăţământul superior devine un factor crucial în dezvoltarea societăţii din punct de vedere economic.

În prezent, suntem martorii comercializării studiilor universitare. Învăţământul superior, cercetarea sunt concepute drept produse, bunuri. Universităţile furnizează studii, cercetări, expertiză, consultanţă etc. care pot să le aducă profit, iar cantitatea, calitatea şi preţul lor sunt dictate de piaţă. Universitarii, studenţii, finanţatorii ş.a. aleg în baza universităţilor alternativele unor preferinţe individuale. Într-o lume comercială, universităţile, fiind în căutarea investiţiilor acţionarilor, sunt obligate să funcţioneze în baza modelului comercial: ele au un consiliu de administrare redus, angajează experţi comerciali şi financiari etc. Totodată, universitatea trebuie să servească şi obiectivele guvernării, activitatea ei fiind evaluată, în termeni de eficienţă şi competenţă, de autorităţile publice, care şi gestionează procesul reformelor. În majoritatea cazurilor, aceste două perspective: cea comercială şi guvernamentală, se completează una pe alta şi nu se opun. Deseori, la forurile internaţionale, cercetătorii îşi pun întrebarea: *Dar sunt oare guvernele gata să facă faţă reformei universitare?* Da, majoritatea guvernelor sunt orientate spre produsul finit, ele cer rezultate imediate şi măsurabile, duc o contabilitate riguroasă şi astfel, guvernele, dorind sau nu, promovează supravegherea, acreditarea,

standardizarea, auditul, care sunt uneori excesive. În ţările unde finanţarea publică a universităţilor este sub 50% (SUA, Australia etc.), sau depăşeşte puţin 50%,, universitatea cunoaşte o *comercializare* puternică, universităţile sunt implicate în procese de generare a profiturilor. Spre exemplu, în Suedia finanţarea universităţilor se efectuează în baza numărului de studenţi înscrişi la studii, adică cu cît numărul de studenţi înmatriculaţi este mai mare, cu atît şi suma finanţării publice este mai mare. În ultimii ani, a crescut considerabil finanţarea învăţămîntului superior în China, Coreea de Sud şi în multe ţări din America Latină, Regiunea Pacificului, unde ponderea acestei finanţări în PIB este de 1%.

Masificarea învăţămîntului superior impune, cu siguranţă, şi calitatea învăţămîntului, care este o responsabilitate comună atît a universităţilor, cît şi a tuturor partenerilor săi sociali. Universităţile, profesorii, studenţii, autorităţile publice etc. trebuie să definească implementarea calităţii în învăţămîntul superior în calitate de obiectiv primordial al procesului de învăţare, predare şi cercetare. Procesul Bologna le cere universităţilor o re-orientare spre piaţa forţei de muncă şi fundamentarea procesului de pregătire a specialiştilor în baza competenţelor. Această dinamică ridică noi probleme referitor la organizarea internă a universităţii, la locul ei într-o societate tot mai vastă. În acest context devine actual conceptul de integritate.

2. Conceptul de integritate universitară

Discursul ştiinţific al intelectualilor din Europa este axat pe interpretarea/ înţelegerea şi asimilarea cuvintelor cheie: cooperare, participare, integritate, legitimitate, dialogul şi respectul, care desemnează atitudinile pe care trebuie să le aibă toţi oamenii, îndeosebi tînăra generaţie. Din această perspectivă, instituţiile de învăţămînt superior au obligaţia să întreprindă măsurile corespunzătoare pentru a cultiva noi valori, a promova valorile unei conduite etice, punînd accentul, în special, pe integritatea, prevenirea corupţiei în mediul academic şi dezvoltarea unei culturi civice participative. Tranziţia intelectuală constituie premi-

sa şi pilonul pentru toate celelalte componente ale transformărilor ce au loc in ţară. În secolul XXI educaţia, îndeosebi cea universitară, trebuie şi reprezintă o prioritate pentru toate guvernele. Tranziţia intelectuală cuprinde mai multe elemente cum ar fi: gîndirea strategică, concepţiile, opiniile, atitudinile, convingerile, obiceiurile, valorile etc. care necesită a fi schimbate prin instruire şi educaţie. În contextul celor menţionate se cere reactualizarea/redimensionarea conceptului de integritate universitară. Reieşind din teza că originalitatea este un produs al unităţii dialectice a tradiţiei şi inovaţiei, universalului şi naţionalului, vom reproduce şi interpreta definiţiile integrităţii, a integrităţii universitare, explorînd în acest scop experienţa statelor europene.

Pentru a iniţia un discurs ştiinţific despre integritatea universitară este necesar să analizăm statutul universităţii în societatea contemporană, care mai este definită ca societate a cunoaşterii, iar sub aspect etic – societate a post-datoriei. Universitatea este una dintre cele mai vechi instituţii din Europa care se bucură de continuitate pînă în prezent. De la iniţiativele secolului XII, de la Bologna, Paris, Montpellier, Oxford, Salamanca, Halle, Cracovia şi pînă la universităţile nouformate, toate continuă să acorde cele mai înalte calificări şi cultivă căutarea adevărului. Pe parcursul istoriei, universităţile s-au modificat de mai multe ori, vom aminti doar cele trei iniţiative majore:

- *universitatea humboldtiană,* care a făcut legătura dintre învăţămînt şi cercetare;
- *universitatea napoleoniană,* care a legat învăţămîntului cu necesităţile omului/societăţii;
- *civic universitatis*, care a legat învăţămîntul cu industria.

De la primele universităţi din Salamanca, Paris – Sorbona, Bologna etc. şi pînă în prezent, universitatea a evoluat de la o entitate instituţională distantă şi elitară pînă la un veritabil sediu al inovării, cercetării, deschisă pentru restructurarea cunoaşterii în beneficiul societăţii. Sistemul universitar european, fiind cu adevărat un *res publica,* se prezintă ca un organism complex, scopurile finale ale căruia sunt corelate cu interesul

colectiv al întregii societăţi. De la finele secolului XX tot mai mult se impune dimensiunea supranaţională a universităţilor (proces demarat după Declaraţia de la Sorbona – Paris (1998), apoi Bologna) care prin intermediul cunoaşterii contribuie direct la integrarea europeană - Europa cunoaşterii = Europa păcii = Europa dialogului intercultural.[181]

Instruirea universitară şi educaţia în Europa au rădăcini adînci, iar sistemele de învăţămînt ale ţărilor europene sunt de o mare diversitate. Miniştrii responsabili de educaţie din Europa au hotărît în anul 1976, înfiinţarea unei reţele de informaţie, care să aibă la baza sa o mai bună înţelegere a politicilor şi structurilor în domeniul educaţiei. La reuniunea Consiliului European de la Lisabona (martie 2000), ca răspuns la provocările globalizării şi societăţii informaţionale, s-a stabilit obiectivul strategic – pînă în 2010 Europa să aibă cea mai competitivă şi mai dinamică economie din lume, bazată pe cunoaştere, capabilă de o creştere economică durabilă, generatoare de noi locuri de muncă mai bune şi caracterizată printr-o aprofundare a coeziunii sociale. În anul 2005, Comisia Europeană propune Consiliului European de la Lisabona o acţiune comună pentru creştere şi dezvoltare sub forma *Parteneriatului Lisabona pentru creştere şi dezvoltare,* avînd drept obiectiv alte priorităţi, dar beneficiind, în principal, de aceleaşi mijloace şi surse. Planul *Parteneriatul Lisabona pentru creştere şi dezvoltare*, capabil să surmonteze sfidările existente: reducerea populaţiei tinere, creşterea competitivităţii din cauza globalizării rapide, intrarea deplină în societatea cunoaşterii, a oferit un nou impuls pentru reformarea universităţii europene. Noul obiectiv strategic se referă la modernizarea economiilor naţionale pentru a salva modelul social unic în faţa pieţelor globale crescînde, a schimbărilor tehnologice şi îmbătrînirii populaţiei.[182]

Declaraţia privind Spaţiul European al Învăţămîntului Superior (SEIS), cunoscută ca Declaraţia de la Bologna a stabilit şase obiective:

---

[181] Roşca L., Lazari C. Etica şi integritatea universitară: experienţe, realizări, probleme. Monografie. IRIM – Chişinău: Tipogr. ”Print-Caro”, 172 p.

[182] Mecu C. Strategia Lisabona în lumea intereselor şi posibilităţilor economice din România//Analele Universităţii Spiru Haret, Seria Economie, anul 7, n.7, 2007.

recunoaşterea diplomelor (adoptarea unui sistem de diplome comparabile şi bine definite); adoptarea unui sistem bazat pe două cicluri (bachelor/masterat); implementarea sistemului de credite (ECTS); promovarea mobilităţii; promovarea cooperării europene în domeniul asigurării calităţii; promovarea dimensiunii europene în învăţământul european. Mai apoi, prin Comunicatul miniştrilor de la Praga (2001) s-au mai adăugat trei obiective: învăţarea pe tot parcursul vieţii; dimensiunea socială; promovarea caracterului atractiv al spaţiului european al învăţământului superior. La întrunirea de la Berlin (2003), miniştrii educaţiei au adăugat al zecelea obiectiv: spaţiul european al cercetării – toţi aceştia fiind pilonii societăţii bazate pe cunoaştere. La întrunirea de la Bergen (2005), s-au stabilit prioritătile intermediare: introducerea modelelor de analiză de sistem pentru agenţiile de asigurare a calităţii, aşa cum au fost ele propuse în Raportul ENQA (*European Network for Quality Assurance*). Întrunirea de la Londra (2007) a dezvoltat prioritătile intermediare, stabilite anterior: mobilităţi; dimensiunea socială; culegerea de date statistice; „employability".

În prezent, Declaraţia de la Bologna este adoptată de majoritatea statelor europene (SEIS include 46 de state), inclusiv şi de Republica Moldova. Declaraţia prevede parcurgerea unui traseu de toate ţările semnatare pînă în anul 2010, efectul final al căruia încheierea procesului mobilităţii pe piaţa comunitară a forţei de muncă. Calitatea învăţământului superior constituie fundamentul formării SEIS. E necesar ca actorii, direct şi indirect, implicaţi în reformarea sistemului educaţional să conştientizeze că reformarea lui este un proces de durată, iar pilonii săi sunt: transparenţa, capacitatea şi calitatea serviciilor oferite de mediul universitar. Ansamblul acestor eforturi de reformă au deschis noi posibilităţi pentru universităţi şi studenţi. În esenţă, acest proces are două scopuri: a crea *aria învăţământului superior european,* reducînd barierele în faţa mobilităţii profesorilor, cercetătorilor şi studenţilor; *mărirea competitivităţii* universităţilor europene.

Aşadar, secolul XXI - impune şi un nou tip de educaţie. Nimeni

nu poate fi beneficiarul unei noi civilizaţii, fără a avea un nou tip de educaţie şi nimeni nu mai poate asigura acest nou tip de educaţie, fără a face schimbări în organizarea universităţilor, care interacţionează cu mediul cultural, economic, administrativ, tehnologic, modul în care se desfăşoară procesul de învăţământ etc. Respectarea principiilor integrităţii universitare este o condiţie indispensabilă a activităţii universităţilor contemporane. Universitatea este chemată să presteze servicii de calitate. Calitatea este în legătură directă cu valorile societăţii în care funcţionează sistemul de educaţie. Valorile calităţii în educaţie sunt: democraţia, umanismul, echitatea, autonomia intelectuală şi morală, calitatea relaţiilor interpersonale, comunicarea, îmbogăţirea comunităţii, inserţia optimă socială şi profesională, educarea individului ca membru critic şi responsabil al grupului. Calitatea se realizează pe un anume subiect, pentru un anume beneficiar şi după anumite interese, iar în opinia profesorului Iosifescu: *Calitatea în educaţie înseamnă asigurarea pentru fiecare „educabil" a condiţiilor pentru cea mai bună, diversă şi utilă dezvoltare.*[183]

În societatea cunoaşterii, caracteristică statelor dezvoltate şi spre care tind celelalte state europene, principalele efecte economice sunt produse de serviciile din sfera intelectuală, de bunuri imateriale, ale educaţiei, îndeosebi a învăţământului superior, căruia îi revine rolul major. Conceptul de *integritate universitară* răspunde necesităţilor practice ale universităţilor de a presta servicii de calitate diverselor grupuri sociale. În sens larg noţiunea *de integritate* semnifică cinste, probitate, onestitate, sentiment al demnităţii, dreptăţii şi conştiinciozităţii care serveşte drept călăuză în conduita omului. La rîndul ei *integritatea morală* este prohibiţia de a solicita, accepta sau oferi, direct ori indirect, vreun avantaj ori beneficiu în exercitarea atribuţiilor/obligaţiilor sau abuzarea în vreun fel de funcţia ocupată sau atribuţiile îndeplinite.

Integritatea universitară are drept scop unirea învăţământului cu cercetarea, cu producţia. După cum s-a stabilit istoric, universităţile

[183] Iosifescu Ş. Calitatea în educaţie, integrarea europeană, 2006, www.didactic.rofiles/formare

rămîn a fi şi în prezent selective în activitatea lor, iar tinerii care trec printr-o experienţă universitară rămîn profund transformaţi pe întreg parcursul vieţii. Cercetarea recrutează persoane exclusiv prin intermediul formării universitare, ceea ce înseamnă că licenţa devine doar baza de selecţie pe viitor, pentru niveluri superioare de formare a persoanei. Şi cu cît baza de recrutare este mai vastă, cu atît mai mult cresc şi şansele de a se descoperi resurse umane tot mai bune şi mai înzestrate. Astăzi, elitele, indivizii excepţional înzestraţi, nu mai sunt formaţi doar în instituţiile de învăţămînt superior, ei se formează mai mult la masterate şi doctorate. Şi cu toate acestea, menirea universităţilor rămîne a fi cea stabilită iniţial, de la apariţia sa - a căuta şi a transmite adevărul sub semnul ştiinţei şi moralităţii. Universităţile ar trebui, asemenea unor mari companii, să educe cererea, să ofere programe de studii ale viitorului. În secolul XXI, universitatea rămîne a fi considerată *instituţie stabilă a viitorului* avînd următoarele caracteristici: multidisciplinară, presupune educaţie permanentă, integrează ştiinţă, învăţătură şi producţie, tratează corespunzător informaţia şi are un ritm special de lucru, menţionează profesorul Maliţa.[184]

Aşa după cum viitorul se pronunţă în favoarea mai multor discipline şi a unei specializări largi, este bine ca în fiecare sistem de învăţămînt să existe două căi de abordare a unui domeniu: unul - ca profesie şi doi - ca disciplină. Şi aceasta din considerentul că universitatea nu acordă doar o diplomă profesională, ci mai mult, o licenţă polivalentă într-un cîmp larg al ştiinţei. În noile condiţii, universitatea *presupune educaţie permanentă*. Tot ce este particular în conceptul de universitate, specific sau restrîns ca sferă de aplicaţie devine, în acelaşi timp, general, larg şi cuprinzător. Tot mai mulţi constată că universitatea devine un loc de care eşti legat permanent şi la care revii periodic, care ţine evidenţa atît a pregătirii, cît şi a nevoilor de pregătire. Nu faptul că universitatea are săli de curs şi conferă supremaţie sau ascendent, ci laboratorul este partea ei modernă şi semnificativă, în lipsa căruia universităţile devin mai puţin

[184] Maliţa M. Aurul cenuşiu. – Cluj: Editura Dacia, 1972, P.57.

susceptibile de a se adapta la nou, la cerinţele prezentului. Anume universitatea este obligată să *trateze corespunzător informaţia.* În noile condiţii, universitatea îşi dezvăluie o a doua vocaţie atunci cînd promite să fie un centru documentar adecvat uriaşei revărsări informaţionale. Existenţa centrelor de calcul permite universităţilor să facă investigaţii în aşa-numita problemă a găsirii informaţiei.

În condiţiile economiei de piaţă funcţionale, legătura dintre universitate şi mediul economic este primordială pentru supravieţuirea universităţii şi a agenţilor economici angajatori. Pe o piaţă tot mai concurenţială ce a depăşit cu mult limitele unui stat sau ale unei regiuni, performanţele universităţii şi ale agenţilor economici trebuie să fie de o calitate tot mai înaltă. Pentru ca absolvenţii să fie mai rapid angajaţi în domeniul pentru care s-au pregătit, e necesar ca ei să posede nu numai cunoştinţele şi deprinderile cerute de angajatori, dar şi să manifeste comportamente şi atitudini active, capabile să genereze valoare adăugată cât mai mare pentru clienţii angajatorilor. În prezent, satisfacţia clientului nu mai este determinată doar de modul de fabricare a produsului sau de stricta prestare a serviciului, dar şi de ansamblul relaţiilor care au loc cu ocazia acestui schimb: modul de primire, propunere, asistenţă, prestare, livrare etc., precum şi de imaginea instituţiei ori organizaţiei respective, prin intermediul căreia clienţii şi ajung/doresc să se implice în această relaţie. Procesul de satisfacere a clienţilor, exigenţele lor în procesul de selectare a produsului, serviciului, producătorului, prestatorului, sunt tot mai mult îndreptate nu doar către sensul şi identitatea acestora, dar către respectarea valorilor morale şi a normelor etice. În aceste condiţii, universitatea trebuie să cunoască complet şi corect cerinţele/nevoile societăţii şi mediului economic, ca mai apoi, după furnizarea produselor/serviciilor, să colecteze reacţiile de satisfacţie ori insatisfacţie. Dacă o universitate, din diverse motive, nu acceptă aceste cerinţe, ea va fi, pur şi simplu, depăşită de alte universităţi care acceptă să intre în acest joc, care vor avea, în consecinţă, tot mai mulţi clienţi dispuşi să plătească, deoarece ei

vor fi siguri - după absolvirea universităţii, ei vor fi angajaţi mai rapid. Lipsa unei asemenea practici în învăţământul superior şi duce la faptul că, actualmente, tot mai mulţi absolvenţi nu se pot angaja sau sunt obligaţi să se angajeze în alte domenii, ori să continue studiile în alte domenii, nu în ultimul rînd, să emigreze.

În statele - membre ale Uniunii Europene, universitatea are un rol important în realizarea *benchmarkingului* (standardului în baza căruia ceva poate fi măsurat sau apreciat) nu numai în mediul academic, dar şi cel economic. Această tehnică de evaluare a performanţelor unei organizaţii în ceea ce priveşte calitatea ei constă dintr-o evaluare aprofundată şi analizarea detaliată a practicilor, proceselor şi rezultatelor unei anumite universităţi (organizaţii) considerată ca referenţial-lider, concurent puternic recunoscut pe piaţă. Scopul este de aşi compara performanţele, practicile, procesele, serviciile, produsele proprii etc. cu cele ale liderului şi de a identifica anumite soluţii practice, viabile ce ar permite, în consecinţă, creşterea propriei competitivităţi. Astfel, are loc un schimb de experienţă, se aplică principiul – *Dacă ei au putut, vom putea şi noi! Dacă ei au reuşit, vom reuşi şi noi!* - iar universitatea îşi stabileşte noi obiective, planuri şi programe de acţiune ce-i permit să dobîndească avantajele competitive dorite.

Conţinutul relaţiei dintre universitate şi mediul economic este dominat de segmentul informaţional. Pentru elaborarea anumitelor decizii cu privire la acţiunile corective, preventive, ce urmează a fi întreprinse, este necesar ca informaţiile referitor la calitate (valori necesare, valori reale/măsurate etc.) să fie difuzate, colectate şi prelucrate. Îmbunătăţirea calităţii înseamnă, în esenţă, reducerea costurilor noncalităţii, a căror reducere trebuie să fie obiectivul permanent al universităţii sau organizaţiei care doreşte să-şi asigure profitul. În statele dezvoltate, de mai mulţi ani se aplică un indicator simplu, dar relevant pentru activitatea oricărei instituţii de învăţămînt – *procentul de absolvenţi angajaţi în profesiunea/specialitatea pentru care s-au pregătit, în termen de un an de la data absolvirii.* În cazul Republicii Moldova, aplicarea acestui indicator ar

obliga furnizorii serviciilor de formare profesională să se orienteze spre piaţa agenţilor economici. Aceasta ar permite realizarea unor topuri naţionale pe tipuri şi niveluri de învăţământ, ar facilita inter-comparabilitatea lor şi s-ar stabili anumite *valori minime*, un criteriu de acordare a finanţărilor de la bugetul de stat.

Conţinutul reînnoit al Strategiei Lisabona, concretizat în *Parteneriatul pentru creştere şi dezvoltare 2005*, prevede o schimbare a accentului de la indicatorii cantitativi ai creşterii economice spre relevarea rolului şi importanţei indicatorilor sociali ai dezvoltării şi a impactului acestora asupra echilibrului şi liniştii în societăţile europene. În aceşti ani, s-a constatat că învăţământul superior trebuie să joace un rol deosebit de important în stimularea coeziunii sociale, în reducerea inegalităţii şi în creşterea nivelului de cunoştinţe, abilităţi şi competenţe. Politica ar trebui să vizeze creşterea la maximum a potenţialului indivizilor din punct de vedere al dezvoltării personale şi al contribuţiei lor la o societate durabilă şi democratică, bazată pe cunoaştere. La întrunirea de la Londra (2007) s-a menţionat: *Vom considera 2010 o ocazie de a reafirma viziunea care a motivat demararea Procesului Bologna, în 1999, şi de a pleda în favoarea unui* Spaţiu European al Învăţământului Superior (*SEIS) construit pe valori şi concepţii ce depăşesc aspectele legate de structuri şi instituţii.*

Republica Moldova participă la reuniunile miniştrilor educaţiei din Europa din 2003 şi este Parte la toate documentele adoptate în cadrul Procesului Bologna pe care se obligă să le respecte în plan naţional şi internaţional. Aderarea Republicii Moldova în mai 2005 a avut loc cu o întârziere considerabilă, astfel încît nu a fost suficient timp pentru elaborarea cadrului legal şi normativ în vederea respectării calendarului transformărilor prevăzute de acest proces şi impus Republicii Moldova. Cu toate acestea, în 2008 universităţile din ţară au avut prima promoţie de absolvenţi care au studiat în conformitate cu programele educaţionale elaborate în baza obiectivelor Procesului Bologna şi tot în acest an au demarat şi studiile universitare de masterat. Pentru a răspunde activ pro-

vocărilor actuale universităţile trebuie, în primul rînd, să-şi asume o cultură antreprenorială, un spirit întreprinzător asemănător celui existent în instituţiile din sectorul economic privat, care şi le va permite să facă faţă pe viitor competiţiei crescînde pe piaţa educaţiei superioare. Şi, în al doilea rînd, universităţile trebuie să-şi revizuiască cultura internă. Parafrazînd expresia privind etica în secolul XXI, putem concluziona: *în secolul XXI universităţile vor fi antreprenoriale sau nu vor fi deloc*.

Un alt aspect, nu mai puţin important domeniului nostru de cercetare este că toate universităţile sunt de interes public şi necesită a fi organizate după un şir de principii: autonomie universitară, responsabilitate publică, asigurarea libertăţilor academice, accesul nediscriminatoriu la învăţămînt, multiculturalism, asigurarea calităţii, respectarea principiilor de etică şi deontologie profesională, transparenţa deciziilor, deschiderea spre mediul de afaceri ş.a. Universităţile sunt angajate să promoveze valori şi principii în concordanţă cu exigenţele cunoaşterii, în condiţiile respectării principiilor şi atributelor statului de drept şi a drepturilor omului. Printre principiile şi valorile morale esenţiale promovate de universităţi în coduri etice sunt de menţionat: integritatea morală, libertatea academică, autonomia personală.

În efortul lor de modernizare, universităţile trebuie să adopte politici şi practici pentru asigurarea unui nivel înalt al calităţii, acceptîndu-se ideea - universitatea rămîne a fi locul unde se regăsesc cei doi parteneri: prestatorul şi clientul. În *Magna Charta Universitatum* (1998) se menţionează: *Universitatea este promotoarea tradiţiilor umaniste europene, grija ei permanentă este cognoscibilitatea universală întru realizarea vocaţiei sale prin transcenderea frontierelor geografice şi politice.* Studentul rămîne a fi şi în continuare figura principală a universităţilor. El trebuie să fie punctul de plecare în organizarea învăţămîntului superior şi construirea universităţii şi nu cunoştinţele profesorului. Universitatea trebuie să fie proiecţia instituţională a studentului care trebuie să-şi perfecţioneze două dimensiuni: abilitatea de a achiziţiona cunoştinţe şi satisfacerea necesităţilor studenţilor în cunoştinţe speciale, pentru a activa

în societate. Misiunea de bază a universităţii este de a se adresa Omului şi de a vorbi despre Om. Universitatea este şi rămîne a fi o entitate culturală a oamenilor (profesorilor şi studenţilor) unde se venerează studiile. Cercetarea şi predarea constituie împreună un corp armonios, ele nu pot exista separat, ele se completează una pe alta. Calitatea învăţămîntului superior trebuie să corespundă cerinţelor comunităţii universitare şi disciplinelor, precum şi aşteptărilor societăţii, ca parte a învăţămîntului. Ea trebuie să includă reguli de etică şi oportunităţi pentru dezvoltarea personală, să asigure posibilităţi pentru cei care fac studiile, să stimuleze cercetările ştiinţifice. Autorităţile publice, în cooperare şi consultare cu instituţiile de învăţămînt superior (cadre, studenţi ş.a.), trebuie să lărgească viziunile şi scopurile pentru învăţămîntul superior de care sunt responsabili, şi să furnizeze cadrul respectiv pentru implementarea acestora. Astfel, universităţile se prezintă în societate într-o dublă ipostază: ca comunităţi profesionale şi ca instituţii ofertante de servicii ce generează probleme atît comune, cît şi specifice.

Dintre multiplele probleme cu care se confruntă universitatea, unele sunt de natură etică, iar neglijarea lor afectează managementul eficient, calitatea studiilor, satisfacţia studenţilor şi absolvenţilor în privinţa relevanţei experienţei teoretice acumulată pe perioada studiilor. Un alt aspect, ce nu poate fi neglijat, este că pentru majoritatea studenţilor, instituţiile de învăţămînt superior sunt instituţiile în care se învaţă şi se pregăteşte trecerea de la tutelă şi paternalism la autonomie şi libertate. Şi din acest considerent, pregătirea în instituţiile de învăţămînt superior este de o importanţă majoră în pregătirea profesională, intelectuală şi morală a cetăţeanului. Deprinderile dobîndite de studenţi în această perioadă, în mare parte, ţin de comportamentul lor de viitor: etic şi profesional, comportament în viaţa publică şi cea privată. Aceasta se întîmplă pentru că, în mare parte, absolvenţii instituţiilor de învăţămînt superior tind să reproducă comportamentele dobîndite în timpul studiilor. Acesta şi este un considerent suplimentar, un imperativ, dacă doriţi, ce se impune ca în instituţiile de învăţă-

mînt superior să existe o cultură, o etică instituţională corectă. În această perioadă a vieţii, tinerii învaţă şi aplică respectul pentru libertate, merit, concurenţă loială, autonomie, colaborare, respect pentru toţi participanţii implicaţi direct ori indirect în procesul de instruire etc. Dacă în instituţiile de învăţămînt superior cultura instituţională este viciată, apoi studenţii vor învăţa şi mai apoi vor aplica: manipularea, tentaţia fraudei şi a favoritismului, tendinţa rezolvărilor de culise a problemelor profesionale, nepăsarea faţă de colegi ori instituţie, comportament de clică, corupţie, abuz de funcţie, încălcarea normelor de drept şi a regulilor morale, favoritism etc. Din aceste considerente, comunitatea universitară şi trebuie să manifeste un interes deosebit faţă de promovarea integrităţii profesionale şi să tindă activ spre aplicarea ei practică. Probitatea, onestitatea, respectul, responsabilitatea şi subordonarea ierarhică, încrederea, discreţia etc. sunt şi trebuie să fie pe viitor valorile esenţiale ale instituţiilor de învăţământ superior. Prin *probitate* se înţelege în primul rînd, corectitudinea de care trebuie să dea dovadă persoana la îndeplinirea sarcinilor/obligaţiilor de serviciu. Există o dialectică a corectitudinii exprimată destul de expresiv de G. Hegel: *Acelaşi conţinut care este un drept este şi o datorie şi ceea ce este o datorie este un drept.*[185] Tendinţa spre onestitate necesită a fi manifestată de fiecare membru al instituţiei cu extindere către alţii, ea ar exclude orice formă de minciună, înşelăciune, furt, fraudă, corupţie precum şi alte, comportamente negative. Schimbul liber de idei, libertatea de exprimare, bazată pe respectul reciproc manifestat de toţi membrii instituţiei, constituie baza unui climat de lucru. Acest climat favorizează schimbul de idei, de creativitate şi de evoluţie personală, el reprezintă încrederea împărtăşită de toţi membrii instituţiei respective.

Aşadar, elementul esenţial al integrităţii academice este onestitatea în predare şi în evaluarea cunoştinţelor studenţilor, în promovarea profesională şi cercetare, acordarea de titluri şi grade în baza criteriilor

[185]Hegel, Prelegeri de filosofie a istoriei. Trad. de P. Drăgănici şi R. Stoichiţă.- Bucureşti, 1968, 188 p., P.316.

obiective, legale, bazate pe transparenţă, consecvenţă, predictibilitate, echitate. Dar dacă cele menţionate mai sus lipsesc în instituţia respectivă, atunci şi creativitatea academică, ştiinţifică va fi cu mult mai redusă şi, în final, va pierde comunitatea, vom pierde noi cu toţii, societatea, va pierde statul în întregime. În acest context, una din funcţiile prioritare ale universităţii contemporane este orientarea omului în lumea valorilor, a formelor culturii şi civilizaţiei.

3. Sistemul european de instruire și educație: obiective, realizări, probleme

Sistemul de instruire şi educaţie este abordat în calitate de prioritate strategică a programului de guvernare de către Confucius, cugetătorul Chinei antice, fiind întrebat : De ce are nevoie un stat pentru buna funcţionare, a răspuns: de multă pîine (o economie dezvoltată), de o armată capabilă să-i apere frontierele şi să menţină ordinea publică, stabilitatea în interior, de un sistem de instruire şi educaţie bine pus la punct (structurat, funcţional). La a doua întrebare: În cazul cînd sunt insuficiente resurse financiare, din întreţinerea cărui institut se poate economisi? Confucius a răspuns: din întreţinerea armatei, se poate economisi şi din consum, dar nici într-un caz din sistemul de instruire şi educaţie al tinerei generaţii. Ei sunt viitorul statului.[186]

O categorie importantă pentru studiul nostru este educaţia. Prin educaţie subînţelegem: o iniţiere, un proces şi un rezultat, un gen de activitate deliberată. Fenomenul educaţiei este caracterizat/valorificat sub trei aspecte: social, instituţional şi cultural. Sub aspect social educaţia reprezintă practici de creştere şi învăţare a copiilor, utilizate de oameni/ comunitate pentru asimilarea unor experienţe individuale şi colective de viaţă, alcătuite din cunoştinţe, deprinderi, valori şi norme de comportament. În acest sens educaţia este echivalată cu socializarea – procesul de asimilare al cunoştinţelor acumulate de alte generaţii. Scopul socializării este transmiterea practicilor de integrare a persoanei într-o cultură şi o

[186] Roşca L. Filosofia. Ghidul afacerii de succes. – Chişinău: Tipogr. „Print Caro”,2013, 324 p.

civilizaţie existentă, în care respectul pentru celălalt, fraternitatea şi demnitatea sunt condiţii cruciale ale egalităţii dintre oameni şi ale dezvoltării conştiinţei individuale, a conştiinţei de sine. Sub aspect instituţional, educaţia vizează luminarea generală, *culturalizarea* persoanei. Culturalizarea vizează asimilarea conţinutului valorilor, normelor, după care îşi desfăşoară existenţa şi activitatea întreaga comunitate.

Actualitatea acestui studiu este justificată de prezenţa în societatea contemporană a diverselor contradicţii, conflicte, care ar putea fi evitate, iar impactul lor asupra vieţii comunităţii - diminuat. Este cunoscută preocuparea de bază a sistemului educaţional: descoperirea şi dezvoltarea abilităţilor individului, aplicarea lor în diverse genuri de activitate social-utilă. În opinia noastră este prea puţin doar să-l informăm pe obiectul educaţiei, să-i transmitem un volum de informaţii verificate în practică de alte generaţii. Este mult mai important să-l orientăm în lumea valorilor, să-i dezvoltăm abilităţile comunicaţionale, să-i cultivăm deprinderea de a gîndi înainte de a acţiona, de a înţelege ceea ce i se întîmplă în viaţa personală, a familiei, a grupului social căruia îi aparţine. Înţelegerii şi explicării fenomenului apartenenţei la un grup, comunitate, ţară, în ultimele decenii, i s-a acordat mai puţin spaţiu şi atenţie în sistemul educaţional din Republica Moldova. În opinia noastră aici este concentrat potenţialul imens al educaţiei ca factor al stabilităţii, securităţii şi dezvoltării durabile a societăţii moldoveneşti. În susţinerea ipotezei de lucru vom apela la experienţa statelor europene.

Sistemul de instruire şi educaţie, aplicat în statele europene nu doar informează, dar aplică diverse tehnici de asimilare a informaţiei, aşa încît obiectul educaţiei (copilul, elevul, studentul) să înţeleagă: cum pot fi aplicate cunoştinţele în activitatea practică, în dezvoltarea propriilor abilităţi. În antichitate, marii înţelepţi: Confucius şi Socrate au valorificat potenţialul şi semnificaţia instruirii şi educaţiei, pe care au descoperit-o în crearea condiţiilor ce favorizează cunoaşterea de sine.

Politica în domeniul învăţământului, educaţiei şi instruirii[187]a fost elaborată în baza Tratatului de la Maastricht, în care sunt definite scopurile acesteia, printre care menţionăm: dezvoltarea aspectelor europene în domeniul învăţământului, în special, prin predarea şi promovarea limbilor statelor; stimularea mobilităţii studenţilor şi profesorilor, inclusiv prin recunoaşterea diplomelor şi termenilor de învăţământ. Alte scopuri ale politicii în domeniu sunt: schimbul de informaţie şi experienţă în problemele comune ale statelor membre: stimularea schimbului de tineret şi cadre profesionale, specialişti în domeniul ştiinţelor umanistice, stimularea dezvoltării învăţământului fără frecvenţă (la distanţă)[188].

Educaţia este cea mai umană şi umanizatoare activitate umană, dar trebuie să recunoaştem că munca de educaţie are limite şi se poate afirma că o bună educaţie nu-şi realizează toate obiectivele, sunt dese cazurile cînd o educaţie bună este urmată de rezultate nedorite. Autorul Noului pact educaţional, Juan Carlos Tedeson, vorbind despre criza educaţiei menţiona: *Ea nu provine din modul defectuos din care educaţia îşi îndeplineşte obiectivele sociale încredinţate, ci, lucru şi mai grav încă, nu ştim ce scopuri trebuie să atingă şi efectiv în ce direcţie trebuie să acţioneze*[189]. În contextul celor menţionate apar întrebările: trebuie educaţia să pregătească competitori apţi pentru piaţa muncii sau să formeze oameni compleţi? Trebuie să potenţeze autonomia fiecărui individ, deseori critică şi disidentă, sau coeziunea socială? Trebuie să dezvolte originalitatea inovatoare sau să menţină identitatea tradiţională a grupului? Va urmări eficienţa practică sau va miza pe riscul creator? Va reproduce ordinea existentă sau îi va instrui pe rebelii care o pot răsturna? Va păstra o scrupuloasă neutralitate în faţa pluralităţii opţiunilor ideologice, religioase, sexuale şi altor moduri de viaţă diferite (droguri, televiziune, polimorfism estetic…) sau se va delimita, reflectînd la ceea ce este de preferat şi propunînd modele de excelenţă?[190] Meditînd asupra unor obiective

[187] http:www.mfa.gov.md/centre-politicfe/-
[188] Ghid European. – Chişinău: Cartier, 2013, 175 p.
[189] Tedesco, Juan Carlos, El nuevo pacto educativo, Anaya, Madrid, 1995.
[190] Fernando Savater, Curajul de a educa. – Chişinău: Editura ARC, 1997, 210 p. P.14-15.

ale educaţiei, care conţin contradicţii şi respectiv produc interpretări controversate, conchidem că sistemul educaţional ar trebui să completeze şi să reproducă inteligenţa persoanei, să-i dezvolte abilităţile de valorificare a propriului potenţial cognitiv şi creativ.

Omul inteligent este un om raţional, capabil să abordeze relaţional cauzal diferite intervale ale realităţii, incluzînd individul şi funcţiile sale. Raţionalitatea are două moduri implicante distincte: aspectul analitic şi cel creativ. Omul creativ, evident caracterizat de inteligenţă, caută, identifică, formulează corect şi rezolvă o diversitate de probleme din ale căror soluţii extrage forme, relaţii, funcţii şi servicii utile. Calitatea de a formula întrebări, de a găsi răspunsuri, caracterizează inteligenţa în acţiune. Inteligenţa este implicată în cercetarea, proiectarea, producerea şi consumul valorilor. Afectivitatea omului situează inteligenţa în cîmpul interacţiunii persoanei cu ea înseşi, cu natura, cu semenii, după consecinţele imediate sau pe termen lung care rezultă din trasarea şi valorificarea fiecărui sistem de priorităţi. Tensiunile atractiv repulsive orientează, întreţin şi finalizează majoritatea stărilor minţii, tot ele reglează ori perturbă întregul corp societal, care asemeni individului poate căpăta relaxări ori angoase colective, fiecare dintre ele ducînd la ample cooperări sau conflicte distrugătoare.

Un obiectiv important al educaţiei este însuşirea conţinutului valorilor, acceptate şi respectate în societate, corelarea valorilor cu virtutea. Acest obiectiv îl poate realiza doar profesionistul, care îşi manifestă în fiecare act educaţional vocaţia de pedagog, devotamentul faţă de profesie, înţelepciunea de a îndruma, transmite cunoştinţe atît teoretice, cît şi practice. Înţelepciunea este apreciată ca „ştiinţa sau arta” atribuirii normativizării şi transpunerii controlate în afectiv a diversităţii valorilor. Emoţia este cunoaştere şi învăluire de sine, este încrederea fără limite în tine cînd eşti solicitat, apreciat şi dorit; este securitate cînd este pozitivă. Dar este şi incertitudine şi frică, cînd este negativă, este nesiguranţa distrugătoare de orice iniţiativă, cînd eşti dispreţuit şi respins. Înţeleptul autentic nu trebuie privit ca cineva care nu ştie/nu vrea să tră-

iască plăcerea. Dimpotrivă, el este înzestrat cu toate calităţile pentru a trata, în mod adecvat, senzaţia plăcerii/satisfacţia ca o componentă a vieţii. Exersarea plenitudinii senzuale sau subtil emotive este o atitudine normală şi inevitabilă, practicată timp de milenii, dar nu trebuie apreciată ca scop, ea fiind un mijloc prin care raţionalitatea îşi dăruie randamentul maxim şi îşi premiază victoriile. Emoţionalitatea este cea mai ingenioasă, mai intensă şi emulantă măsură a omului prin om, este calea reflectării fiinţei în fiinţă ca valoare maximă.

Aşadar, sistemul educaţional european promovează cunoaşterea, înţelegerea, aplicarea cunoştinţelor inclusiv în procesul de formare a aptitudinilor, abilităţilor, de cunoaştere a vocaţiei, a interesului persoanei implicate în procese de socializare şi personalizare. Rezultatele educaţiei sunt cuantificate în activităţi practice, în comportament şi comunicare. După apariţia şi răspîndirea behaviorismului psihologic, savanţii au reuşit să actualizeze necesitatea verificării relaţiei dintre simţul extern şi reacţia observabilă a experienţei subiectului, care influenţează interpretarea şi acţionează asupra omului. Paradigma originală a behaviorismului Stimul-Răspuns (S-R) a fost schimbată, cuprinzînd Stimul-Organism-Răspuns (S-O-R). Noua paradigmă comportamentală valorifică, în mod potenţial, sentimentele, motivaţiile, toate aspectele conştiinţei subiective şi alte reacţii ale organismului.

Sporirea eficienţei activităţii instituţiilor educaţionale este direct influenţată de înlăturarea formalismului, abordării formale a procesului educaţional. Artur F. Bentley se opune formalismului, aplicat în analiza procesului politic, respinge metodele tradiţionale de analiză politică, insistînd asupra necesităţii de a aplica în toate ştiinţele sociale – descrierea comportamentelor umane observabile. Bentley dizolvă toate fenomenele politice în activitatea grupurilor. Sarcina principală a cercetării oricăror forme de viaţă socială este analiza acestor grupuri. Cînd grupurile sunt prezentate, în mod adecvat, atunci totul este prezentat şi dacă spun totul înţeleg prin aceasta totul. Din această perspectivă, instituţiile oficiale cu diversificările lor (legislativă, executivă, ju-

diciară), distincţiile formale dintre partide, sindicate şi alţi actori politici, sunt, în fond o aparenţă, care împiedică receptarea, în adevărata lor substanţă a datelor reale a experienţei empirice. De aceea, o astfel de optică presupune că procesele politice, la rîndul lor, se dovedesc rezultatul unei interacţiuni dintre grupurile, care apar astfel ca subiecţi efectivi ai scenei politice: grupuri care operează în interiorul partidelor, sindicatelor, în cadrul reprezentării politice, în cadrul guvernării, în structura judiciară, în administrarea publică. În concluzie, Bentley afirmă că toţi actorii scenei politice se dizolvă în grupuri *activity*.

Noua teorie a comportamentului se interesează nu numai de acţiunile umane, dar şi de procesele cognitive, afective, apreciative. În cadrul acestui tip de cercetări termenul comportament nu vizează doar acţiunile politice ce pot fi observate în mod direct sau indirect, dar şi componentele perceptive, motivaţionale, atitudinale ale comportamentului, care contribuie la formarea identificărilor, a exigenţilor şi aşteptărilor politice ale individului, precum şi a sistemelor proprii de credinţe, valori şi obiective politice.[191] Într-un mod clar acestea se reflectă în comportamentul electoral. Prin comportamentul electoral se subînțelege *procesul de formare și de exprimare a preferințelor individuale în raport cu politicile alternative supuse la vot*. Cercetarea comportamentului electoral sub aspect istoric, a evoluat în două direcții fundamentale: o direcție a ales unitatea de analiză agregarea (totalitatea de voturi); a doua – se axează pe individ. Analiza comportamentului electoral în cercetarea axată pe suma voturilor se înscrie în abordarea comparativ-ecologică aplicînd metode statistico - demografice, istorice, geografico-cartografice. Procedura investigației corelează voturile provenite din diferite părți într-un anumit sector, cu anumite caracteristici: demografice, istorice, economice, sociale. Scopul investigației este evidențierea rolului caracteristicilor sectorului în raport cu comportamentul de vot. Abordarea este caracteristică tradiției europene, în special celei franceze.

[191] Eulau H. Settori della Scienza politica che apaiono piuidonei allo studio behavioristico. În: J. C. Charlesworth (ed.) Teorie e metodi în scienza politica, II, Mulino, Bologna, 1971.

A doua direcție a investigației recurge la sondajul de opinie și panel, care constă dintr-o serie de interviuri repetate pe parcursul perioadei electorale. Elementul nou al investigației este recunoașterea percepției subiective drept factor constitutiv al comportamentului politic. Acesta este și rezultatul reacţiilor subiective la realitate, așa cum este ea percepută. Ipoteza: corelațiile dintre comportamentul de vot și status-ul socioeconomic al unui individ. Nu este suficient să se evalueze indicatorii obiectivi a unui atare status, nivelul de instruire, poziția socială, venitul, ci este necesar să se țină cont de percepția de către subiect a propriului statut socioeconomic. În analiza comportamentului electoral ipoteza este: de a clarifica dacă prevalează aspectul status-ului sau cel al autopercepției.

Considerăm că obiectivul prioritar al politicii interne şi externe a Republicii Moldova – integrarea în Uniunea Europeană, se va transforma din iluzoriu în real, doar în condiţiile cînd clasa politică de la Chişinău va reuşi să demonstreze capacitatea sa de a gestiona procesele social - politice pe întreg teritoriul statului, adică va deţine suveranitatea; cînd va controla şi va stăpîni zona de frontieră pe întreg perimetrul liniei de graniţă. Pentru atingerea acestui obiectiv este absolut necesară schimbarea mentalităţii politice a conducătorilor, a liderilor societăţii civile. Dacă liderii partidelor politice, a organizaţiilor neguvernamentale vor conştientiza necesitatea propriei maturizări politice, care desemnează orientarea activităţii lor către satisfacerea intereselor comunităţii şi nu doar a intereselor de grup, atunci vom avea posibilitatea să urmărim schimbarea mentalităţii tuturor cetăţenilor şi organizarea lor în jurul nucleului sistemului politic –a instituţiilor puterii de stat. Politicile de securitate naţională vor crea condiţiile în care societatea moldovenească, constituită din multiple grupuri etno-culturale, va găsi posibilitatea înlocuirii conflictului cu consensul, a confruntării cu concilierea, cooperarea şi colaborarea. Stabilitatea sistemului politic, participarea activă a cetăţenilor la adoptarea şi realizarea practică a programelor politicilor de securitate constituie suportul principal al guvernării eficiente.

Multe probleme care s-au acutizat în procesul consolidării instituţiilor social-politice a tînărului stat democratic – Republica Moldova, pot fi explicate şi soluţionate prin diminuarea influenţei ideologiei, prin acceptarea, aprecierea trecutului istoric, care din păcate nu poate fi schimbat. Cunoaşterea trecutului unui neam, unui stat, a unei familii este o datorie a fiecărui cetăţean, a fiecărei persoane, dar trăirea şi transferarea trecutului în prezent, reţinerea în limitele acelor evenimente şi mai ales, nedreptăţi – constituie, în opinia noastră, o boală, care a afectat majoritatea grupurilor sociale şi pe care trebuie s-o tratăm, dacă cu adevărat dorim să trăim în siguranţă în statul suveran, integru, democratic de drept – Republica Moldova.

Aceste teze sunt semnificative pentru analiza proceselor caracteristice societăţii contemporane în general, a societăţii moldoveneşti în parte. Cu atît mai mult că sistemul social nu-şi poate schimba mediul ambiant prin mişcare mecanică. Prin toate componentele – instituţiile sale, sistemul social trebuie să manifeste maturitate intelectuală, culturală şi mobilitate structurală. Sistemul social, care cuprinde subsistemul economic, politic, socio-cultural, pentru a fi pregătit de intrarea în faza critică, care este inevitabilă, trebuie, în mod insistent, consecvent, să se preocupe de analiza schimbărilor ce se produc constant în societate, în relaţiile de producere şi de distribuire a bunurilor materiale, în relaţiile politice, în comunicarea interculturală din cadrul societăţii poli-etnice etc. Nu există schimbări în relaţiile sociale, care n-ar iniţia un lanţ de modificări serioase ce produc în final criza endo-exogenă, care pune în pericol înseşi existenţa sistemului. Din acest motiv toate structurile sistemului trebuie să fie preocupate de reînoirea mecanismelor anti-entropice. Dezvoltarea oricărui sistem are loc prin dezechilibrări. Cu cît atestăm un număr mai mare de schimbări în realitatea unui sistem, cu atît stabilitatea şi instabilitatea îi influenţează elementele structurale, determinîndu-le să ia o poziţie faţă de noile provocări şi să se adapteze la noile realităţi, să caute noi surse de energie liberă.

Paradoxul paradoxurilor constă în faptul că dezvoltarea, progresul, modernizarea societăţii este provocată anume de stările de instabilitate, iar eficienţa şi optimizarea funcţionării oricărui sistem este asigurată de stabilitate. Anume din acest motiv am evidenţiat gradul de inteligenţă al actorilor sistemului, care trebuie cu atenţie să urmărească schimbările ce se produc constant la nivelul întregului şi al fiecărei părţi, aşa încît să nu întîrzie cu asimilarea şi răspunsul la provocările atestate. Aflîndu-se prea mult în stabilitate formală – situaţie artificială, cînd actorii politicii sau ai subsistemului economic nu văd sau nu vor să se ostenească să asimileze schimbările produse în realitatea socială, sistemul îşi pierde capacitatea de a reacţiona la provocările exogene. Această concluzie ar putea fi justificată şi prin analiza cauzelor destrămării imperiului sovietic, dar obiectivul investigaţiei noastre este altul.

În contextul provocărilor mileniului trei, care a moştenit mai multe probleme decît realizări, filosofia trebuie să-şi asume rolul de temelie nu doar al învăţămîntului filosofic, socioumanistic, dar al sistemului de instruire şi educaţie al tinerei generaţii, de instruire continuă a conducătorilor instituţiilor statului şi funcţionarilor publici. În literatura ştiinţifică, filosofică, publicată în ultimele decenii, poate fi urmărită justificarea convingerii savanţilor, conform căreia nucleul problemelor globale îl constituie factorii culturali, psihologici, care includ concepţia despre lume, caracterul gîndirii, care domină sistemul valorilor şi normelor. În susţinerea acestei concluzii savanţii reproduc situaţiile asemănătoare, cristalizate în experienţa istorică a omenirii, în care găsesc crize, inclusiv şi globale, provocate de activitatea omului. Pentru a asimila experienţa altor generaţii, a altor sisteme, este necesară o abordare, o atitudine nouă faţă de condiţiile de viaţă şi activitate, faţă de valorile comunităţii umane. Între Subiectul şi Obiectul educaţiei, între educaţie şi realitatea socială trebuie să fie o relaţie activă de interdependenţă, care ar permite satisfacerea cerinţelor factorilor ce pot produce instabilitatea, dezechilibrarea sistemului.

Subiecte pentru meditații și activități practice

1. Ce rol îi revine universității în societatea contemporană?
2. Care sunt caracteristicile de esență ale societății contemporane?
3. Definiți noțiunea integritate, integritate universitară.
4. Expuneți un cod al eticii universitare, diplomatice, politice.
5. Caracterizați schimbările din sistemul educațional, dictate de societatea bazată pe cunoaștere.
6. Ce ar trebui de schimbat în sistemul educațional național?

Bibliografie selectivă

1. N.C. Burbules, Universities in transition: The promise and the challenge of new technologies. Teachers College Record, 2000.
2. Brăteanu Gheorghe, Geopolitica factorului educativ şi naţional, În: Cuvinte pentru români. - Bucureşti, 1942.
3. R.B.Clark, Crearea universităţilor antreprenoriale: direcţii de transformare organizaţională. – Bucureşti: Editura Paideia, 2000.
4. R. Deem, Globalization, new managerialism, academic capitalism and entrepreneurialism in universities: is the local dimension still important? Comparative Education, 2001, vol.37.
5. K. J. Dougherty, Mass higher education: Whats is its impetus? 1997.
6. E.Durcheim, Educaţie şi sociologie. – Bucureşti: E.D.P., 1980.
7. J.J. Duderstadt, The future of the university in an era of change, 07.03.1997. http:/milproj.ummu.umich.edu.
8. K. J. Dougherty, Mass higher education: Whats is its impetus? 1997.
9. K. Jaspers, texte filosofice. – Bucureşti: Editura politică, 1988.
10. Iosifescu Ş. Calitatea în educaţie, integrarea europeană, 2006, www.didactic.rofiles/formare
11. G.F.Kneller, Introduction to the Pgilosophy of Education, John Wiley and Sons, inc. N.Y-London-Sidney, 1967.
12. Maliţa M. Aurul cenuşiu. – Cluj: Editura Dacia, 1972
13. Mecu C. Strategia Lisabona în lumea intereselor şi posibilităţilor economice din România//Analele Universităţii Spiru Haret, Seria Economie, anul 7,n.7, 2007
14. Prelegeri de filosofie a istoriei. Trad. de P. Drăgănici şi R. Stoichiţă.- Bucureşti, 1968, 188 p.
15. Roşca L., Lazari C. Etica şi integritatea universitară: experienţe, realizări, probleme. Monografie. IRIM – Chişinău: Tipogr. ”Print-Caro”, 172 p.
16. Roşca L. Supravieţuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică. Monografie. – Chişinău: CEP UASM, 2007, 330 p.

Tema XI. NAŢIONAL ŞI UNIVERSAL ÎN CULTURA EUROPEANĂ

1. ***Individualismul – expresia specificului european***
2. ***Naţional şi Universal în cultura europeană***
3. ***Apartenența culturală la Europa și identitatea europeană***

1. Individualismul – expresia specificului european

După analiza Modelului Social European și a Politicii Sociale Europene, a sistemului educațional european și al misiunii universității în societatea bazată pe cunoaștere este logică încheierea cursului *Filosofia Integrării Europene* cu o temă în care se cer puse accentele pe personalitatea umană, care este simultan subiect și obiect al culturii, al politicii sociale, dar care este și unica ființă de pe Terra înzestrată ca capacitatea de a estima valoarea tuturor componentelor sistemului ecologic global, al Biosferei și Noosferei. Omul este subiectul relațiilor sociale. Omul este creatorul culturii și civilizației umane, inclusiv a celei europene. Din aceste caracteristici ale persoanei reiese logica și necesitatea acestei teme, a respectivului curs universitar. La etapa actuală, omenirea a ajuns la nivelul conștiinței sociale și individuale capabil să-i ofere soluții optime pentru a-și organiza viața în comun fără a produce pericole, provocări majore pentru umanitate. Însă nu trebuie să uităm că în politică, în relațiile dintre state oricum dominante sunt interesele, iar corelarea lor cere un nivel înalt al culturii comunicării, înțelegerii și respectării celuilalt.

Comparată cu alte regiuni ale lumii, Europa rămîne spaţiul individualismului, al personalităţii creatoare, al libertăţii. Individualismului european îi corespunde cultul european al personalităţii şi evaluarea personalităţii ca fericire supremă a copiilor pămîntului. Fiecare european se străduie să fie o personalitate, un om diferenţiat şi desfăşurat, căruia nu constrîngerea exterioară, ci legea sa interioară îi impune limite şi forme. În acest context, Europa a fost concepută pe linia posibilităţilor oferite individului. Max Horkheimer a expus conceptul despre

specificul culturii europene, menţionînd: *o individualizare asigurată de reflexivitate şi umanism.* Întregirea libertăţii este responsabilitatea, fără de care orice democraţie devine anarhie. Coloanele de susţinere ale individualismului european sunt trei: Creştinismul i-a dat Europei adîncime, grecismul i-a dat formă, germanitatea i-a dat putere. Dar toate aceste trei dimensiuni şi elemente se întîlnesc într-un punct al sufletului european: libertatea. Această evaluare a personalităţii se exprimă în artă, religie şi politica europeană. Democraţia europeneană nu urmărește un scop în sine, ci își propune să asigure fiecărui individ, atîta libertate cîtă se poate pune în acord cu libertatea celorlalţi oameni. Eficienţa funcţionării democraţiilor contemporane depinde, în mare măsură, de participarea activă a cetăţenilor la procesul decizional. Trăim în perioadă, în care valorile au fost supuse unor modificări esenţiale, iar conştiinţa la toate nivelurile de manifestare: individual, social şi personal, nu reuşeşte să reacţioneze la schimbările şi provocările endogene vieţii omului şi sociumului. Schimbările din modul de viaţă al omului contemporan, abordările conceptuale ale acestuia, influenţează în mod direct decizia persoanei *de a face* sau *a nu face ceva*, de a se implica sau nu în desfăşurarea unor evenimente concrete. Aceste situaţii tensionează existenţa individului. Ieşirea, dar şi mai potrivită ar fi ocolirea/prevenirea situaţiilor critice este posibilă doar prin valorificarea mijlocelor ce sensibilizează toate componentele psihicului uman şi mai ales nucleul acestuia, forţa lui integratoare – conştiinţa.

În lucrarea *Criza ştiinţei europene şi fenomenologia transcendentală*, Edmund Husserl sublinia: „în filosofie noi suntem funcţionarii omenirii, cum n-am dori noi să abandonăm această misiune”.[192] Menţionînd că epoca istorică, în care îşi desfăşoară activitatea este caracterizată de diverse manifestări ale crizei existenţiale, Husserl îşi propune să definească esenţa fenomenelor crizei în temeiurile lor. Observînd că izvoarele crizei reies din realitatea în care sunt oameni buni şi oameni răi, iar cei

[192]Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология// Вопросы философии, 1992, №7, с.145.

din urmă crează probleme celor dintîi, Husserl menţiona, că este important să elucidăm cauza de ce oamenii sunt aşa şi să definim mijloacele schimbării şi chiar salvării lor. Filosoful conchide:"Dacă este ceva ce poate salva lumea, apoi asta este filosofia".[193] Husserl era convins că nenorocirile esenţiale ale omenirii epocii tehnogene sunt o consecinţă a crizei ştiinţelor, dezvoltate în baza metodologiei filosofice şi ştiinţifice, care corespundea epocii moderne. Întemeind ştiinţele naturii în baza matematicii şi acumulînd rezultate frumoase în cunoaşterea esenţelor lucrurilor materiale, savanţii au lăsat fără atenţie lumea vieţii umane. Între lumea vieţii şi lumea esenţelor a apărut o distanţă care s-a manifestat într-o mare necorespundere, care n-a putut fi compensată de realizările ştiinţifice şi tehnologiile noi. Această situaţie vorbeşte despre faptul că în viaţa omului este ceva mai important decît realizările ştiinţifice şi a producerii. Este vorba despre unele procedee de sens prin care omul se apreciază pe sine, se cunoaşte pe sine.[194]

În calitate de lege fundamentală a lumii spirituale Husserl propune motivaţia. Obiectele lumii sociale, printre care menţionăm: bunăstarea, creaţiile, lucrurile necesare etc. care ne determină să adoptăm o poziţie. Husserl defineşte cauza crizei culturii europene prin incapacitatea filosofiei şi ştiinţei de a ajuta omul în realizarea acelei forme de existenţă, care ar fi aleasă în baza unei convingeri raţionale. Cunoaşterea este doar unul, cel mai esenţial mod de a fi al conştiinţei. Alături de aceasta mai sunt: actele aprecierii şi voinţei. Meditaţiile asupra raţiunii practice sunt orientate spre deosebirea valorilor autentice de cele false, a voinţei etice şi neetice. Considerăm că mai este o soluţie: schimbarea esenţială a modului de abordare a vieţii, a condiţiilor existenţiale de către purtătorul raţiunii, a spirituaţităţii.

Analizînd diferite aprecieri ale omului şi în mod deosebit pe cele ce desemnează deosebirile fundamentale ale omului ca specie biologică, ca subiect al relaţiilor sociale şi anume: Homo sapiens (fiinţă cu-

---

[193] Ibidem p.53

[194] Roşca Ludmila, Supravieţuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică, Monografie, Chişinău, CEP UASM, 2007, - 330 p.

getătoare) şi Homo faber (fiinţă capabilă să producă unelte de muncă), Mihai Ralea subliniază insuficienţa lor. Filosoful român susţinea: „omenia constituie mai mult decît aptitudinea de a gîndi. E toată acea ţesătură de afecte, de sentimente nobile ori josnice, de pasiuni şi obsesii, de complicaţii (...), de credinţe (...) ori îndoieli, de speranţe, de dorinţi. Umanul cuprinde forţele intelectuale, morale, inconştiente şi afective."[195] Aprecierile ce pun în valoare toate manifestările fiinţei umane sunt indiscutabil importante pentru înţelegerea motivaţiei unei alegeri, unei decizii. Actualmente nu mai facem deosebire între procesul decizional la nivel de stat, de comunitate, de grup şi individual. Este prea complicată situaţia în care se află omenirea şi viaţa pe pămînt, de aceea actul alegerii raţionale este important la toate nivelurile. Mai mult ca atît suntem ferm convinşi că nici un aspect nu poate fi ignorat, omis din atenţia responsabililor pentru educaţia şi instruirea generaţiilor ce vor realiza saltul de la social la spiritual, la moral.

Dacă filosofii şi savanţii contemporani, asemenea predecisorilor lor din epoca revoluţiilor tehnico-ştiinţifice, care au explorat cu maximă eficienţă potenţialul cognitiv al omului, îşi vor înţelege în mod adecvat misiunea, apoi mecanismul social de sensibilizare a emoţionalităţii, de explorare a afectivităţii spiritului uman va fi elaborat şi aplicat. Este necesar la nivelul comunităţii ştiinţifice, a asociaţiilor filosofilor să se înţeleagă: metodologia cercetării potenţialului uman s-a învechit, nu mai corespunde cerinţelor realităţii sociale. Este necesar să explorăm nu doar potenţialul inteligenţei umane, care anterior de Immanuel Kant era subordonat imperativului categoric, sentimentului de datorie. În aprecierea adecvată a condiţiei existenţiale a omului contemporam am înscris unele realizări: am înţeles că omul este o fiinţă complexă, înzestrată cu o natură triplă (bio-psiho-socioculturală); am constat că ştiinţa şi filosofia sunt chemate să exploreze potenţialul cognitiv şi creativ al omului şi în aşa fel să-i ofere şansa supravieţuirii lui Homo sapiens sapiens; cunoaştem domeniile ştiinţei contemporane (etica, bioetica, bioetica socială), care

[195] Ralea Mihai, Explicarea omului / Scrieri, Bucureşti, Ed.Minerva, 1972, vol.1, 275 p., P. 33.

redimensionează problemele filosofiei practice şi dispun de mijloacele necesare pentru a-i explica omului contemporan: de ce el trebuie neapărat să-şi schimbe atitudinea faţă de mediul ambiant, abordarea propriilor necesităţi. Oferindu-i omului o caracteristică amplă a ceea ce urmează, dacă n-are loc schimbarea mentalităţii lui Homo economicus, filosofii şi savanţii vor reuşi să-l sensibilizeze pe om, să-l determine să aleagă raţional, adică conştient, priorităţile vieţii în sensul extins al noţiunii. La moment ne confruntăm cu consecinţele alegerii egoiste a fiinţei superioare, care şi-a însuşit posibilităţile, dar are restanţe la capitolul – responsabilităţi. Ultimele două decenii în analiza responsabilităţii filosofii au înscris realizări considerabile.[196]

Alegerea este un fenomen sociouman ce desemnează segmentul intermediar între două procese complexe: cunoaştere şi acţiune. Alegerea în calitate de act final al procesului cognitiv este multidimensională, are o motivaţie complexă. De gradul de conştientizare a semnificaţiei alegerii depind reuşita, eficienţa activităţii individului. Reieşind din faptul că alegerea este un act important pentru individ, este necesar să-i cunoaştem esenţa, mai ales în condiţiile în care societatea umană, toţi membrii ei, sunt antrenaţi în competiţia existenţială a lui "a fi". Însăşi viaţa îl determină pe omul contemporan să mediteze asupra problemelor existenţiale. De regulă se acţionează conform unor deprinderi, obiceiuri, tradiţii. În rezultatul simplificării alegerii prin reducerea procesului cognitiv la o comparaţie simplă sau o analogie incorectă, omul comtemporan riscă nu doar să-şi rateze destinul, dar şi să se condamne la o existenţă arbitrară, caracterizată de întîmplare. În reducerea numărului celor care acţionează inconştient, care nu-şi stăpînesc condiţia existenţială, vedem semnificaţia acestui curs filosofic.

Analiza alegerii, caracteristica alegerii raţionale şi a factorilor ce o influenţează, presupune evidenţierea şi valorificarea mai multor fenomene, printre care mai importante, în opinia noastră, sunt: motivaţia, dorinţele/necesităţile, preferinţele, libertatea, datoria, responsabilitatea, satisfac-

[196] Канке М.А. Этика ответственности. Теория морали будущего, М.,Логос, 2003, 400 р.

ţia, plăcerea, fericirea etc. La fiecare etapă de dezvoltare a procesului socio-cultural conţinutul acestora suferă schimbări.

Zilnic suntem determinaţi să alegem o soluţie referitoare la un act. De obicei avem trei alternative: să facem; să nu facem; să mai aşteptăm. Oricare dintre acestea are justificare, deoarece ne oferă posibilitatea de manifestare a activismului, a absenteismului, a indiferenţei. Însă pentru a cunoaşte avantajele şi dezavantajele propriei opţiuni trebuie să cugetăm, să sistematizăm informaţiile despre influenţele acestora asupra vieţii, comodităţii, confortului nostru personal şi al celor ce ne înconjoară.

Există diferite niveluri ale alegerii. Unele sunt orientate în viitor, au dimensiuni strategice; altele se referă la schimbările cardinale din viaţa personală, iar cele mai întîlnite sunt provocările cotidiene, de ordin tactic. Indiferent de nivelul complexităţii şi semnificaţiei alegerii personale ea presupune o evaluare a situaţiei create, a propriului potenţial cognitiv, creativ (capacităţi, abilităţi, interese, idealuri, convingeri, dorinţe, preferinţe etc.). Este important să înţelegem că orice act al alegerii necesită abordarea cea mai serioasă, deoarece atitudinea formală, iresponsabilă este pedepsită

Alegerea trebuie corelată cu schimbarea, ea o presupune înainte de a fi realizată. Lucrarea fundamentală a lui Im. Kant *Critica raţiunii practice* ne aminteşte că suntem fiinţe biologice, înzestrate cu raţiune, cu capacităţi creative, dar pentru realizarea acestui potenţial este nevoie de a respecta anumite condiţii, de a cunoaşte secretele cauzalităţii. Kant sublinia:" Fiecare schimbare care se petrece în ordinea naturii are o cauză: aceasta este o lege a intelectului, de la care nu este permis sub nici un pretext să ne abatem".[197] Teza respectivă iniţiază analiza autonomiei libertăţii, concluziile căreia sunt: orice eveniment din natură este prins într-o reţea de legături cauzale necesare. Fiecare om se consideră autor al propriilor acţiuni, pe care le produce fără a fi influenţat de constrîngeri exterioare. Dacă acţiunea individului este o parte a naturii, apoi apare o contradicţie referitoare la situaţia în care fiecare eveniment din natură

[197] Kant. Im. Critica raţiunii practice, trad. Nicolae Bagdasar, Editura IRI, Bucureşti,1995, 589 pag., P.447.

este legat de necesitzatea cauzală. Dacă acţiunea individului nu este o parte a naturii, atunci rămîne în afara domeniului legăturii cauzale şi voinţa individului nu va produce nici un efect în lumea naturală.

Faptul că individul uman este autorul a ceea ce face, este o presupoziţie a tuturor acţiunilor care au loc în lume, respectiv şi a deciziilor raţionale. În opinia lui Kant, fiinţele raţionale există nu doar ca centre ale cunoaşterii, conştiente de sine, dar şi ca agenţi morali. Raţiunea nu este separată de activitatea lor ca agenţi, ci este o parte constitutivă a acesteia. Pentru o fiinţă raţională nu există numai a acţiona, ci şi întrebarea asupra acţiunii. Este vorba despre întrebarea: ce trebuie să fac, care cere un răspuns raţional. Raţionalitatea individului se exprimă prin faptul că unele dintre acţiunile acestuia sunt intenţionale (decurg din voinţa lui). În legătură cu acţiunile sale individul îşi poate da întrebarea: De ce să fac asta? Aceasta nu caută cauza sau efectul, ci doar abordează substanţa temeiului/motivului. Motivele sunt desemnate să justifice acţiunea. Ele se referă ori la scopuri, ori la mijloace. Dacă am în vedere un scop, atunci pot alege mijloacele necesare, accesibile pentru realizarea lui. Spre deosebire de scepticii moderni şi de D.Hume, care considerau că toate raţionamentele se referă la mijloace, deoarece raţiunea nu poate nici genera, nici justifica scopurile activităţii umane, Kant susţine credinţa simţului comun, conform căreia raţiunea poate constringe şi justifica nu doar alegerea mijloacelor, ci şi alegerea scopurilor. În acest caz raţiunea practică s-ar putea exercita în mod obiectiv. Ar fi o exercitare obiectivă, deoarece s-ar baza numai pe raţiune, recomandînd scopuri pentru orice fiinţă raţională, fără să ţină seama de sentimentele, dorinţele, preferinţele persoanei concrete. Pentru ca această situaţie să fie reală raţiunea trebuie nu doar să justifice, dar şi să motiveze acţiunile individului. Dacă raţiunea nu îndeamnă individul şi să acţioneze, atunci ea îşi pierde influenţa asupra procesului decizional, respectiv îşi pierde caracteristica de a fi practică. Singurul mod prin care raţiunea poate deveni practică este cel prin care ea îşi dezvoltă capacitatea de a emite imperative. Un imperativ nu descrie lumea, el se adresează unui agent şi dacă acesta îl acceptă, atunci

imperativul îi va determina acţiunile. Dacă există imperative care apar numai din exerciţiul raţiunii, atunci raţiunea este acea practică care ne determină să acţionăm.

O problemă importantă, cu care se confruntă orice persoană, oricare agent moral, este cea a alegerii scopurilor. Kant menţiona că alegerea scopurilor trebuie iniţiată cu înţelegerea acelui tip de libertate transcendentală care reiese din concepţia despre lume a persoanei. Libertatea, în acest context, rezidă în alegerea unui scop pentru mine însumi. Orice derivare a scopurilor persoanei dintr-o altă sursă, exterioară, este echivalentă cu supunerea persoanei în raport cu sursa. Orice proces natural care guvernează acţiunile persoanei îi diminuează propria libertate. În aşa mod persoana devine o unealtă pasivă a forţelor naturale. În fine, Kant conchide: sunt liber atunci cînd eu acţionez şi nu sunt liber atunci cînd alt agent acţionează prin intermediul meu.

Multiple controverse produc următoarele afirmaţii ale lui Kant: O acţiune mă are pe mine drept autor oricînd m-aşi decide să acţionez numai pe baza evaluării ei. Eu nu-mi consult dorinţele, interesele sau "alte condiţii empirice" pentru că prin asta m-aşi supune pe mine însumi cauzalităţii naturale. Eu nu fac decît să reflectez asupra acţiunii şi să o aleg pentru ea însăşi în calitatea sa de scop în sine. Aceasta este paradigma acţiunii libere: o acţiune, care se întemeiază numai pe raţiune. O astfel de acţiune nu poate fi atribuită nici unei forţe naturale, nici unui lanţ cauzal "empiric". Ea apare în mod spontan din procesul raţional, din voinţa individului. Am putea discuta cu Kant asupra tezei, conform căreia individul îşi păstrează liberatea alegerii doar în cazul cînd alegerea este apreciată ca "scop în sine". Aici se produc multiple dificultăţi, mai ales în cazurile majoritare cînd oamenii sunt motivaţi de "un lanţ cauzal empiric".

Pornind de la afirmaţia că oamenii trăiesc într-o societate concretă, Hegel ne convinge că suntem modelaţi de această societate şi de timpul istoric în care trăim. Din această perspectivă libertatea individului nu este altceva decît libertatea de a acţiona aşa cum suntem obli-

gaţi să o facem. Unele dintre dorinţele individului sunt produsul naturii lui. Este vorba despre necesitatea de a ne alimenta, cu care individul se naşte. Alte dorinţe ale individului îşi au originea în procesul de instruire şi educaţie. Care n-ar fi originea lor biologică ori socială, important este să ştim că noi nu ne alegem dorinţele. Din acest motiv activitatea noastră impulsionată de dorinţă nu este liberă. Dacă din motivaţia activităţii umane eliminăm dorinţa/preferinţa atunci ce rămîne? În filosofia practică a lui Kant se menţionează: rămîne raţiunea. Acţiunea trebuie să fie întemeiată doar pe raţiune. Am putea vorbi la nesfîrşit despre acţiunile şi consecinţele acestora în cazul unei persoane raţionale şi în cel al persoanei iraţionale. Evaluarea acestor activităţi este posibilă doar în raport cu scopurile ultime ale actorilor. Unicul fel de acţiune care nu rezultă din dorinţele individului, înăscute sau condiţionate social, este acţiunea în concordanţă cu imperativul categoric. Doar acţiunea în concordanţă cu imperativul categoric poate fi liberă. "Dacă datoria este un concept care urmează să conţină semnificaţie şi reală legislaţie pentru acţiunile noastre, ea nu poate fi exprimată decît în imperative categorice…[198]. Caracterizînd imperativul categoric, Kant menţionează că acesta se impune numai pe baza raţiunii, care înlătură deosebirile dintre agenţii raţionali în funcţie de dorinţele, interesele şi ambiţiile lor şi toate "condiţiile empirice", care circumscriu acţiunile acestora. Imperativul categoric deschide o perspectivă nouă pentra activitatea individuală, amplasînd-o în afara experienţei individuale, respectiv ar putea fi adoptată de oricare fiinţă raţională. Kant sublinia: "Atunci cînd va trebui să decid asupra acţiunii mele ca scop, voi fi constrîns de raţiune "să acţionez doar conform acelei maxime, pe care în acelaşi timp o pot postula ca lege universală.[199]

Obiectivul central al studiului este: de a justifica raţionamentele: libertatea este o caracteristică semnificativă a vieţii individului, a afirmării personalităţii acestuia (aspect sociouman); libertatea este axa

[198] Kant Im. Întemeierea metafizicii moravurilor, trad. Nicolae Bagdasar, Editura IRI, Bucureşti, 1995, 422 pag., P.246.
[199] Ibidem, pag.234.

valorilor politice; libertatea este o categorie importantă a teoriei şi practicii juridice.[200] Abordarea istorică a fenomenului îi permite oricărui cercetător să revină la experienţa popoarelor ce au creat cultura şi civilizaţia antică, medievală, renascentistă, modernă, contemporană; să valorifice conţinutul/realizările culturii şi civilizaţiei universale, pe de o parte, a culturii şi civilizaţiei naţionale, pe de altă parte.

Problema abordată în această prelegere este supusă analizei, începînd cu antichitatea, mai ales cea greacă şi romană. În această epocă culturală omul este apreciat ca o fiinţă creată, care are o anumită vocaţie pe care o poate împlini sau rata. Altfel spus filosofia greacă face deosebire între două stări: cea a omului care este (reală) şi care ar trebui să fie conform propriului său *telos*. Pentru a minimaliza deosebirea dintre viaţa omului real şi a idealului, susţinut de cultura antică, este necesar de asimilat filosofia, care îi deschide omului noi posibilităţi în procesul "cultivării" virtuţii. În lucrările lui Homer virtutea desemna acele calităţi, care-i permiteau omului să-şi îndeplinească rolul social. Potrivit acestei viziuni antice, a urma un set de reguli nu era echivalent cu a fi virtuos. În Etica lui Aristotel, virtuţile erau tocmai acele calităţi de caracter care-i permiteau omului să-şi realizeze propriul telos. Dimensiunea socială a eticii aristotelice este concentrată în tezele: standardele de excelenţă nu sunt atemporale, ele variază în funcţie de natura societăţii. Altfel spus, virtuţile sunt încastrate într-un anumit humus social. În filosofia lui Aristotel este explicat avantajul practic al cunoaşterii normelor morale. Aristotel sublinia că studierea eticii este necesară omului, care-şi propune să devină virtuos. Individul nu se naşte cu virtute. Virtutea nu se afirmă la un individ izolat de societate.

Din motiv că romanii au interpretat şi corelat ideile grecilor cu condiţiile existenţiale ale cetăţenilor şi instituţiilor Romei antice, considerăm semnificativă asimilarea ideilor politice a lui Cicero, Seneca, Marc Aureliu. De exemplu, Cicero în lucrările: *Despre stat, Despre*

[200] Isaiah Berlin, Four Essays on Liberty, Oxford University Press, London, 1969; Isaiah Berlin, Patru eseuri despre libertate, Bucureşti, Humanitas, 1996.

legi", Despre responsabilităţi, analizează diferite forme de orgsnizare şi conducere a statului, expune o interpretare originală a noţiunilor: *popor, stat.* Referindu-se și la fenomenul socio-politic *libertatea individului*, Cicero mernţionează că tradiţia îi oferă acestuia un sens aproape negativ, deoarece evocă numai independenţa faţă de un tiran, faţă de un dictator, faţă de un partid care nu-ţi place. Filosofia socială a lui Seneca reiese din libertatea sufletului. Pentru a fi liber omul trebuie să-şi supună şi corpul, şi sufletul destinului său.[201] Omul este concomitent liber şi sclav al destinului său. Afirmaţiile cugetătorilor romani au influenţat gîndirea politică europeană modernă, reprezentanţii căreia au valorificat potenţialul cognitiv al acestora, dezvăluind noi aspecte şi oportunităţi ale libertăţii individuale.

Începînd cu epoca modernă filosofia şi ştiinţele socioumanistice revin la fenomenul libertăţii. Epoca modernă crede în *puterea absolută a raţiunii umane, în capacitatea ei de a reorganiza în mod progresiv sistemul relaţiilor politice*. Nu întîmplător ideologiile, doctrinele politice ale epocii moderne: liberalismul, conservatorismul, marxismul, social-democraţia etc. nu doar că conţin propria interpretare a libertăţii, dar şi se pronunţă asupra garanţilor şi mecanismului implementării practice a programelor lor. Reprezentanţii iluminismului subliniau: odată: *... părerea conduce cu lumea, răspîndirea ideilor raţionale reprezintă mijlocul cel mai bun de reorganizare a societăţii, de a o elibera de vicii, de boli sociale.*

Întemeietorul şcolii filosofice clasice germane Immanuel Kant acordă o atenţie deosebită fenomenului libertăţii individuale şi raţionalităţii vieţii sociale. Acestea sunt axele filosofiei practice a lui Kant expusă în lucrările: *Întemeierea metafizicii moravurilor, Critica raţiunii practice.* Dreptul şi obiceiul ocupă un loc deosebit în viaţa socială, în care atestăm numeroase relaţii stabilite între indivizi. Pretutindeni obiceiul şi dreptul prescriu singura cale în care soluţia justă şi morală

[201] A se vedea: Vlăduţescu Gheorghe,Filosofia în Roma antică, Bucureşti, Humanitas, 1990; Horia Matei, O istorie a lumii antice în date, Chişinău, 1993; Horia Matei, Enciclopedia antichităţii, Bucureşti, Humanitas, 1995.

este posibilă. Diferite relaţii, carcateristice unor formaţiuni sociale statornice, nu sunt posibile decît cu ajutorul unor norme generale ce reglează acţiunile tuturor. Fiind în aşa mod reglat comportamentul individului, devine posibilă în genere prevederea şi adaptarea, acţiunea ordonată şi colaborarea membrilor comunităţii. Aşa cum o acţiune are drept premiză legătura naturii sau cel puţin o anumită regularitate în cursul ei, tot aşa acţiunea socială este posibilă dacă numai o anumită legitate gestionează activittaea arbitrară a individului. Din aceste afirmaţii rezultă că viaţa umană este imposibilă în afara obiceiului şi dreptului. Viaţa umană spirituală se poate dezvolta numai în continuare, comunitatea trainic închegată a celor ce trăiesc împreună şi comunitatea generaţiilor ce se suprapun în procesul istoric al vieţii. Obiceiul şi dreptul reprezintă condiţia unică sub care viaţa umană este în general posibilă, semnificaţia lor pentru viaţa individului este determinată de următoarele trăsături: toate obiceiurile consolidate, influenţează modul de reacţionare, asigurînd succesele oricărui proiect; nu mai este necesar ca fiecare individ în orice împrejurare să gîndească prin reflecţie şi alegere propria soluţie a problemei vieţii; calea este trasată dinainte în totalitate, acţiunea este schematizată, fiind, ca urmare, facilitată şi asigurată. La afirmaţiile lui Kant am putea adăuga că posibilitatea alegerii raţionale a individului în diverse situaţii nu se află la suprafaţa realităţii sociale. Ea este camuflată de un set de interconexiuni ale individului cu semenii, cu sine însuşi. Chiar la începutul articolului am menţionat că deşi s-a modificat în timp în esenţă, modul individual de existenţă este acelaşi.

În opinia lui Kant, dreptul şi obiceiul interacţionează cu scopul de a conserva institutul familiei, al statului, produc normele morale, juridice care se transformă în condiţii pentru potenţarea vieţii cominităţii umane şi a fiecărui membru al ei. Valabilitatea obiectivă a acestor reglementări şi norme se întemeiază tocmai pe faptul că ele acţionează drept condiţii ale conservării şi reproducerii vieţii, ele fac posibilă viaţa umană istorică, sprituală în general. Virtuţile sunt valoroase pentru că acţionează în sensul conservării şi potenţării vieţii umane, iar viciile trebuie excluse

din viaţa comunităţii sau cel puţin de le limitat influenţa, deoarece au consecinţe periculoase. În viaţa omului, din necesitate interioară, are loc dezvoltarea şi extinderea instinctului de autoafirmare originar, individualist, pînă la voinţa de auto-afirmare a întregului social şi istoric. Autoafirmarea este caracteristică fiecărei persoane în parte ca voinţă de dăruire pentru scopurile obiective ale vieţii generale, pînă la devotament şi abnegaţie. În acest context, individul n-are sentimentul unei pierderi de valoare intrinsecă, ci mai degrabă îl are pe cel al intensificării şi potenţării vieţii proprii prin realizarea vieţii comune cu un conţinut bogat. Kant sublinia că fără asimilarea generalului în propria viaţă, aceasta va rămîne un proces natural, pur animal. Dacă revenim la tezele grecilor despre potenţialul omului, observăm aceeaşi concluzie: omul nu se poate dezvolta, afirma, manifesta decît în viaţa comunităţii, constituită istoric, caracterizată de obiceiuri, tradiţii, norme morale/juridice, abordări conceptuale ale vieţii etc. Corelînd raţiunea pură teoretică şi cea practică, Kant subliniază că *ideile* sunt un punct inalienabil al concepţiei noastre raţionale despre lume, conform căreia realitatea este un sistem logic unitar, pus într-un *intelectus arhietypus*, un *intelect intuitiv*. Raţiunea pură practică desăvîrşeşte această idée: realitatea este *un domeniu al scopurilor*, un sistem de *entităţi ale raţiunii*, care îşi are unitatea în ideea desăvîrşirii raţiunii absolute.

În lucrarea: *Prelegeri de filosofie asupra istoriei*, Hegel menţionează că istoria lumii nu este altceva decît progresul în conştiinţa libertăţii, dar cuvîntul *libertate* este *nedeterminat*, are multiple semnificaţii, *poartă în sine un cortefugiu nesfîrşit de înţelesuri greşite, de confuzii, de erori.* Într-adevăr în epoca modernă erau cunoscute cel puţin trei interpretări ale *libertăţii,* care au fost criticate pe bună dreptate de reprezentanţii filosofiei clasice germane.[202] Dat fiind că libertatea este axa ideologiei liberale, vom reproduce interpretarea acestora, expusă în eseul lui Isaiah Berlin *Două concepte despre libertate*: libertatea este o stare eliberată de restricţii. În acest context, libertatea indi-

[202] Hegel, Prelegeri de filosofie a istoriei, trad. Petru Drăghici şi Radu Stoichiţă, Bucureşti, 1968, 188 pag.

vidului este atestată atunci, cînd: nimeni nu mă împiedică să acţionez; nu mă forţează să fac ceea ce nu vreau să fac; cînd sunt lăsat în pace; cînd pot să fac ce vreau. În lucrarea: *Principiile filosofiei dreptului*, Hegel abordează această situaţie, menţionînd că o astfel de reprezentare a libertăţii este caracteristică celui *cu o totală lipsă a culturii gîndirii, în care nu se găseşte nici urmă despre ceea ce este voinţa liberă în şi pentru sine, dreptul, moralitate etc*.

După cum am menţionat cele mai expresive studii ale libertăţii individuale, ale raţionalizării şi umanizării politicului au fost expuse în epoca modernă, de aceea în realizarea obiectivului propus vom reveni la ideile, conceptele filosofilor reprezentativi. Hegel supune criticii concepţia liberalilor despre libertate din cauza că alegerile indivizilor sunt apreciate ca punct de reper în aprecierea libertăţii, dar nu se întreabă cum se formează acestea. În opinia economiştilor liberali pentru a determina eficienţa unui sistem economic este suficient să apreciem capacitatea acestuia de a satisface preferinţele membrilor comunităţii. Preferinţele individuale reprezintă punctul de plecare al evaluării. Mult mai semnificativă pentru omul contemporan este analiza procesului de constituire al preferinţelor, de formare a nevoilor. Analiza poziţiei economiştilor liberali şi radicali *cu referire la sistemul nevoilor*, îi permite lui Hegel să argumenteze teza, în conformitate cu care nevoile şi dorinţele indivizilor sunt modelate de societatea în care aceştea trăiesc, iar această societate este doar o etapă într-un proces istoric. Referindu-se la teza despre libertatea de a face ce vrem, Hegel menţiuonează că aceasta nu este altceva decît *libertatea de a fi purtat în coace şi încolo* de forţele sociale şi istorice ale epocii. În acest context, apare întrebarea: în ce măsură omul este capabil să opună rezistenţă *forţelor sociale şi istorice* în modelarea propriei existenţe, activităţi; în formarea preferinţelor şi în realizarea alegerii. În opinia lui Hegel suntem liberi atunci, cînd suntem capabili să alegem fără să fim constrînşi nici de alţi oameni şi nici de dorinţele noastre naturale sau de circumstanţele sociale. Alegînd să-mi fac datoria, eu aleg liber pentru că aleg raţional. Aici ne confruntăm cu altă dificultate:

ce înseamnă raţional? Conţinutul termenului *raţional* nu poate fi precizat, deoarece ceea ce pentru unii este raţional, pentru alţii este moral, pragmatic, ideal etc. De exemplu: cînd cineva încearcă să ne convingă că instituţiile statului pot fi conduse în modul cel mai raţional, noi am putea decide că persoana respectivă îşi expune propriile preferinţe vis-a-vi de conducerea statului. Raţionalitatea deciziei, alegerii Hegel o desemnează printr-o nouă formulă, cea a statului raţional. Este vorba despre *un stat ales cu adevărat de indivizi, căruia să i se supună pentru că ei sunt sincer de accord cu principiile sale şi pentru că îşi găsesc cu adevărat satisfacţia individuală în faptul că sunt o parte a lui.*

Aşadar, în cele două sisteme filosofice representative, elaborate de Kant şi Hegel, este susţinută teza în conformitate cu care: acţiunea individului liber este bazată doar pe raţiune. Revenind la noţiunea *raţional* din concepţiile celor doi filosofi, conchidem că libertatea constă în aţi face datoria. Nici cititorul modern, nici omul contemporan nu poate înţelege concluzia, care la prima vedere conţine un paradox: cînd vorbim despre datorie cu sens de obligaţie/responsabilitate, de fapt spunem că facem ceea ce altfel n-am face, dar suntem constrînşi de normele (morale, juridice, religioase) pe care nu dorim să le ignorăm. Cu această semnificaţie datoria este un fenomen opus libertăţii. Totodată Kant ne sugerează că suntem liberi atunci *cînd facem ceea ce cu adevărat este de datoria noastră,* în sensul cel mai larg al termenului. În acest sens, libertatea constă în aţi urma propria conştiinţă. Comentînd afirmaţiile la acest subiect expuse de Kant, Hegel menţiona că în datorie individul se ridică la libertatea substanţială: *întrucît eu o îndeplinesc (datoria), eu sunt la mine însumi şi liber.* [203]

Pentru aşi asuma anumite responsabilităţi ce reies din rolul concret, persoana întreţine relaţii proiectate pe orizontală. Totodată afirmarea persoanei ca subiect al relaţiilor sociale constă din relaţiile ei cu întregul, afirmarea ei la nivelul social. Cunoaşterea propriului statut

[203] Hegel, Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural şi de ştiinţă a statului, trad. Virgil Bogdan, Bucureşti, 1965, paragraful 15.

social oferă încredere în sine, deschide permanent noi oportunităţi de creştere, de personalizare. La etapa iniţială a procesului de integrare socială a persoanei plasăm autocunoaşterea/cunoaşterea de sine. Pentru a descifra semnificaţia cunoaşterii de sine este necesar să-l consultăm pe Confucius şi Socrate. În discursurile acestora accentul se pune pe cunoaştere, valorificarea rezultatelor căreia este imposibilă fără cunoaşterea propriului potenţial cognitiv şi creativ. Astăzi acestui proces i se mai spune *problematizare.*

În discursul antropologilor Valeriu Gubin şi Elena Necrasova se menţionează că omul se naşte ca fiinţă biologică ne pregătit pentru adaptarea la condiţiile mediului natural de existenţă, că bebeluşul fără ajutorul cuiva nu supravieţuieşte[204]. Totodată omul este înzestrat cu capacitatea de a însuşi, de a se dezvolta, de a explora mediul natural şi condiţiile ambianţei sociale, în care trăieşte, acţionează, se afirmă, îşi asigură propriul loc. Valorificarea capacităţilor cognitive ale persoanei este un proces complex, definit de savanţi ca socializare, care se desfăşoară sub monitorizarea părinţilor, educatorilor, învăţătorilor şi profesorilor. Cu regret, constatăm că în toate statele lumii *socializării* i se acordă o atenţie minoră în raport cu potenţialul ei formativ, edificator. În opinia noastră, socializarea este etapa iniţială a integrării sociale a oricărei persoane, este factorul determinant al problematizării. Altfel spus, fără socializare – asimilarea cunoştinţelor acumulate de alte generaţii, persoana nu poate valorifica propriul potenţial cognitiv, creativ, nu cunoaşte prea multe despre sine, se bazează pe propria experienţă, instinct, intuiţie.[205] Din cauza absenţei unor programe complexe individualizate, axate pe valorificarea potenţialului fiecărei persoane, numărul indecişilor, marginalizaţilor, excluşilor, în societatea contemporană, creşte. Acestea sunt grupurile sociale ce creează pericole şi ameninţă buna funcţionare a societăţilor democratice.

---

[204] Губин Валерий, Елена Некрасова, философская антропология. Учебное пособие для вузов. М.: ПЕР СЭ: СПб: Университетская книга, 2000. -240с.

[205] Ludmila Rosca, Migration, un approsche teoretico-practique, forms d'integration sociale et socialization. Jean Monnet Seminar, Migrations, Tunis, Tunisia, 22-23 February 2016, P.135-140.

2.Naţional şi Universal în cultura europeană

Uniunea Europeană şi-a demonstrat în timp viabilitatea şi atractivitatea, a reuşit să găsească soluţii la cele mai complicate situaţii, promovînd principiul *unitate prin diversitate*, pe care, la moment, îl asimilează comunităţile din zona estică a Europei, cuprinse de Politica Europeană de Vecinătate şi de Programul Parteneriatului Estic. În ultimele decenii, Uniunea Europeană trece prin perioada critică a schimbării de paradigmă[206], care determină comunitatea academică europeană să mediteze asupra universalităţii culturii, deoarece este vorba de schimbarea paradigmei naţionale cu cea europeană. În acest context, raportul naţional-universal în cultura europeană este decisiv şi cere o abordare adecvată. Obiectivul central al acestui studiu constă în corelarea celor două caracteristici ale culturii europene: universalul şi naţionalul. Aprecierea adecvată a acestui corelat ne permite să definim fenomenele: apartenenţa culturală la Europa, care este esenţială pentru înţegerea semnificaţiei europenizării, europenităţii, integrării europene. Anterior, iluminismul a promovat ideea despre *înflorirea culturală a naţiunilor care generează înflorirea culturii umanităţii. Prin serviciul adus naţiunii lor, oamenii îşi onorează datoria de a servi semenii lor şi pe Dumnezeu, iar naţiunea are esenţialmente o misiune de a civiliza şi a face ca civilizaţia să înainteze.* Aceste postulate pot vi realizate doar în condiţiile în care cultura oferă mijloacele necesare afirmării persoanei în ambianţa socială, socializării şi personalizării ei.

Orice operă de artă, lucrare filosofică sau literară, toate religiile lumii deservesc existenţa umană, oferindu-i modele de soluţionare a problemelor concrete cu care omul se confruntă zilnic. George Călinescu postulează: *o operă artistică cîştigă în universalitate, pe cît exprimă specificul naţional.* Paradigma naţională se sprijină pe *compatibilitatea tuturor scopurilor naţionale, pe capacitatea de universalitate imanentă a perspectivelor naţionale, relativismul adevărului şi a ce-*

[206] Conceptul de paradigmă reprezintă *constelația de convingeri, valori, metode, în cadrul cărora se formulează întrebări și se elaborează răspunsuri* (Andrei Marga, Filosofia unificării europene).

lorlalte valori care nu s-au confirmat. Europa Occidentală a conştientizat lacunele paradigmei naţionale şi a elaborat noi modele de schimbare a acesteia înlocuind-o cu o paradigmă europeană. Un efect negativ al paradigmei naţionale îl găsim în tendinţa de îngustare progresivă a sferei cercetărilor şi reflecţiilor consacrate problemelor europene. Ca reacţie la acesta este decizia de a promova Studiile Europene nu doar în statele membre ale UE, dar şi în cele cuprinse de Politica Europeană de Vecinătate şi de Programul Parteneriatului Estic.

Studiile europene sunt despre construcţia europeană, unificarea europeană. Asimilarea conţinutului programelor de Studii Europene conduce la înţelegerea tezei în conformitate cu care: *formele mai dezvoltate permit înţelegerea formelor mai simple, incipiente*. Acest principiu a fost aplicat de Hegel în elaborarea Filosofiei istoriei, în care a căutat să înţeleagă logica istoriei universale pornind de la perspectiva deschisă de Reformă, a libertăţii conştientizate de fiecare persoană. Aplicînd experienţa filosofului german, considerăm că asimilarea valorilor culturii europene îi va permite fiecărui tînăr să aprecieze adecvat valorile culturii naţionale, să descopere universalitatea operelor de artă, scrierilor filosofice, capodoperelor literare etc. etc. Astfel, am putea defini obiectivul principal al primei etape de integrare europeană: studierea culturii naţionale şi redimensionarea ei prin prisma valorilor culturii europene.

Andrei Marga în lucrarea: *Filosofia unificării europene*, subliniază*: Integrarea europeană acoperă ceea ce s-a petrecut în trecut. Pînă acum în Europa Occidentală: o cuplare a economiei şi a instituţiilor (de la cele juridice la cele educaţionale, culturale, fac ca Comunitatea Europeană sub diverse aspecte să funcţioneze ca un întreg. Integrarea înseamnă stabilirea relaţiilor de interdependenţă între statele comunitare încît, treptat ele să devină părţi ale unui întreg. Integrarea are această conotaţie ce provine din experienţa obţinerii de întreguri prin punerea în legătură funcţională a diferitor părţi într-un ansamblu mai cuprinzător. Părţile sunt conectate după criterii de funcţionalitate.*

Geneza culturii este explicată în baza creaţiei, jocului, simbolului.

Atunci cînd culturologii evidenţiază doar un fenomen, riscă să nimerească într-o dificultate, de aceea propunem, în mod serios, să fie aplicate toate, în cazul cînd ne propunem să investigăm, să interpretăm geneza culturii şi să evidenţiem factorii, care au influenţat dezvoltarea ei ulterioară. Acest studiu este semnificativ pentru timpul nostru istoric, deoarece sunt răspîndite concepţii care propagă declinul culturii, confruntarea civilizaţiilor etc. Culturologia secolului XX, a fost influenţată de lucrarea lui O. Şpengler *Amurgul Europei*, în care autorul evidenţiază patru etape în dezvoltarea oricărei culturi: tinereţea, desăvîrşirea, maturitatea şi declinul. Interpretării concluziilor lui Şpengler, îi dedică lucrarea sa Nicolae Berdeaev *Sensul istoriei*. Savantul rus, menţiona: *În orice cultură, după înflorire şi desăvîrşire, începe secătuirea forţelor creatoare, înlăturarea şi stingerea spiritului, scăderea spiritului. Se schimbă integral orientarea culturii. Ea se orientează către realizarea practică a potenţialului, a organizării practice a spiritului în direcţia lărgirii zonei de influenţă pe suprafaţa pămîntului.*" Analogia culturii, cu viaţa şi activitatea omului, conduce la concluzii discutabile, controversate. Este evident însă că între aceste două fenomene complexe: cultura/civilizaţia şi omul există multiple interconexiuni, care justifică teza: omul este creatorul culturii, cultura este condiţia indispensabilă existenţei umane.

O analiză morfologică a activităţii umane este realizată de filosoful Moisei Kagan, care divizează activitatea în două tipuri: activitate transformatoare şi cognitivă. *S-ar părea că activitatea transformatoare poate fi definită prin noţiunea – muncă. Dar nu este aşa, activitatea transformatoare este un fenomen mult mai cuprinzător decît munca, deoarece include toate formele activităţii, care conduc la schimbarea realului şi idealului, a existentului şi conduc la crearea unui nou real sau ideal, a ceea ce înainte nu exista.*

Meditînd asupra conţinutului culturii, descoperim necesitatea de a formula subiecte ce se referă direct sau indirect la dialogul culturilor naţionale cu cultura europeană, universală. Fără a reconstitui istoria opinii-

lor privind specificul culturii europene, interculturalitatea în acest spaţiu, vreau să pun în evidenţă premisele acestora. O perioadă relativ îndelungată Europa a fost identificată cu catolicismul, pînă la acţiunea reformatoare a lui Luther. Cu o viziune cuprinzătoare asupra istoriei universale, Hegel a specificat Europa prin conştiinţa libertăţii individuale ce se obiectivează în voinţă şi acţiune. El pleca în acest demers de la principiul general, conform căruia *lumea este imperiul spiritual în fiinţarea sa în fapt, imperiul voinţei, care îşi produce existenţa***.** Nu este vorba aici de voinţa înţeleasă ca şi capriciu dependentă doar de senzualitate, instinct etc., ci de o voinţa care a asimilat ceea ce este general. Pe baza conceptului libertăţii individuale, Hegel delimitează Europa în raport cu Asia, care o precede nemijlocit în desfăşurarea spiritului universal.

Europa este un cerc cultural, o unitate spirituală, înainte de a fi o unitate de alt ordin. Max Scheler respinge identificarea nucleului acestei unităţi spirituale cu capitalismul modern, *asumînd Europa ca o spiritualitate caracterizată de autonomia valorilor şi recunoaşterea de legi şi reguli generale, care susţin valoarea fundamentală a solidarităţii.* În acest context, Europa a fost concepută pe linia posibilităţilor oferite individului. Max Horkheimer a expus conceptul despre specificul culturii europene, menţionînd o individualizare asigurată de reflexivitate şi umanism.

André Philip, în *Pentru o politică europeană* (1958), specifica cultura europeană prin trei concepte: conceptul grec al individualităţii, conceptul roman al justiţiei şi al cetăţeanului, şi conceptul biblic al persoanei umane**.** Cardinalul Ratzinger specifică aceeaşi cultură prin patru concepte ce ţin de moştenirea ei: moştenirea greacă (diferenţa dintre Bun şi bunuri, adică acea diferenţă în care este dat în acelaşi timp dreptul conştiinţei morale şi relaţia reciprocă dintre ratio şi religo); moştenirea creştină"; moştenirea latină; moştenirea epocii moderne (separarea între credinţă şi legislaţie). El determină Europa sub patru teze: a) constitutivă pentru Europa este, de la începutul ei în Elada, coordonarea interioară dintre democraţie şi eumonie, a dreptului nemanipulabil; b) dacă

eumonia este presupoziţie a capacităţii de a vieţui a democraţiei, opusă tiranilor şi ochlocraţiei, atunci, la rîndul ei, eumonia are ca presupoziţie fundamentală veneraţia comună şi obligatorie pentru dreptul public a valorilor morale şi a lui Dumnezeu; c) renunţarea la dogma ateismului ca premisă a dreptului public şi a formării statului şi o veneraţie, inclusiv public recunoscută, a lui Dumnezeu ca temei al ethosului şi dreptului înseamnă renunţarea atît la naţiune, cît şi la revoluţia mondială ca summum bonum; d) pentru Europa, recunoaşterea şi asigurarea libertăţii de conştiinţă, a drepturilor omului, a libertăţii ştiinţei şi, de aici, a societăţii umane bazată pe libertate, trebuie să fie constitutive**.**

Richard Löwenthal, în Specificul, situaţia, forţa şi şansele Europei (1985), specifică cultura europeană prin cîteva reprezentări valorice fundamentale. Ele cuprind asumarea raţiunii ca şi cheie pentru înţelegerea ordinii lumii; a individului, care este născut cu drepturi inalienabile şi răspundere de care nu poate fi scutit; a comunităţii în care se intră pe bază voluntară, ce nu se sprijină doar pe legături de sînge, dar care izbuteşte totuşi să oblige; a ordinii de drept, care trage frontiere între sfera individului şi a comunităţii; şi a muncii, inclusiv a muncii fizice, care nu a mai fost înţeleasă ca simplu rău necesar, ci ca şi conţinut dătător de sens al vieţii**.**

Dacă apreciem instituţiile ca obiectivare a culturii, atunci putem aduce întreaga discuţie privind apartenenţa la Europa pe terenul culturii. Prin cultură înţelegem totalitatea de idei filosofice, simboluri artistice, teorii ştiinţifice şi programe ideologice. Cultura înseamnă toate acestea, dar împreună cu încorporarea lor în forme ale trăirii sociale a vieţii umane. Cultura presupune producere şi circulaţie de produse ale reflecţiei, sentimentului, cercetării, imaginaţiei, cu un cuvînt, ale vieţii spirituale. Omul asimilează şi produce idei, simboluri, constatări, proiecte. În procesul unificării europene este însă angajat nu doar ca un concept al culturii individuale, dar şi un concept al culturii împărtăşite în comun de mulţimile structurate ale individualităţilor. Putem spune, cu suficientă susţinere din partea faptelor, că aflăm indivizi de acelaşi nivel cultural în di-

ferite comunităţi naţionale europene, dar nu toate comunităţile încorporează în structurile instituţionale aceleaşi valori sau nu toate o fac în aceeaşi măsură. Sub alt aspect, cultura europeană s-a delimitat de culturile asiatice, în raport cu care s-a format, tocmai prin faptul că a obiectivat în comportamente şi instituţii cultura spirituală.

Cultura desemnează valorile spirituale cum ar fi: descoperirea necunoscutului, căutarea unui ideal/stil de viaţă, revelarea de sine, contemplarea frumosului, exercitarea liberă şi multiplicarea formelor de manifestare a creativităţii individului uman etc. Altfel spus, cultura cuprinde valorile spirituale, obiectivate în datini şi obiceiuri, credinţe şi practici religioase, opere ştiinţifice şi filosofice, literatură şi muzică, arhitectură, sculptură, pictură, arte decorative sau aplicate. Din asemenea interpretări reiese că cultura şi civilizaţia au conţinut propriu, au zonă de influenţă, interacţionează.

Ca produs al activităţii umane, cultura presupune procesul de valorizare a resurselor naturale, de dezvoltare şi perfecţionare a facultăţilor cognitive şi creative ale omului. Din acest motiv, putem afirma că omul este nu doar subiectul, dar şi obiectul culturii. În procesul muncii creative, omul se dezvoltă atît fizic, cît şi spiritual, iar asimilarea conţinutului valorilor produse reprezintă motorul ce susţine dezvoltarea, creşterea, perfecţionarea, modernizarea atît a societăţii, cît şi a capacităţilor individului uman.

Universul simbolic, încărcat de semnificaţii, este esenţial pentru integrarea individului. Prin creaţiile sale, omul se prezintă în realitate, în viaţa semenilor şi în cosmos, ocupînd o anumită poziţie, asumîndu-şi roluri, statuturi, responsabilităţi. Prin caracteristicile sale, acţiunea cu unelte a omului pare a fi jucat un rol esenţial nu în transformarea unui gen de activitate în altul, ci în apariţia unei noi modalităţi de organizare colectivă, în care omul se prezintă ca cooperator, ca subiect al comunicării sociale, ca creator al unei noi lumi. Anume în cadrul acestui sistem de organizare, apare raportul valoric, pe care Lucas G. îl defineşte *raport tipic uman.*

3.Apartenența culturală la Europa și identitatea europeană

Problema apartenenţei la Europa trebuie abordată, din multe motive, cu mijloace teoretice mai precise. Apartenenţa istorică la Europa: participarea la mişcările care au dat formele instituţionale şi culturale ale continentului, de la crearea polisurilor, trecînd prin contactul cu tradiţia iudeo-creştină, revoluţiile moderne în cunoaştere, economie şi drept, la apărarea fundamentelor societăţii libere; apartenenţa instituţională la Europa: întruchiparea organizărilor şi legislaţiei caracteristice societăţii deschise; şi apartenenţa culturală: cultivarea unei atitudini în cunoaştere şi în viaţa practică caracterizată de încredere în analiza factuală, failibilism şi cultivarea spiritului critic. Iar dacă distincţiile sunt făcute onest, atunci va trebui să admitem că, în perspectiva procesului de unificare europeană început după război, apartenenţa geografică şi apartenenţa istorică nu decid apartenenţa europeană care este acum în discuţie. Geografia şi istoria sunt condiţii indispensabile, dar, unificarea europeană fiind un proces în primă linie instituţional şi cultural, apartenenţa europeană se judecă considerînd instituţiile şi cultura. Situarea în geografia şi istoria europeană nu generează automat o europenitate culturală, după cum o europenitate culturală poate fi găsită şi în ţări care nu aparţin geografic şi istoric, în sens strict, Europei.[207]

În definitiv, orice concept, inclusiv cel al Europei sau al unificării europene, trebuie să se lase reflectat în aranjamente instituţionale sau, cel puţin, în reguli de acţiune şi norme de comportament. Dar Europa este legată nu numai de stări de fapt, ci şi de idealuri definitorii. Ca urmare, ceea ce este gîndit propriu-zis cu Europa trebuie să se afle între idealismul nebulos şi comunitatea de interese pur pragmatice. Numai dacă ea este mai mult decît unul sau cealaltă, Europa poate prezenta pentru o lungă perioadă un scop al unei acţiuni politice impregnate moral.

Constantin Noica, în De dignitate Europae (1988), a specificat cultura europeană prin cultivarea unei individualităţi căreia i se recunoaşte capacitatea de a produce şi institui generalul, o individualitate

[207] Andrei Marga, Filosofia unificării europene, Cluj: EFES, 2005.

care realizează continuu, prin apercepţie, o unitate sintetică a lumii şi, prin aceasta, a sa, o unitate ce se diversifică continuu. În sfîrşit, Jan Patočka, în Europa şi moştenirea sa (1988), specifică cultura europeană din punctul de vedere al filosofiei istoriei, drept cultivare neabătută a reflexivităţii, ce caută mereu temeiul ultim al lucrurilor.

Individualitatea armonioasă, pe care Goethe o postulase pentru trecutul european, îndepărtat, dar şi recent, nu mai putea fi socotită o caracteristică a actualităţii europene, chiar dacă rămîne o reprezentare specifică culturii ei. În această reprezentare, generaţia următoare de intelectuali europeni şi-a pierdut încrederea. Ea a profilat nihilismul european, în care, subliniază Andrei Marga, *raţionalismul l-au denunţat viguros în favoarea scepticismului. Iar în sfera artei, formele ataşate ideii unui cosmos al vieţii umane au fost abandonate manifest, locul lor fiind luat de formele trăirii pur subiective a realităţii.*

O altă încercare de a scoate Europa din zona ei de confort aparţine naţional-socialismului, comunismului, care deşi au fost lăsate în trecut, ecoul lor se răsfrînge în manifestările intelectuale ale Europei de astăzi. Naţional-socialismul făcea apel la părăsirea componentei umaniste şi creştine, raţionaliste şi luministe a culturii europene prin revenirea manifestă la ceea ce a precedat genetic cultura europeană sau a rămas contemporan ei. Acest apel a fost şi este susţinut de personalităţi şi direcţii intelectuale ce au motivaţii diferite: de la moraliştii eroismului popular al naţional-socialismului din Germania anilor treizeci şi din Europa de mai tîrziu, trecînd prin reevaluarea gîndirii sălbatice din antropologia lui Lévi-Strauss, la noii filosofi francezi ai anilor şaptezeci şi, mai recent, la unele personalităţi din postmodernismul anilor optzeci. Deşi nu formează un grup omogen, aceste personalităţi *prezintă cultura europeană ca una dominată de creştinism şi, prin aceasta, de o exigenţă la autoformare prin disciplinare de sine, care ar fi sinonimă cu obedienţa faţă de autorităţi ipostaziate sau ar predispune la astfel de obedienţă.* Cei care promovează idealurile comuniste fac apel la părăsirea componentei liberale şi individualiste, a raţionalismului critic, întemeiat pe abordări

factuale, oferind în schimb ideile unui colectivism în care cultura europeană tradiţională ar fi depăşită. Ei promiteau o Europă în care diferenţierea lăuntrică şi toate antinomiile tradiţionale ale culturii europene ar fi trimise la muzeu. Pe rînd, mai multe direcţii intelectuale au anunţat divorţul de Europa consacrată istoric: ateismul, care s-a organizat în jurul divorţului de creştinism; naţionalismul, care s-a organizat în jurul părăsirii conştiinţei unităţii europene; comunismul, care s-a organizat în jurul divorţului de individualism. Totodată Andrei Marga subliniază că trecînd peste diferenţele atestate între aceste curente, reprezentanţii lor *prezintă cultura europeană ca una dominată de individualism, de un spirit libertar care ar răvăşi continuu şi ar periclita comunităţile, încît această cultură trebuie să fie pur şi simplu abandonată.*

În descrierea specificului culturii europene, pornim de la concepe-rea societăţii ca un sistem compus din subsisteme, diferite sub aspectul performanţei specifice şi, în consecinţă, al criteriilor de testare a propoziţiilor şi acţiunilor. Este vorba despre subsistemele: tehnica de producţie, ce potenţează rezultatele cheltuirii de energie umană; economia, ce produce bunurile care acoperă nevoile populaţiei; administraţia, ce asigură organizări eficace ale activităţilor într-o comunitate; politica, ce procură legitimitatea opţiunilor fundamentale; cultura spirituală, ce generează motivaţiile indispensabile funcţionării instituţiilor.

Selectarea unui subsistem, capabil să îmbogăţească specificul culturii europeane plecînd de la condiţiile de posibilitate ale performanţei lui specifice – reprezintă un mijloc, folosit frecvent, în specificările culturii europene realizate de filosofi ataşaţi postulatului unei unităţi ce se desfăşoară şi se diversifică în toate cele ce sunt. *Patočka şi Noica sunt exemple în acest sens. Ei obţin concepte de specificare atrăgătoare şi, în aparenţă, profunde, dar care, la drept vorbind, nu mai pot specifica îndeajuns cultura europeană sau, cel puţin, lasă un spaţiu întins unor concepte contrare, alternative*. În general, filosofiile ce se organizează în jurul postulatului unei unităţi ce se desfăşoară, fenomenalizîndu-se, în toate cele ce sunt, nu permit descrieri destul de speci-

fice de situaţii. Actualmente este preferabil conceptul filosofic ce promovează interacţiunea, interinfluenţa şi interdependenţa elementelor unui sistem sau proces, caracterizat de multiple interacţiuni a diverselor instanţe, cu performanţe diferite. Aşa cum indică experienţele deja făcute, nu se pot obţine analize destul de profunde apte să ofere baza pentru programe de acţiune viabile, dacă se aplică vreo reducţie monistă. Nici monismul economiei, nici monismul culturii spirituale, ca şi oricare alt monism, nu permit specificarea culturii europene şi, pe această bază, un program viabil de promovare a ei.

Considerînd cultura europeană, în înţelesul dat, ca ansamblu al ideilor, simbolurilor, teoriilor ce se regăsesc în trăirea socială a vieţii, se pot delimita subsistemele: competenţa tehnică; comportamentul economic; îndemînarea administrativă; acţiunea politică; cultura spirituală. Pe terenul acestor subsisteme putem specifica cultura europeană şi pe ele este de întreprins astăzi specificarea. Cultura europeană conţine un concept al ştiinţei pe care l-a împărtăşit cu culturi ale lumii vechi: ştiinţa este cunoaşterea cauzelor finale ale lucrurilor, care le explică indicînd destinaţia lor într-un scenariu cuprinzător al lumii. Aristotelismul a fost expresia sistematică a acestei înţelegeri a ştiinţei în cultura europeană. Dar această cultură a generat şi un alt concept al ştiinţei, aşa-numita ştiinţă modernă a naturii, care capătă profil metodologic prin Kepler, Galilei şi Newton. Caracterizată ca parte a culturii, ştiinţa modernă a naturii a însemnat: cunoaşterea bazată pe experienţă şi orientată spre identificarea cauzelor eficiente ale lucrurilor; cunoaşterea care ţinteşte mereu să atingă maturitatea adică identificarea de corelaţii cu caracter de lege între cauze şi efecte; cunoaşterea călăuzită de un interes imanent la luarea sub control şi metamorfozarea lucrului cunoscut; cunoaşterea matematizată a corelaţiilor logice dintre lucruri. Cultura europeană a produs pentru prima oară o ştiinţă ca şi cunoaştere factuală orientată spre reprezentarea cauzelor eficiente, cu caracter de lege, exprimabile matematic, şi pusă în serviciul rezolvării de probleme tehnice, al controlării şi metamorfozării lucrurilor.

Întreprinzătorul individual a apărut în cultura europeană, dar ea rămîne legată de principiul randamentului, care l-a călăuzit. Experienţele istorice pe care ea le-a făcut (etatizări maxime ale proprietăţii, socializarea principalelor mijloace de producţie, comunizarea producţiei şi consumului etc.) au arătat că numai iniţiativa privată este compatibilă cu principiul randamentului. Suprimarea ei duce la abolirea principiului. Dar iniţiativa privată presupune întreprinzătorul individual, însă nu exclusivitatea lui. În orice caz şi pentru întreprinzătorul individual de la un anumit nivel al întreprinderii lui, şi pentru întreprinzătorii ce funcţionează în asociere, şi pentru sectoare ale societăţii sau pentru societate ca întreg apare problema coordonării eforturilor, iniţiativelor multor oameni, distribuite pe suprafeţe întinse, avînd competenţe profesionale diversificate, cu un cuvînt problema administrării. Ea se dezleagă pe baza aceluiaşi calcul, al rentabilităţii economice. Nu aparţii culturii europene dacă administraţia propriei societăţi nu trece examenul acestei raţionalităţi.

Cultura europeană a pus indivizii liberi în poziţia de subiecţi ai calculului rentabilităţii. Ea conţine o cultură a administrării eficiente sprijinită pe o cultură a dreptului caracterizată de personalism, legalism şi formalism. În sînul ei individul este subiect, referinţă şi scop al reglementărilor juridice; decizia asupra relaţiilor sociale se supune regulilor de drept, a căror elaborare şi promovare revin statului; cazurile sunt abordate plecînd de la reguli generale şi, într-un anumit sens, abstracte, ce alcătuiesc împreună o organizare formală a dreptului. Această cultură a dreptului este, la rîndul ei, un produs al culturii europene şi rămîne legată de specificul ei. Aparţii culturii europene atunci cînd cultura dreptului promovează individul ca subiect şi scop al dreptului, suveranitatea şi generalitatea legii. Afirmaţia este valabilă cu atît mai mult în cultura europeană, care a autonomizat sferele şi valorile, dar a şi evidenţiat limpede legăturile lor interioare. Înăuntrul ei, demnitatea persoanei umane, conceptul filosofic al raţiunii şi recunoaşterea practică a unui status individului în comunitatea politică din care el face parte au fost diferenţiate, însă au rămas continuu în legătură. Dar ceea ce a specificat, cel puţin de

la Renaştere încoace, cultura europeană, a fost, sub aspectul de care ne ocupăm acum, aşezarea sferelor şi valorilor pe temelia libertăţii individuale şi conceperea acestei libertăţi ca autonomie. S-a spus anterior că autonomia este conceptul european al libertăţii şi că drepturile la libertate sau drepturile cetăţeneşti se leagă cu o imagine asupra omului cu totul determinată, cu omul ca cetăţean căruia îi sunt asigurate anumite bunuri fundamentale. Acestea sunt prescrise mereu global cu prima formulă: *viaţă, libertate, proprietate*. Aparţii culturii europene asigurînd, prin reglementările de drept, aceste bunuri fundamentale.

Asimilarea tuturor tezelor cu care am finalizat fiecare aliniat din acest subcapitol, subliniind *aparții culturii europene prin sau dacă*, îți deschizi perspectiva pentru tine ca persoană sau popor să beneficiezi de o identitate europeană. Identitatea europeană este obiectivul final al procesului de europenizare, așa cum formarea abilităților, dezvoltarea facultăților cognitive și creative a personalității este scopul socializării individului, cunoscută sub formele de socializare culturală sau oculturație; socializare politică, juridică, economică etc. În acest context, sunt utile teoriile consacrate europenizării, care, la moment, nu sunt caracterizate de omogenitate și nu oferă o interpretare unică a semanticii termenului. În lucrările diferitor autorii îl întîlnim cu sens de: europenizare a societății; a sistemului politic sau europenizarea politicii interne a statelor membre prin influența Bruxellesului; europenizarea politicii comunitare prin influența provenită de la instituțiile politice sau sociale; europenizare și guvernanță multinivel; europenizare ca fenomen adiacent procesului de extindere; europenizare și instituționalizare sau constituționalizare ca model de integrare politică a Uniunii Europene etc.[208] Astfel, putem evidenția, cum o fac și alți autori, cinci moduri de interpretare a fenomenului: europenizarea ca extindere a granițelor UE; europenizarea în sensul de instituționalizare a unui sistem distinct de guvernanță la nivelul UE; europenizarea ca adaptare a sistemelor naționale și subnaționale de guvernanță la instituțiile și normele europene; europenizarea în sensul transferului de bune prac-

[208] Olsen Johan P. The Many Paces of Europenization, Journal of Common Market Studies, vol.40. P.921-952.

tici europene la nivel internațional; europenizarea ca proiect de unificare politică. Interpretările menționate ne permit conturarea unui fenomen complex cu multiple implicații în viața comunităților statelor membre ale UE, statelor admise la aderare. În categoria a doua este și Republica Moldova. Anterior am explicat momentele traseului european al țării noastre, accentînd cauzele nereușitelor, întîrzierile, abandonării acestuia.

În teoriile integrării europene găsim și încercarea de a concretiza conținutul europenizării, realizată prin patru modalități:

- Europenizarea ca un proces de sus în jos;
- Europenizarea ca un proces care implică transferuri de jos în sus și invers;
- Europenizarea ca transfer de politici între statele membre ale UE, important fiind că schimburile au loc de la o țară la alta, cu puțină sau chiar fără mediere din partea instituțiilor euroepene;
- Europenizarea ca echivalent al ideii de integrare europeană.[209]

Înțelegerea și capacitatea de a interpreta europenizarea ca procesul care se referă la *construcție, difuzare și instituționalizare a regulilor formale și informale, a procedurilor și paradigmelor politicilor publice, a stilurilor și modalităților de acțiune, convingerilor împărtîșite și normelor care sunt pentru prima dată definite și consolidate în procesul de înfăptuire de politici și de politică, apoi incorporate în logica discursurilor, identităților, struturilor politice și politicilor publice la nivel intern*[210], permite tuturor celor interesați să perceapă *Uniunea Europeană, ca expresie a concretizării ideii de unitate europeană la nivelul întregului continent, cel puțin ca o paradigmă larg acceptată, este astăzi o realitate nu numai politică și economică, ci și juridică*.[211]

Acțiunile ce deservesc zona de cuprindere a europenizării au acumulat reușite care au permis autorităților comunitare să instituționali-

---

[209] Qualia Lucia, Neuvonen Mari, Miyakovski Machiko, Cini Michell, Europenization. În: European Union Politics, ed.Michelle Cini, ediția a II-a,. Oxford: oxford University Press, 2007, p.405-420, P.406-408.

[210] Radaelli Claudio M. The Europenization of Public Policy. În: The Politics of Europenization, eds. Kevin Featherstone și Claudio M.Raadaelli. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 27-56, P.30

[211] Stelian Scăunaș, Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept. – București: Editura C.H.Beck, 2008, 313 p., P.4. ISBN 978-973-115-255-4

zeze calitatea de cetățean al Europei unite. Actul a fost oficializat de Tratatul de la Maastrit, în care se stipulează că toți cetățenii statelor membre sunt și cetățeni ai Uniunii.[212] Ei beneficiază de dreptul de a circula liber și de a se stabili oriunde doresc pe teritoriul Uniunii, de a vota și de a candida la alegerile locale și la alegerile în Parlamentul European în statul în care locuiesc. În cazul în care se află pe teritoriul unui stat terț (stat care nu este membru al UE), iar statul din care provin nu are reprezentanță diplomatică sau consulară în statul terț respectiv, cetățenii Uniunii beneficiază de protecția consulară din partea autorităților a oricărui alt stat membru. În plus, cetățenii europeni pot depune o petiție la Ombudsmanul European și se pot adresa instituțiilor europene în oricare dintre limbile Uniunii, urmînd să primească un răspuns redactat în aceeași limbă. Au acces, în anumite condiții, la documentele Parlamentului European, ale Consiliului UE și ale comisiei Europene și este interzisă discriminarea lor pe bază de naționalitate, gen, rasă, religie, vîrstă, dezabilități sau orientare sexuală. Incluzînd drepturi, obligații și participarea la viața politică, cetățenia europeană vizează consolidarea imaginii și a identității UE și implicarea mai profundă a cetățeanului în procesul de integrare europeană.

Subiecte pentru meditații și activități practice

1. Descifrați specificul individualismului european.
2. Scrieți un eseu pe tema: apartenența culturală la Europa.
3. Definiți-vă identitatea etno-culturală: Cine sunteți?
4. Explicați conținutul tezei: *cunoscînd valoarea culturii europene vom înțelege mai bine semnificația propriei culturi*.
5. Definiți baza filosofică a culturii europene.
6. Explicați semantica principiului: *unitate prin diversitate*, aplicînd teoria dialecticii.

Bibliografie selectivă

1. Isaiah Berlin, Four Essays on Liberty. London: Oxford University Press, 1969.

[212] Tratatul de la Maastrit, Text integral: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/1992M/htm/1992M.html

2. Isaiah Berlin, Patru eseuri despre libertate. Bucureşti: Humanitas, 1996.
3. Crăiuţu Aurelian, Elogiul libertăţii. Studii de filosofie politică. Iaşi: Polrom, 1998, 226 p.
4. Hegel, Prelegeri de filosofie a istoriei, trad. Petru Drăghici şi Radu Stoichiţă. Bucureşti, 1968, 188 pag.
5. Hegel, Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural şi de ştiinţă a statului, trad. Virgil Bogdan. Bucureşti, 1965, paragraful 15.
6. Kant. Im. Critica raţiunii practice. trad. Nicolae Bagdasar. București: Editura IRI, 1995, 589 pag.
7. Kant Im. Întemeierea metafizicii moravurilor. trad. Nicolae Bagdasar. Bucureşti: Editura IRI, 1995, 422 p.
8. Horia Matei, O istorie a lumii antice în date. Chişinău, 1993.
9. Horia Matei, Enciclopedia antichităţii. Bucureşti: Humanitas, 1995.
10. Adrian Miroiu, Fundamentele politicii. Vol.1, Preferinţe şi alegeri collective. Iaşi: Polirom, 2006, 3 vol.
11. Qualia Lucia, Neuvonen Mari, Miyakovski Machiko, Cini Michell, Europenization. În: European Union Politics, ed.Michelle Cini, ediția a II-a,. Oxford: oxford University Press, 2007, p.405-420.
12. Olsen Johan P. The Many Paces of Europenization, Journal of Common Market Studies, vol.40. P.921-952.
13. Radaelli Claudio M. The Europenization of Public Policy. În: The Politics of Europenization, eds. Kevin Featherstone și Claudio M.Raadaelli. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 27-56
14. Ralea Mihai, Explicarea omului / Scrieri. Bucureşti: Ed.Minerva, 1972, vol.1, 275 p.
15. Roşca Ludmila, Supraviețuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică, Monografie. Chişinău: CEP UASM, 2007, 330 p.
16. Rosca Ludmila, Migration, un approsche teoretico-practique, forms d'integration sociale et socialization. Jean Monnet Seminar, Migrations, Tunis, Tunisia, 22-23 February 2016, P.135-140.
17. Stelian Scăunaș, Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept. Bucureşti: Editura C.H.Beck, 2008, 313 p. ISBN 978-973-115-255-4
18. Vladimir Tismăneanu, Reinventarea politicului, Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel. Trad. Alexandru Vlad. Iaşi: Polirom, 1999, 287
19. Tratatul de la Maastrit, Text integral: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/1992M/htm/1992M.html
20. Vlăduţescu Gheorghe, Filosofia în Roma antică. Bucureşti: Humanitas, 1990.
21. Губин Валерий, Елена Некрасова, философская антропология. Учебное пособие для вузов. М.: ПЕР СЭ: СПб: Университетская книга, 2000. 240с.
22. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология// Вопросы философии, 1992, №7, с.145
23. Канке М.А. Этика ответственности. Теория морали будущего. М.: Логос, 2003, 400 р.

În loc de încheiere

Adresare către tinerii din Moldova

Dragii mei, este adevărat că Vouă vă aparține viitorul, dar acesta nu trebuie așteptat în calitate de observator: *să vină și apoi vom vedea*. Viitorul trebuie pregătit, trebuie create azi condițiile prosperității, corectitudinii cu care veți fi tratați mîine.

Republica Moldova, cetățenii căreia suntem, este apreciată în lume ca *stat mic și vulnerabil*, formula este asociată de regulă cu incidența unei rate înalte a sărăciei populației, emigrației extinse și presiunile externe. Este clar de ce investitorii străini, pentru care, din multiple motive Moldova, nu este atractivă, nu doresc să desfășoare proiecte economice, de protecție a mediului. Moldova este o țară a numeroase riscuri, produse de instabilitatea sistemului politic.

Pe de altă parte, Uniunea Europeană ne oferă oportunitatea de a trăi decent cu demnitate acasă, în Moldova. Apare întrebarea: De ce Uniunea Europeană manifestă interes în regiunea ei estică, susține statele aflate în dificultăți mari din această zonă? În fiecare temă, cu riscul de a admite repetări, am răspuns multiaspectual la aceasta, menționînd că reieșind din obiectivele politicii externe și de securitate, instituțiile europene promovează valorile democratice; susțin financiar proiectele axate pe europenizare, pe cunoașterea istoriei UE, a construcției europene, a mecanismului conlucrării instituțiilor comunitare etc. Prin acțiuni practice, UE produce oportunități pentru cetățenii Republicii Moldova, pentru autoritățile statului de a depăși situația actuală, de a reforma activitatea instituțiilor naționale, de a relansa economia, care oferă noi posibilități pentru implementarea în practică a programelor politicilor publice și sociale.

Studiile realizate, rezultatele cărora le-am expus în cursul universitar: *Filosofia Integrării Europene*, ne îndeamnă să valorificăm cu entuziasm și încredere propunerile de colaborare ce vin din partea instituțiilor europene. Noi nu suntem în situația în care ar trebui să irosim timpul în scopul găsirii argumentelor ce susțin poziția euroscepticilor, să meditățm prea mult asupra dezavantajelor integrării europene, printre care o poziție prioritară o are suveranitatea, care în cazul integrării va fi supus procesului de erodare. În opinia mea, din momentul adoptării Declarației de Independență, autoritățile naționale,

poporul moldav, n-au aplicat în practică conținutul acestui fenomen. Mai mult ca atît, înseși art.1 al Constituției Republicii Moldova conține caracteristicile unui stat pe care intenționăm să-l edificăm, dar care în realitate nu există. Păi, dacă n-am reușit să beneficiem de deschiderile oferite de suveranitate, de independență, timp de 26 de ani, de ce așa de mult vorbim că odată cu integrarea europeană ea se va supune diminuării, erodării?

Un alt aspect evidențiat în dezbaterile publice, în publicațiile unor susținători ai actualei clase politice, indiferent că guvernează, că este în opoziție, este: să vedem dacă UE își revine după Brexit? Ca cercetător al modelelor de integrare regională, a procesului de europenizare vă comunic poziția mea: nu suntem noi, moldovenii, în situația de a critica sursa de la care ne alimentăm, alta mai bună nu avem. Este alogic să te avînți în discursul demagogic al euroscepticilor, în momentul în care ai conflictul internaționalizat înghețat pe Nistru; cînd peste un milion de cetățeni tineri, apți de muncă, forța motrice a relansării economiei naționale și a progesului social, la moment, lucrează pentru economiile altor țări; cînd condițiile de supraviețuire din țară pentru grupurile vulnerabile sunt foarte dure etc.

Din acest motiv, învățați-vă să apreciați clasa politică nu după vorbe, ci după fapte, după acțiunile care le susțin și pe care le realizează. Vorbeam despre viitorul care Vă aparține, nu lăsați situația de sub controlul personal, implicați-vă în procesul decizional, publicați-vă pe rețelele de socializare opinia referitoare la tot ce se întîmplă în țară și în afara ei. Vă rog mult să atrageți atenția la dezvoltarea propriilor abilități de analiză a fenomenelor sociale, deoarece mass-media din Republica Moldova este, de regulă, servitoarea autorităților, și cînd compari informația din două sau mai multe surse, dar voi ca specialiști în domeniu trebuie să procedați anume în așa mod, observi unde finisează informarea și unde începe manipularea sau dezinformarea deschisă.

Primul pas în procesul vostru de implicare activă în viața comunității este de a vă documenta, autoinstrui în probleme de importanță majoră, printre care consider prioritară întrebarea: Are Republica Moldova viitor ca stat prosper, european și ce trebuie de făcut ca acest statut al țării noastre să devină realitate? Vă doresc succes!

Bibliografie selectivă

1. Alber J. The European Social Model and the United States. *European Union Politics* 7 (3):2006, P. 393-419.
2. Anthony Atkinson, Sandrine Cazes, Mesures de la pauvrete et politiques sociales : une etude comparative de la France, de la RFA et du Royaume-Uni, revue de l'OFCE, Paris, Presse de la Fondation nationale des sciences politiques, nr. 33, octobre 1990.
3. Andersen Svein S. și Kjell A. Eliassen, Introduction: The EU as a new political system. În: Making Policy in Europe, eds. Svein S.Andersen și Kjell A. Eliassen, ediția a II-a, p.3-19. Sage Publications, 2001a.
4. Aron R.Qu'est-ce que une theorie des relations internationales?/Aron R. Etudes politiques. P. 1972, P.361-362.
5. Ian Bache Stephen George, politica în Uniunea Europeană. Traducere din limba engleză- Cristina Duca. – Chișinău: Editura Epigraf SRL, 2009, 664 p.
6. Bafoil Fr., T. Beichelt, Europenisation. D Quest en Est, Ed. L Haemattan, Paris, 2008.
7. Balogh Brigitta, Bernáth Krisztina, Bujalos István şi alţii, Identitate europeană, naţională şi regională: teorie şi practică, Editura Partium, Oradea, 2011.
8. Bărbulescu Iordan Gheorghe, Procesul decizional în Uniunea Europeană. – Iași: Polirom, 2008, 519 p. ISBN 078-973-46-0846-1
9. Bărbulescu Iordan Gheorghe şi Daniela Răpan, Dicţionar explicativ trilingv al Uniunii europene. – Iași: Polirom, 2009.
10. Alina Bărgăoanu, Examenul Schengen. În căutarea sferei publice europene. – Bucureşti: Comunicare.ro, 2011, 250 p.
11. Valentin Beniuc, Ludmila Roşca, Nicolae Afanas, Uniunea Europeană - Uniunea Euroasiatică: studiu comparat. Ghid analitic. – Chişinău: S.n. 2015 (Tipogr.Print Caro), 2015, 155 p., ISBN 978-9975-56-243-0.
12. Benz Arthur şi Yannis Papadopoulos, Introduction. Governance and Democracy: Concepts and key issues. În: governance and Democracy. Comparing national. European and international experiences, eds. Benz Arthur și Yannis Papadopoulos . Londra: New York: Routledge, 2006a, p.1-26.
13. Isaiah Berlin, Four Essays on Liberty. London: Oxford University Press, 1969.
14. Isaiah Berlin, Patru eseuri despre libertate. Bucureşti: Humanitas, 1996.
15. Blom Tannelie, Elizaveta Radulova și Christine Arnold, Theorizing Modes of Governance in the EU: Institutional Desingn and Informational Complexity. European Governance Papers, 2008, nr.C-08-04.
16. Bob Jessop, The Future of the Capitalist State, Polity Press, 2002.
17. Bob Jessop, Multi-level Governance and Multi-level Metagovernance. Changes in the European union as Integral Moments in the Transformation and Reorientation of Contemporany Statehood. În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: oxford University Press, 2004, p.49-74, P.73.
18. Borras Suzana și Andrei Ejrnas, The legitimacy of new modes of governance in the EU: Studyng national stakeholders support. European Union Poilitics, 2011, vol.12, I, p.107-126
19. Burkard Eberlein, Dieter Kerwer, Theorizing the New Modes of European union Governance. European Integration online Papers, vol.6 ,nr.5, disponibil pe http:// eiop.or.at/eiop/texte/2002-005a.htm.
20. Michel Bitbol, Complemetaritate. Trad. de Violeta Vintilescu/Dicţionar de Istoria şi Filosofia Ştiinţelor. Volum coordonat de Domenique Lecourt. – Iaşi: Polirom, 2005, 1446 p.

21. Boţan Igor, Instituţionalizarea partidelor şi alegerilor. htt:www.e-democracy.md/ coments/ political/ 200802151, accesat la 10 mai 2017
22. Brain, Drain, Cazul Republicii Moldova. Coordonator Victor Moraru. – Chişinău. Instit. Internaţ. European şi Ştiinţe Politice al AŞM. Seria Migraţia: probleme şi oportunităţi. 2011.
23. N.C. Burbules, Universities in transition: The promise and the challenge of new technologies. Teachers College Record, 2000.
24. Brăteanu Gheorghe, Geopolitica factorului educativ şi naţional, În: Cuvinte pentru români. - Bucureşti, 1942.
25. Cameron Fraser, Towards an EU strategic concept. În: Romanian Journal of European Affairs, vol. 3, no. 3, Institutul European din România, Bucureti, septembrie 2003, pp. 20-34.
26. Cartou Louis, Clergerie Jean-Lois, Gruber Annie, Rambland Patrick. L'Union Européene, 5e édition, Paris, Edition Dalloz, 2004. – 829 p.
27. Chasard,Yves & Preda Marian, *Politici sociale în Europa,* Institutul European din România, Bucureşti. 2000.
28. Cojocaru L. Securitatea europeană după Brexit // http://intelligence.sri.ro/, accesat 27 iunie 2017.
29. Comisia Europeană, European Governance. A White Paper. Bruxelles, 25 iulie 2001. Disponibil îe http: //eur-lex.europa.eu/ LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428fr01.pdf
30. Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, Roma, 1950, art.3, conform modificărilor aduse *Protocolului II.*
31. Constituţia Republicii Polone. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
32. Constituţia Republicii Cehe. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
33. Constituţia Ungariei. Constitutii: wordpress.com/category/3-constitutii-netraduse-în limba română/ pag.14/, accesat la 5 iunie 2017
34. Consiliul European,» Concluziile Preşedenţiei», Copenhaga, Bol. CE, 6-1993, punctele 1.2.6, 1.3 şi 1.29.
35. Comisia petiţiilor, www.secure.europa. eu/parlament.petition.
36. Complexitatea inegalităţilor şi disparităţilor în dezvoltarea umană./Raportul Naţional de dezvoltare umană pentru anii 2015-2016. Republica Moldova. – Chişinău, 2016, 108 p.
37. Concluziile Preşedenţiei Consiliului European de la Nisa, decembrie 2000, Anexa 1, Agenda Socială Europeană, §11
38. M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
39. Chotray Vasudha şi Gerry Stoker, Governance Theory and Practice. A Cross-Disciplinary Appproach, Palgrave Macmillan, 2009.
40. R.B.Clark, Crearea universităţilor antreprenoriale: direcţii de transformare organizaţională. – Bucureşti: Editura Paideia, 2000.
41. Crăiuţu Aurelian, Elogiul libertăţii. Studii de filosofie politică. Iaşi: Polrom, 1998, 226 p.
42. Robert Dahl, Analysis of Influence in Local Communities/Social Science and Community Action East Lanciug. 1960.
43. DEX, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan", Ediţia a II-a.- Bucureşti: univers enciclopedic, 1996.
44. Deutsch Morton. Cooperation and Competition. În: Morton Deutsch, Peter T. Coleman (eds.), The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice, Jossey-Bas Publishers, San Fra R. Deem, Globalization, new managerialism, academic capitalism

and entrepreneurialism in universities: is the local dimension still important? Comparative Education, 2001, vol.37.
45. K. J. Dougherty, Mass higher education: Whats is its impetus? 1997.
46. E.Durcheim, Educaţie şi sociologie. – Bucureşti: E.D.P., 1980.
47. J.J. Duderstadt, The future of the university in an era of change, 07.03.1997. http:/milproj.ummu.umich.edu.
48. K. J. Dougherty, Mass higher education: Whats is its impetus? 1997.
49. Dubar Claude, Criza identităţilor. Interpretarea unei mutaţii.-Chişinău: Ştiinţa, 2003, 232 p.
50. Duverger Maurice, Introduction a la politique. Paris: Gallimard, 1924.
51. Dreptul constituţional comparat. Vol.I-II.- Bucureşti: Lumina Lex, 1999, vol.I -1247 p., vol.II – 586 p.
52. Eising Rainer, Institutional Context, Organizational Resources and Strategic Choices: Explaining Interest Group Access in the European Union. European Union Politics, 2007a, 8, p.329-362.
53. Elster J. The posibility of rational politics/ Held D. Political Theory Today.- Oxfrord: Polity Press, 1991.
54. European and international experiences, eds. Arthur Benz și Yannis Papadopoulos, p.158-175. Londra; New York: Routledge, 2006.
55. European Training Foundation. The contribution of Human Resource Development to Migration Policy in Moldova, 2008.
56. Frontini A. A historic reminder, an ever-present dilemma? Assessing Brexit's potential consequences for European security //http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_6540_a_historic_reminder,_an_ever-present_dilemma.pdf., accesat 30 iunie 2017.
57. Oleg Galbur, Raport cu referire la analiza fenomenului de migraţie a populaţiei din Republica Moldova, inclusiv a cadrelor medicale. Chişinău, 2011.
58. Le Gales Patrick, Guvernanță. În: Dicționar de politici Publice, cood. Laurie Boussaguet, Sophie Jacwuot, Pauline Ravinet, 2009, p.148-152.
59. Gestionarea migraţiei de muncă în Republica Moldova. Studii. Chişinău: OIM.2005.
60. Ghencea, B., Gudumac, I. Migraţia de muncă şi remitenţele în Republica Moldova. Studiu susţinut de Organizaţia Internaţională a Muncii, Chişinău.2005.
61. Guceac Ion, Juc Victor, Moraru Victor, Ungureanu Veaceslav. Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Chișinău, 2016.
62. Ghid European/Victoria Bucătaru, Victor Chirilă. – Chișinău: CARTIER, 2013, TIPOGR.Bons Offices, 172 p., P.20, ISBN 978-9975-79-626-6.
63. Heather Grabbe, Puterea de transformare a UE. Europenizarea prin intermediul condiţiilor de aderare în Europa Centrală şi de Est. Trad. Aurelia Pîrliţanu. – Chişinău: Epigraf SRL, 2008 (F.E.P.Tipogr.Centrală), 2008, 248 p. ISBN 978-9975-947-60-2.
64. Hardin R. Collectiv Action.- Baltimore:, Md.: Johns Hopkins University Press, 1982.
65. Hegel, Prelegeri de filosofie a istoriei. Trad. de P. Drăgănici şi R. Stoichiţă.- Bucureşti, 1968, 188 p.
66. Hegel, Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural şi de ştiinţă a statului, trad. Virgil Bogdan. Bucureşti, 1965, paragraful 15.
67. John Henry, Richardson, Economic and Financial Aspects of Social Security: An International Survey, London, George Allen&Unwm, 1960, apud THE AMERICAN POLITICAL SCIENCE REVIEW, American Political Science Association. 2003, disponibil pe http:/0/links.jstor.org/journals

68. Leisbet Hooghe și Gary Marks, Multi-level Governance and European Integration (Governance in Europe), Rowman&Littlefield, 2001b, p.1-4.
69. Ion Oana-Andreea, Guvernanța Uniunii Europene . Abordări actuale.- Iași: Polirom, 2013, 237 p. P.17 ISBN 978-973-46-3289-3
70. Inmergut E.M. Health Politics: Interest and Institutions in Western Europe.- New York: cambridge University Press, 1993.
71. Iosifescu Ş. Calitatea în educaţie, integrarea europeană, 2006, www.didactic.rofiles/ formare
72. Jepsen Maria, Pascual Amparo S. The European Social Model: an exercise în deconstruction, Journal of European Social Policy, 15 (3), 2005, pag. 4.
73. Juc Victor. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău, 2015, 197 p.
74. Kant Im. Critica raţiunii practice, trad. Nicolae Bagdasar, Editura IRI, Bucureşti,1995, 589 pag.
75. Kant Im. Întemeierea metafizicii moravurilor, trad. Nicolae Bagdasar, Editura IRI, Bucureşti, 1995, 422 pag.
76. Anne Mette Kjaer, Governance, Polity Press, 2004.
77. Kerber Wolfgang și Martina Eckard, Policy learning in Europe: The open method of co-ordination and laboratory federalism. Journal of European Public Policy, vol.14, 2 martie, 2007.
78. G.F.Kneller, Introduction to the Pgilosophy of Education, John Wiley and Sons, inc. N.Y-London-Sidney, 1967.
79. Lasok K. P. E. The European Court of Justice. Practice and Procedure. – London, 1994; Arnull A. The European Union and its Court of Justice. Oxford, 2006.
80. Christian Hen Jacques Leonard, Uniunea Europeană. Ediția a 10-a. Un momento complet asupra integrăriri europene.- București: Editura: C.N.I. CORESI S.A., 2002, 167 p. ISBN 973-570-225-8.
81. Liphart A. Democraţia în societăţile plurale. - Iaşi: Polirom, 2002.
82. Maliţa M. Aurul cenuşiu. – Cluj: Editura Dacia, 1972.
83. Manual de Ştiinţă Politică. Robert E Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), Oxford. Traducere de Irina Ana Kantor, Ileana-Cristina Stăruş, Romana Careja, Mirela Nemeş, Andreea Ioana Coziaru, Olivia Toderean, Cosmin-Gabriel Marian.-Iaşi: Polirom, 2005, 735 p.
84. Andrei Marga, Filosofia unificării europene. Cluj: EFES, 2005.
85. Massey Andrew, Public Policy and administration in Europe. În: Public policy and the New European Agendas, eds. Fergus Karr și Andrew Massey, p.11-33 Cheltenha; Northampton: Edward Elgar, 2006.
86. Horia Matei, O istorie a lumii antice în date. Chişinău, 1993.
87. Horia Matei, Enciclopedia antichităţii. Bucureşti: Humanitas, 1995.
88. Matisak Andrej. Brexit: What are the Security Risks for the EU and NATO //http:// defencematters.org/news/brexit-security-risks-eu-nato/872/, accesat 29 iunie 2017.
89. Mecu C. Strategia Lisabona în lumea intereselor şi posibilităţilor economice din România//Analele Universităţii Spiru Haret, Seria Economie, anul 7,n.7, 2007
90. Miller G. J. Managerial Dilemmas: The Political Economy of Hierarchy.- New York: Cambridge U Adrian Miroiu, Fundamentele politicii. Vol.1, Preferinţe şi alegeri collective. 3 vol. Iaşi: Polirom, 2006.
91. Moldova și UE în contextul Politicii de Vecinătate. Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005-ianuarie 2008). ADEPT. / Chișinău: Arc, 2008, 180 p.

92. Moşneaga, V., Moraru, V., Rusnac, Gh., Ţurcan V. Faţetele unui proces: Migraţia forţei de muncă din Republica Moldova în Italia. Seria Migraţia: probleme şi oportunităţi, Chişinău, Editerra Prim SRL.2011.
93. M.I. Niciu, G.Chivu, Organizații internaționale guvernamentale. – Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 1998.
94. Oliver E.Williamson, The Mecanism of Governance. Oxford University Press, 1996.
95. Olsen Johan P. The Many Paces of Europenization, Journal of Common Market Studies, vol.40. P.921-952.
96. Union Europeenne, «Tratees Consolides», Office des publications officielles des Communautes Europeennes, Luxembourg, 1997.
97. Uniunea Europeană: istorie, instituţii, politici. Republica Moldova în noua arhitectură europeană. Coord. Lilia Zabolotnaia. – Chişinău: CEP USM, 2007, 179 p.
98. UNDP. Good Governance and Human Development.Moldova Human Development Report.2003.
99. Pauna Carmen-coord. Modelul social european – Implicații pentru Romania . Institutul European din Romania, 2006 http://beta.ier.ro/documente/SPOS2006_ro/Spos2006_studiu_4_ro.pdf
100. Peters B. Guy și Jon Pierre, Multi-level Governance and Democracy: A Faustian Bargain? În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Matthew Flinders, Oxford: Oxford University Press, 2004, p.75-89.
101. Pyshkina T. V. Economic Consequences of the Migration of Labour from the Republic of Moldova/ Un World Institute for Development and Economic Research, Helsinki.2002.
102. Pîntea Iurie, Helly Damien, Panainte Polina. Perspectivele cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate şi Apărare Comună https://soros.md/files/publications/documents/PSAC%20final.pdf (vizitat 1.05.2017).
103. Planul de acţiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova. Ghid. – Chişinău: Gunivas, 2006, ISBN 978-9975-908-05-4
104. George Poede, Politici sociale, site-ul web al CES : http ://www.etuc.org/ r/287
105. Poulon C. și Bourantonis D. Western Europe and the Gulf Crisis : Toward a European Foreign Policy. Politics, 12 1992, p.28-34.
106. Mark A. Polack, Elaborarea politicilor UE – teoretizări. În: Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană, coord. Helen Walace, Wiliam Ealace și Mark A. Polak. Traducere de Filip Gădiuță. – București: Institutul European din România, Ediția a V-a, 2005, P.13-45.
107. Pop Dan, Teoria unificată a puterii poporului./ Sartori Giovani, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p.
108. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America.- Cambridge: Cambridge University Press, 1991. p.115-142.
109. Qualia Lucia, Neuvonen Mari, Miyakovski Machiko, Cini Michell, Europenization. În: European Union Politics, ed.Michelle Cini, ediția a II-a,. Oxford: oxford University Press, 2007, p.405-420, P.406-408.
110. Radaelli Claudio M. The Europenization of Public Policy. În: The Politics of Europenization, eds. Kevin Featherstone și Claudio M.Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 27-56.
111. Ralea Mihai, Explicarea omului / Scrieri, Bucureşti, Ed.Minerva, 1972, vol.1, 275 p.
112. Rawls, Political Liberalism.- New York: Columbia University Press, 1999.
113. Republica Moldova: Politici de creştere economică, crearea locurilor de muncă şi reducerea sărăciei, Chişinău, ILO, PNUD, DFID. 2001.

114. Republica of Moldova, Interim Poverty Reduction Strategy Paper, 15 November 2000.
115. Risse T. A European Identy? Europenization and Transformation of the Nation – State Identities./ M.G.Cowles, J.Caporaso şi T.Risse, Europenization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
116. Roşca Ludmila, Ştiinţa politică. Manual. – Chişinău: UASM, 2005, 328 p.
117. Roşca Ludmila, Supravieţuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică. Monografie. – Chişinău: CEP UASM, 2007, 330 p.
118. Roşca Ludmila, Filosofia politică./ Filosofia. Ghidul afacerii de succes. – Chişinău: Print-Caro, IRIM, 2013, 324 p.
119. Roşca L., Lazari C. Etica şi integritatea universitară: experienţe, realizări, probleme. Monografie. IRIM – Chişinău: Tipogr. ”Print-Caro”, 172 p.
120. Rosca Ludmila, Migration, un approsche teoretico-practique, forms d’integration sociale et socialization. Jean Monnet Seminar, Migrations, Tunis, Tunisia, 22-23 February, 2016, P.135-140.
121. Rosca Ludmila, Diaspora moldovenilor în Italia: experienţe valoroase de integrare. Migration and European integration of minorites, Universitatea din Oradea, 6-8 noiembrie 2014, Istvan Polgar (ed.),.Ioan Horga(ed.), Mircea Brie (ed.). – LAP LAMBERT, Academic Publishing. 2016
122. Roşca Ludmila, Discursul politic al integrării europene.//Revista ştiinţifico-practică Relaţii Internaţionale Plus, 2014, n.3, P.10-22.
123. Roşca Ludmila, Ursu Valentina, Impactul crizei politice asupra economiei naţionale./ Pecularites of world economic development in the conditiond of globalization. International scientific-practical conference materials, Aprilie 15th, 2016, - 570 p. P.217-226. ISBN 978-9975-3092-7-1
124. Rosca Ludmila, The European Union’s Neighbourhood Policy and the Republic of Moldova’s Association Programmes./ EU relations with eastern partenership: strategy, oportunities and challenges./ Chișinau-Chernivitsi-Tbilisi, Tipogr. Print-Caro, 2016, 360 p. P.162-171.
125. Ben Rosamond, New Theory of European Integration. În: European union Politics. Ed. Michelle Cini, ediția a II-a. Oxford: Oxford University Press, 2007, P.117-136.
126. James N. Rosenau, Ernst Otto Czempiel, Governance vithout governance: Order and change in world politics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
127. Rosenau James N., Along the Domestic-Foreign Frontier, Exploring Covernance in a Turbulent World. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
128. James N. Rosenau, Strong Denand, huge Supply, Governance in an Emerging Epoch. În: Multi-level Governance, eds. Ian Bache și Mathew Flinders, Oxford: Oxford University Press, 2004, p.31-48, P. 34-35.
129. Rothastein B. Labor market institutions and working-class strength/ Steinnmo, Thelen, Longstreith, 1992, p.33-56.
130. B. van Ruler, D. Vercic, The Bled Manifesto on Public Relations, Ljublijana, Pristop Comunications, 2002.
131. Jean-Luc Sauron, Curs de instituții europene. – Iași : Collegium Polirom. 2010, 428 p., P.155 – 352. ISBN 978-973-46-1216-1
132. Giovanni Sartori, Teoria democraţiei reinterpretată. Traducere de Doru Pop. – Iaşi: Polirom, 1999, 512 p., P.61.
133. Schmitter Philippe C. Governance in the European Union. A viable mechanism for future legitimation? În: Governance and Democracy. Comparting National. European

and international experiences, eds. Arthur Benz şi Yannis Papadopoulos, p.158-175. Londra; New York: Routledge, 2006.
134. Schifirneț C., Europenizarea societății romaneşti şi mass-media, Ed. Comunicare.ro, București, 2012
135. Szyszczak Erica, Experimental Governance: The Open Method of Coordination. European Law Journal, 2006, vol 12, 4 iulie, p.486-502.
136. Stelian Scăunaș, Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept. – București : Editura C.H.Beck, 2008, 313 p. ISBN 978-973-115-255-4
137. Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova http://lex.justice.md/md/340510/
138. Alexandru Stratan, Galina,Savelieva, Vera, Cotelnic. Impactul migraţiei forţei de muncă asupra Republicii Moldova: aspecte demografice şi economice. Revista Academos, n.2(25), 2012, P.82-90.
139. Ştefănescu Tudor (coord.), Politicile Sociale ale Uniunii Europene, Institutul European din România, Bucureşti, 2002.
140. Tămaş S. Instituţiile democraţiei şi societatea civilă. Dicţionar politic. – Bucureşti, 1996.
141. Vladimir Tismăneanu, Reinventarea politicului, Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel. Trad. Alexandru Vlad. Iaşi: Polirom, 1999, 287
142. Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, www.europa.eu.int.
143. Tratatul de la Maastrit, Text integral: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/1992M/htm/1992M.html
144. Vlăduţescu Gheorghe, Filosofia în Roma antică. Bucureşti: Humanitas, 1990.
145. Wincott Daniel, Backing into the future?Informality and the proliferation of governance modes (and policy participants) in the EU. În: Informal Cogernance in the European union, eds.Thomas Cristiansen şi Simona Piattoni, p.226-236. Cheltehnam; Northampton: Edward Elgar, Publishing Limited, 2003.
146. Charles Zorgbibe, Construcţia europeană: trecut, prezent şi viitor. Traducere Speranţa Dumitriu.- Bucureşti: Editura Trei, 1998, 397 p.
147. Губин Валерий, Елена Некрасова, философская антропология. Учебное пособие для вузов. М.: ПЕР СЭ: СПб: Университетская книга, 2000. 240с.
148. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология// Вопросы философии, 1992, №7.
149. Канке М.А. Этика ответственности. Теория морали будущего, М.,Логос, 2003, 400 р.
150. Конституционное право развивающихся стран: основы организации государства/под редакцией Е.С.Осман, С.В.Троцкий, М.А.Штанина,- М.1992, 403 с.
151. Марченко М.Н. Европейский союз и его судебная система. М. 2012
152. Мельвиль Ю.А. и др. Политология. Учебник. М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, ТК, Велби, Изд. Проспект, 2007, 618 с.
153. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы. Ответственный редактор Нешатаева Т. Н., М. 2011.
154. Нешатаева Т. Н. Международные организации и право. – М. 1998.
155. Путин В. В. Евразийский экономический союз: перспективы построения экономического и валютного союза (на примере Европейского Союза).//Евразийский юридический журнал №3(46), 2012.
156. Хесин У. С. Становление Европы как мастерской мира.// Современная Европа, январь-март, 2014, №1, С.17-25.

157. Шинкарецкая Г. Г. Суд Евразийского экономического сообщества и Таможенного союза// Международное правосудие. 2012, №1.
158. http://www.zdg.md/stiri/stiri-politice/ong-urile-condamna-modul-nedemocratic-in-care-a-fost-investit-guvernul-filip, accesat la 20.06.2017
159. http://unimedia.info/stiri/investigatie-the-black-sea-legatura-dintre-furtul-miliardului-si-firma-energokapital-de-la-tiraspol-111204.html, accesat la 20.07.2017
160. http://newsmaker.md/rus/novosti/inkassatorskuyu-mashinu-banca-de-economii-ugnali-kogda-voditel-otluchilsya-v-tuale-8231, accesat la 20.10.2015
161. http://newsmaker.md/rus/novosti/chto-ilan-shor-rasskazal-pro-vladimira-filata-v-rasporyazhenii-nm-okazalsya-protok-18731, accesat la 20.11. 2016
162. newsmaker.md ,accesat la 20.06. 2017
163. http://www.zdg.md/stiri/legaturile-dintre-energokapital-si-furtul-miliardului, accesat la 20.07.2017
164. http://www.ziarulnational.md/exclusiv-aceeasi-persoana-figureaza-atat-in-furtul-miliardului-cat-si-in-spalatoria-ruseasca/, accesat la 20.09.2015
165. http://newsmaker.md/rus/novosti/milliardery-iz-trushchob-10216, accesat la 20.09.2016
166. http://newsmaker.md/rus/novosti/vyacheslav-iz-za-tebya-stolko-problem-mama-ne-goryuy-23106, accesat la 20.07.2017
167. https://biblioteca.regielive.ro/cursuri/economie/politica-sociala-si-de-ocupare-a-fortei-de-munca-32063.htm